

Serviceföretagen

Ref

—vägar till utveckling

Betänkande av serviceföretagsutredningen

SOU 1979:74

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2013

National Library
of Sweden

Serviceföretagen

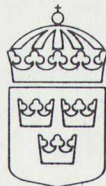
*— vägar till
utveckling*

Betänkande av serviceföretagsutredningen

SOU 1979:74

49
43

Statens offentliga utredningar

1979:74

Handelsdepartementet

Serviceföretagen

– vägar till utveckling

Betänkande av serviceföretagsutredningen

Stockholm 1979

Omslag Johan Hillbom

ISBN 91-38-04948-1

ISSN 0775-250X

Gotab, Kungälv 1979

Till statsrådet och chefen för handelsdepartementet

Den 3 november 1977 bemyndigade regeringen chefen för handelsdepartementet att tillkalla en särskild utredare med uppgift att utreda verksamhetsförhållandena och finansieringssituationen för mindre företag inom servicenäringarna att besluta om sakkunniga, experter, sekreterare och annat biträde åt utredaren.

Med stöd av detta bemyndigande tillkallade departementschefen den 5 november 1977 f. d. generaldirektören Olle Karleby som utredare. Som sakkunniga förordnades den 6 februari 1978 direktören Iwan Ahlström, utredningschefen Börje Andersson, direktören Knut-Elis Bergström, direktören Gustav Persson, utredningssekreteraren Lars-Olof Pettersson och möbelhandlaren Sture Thuresson. Till experter förordnades samma dag byrådirektören Gunilla Almqvist, avdelningsdirektören Sven Sahlström och numera direktören Bo K.G. Söderberg.

Kommittén har antagit namnet serviceföretagsutredningen. Till sekreterare åt utredningen förordnades den 6 februari 1978 numera avdelningsdirektören Sven Sjögren. Biträdande sekreterare har fr. o. m. den 1 augusti 1978 varit numera departementssekreteraren Tomas Tetzell.

Kommittén har nu avslutat sitt arbete och får härmed överlämna sitt betänkande Serviceföretagen – vägar till utveckling.

De sakkunniga och experterna biträder utredarens förslag utom i de delar som behandlas i särskilda yttranden. Sådana yttranden har avgivits av Gunilla Almqvist, Börje Andersson, Lars-Olof Pettersson och Sture Thuresson.

Stockholm i november 1979.

Olle Karleby

Iwan Ahlström   Börje Andersson   Knut-Elis Bergström

Gustav Persson   Lars-Olof Pettersson   Sture Thuresson

*/Sven Sjögren
Tomas Tetzell*

The Standard Oil Company in the Department

The Standard Oil Company, a major force in the American economy, has been the subject of a long and often bitter controversy. The company's history is a story of power, greed, and corruption, and its actions have shaped the course of American industry and politics. In the Department, the company's influence is felt in every corner, from the halls of Congress to the streets of the nation's cities.

The Standard Oil Company's rise to power began in the mid-19th century, when John D. Rockefeller founded the company in Cleveland, Ohio. Rockefeller's vision was to create a single, unified oil company that would dominate the market. He succeeded, and by the late 19th century, Standard Oil was the largest and most powerful oil company in the world. Its success was built on a foundation of ruthless competition and a willingness to use whatever means necessary to achieve its goals.

Standard Oil's power was not limited to the oil industry. The company's vast resources and influence allowed it to expand into other areas of the economy, including railroads, shipping, and manufacturing. This expansion led to a concentration of power in the hands of a few individuals, and it was this concentration of power that drew the attention of the public and the government. The Standard Oil Company's actions in the Department have been the subject of numerous investigations and reports, and its influence continues to be felt in the halls of power today.

Standard Oil Company, Inc.

Standard Oil

Standard Oil Company, Inc.

Standard Oil Company, Inc.

Standard Oil
Company, Inc.

Innehåll

<i>Sammanfattning</i>	9
---------------------------------	---

I Bakgrund

1	<i>Inledning</i>	19
1.1	Utredningens direktiv	19
1.2	Riksdagsmotioner och utredningar m. m. rörande serviceföretag 1975-1979	21
1.3	Utredningsarbetet	27
2	<i>Nordiska förhållanden</i>	31
3	<i>Serviceväringarnas struktur</i>	35
3.1	Serviceväringarna i samhällsekonomin	35
3.2	Varuhandel	41
	3.2.1 Partihandel	41
	3.2.2 Detaljhandel	43
3.3	Samfärdsel	48
3.4	Privata tjänster	49
3.5	Bostadsförvaltning	52
3.6	Serviceväringarnas framtida utveckling	52
4	<i>Kreditmarknaden och serviceföretagen</i>	57
4.1	Kreditmarknaden	57
4.2	Kapitalmarknaden	60
4.3	Mellanhandsinstitutet inom näringslivssektorn	60
	4.3.1 AB Industrikredit och AB Företagskredit	61
	4.3.2 Företagskapital AB	63
	4.3.3 Sveriges Investeringsbank AB	63
	4.3.4 Lantbrukskredit	65
	4.3.5 AB Svensk Exportkredit	66
4.4	Finansieringsföretag	67
4.5	Övrigt	68

5	<i>De regionala utvecklingsfonderna</i>	69
5.1	Historik	69
	5.1.1 Företagareföreningarna	69
	5.1.2 Småföretagspropositionen	70
5.2	Organisation, mål och ekonomi	71
5.3	Kreditstöd	74
5.4	Företagsservice	76
5.5	Sammanfattning	77
6	<i>AB Handelskredit och dess systerinstitut</i>	81
6.1	AB Handelskredit	81
	6.1.1 Ändamål	81
	6.1.2 Ägarförhållanden och organisation	82
	6.1.3 Upplåning	83
	6.1.4 Utlåningsvolym, lånevillkor och kostnader	85
6.2	AB Handelskredits systerinstitut	88
6.3	Den tidigare behandlingen av frågan om statligt engagemang i AB Handelskredit	94
6.4	Problem för AB Handelskredit och dess systerföretag i deras nuvarande verksamhet	95
6.5	Sammanfattning	99
7	<i>Finansieringssituationen för företag inom servicenäringarna</i>	103
7.1	Finansieringssituationen i detaljhandeln	104
7.2	HUI:s utredning	109
7.3	Finansieringssituationen i några andra servicenäringar	113
7.4	Leverantörsberoende	115
	7.4.1 Bakgrund	115
	7.4.2 Orsaker till leverantörsberoende	115
	7.4.3 Leverantörsberoende i olika avtal	117
	7.4.4 Uppgifter vid hearings	122
	7.4.5 NO-ingripanden mot leverantörsberoende	123
7.5	Statligt stöd till servicenäringarna	125
8	<i>Företagsservice</i>	129
8.1	Företagsservice med samhällets medverkan	129
8.2	Företagsservice inom organisationer	133
8.3	Företagsservice inom samverkande företag	137
8.4	Utredningar om företagsservice	139
 II Överväganden och förslag		143
9	<i>Allmänna överväganden</i>	145
9.1	Behovet av samhälleliga insatser för serviceföretagen	145
9.2	Leverantörsberoende	147
9.3	Principiella utgångspunkter	151

9.4	Överväganden om alternativa stödåtgärder	153
9.4.1	Inledning	153
9.4.2	De regionala utvecklingsfonderna	153
9.4.3	AB Handelskredit och dess systerinstitut	154
9.4.4	Statens industriverk (SIND) och dess enhet SIFU	155
9.4.5	Sveriges Köpmannaförbund, handelskamrarna och AB Industrikredit	156
10	<i>Förslag angående de regionala utvecklingsfonderna</i>	161
10.1	Målgrupp för den tramtida verksamheten	161
10.1.1	Principer för målgruppsavgränsning m. m.	161
10.1.2	Förslag till målgruppsavgränsning	164
10.2	Resursfrågor	174
10.2.1	Inledning	174
10.2.2	Utvecklingsfondernas nuvarande resurser	174
10.2.3	Faktorer av betydelse för det framtida resursbehovet	175
10.2.4	Beräkning av det framtida resursbehovet	175
11	<i>Förslag angående AB Handelskredit och dess systerinstitut</i>	179
11.1	Skäl för stöd åt AB Handelskredit och dess systerinstitut	179
11.2	Utformningen av det statliga stödet	182
11.2.1	Alternativa överväganden	182
11.2.2	Utformningen av statsgarantierna	183
11.3	Samhällets insyn i institutens verksamhet	187
	<i>Särskilda yttranden</i>	189

III Bilaga

Bilaga	<i>Struktur, kapitalförsörjning och kapitalbehov inom vissa service- näringar</i>	193
	<i>Inledning</i>	193
1	Servicenäringarnas omfattning och struktur	194
1.1	Resultaten i sammandrag	194
1.2	Källmaterial	194
1.3	Avgränsningen av servicenäringarna	195
1.4	Serviceväringarnas omfattning 1976	196
1.5	Strukturella förskjutningar 1972-1976	197
1.6	Antal arbetsställen	200
1.7	Företagens storlek	200
1.8	Serviceväringarna i samhällsekonomin	202
1.9	Detaljhandelns företagsformer	204
2	Några företagsekonomiska uppgifter om detaljhandeln och and- ra servicenäringar	205

2.1	Resultaten i sammandrag	205
2.2	Undersökningens syfte och uppläggning	206
2.3	Bruttovinsten	207
2.4	Kostnaderna	210
2.5	Nettoresultatet	211
2.6	Effektiviteten	212
2.7	Soliditeten	214
2.8	Övriga servicenäringar	214
3	Kapitalförsörjningen m. m. inom mindre och medelstora detaljhandelsföretag	216
3.1	Resultaten i sammandrag	216
3.2	Undersökningens syfte	221
3.3	Undersökningens omfattning	221
3.4	Urval av företag	222
3.5	Undersökningens genomförande, svarsresultat och bortfall	222
3.6	Företagsstrukturen	223
3.7	Medlemskap i frivillig kedja	227
3.8	Kontrakt- och ägandeförhållanden avseende företagets lokaler	228
3.9	Kapitalets användning	229
3.10	Kapitalets anskaffning	232
3.11	Det främmande kapitalets sammansättning	232
3.12	Lånefinansieringens omfattning	234
3.13	Långgivarekategorier	235
3.14	Olika former av säkerhet för lån	236
3.15	Omfattningen av checkräkningskrediter samt lån med fastighet som säkerhet eller leverantör som borgensman	238
3.16	Finansiering genom leasing	240
3.17	Planerade men ej genomförda investeringar åren 1973–1977	241
3.18	Konsultations- och informationservice	243
4	Det framtida kapitalbehovet inom mindre och medelstora detaljhandelsföretag	245
4.1	Resultaten i sammandrag	245
4.2	Undersökningens syfte	249
4.3	Undersökningens omfattning och genomförande	249
4.4	Urval av företag samt svarsresultat	249
4.5	Prognosmetodik	250
4.6	Planundersökningens (enkätens) genomförande	252
4.7	Det framtida kapitalbehovet	253
Appendix 1	<i>Uppgifter från 1972 års företagsräkning . . . . .</i>	262
Appendix 2	<i>Underlag och beräkningsmetoder . . . . .</i>	265
	2.1 <i>Räkenskapsmaterialet . . . . .</i>	265
	2.2 <i>Konvertering till sysselsättningsnivåer . . . . .</i>	265
Appendix 3	<i>Kapitalförsörjningen inom mindre och medelstora detaljhandelsföretag (frågeformulär) . . . . .</i>	267
Appendix 4	<i>Frivilliga kedjor 1977/1978 . . . . .</i>	271
Appendix 5	<i>Prognos över kapitalbehovet i mindre och medelstora detaljhandelsföretag (frågeformulär) . . . . .</i>	272

Sammanfattning

Utredningens uppdrag och genomförande

Utredningen har enligt direktiven haft i uppdrag att förutsättningslöst undersöka behovet av finansieringsstöd och rådgivning för företag inom servicenäringarna samt överväga om det finns behov av särskilda utbildningsinsatser för dessa företag. Härvid skulle studeras de små serviceföretagens finansieringsmöjligheter samt omfattningen av den finansiering som på något sätt härrör från leverantörsföretag. Det beroende av leverantörer som i sådana fall kan uppkomma skulle särskilt belysas. Vidare angavs att den rådgivningsverksamhet som för närvarande tillhandahålls företag inom servicenäringarna skulle utvärderas.

Arbetet har huvudsakligen bedrivits genom bearbetning och analys av dels befintligt material som berör verksamhetsförhållandena samt finansierings- och rådgivningssituationen inom servicenäringarna, dels material som utredningen själv insamlat eller låtit insamla. På uppdrag av utredningen har sålunda Handelns Utredningsinstitut (HUI) genomfört utredningen Struktur, kapitalförsörjning och kapitalbehov inom vissa servicenäringar.

Utredningen har vidare inhämtat faktauppgifter och synpunkter vid hearings med företrädare för företag och organisationer.

Utredningens betänkande är uppdelat i tre avdelningar, nämligen avdelning I Bakgrund (kapitel 1–8), avdelning II Överväganden och förslag (kapitel 9–11) samt avdelning III Bilaga.

I kapitel 1 redovisas utredningens direktiv och visst bakgrundsmaterial samt hur utredningsarbetet bedrivits. Därefter följer en översiktlig redogörelse för stödformer till serviceföretag i de nordiska grannländerna i kapitel 2. I kapitel 3 beskrivs servicenäringarnas struktur och i kapitel 4 kreditmarknaden och de kreditinstitut som är av särskilt intresse för serviceföretagen. De regionala utvecklingsfondernas verksamhet behandlas i kapitel 5 och i kapitel 6 ges en belysning av AB Handelskredit och dess systerinstitut. Finansieringssituationen för företag inom servicenäringarna beskrivs i kapitel 7 och i kapitel 8 lämnas en redogörelse för företags servicen till mindre serviceföretag. Betänkandets tre sista kapitel ägnas åt utredningens överväganden och förslag. Utredningens allmänna överväganden och principiella utgångspunkter redovisas i kapitel 9 medan överväganden och förslag rörande de regionala utvecklingsfonderna och AB Handelskredit behandlas i kapitel 10 respektive 11. I bilaga redovisas i sin helhet utredningen Struktur, kapitalförsörjning och kapitalbehov inom vissa servicenäringar som HUI utfört på uppdrag av serviceföretagsutredningen.

Service­näringarnas struktur

I service­näringarna ingår ett stort antal näringsgrenar och branscher. Gemensamt för företagen inom service­näringarna är att de tillhandahåller service av olika slag, utför tjänster, distribuerar varor till andra företag eller till enskilda personer. Med utgångspunkt i detta kan service­näringarna mycket grovt indelas i varuhandel, sam­färd­sel, privata tjänster och bostads­för­valtning. Det stora utbudet av offentliga tjänster räknas sålunda i detta sammanhang inte till service­näringarna. Även inom de varuproducerande sektorerna finns det inslag av service­produktion. Viss reparations­verksamhet inom industrin samt byggnadshantverk kan föras hit.

Service­näringarna spelar en mycket viktig roll i samhällsekonomin. Av närings­livet samlade bidrag till bruttonational­produkten (BNP) och sysselsättningen svarar service­näringarna sålunda för drygt 45 procent. Service­näringarnas andel av antalet sysselsatta i närings­livet har ökat under perioden 1965–1977 och beräknas enligt långtidsutredningen 1978 (SOU 1978:78) ytterligare komma att öka. Antalet sysselsatta inom service­näringarna uppgår till ca 1,3 miljoner. Detta utgör omkring en tredjedel av det totala antalet sysselsatta i landet, dvs. inklusive den offentliga sektorn.

Service­näringarna hade 1976 knappt 180 000 företag. Detta utgjorde 70 % av det totala antalet företag i landet samma år. Medelantalet anställda per företag i service­näringarna var knappt sex. Motsvarande siffra inom industrin var 38. Antalet anställda beräknas som antalet av avlönad personal under året utförda årsverken. Det är alltså här inte fråga om antalet sysselsatta.

Inom service­näringarna finns ett stort antal mycket små företag. Över hälften av antalet företag hade 1976 högst en anställd (omräknat till års­verken). Denna grupp av företag svarade för endast 3,5 % av det totala antalet anställda inom service­näringarna. Företag med över 50 anställda utgjorde endast 1 % av totalantalet men svarade för hälften av arbetsstyrkan.

Varuhandeln – dvs. partihandel och detaljhandel – svarade under 1977 för ca 10 % av den totala produktionen av varor och tjänster i landet. 501 000 personer var detta år sysselsatta inom varuhandeln, vilket motsvarar drygt 12 % av det totala antalet sysselsatta. I varuhandeln fanns 1976 omkring 70 000 företag, vilket motsvarar ca 40 % av antalet företag inom service­näringarna.

Inom *partihandeln* fanns år 1976 drygt 20 000 företag av vilka en stor del var enpersons­företag, t. ex. agent­rörelser.

Inom *partihandeln med dagligvaror* utförs drygt 70 % av varuleveranserna av de tre stora grupperna KF, ICA och DAGAB. Partihandeln med dagligvaror har genomgått stora strukturella förändringar under de senaste åren. KF och ICA har genomfört betydande strukturrationaliseringar. Härtill kommer bildandet av företaget DAGAB.

Drygt 50 000 företag fanns 1976 inom den totala *detaljhandeln*, dvs. dagligvaruhandel, fackhandel, bil- och drivmedelshandel samt apoteks- och systemvaruhandel. Det totala antalet verk­samma företag inom *dagligvaruhandeln* uppgår för närvarande till 17 000–18 000. Av företagen är drygt 9 000 s. k. allivsbutiker. Återstoden består av kiosker, tobaks-, frukt-, konfektyr-, blomsteraffärer etc.

Förändringarna i butiksbeståndet har inneburit en stark koncentration till större butiker och en mycket betydande nedläggning av mindre butiker. Fortfarande finns det dock ett stort antal småföretag inom dagligvaruhandeln. Företag med färre än fem anställda (årsverken) utgör ungefär 80 % av det totala antalet företag. Av det totala antalet allivsbutiker utgörs ca 10 % av servicebutiker. Tillkomsten av dessa butiker har i viss mån motverkat inriktningen mot stordrift i handeln. Butiker knutna till ICA, KF och DAGAB har ökat sin sammanlagda andel av dagligvaruförsäljningen i livsmedelsbutiker från 82,7 % 1970 till 90 % 1978.

Inom *fackhandeln* fanns år 1976 drygt 23 000 företag. Jämfört med utvecklingen inom dagligvaruhandeln har strukturförändringarna inom fackhandeln i allmänhet varit små. Ett viktigt drag i utvecklingen inom fackhandeln är den ökande betydelsen av de frivilliga fackkedjorna. År 1977 fanns det 44 kedjor. Kedjorna fullgör en rad funktioner gentemot sina medlemmar såsom inköp, marknadsföring, konsultverksamhet och utbildning.

Till *samfärdsektorn* räknas transporter samt post och tele. År 1977 svarade samfärdseln för 5,3 % av BNP. Samtidigt var 272 000 eller 6,7 % av antalet sysselsatta verksamma inom sektorn. Transporterna svarade år 1977 för drygt 70 % av produktionen respektive sysselsättningen inom sektorn och post och tele således för återstoden.

År 1976 fanns drygt 25 000 företag inom transportsektorn. Enligt en beräkning avseende år 1978 utfördes 85 % av lastbilarnas transportarbete av den yrkesmässiga lastbilstrafiken, dvs. åkerierna, vars antal vid utgången av 1978 uppgick till 19 800.

Till *privata tjänster* hänförs restaurang- och hotellrörelse, bank-, försäkrings- och uppdragsverksamhet, reparations-, tvätter- och annan serviceverksamhet samt övriga privata tjänster såsom fastighetsförvaltning (exklusive bostadsförvaltning), städningsrörelse, hushållstjänster etc. Privata tjänster svarade år 1977 för 13,2 % av BNP och för samma andel av antalet sysselsatta, eller 538 000.

Bostadsförvaltningens andel av BNP uppgick 1977 till 7,2 % och andelen av antalet sysselsatta till ca 1 %.

Det totala antalet företag inom privata tjänster och bostadsförvaltning uppgick 1976 till ca 62 000, vilket utgjorde drygt en tredjedel av alla företag inom servicenäringarna samma år.

Finansieringssituationen

De mindre och medelstora företagen skiljer sig i finansiellt hänseende avsevärt från andra grupper av företag. En av de främsta orsakerna till detta är den speciella ägar- och kapitalstruktur som kännetecknar dessa företag. En stark bundenhet till ett fåtal enskilda personers ekonomiska förhållanden medverkar till att företagen många gånger har svårigheter att få tillgång till långfristiga krediter och riskvilligt kapital. Serviceföretagen har dessutom endast i begränsad utsträckning anläggningstillgångar vilket gör att företagen ofta saknar bankmässiga säkerheter. Samtidigt gäller att de mindre och medelstora företagen genom sin ringa storlek sällan utgör några attraktiva pla-

ceringsobjekt på vare sig aktie- eller obligationsmarknaden. Serviceföretagen har därför för sin finansiering, utöver banker och kreditinstitut, utnyttjat leverantörer, vilket i vissa fall lett till ett beroendeförhållande.

Partihandelsföretagen på dagligvarumarknaden, ICA, KF, DAGAB, har ett betydande engagemang i detaljhandelns finansiering.

Inom konsumentkooperationen sker en viss självfinansiering genom de anslutna medlemmarnas insatskapital och icke uttagna återbäring. De olika konsumentföreningarnas finansiering i övrigt sker i huvudsak genom lån från KF.

Inom ICA-rörelsen förekommer olika finansieringsformer mellan regionföretagen och ICA-köpmännen. Utöver reverslån och borgensförbindelser tillämpas två andra former, nämligen butiksavtal och samägda bolag. De båda största regionföretagen har bildat särskilda finansieringsinstitut. Vid etablering av i första hand större ICA-butiker tillämpas vanligen ett s. k. ICA-avtal mellan köpmannen och något av ICA:s regionföretag. Avtalet innebär bl. a. att ICA-köpmannen vid starten äger 9 % och ICA 91 % av aktiekapitalet.

DAGAB:s utlåning till detaljhandelsföretag inom DAGAB-gruppen består dels av lån genom AB ASK-Kredit, dels genom direktutlåning. Vid nyetableringar tillämpar DAGAB bl. a. s. k. bolagsavtal där köpmannen och DAGAB gemensamt äger ett butiksbolag.

Inom fackhandeln förekommer inte det omfattande direkta engagemang i butikerna från leverantörernas sida som finns i dagligvaruhandeln. Samverkan mellan fackhandelsföretag sker genom de frivilliga fackkedjorna. Av de 44 frivilliga fackkedjorna hade 14 finansieringsverksamhet vid årsskiftet 1977-1978. Denna verksamhet innebär vanligen att kedjan går i borgen för lån som medlemmarna tar i bank. Denna typ av borgensverksamhet utövas även av vissa finansieringsinstitut i fackhandeln.

Enligt HUI:s utredning om finansieringssituationen inom detaljhandeln utgörs de mindre och medelstora detaljhandelsföretagens tillgångar på 12,3 miljarder kr 1978 till över hälften av varulager. Inom dagligvaruhandeln utgör andelen 36 % och i fackhandeln 62 %. Andelen främmande kapital är något högre (83 %) inom dagligvaruhandeln än i fackhandeln (77 %). Leverantörsskulder främst i form av varukrediter utgör i genomsnitt närmare 40 % av det främmande kapitalet. Lån svarar för 25 % av det främmande kapitalet. Tre fjärdedelar av lånen utgörs av banklån. Lån med leverantör som borgensman svarar för ca 16 % av detaljhandelsföretagens utestående lånesumma. Ibland måste föfoganderätten över hyreskontraktet överlåtas till långivaren som säkerhet. Ca 10 % av företagen uppger att de under perioden 1973-1977 planerat investeringar som inte blivit genomförda på grund av svårighet att anskaffa kapital.

Leverantörsberoende, innebärande att detaljistens självbestämmande och ägande i viss mån inskränks, är i vissa fall ett villkor för att leverantören skall tillhandahålla olika tjänster. Vanligen är det fråga om att leverantören går i borgen, lånar ut kapital eller hyr ut lokaler eller utrustning. Självbestämmandet begränsas vanligen i fråga om val av inköpskälla. Avtal som medför leverantörsberoende förekommer särskilt inom dagligvaruhandeln och på kiosk- och gatuköksmarknaden. I kapitel 7 lämnas en redogörelse för avtal av denna typ inom bl. a. ICA och DAGAB och hur avtalen be-

handlats av de konkurrensvårdande myndigheterna.

Det statliga stödet till företag inom servicenäringarna utgörs huvudsakligen av stöd till kommersiell service i glesbygd. Detta stöd utgår för att upprätthålla en tillfredsställande försörjning med dagligvaror eller drivmedel i glesbygd. Serviceföretag inom kategorierna produktionsvaruinriktad partihandel och tjänsteproducerande företag med direkt anknötning till de tillverkande företagen kan erhålla kreditstöd från de regionala utvecklingsfonderna. Huvuddelen av servicenäringarna står däremot utanför utvecklingsfondernas målgrupp.

Företagsservice

Med företagsservice avses här utbildning och rådgivning.

I *samhällets regi* och genom medverkan från samhället i form av bidrag och förmedling bedrivs, främst inom skolväsendet, en omfattande utbildningsverksamhet riktad mot bl. a. serviceföretagen. Den statliga och statsunderstödda rådgivning som riktas mot mindre och medelstora företag lämnas främst av de *regionala utvecklingsfonderna*, vilket innebär att den är inriktad på tillverkande företag och endast kommer sådana serviceföretag till del som har direkt anknötning till tillverkande företag.

Den företagsserviceverksamhet som utvecklingsfonderna bedriver omfattar olika delaktiviteter, främst informations- och kontaktverksamhet, allmän rådgivning och översiktliga företagsanalyser, utbildningsservice och konsultverksamhet. Insatserna inriktas främst mot sådana områden där det privata serviceutbudet saknas eller är bristfälligt utformat. En redogörelse för denna verksamhet ges i kapitel 5.

Statens industriverk (SIND) har det övergripande ansvaret på myndighetsplanet för småföretagsinriktade fortbildningsinsatser. I denna uppgift ingår bl. a. att främja tillkomst och utveckling av företagsanpassade kurser och att samordna olika utbildningsaktiviteter. För att fullgöra uppgiften har verket till sitt förfogande bl. a. ett särskilt anslag – B 16 Bidrag till företagsinriktad fortbildning. SIND är i sin verksamhet inriktad på samma målgrupp som utvecklingsfonderna. Även det nämnda anslaget används för denna målgrupp och kommer således inte huvuddelen av servicenäringarna till del.

SIFU (statens industriverks enhet för företagsutveckling) bedriver en omfattande kursverksamhet med inriktning främst på mindre och medelstora företag. Utbildningen är huvudsakligen av fortbildningskaraktär med praktiska och laborativa inslag och omfattar främst tekniska och ekonomiska ämnen inriktade på avgränsade funktioner i företagen.

En omfattande företagsservice lämnas av *organisationerna på arbetsmarknaden och branschorganisationerna* samt av vissa institut som dessa är intressenter i.

Möjligheten att få tillgång till företagsservice är en bidragande orsak till att företag inom servicenäringarna samverkar i olika former eftersom företagsservicen har betydande stordriftsfördelar. Utbildning och rådgivning ses dessutom ofta som väsentliga faktorer för att förbättra konkurrenskraften

inom t. ex. kedjor och koncerner inom detaljhandeln. *Blocken på dagligvarumarknaden*, dvs. KF, ICA och DAGAB, har en omfattande företags-service till butikerna. De *frivilliga fackkedjorna* utför också åtskilliga servicefunktioner för sina medlemmar.

Ett omfattande utbud av företagsrådgivning kommer vidare från konsult- och uppdragsföretag, som kan erbjuda tjänster inom en rad områden.

Utbildning bedrivs också av franchisegivare, mångfilialföretag och företag som har försäljning genom kommissionärer. Av väsentlig betydelse är vidare den utbildning, framför allt i varukännedom, som leverantörsföretagen bedriver.

HUI har undersökt i vilken omfattning de mindre och medelstora detaljhandelsföretagen under det senaste bokföringsåret (1977/78) dels anlitat konsult för t. ex. marknadsföring, administration, etablering och ombyggnader, dels utnyttjat någon form av utbildnings- eller kursverksamhet. Undersökningens resultat kan sammanfattas i följande punkter.

- Omkring en fjärdedel av företagen har fått konsult hjälp. Andelen är betydligt högre för dagligvaruhandeln än för fackhandeln. Förklaringen till den höga andelen inom dagligvaruhandeln är att samtliga företag som är anslutna till de frivilliga kedjorna inom dagligvaruhandeln får hjälp med sin marknadsföring.
- Andelen som anlitat konsult är betydligt högre för de medelstora än för de små företagen, vilket sammanhänger med anslutningen till frivillig kedja.
- Inget företag har angivit att det sökt konsult hjälp men inte lyckats få någon sådan hjälp. Tre fjärdedelar av de mindre och medelstora detaljhandelsföretagen har emellertid inte sökt någon konsult hjälp vad avser marknadsföring, administration, etablering m. m. under det senaste räkenskapsåret.
- Omkring 11 % av samtliga mindre och medelstora detaljhandelsföretag har under det senaste bokföringsåret utnyttjat någon form av kurs eller annan utbildning. Detta gäller främst de medelstora företagen.
- Kurser arrangerade av branschorganisationer har utnyttjats mest men även leverantörskurser och kurser hos frivilliga kedjor redovisar högt deltagande.

Överväganden och förslag

Utredningen har funnit att det föreligger *behov av samhälleliga insatser* för att förbättra finansierings-, rådgivnings- och utbildningssituationen för de mindre företagen inom servicenäringarna. När det gäller finansiering finns behov av sådana insatser dels för företag som på grund av brist på bankmässiga säkerheter över huvud taget inte lyckas ordna sin finansiering på annat sätt, dels för företag som önskar ordna sin finansiering utan att bli beroende av leverantörsföretag.

De mindre företagens behov av rådgivning och utbildning måste till stor del tillgodoses genom utomstående organ eftersom dessa företag som regel är för små för att kunna anställa specialister på olika områden. Det bör

i första hand vara en uppgift för privata företag och organisationer att tillhandahålla företagsinriktad utbildning och rådgivning. Eftersom det för samhällets vidkommande finns väsentliga positiva effekter av ett allsidigt och bra utbud av service till företagen finns det emellertid också ett klart uttalat behov av att samhället aktivt medverkar till att bygga ut och förbättra denna service.

Det är från konkurrenssynpunkt särskilt angeläget att samhälleliga insatser görs för de små och medelstora företag som står utanför de frivilliga sammanlutningar av företag som finns inom flera delar av servicenäringarna.

På ett flertal områden har samhället redan vidtagit åtgärder i syfte att undanröja de svårigheter som möter småföretagen. Det gäller främst på kredit- och kapitalförsörjningsområdet och på företagsserviceområdet. Flera olika organ har inrättats på både central och regional nivå.

Flera av dessa organ, bl. a. de regionala utvecklingsfonderna, är i sin verksamhet främst inriktade på de tillverkande företagen. Det är otillfredsställande att förutsättningarna för att få hjälp i form av rådgivning eller kreditstöd är olika för industri å ena sidan och servicenäringar å den andra. Företag bör oberoende av branschtillhörighet ha möjlighet att få del av sådana stödåtgärder som här avses.

Det bör vara en strävan från samhällets sida att inom ramen för olika näringspolitiska insatser söka nå samtliga utvecklingsbara företag som kan vara i behov av stöd eller hjälp i någon form oberoende av företagets branschtillhörighet.

Utredningen vill i detta sammanhang understryka servicenäringarnas stora betydelse för konsumenterna och deras viktiga funktion i samhällsekonomin – inte minst från sysselsättningssynpunkt. Det föreligger också ett starkt ömsesidigt beroendeförhållande mellan serviceföretagen och de tillverkande företagen. För sin fortsatta utveckling är industriföretagen beroende av bl. a. möjligheter att anlita serviceföretag av olika slag. Genom servicenäringarna avsätts sålunda de tillverkande företagens produkter. Önskar man en gynnsam utveckling bland industriföretagen krävs att också gynnsamma utvecklingsbetingelser finns för de tjänsteproducerande företagen. Nya affärsidéer hos serviceföretagen som ökar effektiviteten kan bidra till att hela näringslivets konkurrenskraft ökar liksom den ekonomiska tillväxten och välfärden.

Utredningen föreslår att samhällets insatser för att förbättra finansierings- och rådgivningssituationen hos företag inom servicenäringarna i första hand bör ske genom att *målgruppen för de regionala utvecklingsfondernas verksamhet utvidgas*.

Fonderna finns i alla län och blir därför lätt tillgängliga för serviceföretagen. Det är också, såsom framhållits i regeringens s. k. småföretagsproposition, angeläget att på regional nivå samordna samhällets näringspolitiska insatser.

Utredningens överväganden och förslag angående de regionala utvecklingsfonderna kan sammanfattas i följande punkter.

- Utvecklingsfondernas målgrupp bör successivt byggas ut till att omfatta i princip samtliga näringar.
- Riktlinjerna för utvecklingsfonderna bör ändras på så sätt att samtliga företag inom den utvidgade målgruppen oavsett branschtillhörighet be-

reds samma möjligheter att komma i åtnjutande av utvecklingsfondernas kreditstöd och företagservice.

- Det är främst serviceföretag med färre än 50 arbetstagare och som inte ingår i koncern med mer än 50 arbetstagare som bör komma i åtnjutande av utvecklingsfondernas kreditgivnings- och rådgivningsverksamhet. Den storleksmässiga avgränsningen får dock bedömas från fall till fall.
- En första utvidgning av utvecklingsfondernas målgrupp bör omfatta följande näringsgrenar eller delar av näringsgrenar, enligt SNI:
  - Byggnadshantverk (SNI 502) – dvs. inte enbart företag inom näringen som är inriktade på tillverkande företag
  - Konsumtionsvaruinriktad partihandel (SNI 612)
  - Partihandel med transportmedel, bränsle och drivmedel (SNI 613)
  - Handelsförmedling av konsumtionsvaror (SNI 6142)
  - Handelsförmedling av transportmedel, bränsle och drivmedel (SNI 6143)
  - Dagligvaruhandel (SNI 622)
  - Sällanköpsvaruhandel (SNI 623)
  - Bil- och drivmedelsdetaljhandel (SNI 624)
  - Restaurang- och hotellrörelse (SNI 63)
  - Uppdragsverksamhet (SNI 832) – dvs. inte enbart företag inom gruppen som är inriktade på tillverkande företag
  - Renings-, renhållnings- och rengöringsverksamhet (SNI 92) – dvs. inte enbart företag inom gruppen som är inriktade på tillverkande företag
  - Reparations-, tvätter- och annan serviceverksamhet (SNI 95) – dvs. samtliga inom gruppen utöver den nu gällande målgruppen (SNI 9513 och 952 med inriktning på tillverkningsindustrin).

Förslaget innebär att målgruppen utvidgas till att i runda tal omfatta 170 000 företag vad gäller kreditstöd och drygt 190 000 företag vad gäller företagservice, dvs. i stort sett en fördubbling av antalet företag jämfört med den nuvarande målgruppen.

- Inom ett par år efter det att denna första utvidgning genomförts bör vissa av de resterande delarna av servicenäringarna inrymmas i målgruppen. Utanför målgruppen bör även fortsättningsvis vara företagsgrupper vars verksamhet har karaktär av offentliga tjänster samt företag som ligger långt ifrån den för utvecklingsfonderna avsedda verksamhets- och kompetensinriktningen, såsom bank- och försäkringsverksamhet.
- Utvecklingsfondernas resurser i form av personal, tillgång till central service och lånemedel behöver förstärkas under de närmaste åren. De främsta skälen till detta är dels att utvecklingsfonderna redan vid nuvarande verksamhet inte har fullt tillräckliga resurser, dels den föreslagna utvidgningen av utvecklingsfondernas målgrupp.
- Målsättningen för en utvidgning av utvecklingsfondernas personella resurser bör i första hand inriktas på att den av företagareföreningsutredningen föreslagna fördubblingen genomförs fram till början av 1980-talet. På sikt blir det sannolikt erforderligt med ytterligare resursförstärkningar.
- Industriverkets resurser för central service åt utvecklingsfonderna bör ökas i lägst samma takt som utvidgningen av utvecklingsfonderna.

- Den successiva utbyggnaden av utvecklingsfonderna och industriverkets centrala service bör ske med beaktande av de behov av rådgivning och kreditstöd som finns inom servicenäringarna.
- Mycket grovt räknar utredningen med att den föreslagna utvidgningen av målgruppen i ett initialskede ger behov av ett tillskott av lånemedel på ca 300 milj. kr. En sådan ökning möjliggör – med de amorteringstider som normalt tillämpas – att utlåningskapaciteten ökar med 50–60 milj. kr per år.
- Vad gäller finansieringen har utredningen utgått ifrån att såväl staten som respektive landsting kommer att medverka för att möta det ökade resursbehovet.

Utredningen föreslår vidare att *statens industriverks anslag – Bidrag till företagsinriktad fortbildning – räknas upp* så att utbildningsgivare med inriktning på servicenäringarna har samma bidragsmöjligheter som andra utbildningsgivare. I konsekvens med utredningens förslag om en utvidgning av utvecklingsfondernas målgrupp föreslår utredningen också att *SIFU:s resurser förstärks* så att kurser kan utvecklas och genomföras i större utsträckning än hittills för serviceföretagen.

Utredningen föreslår att *statliga garantier ges för AB Handelskredits och dess systerinstituts upplåning*. Dessa kreditinstitut utgör i sin utlåningsverksamhet värdefulla alternativ för köpmän som vill agera självständigt på marknaden och minska sitt beroende till leverantörer. Institutens upplåningsräntor är förhållandevis höga vilket i sin tur påverkar deras utlåningsräntor. Genom att förbilliga institutens upplåning kan utlåningsräntorna sänkas varigenom serviceföretag som anlitar dessa kreditinstitut ges möjligheter att uppta lån på förmånligare villkor än vad som gäller för närvarande. Därmed kan finansieringsmöjligheterna förbättras för företag inom servicenäringarna utan några större kostnader eller något avsevärt risktagande från samhällets sida. Utredningens förslag angående Handelskredit och dess systerinstitut kan i huvudsak sammanfattas i följande punkter.

- De statliga garantierna föreslås under en första treårsperiod uppgå till 25 % av respektive instituts utestående lån vilket motsvarar drygt 50 milj. kr.
- Garantierna föreslås falla ut först sedan respektive bolags förlustreserver, förlagslån och garantiförbindelser från intressenter samt eget kapital intill högst två tredjedelar av aktiekapitalet förbrukats.
- Garantierna bör ges utan kostnad för instituten men staten bör, som normalt är, ha regressrätt mot Handelskredit respektive systerinstitutet om garantierna har lösts ut.
- Samhällets insyn i institutens verksamhet bör utövas genom dels en av regeringen utsedd representant i respektive instituts styrelse, dels av regeringen utsedda revisorer.

Frågan om statliga insatser för den kooperativa verksamheten har inte behandlats av serviceföretagsutredningen. De nu framlagda förslagen kommer i enlighet med KFs önskemål att beaktas av kooperationsutredningen (I 1977:01) i dess arbete.

I Bakgrund

---

1 Inledning

1.1 Utredningens direktiv

Utredningens direktiv innefattas i ett anförande till statsrådsprotokollet den 3 november 1977 av chefen för handelsdepartementet, statsrådet Burenstam Linder. Direktiven återges här i sin helhet.

I propositionen 1977/78:8 om åtgärder på distributionsområdet behandlas bl. a. frågor om förbättrade förutsättningar för mindre handelseheter (s. 80 ff.). Jag anförde då att finansieringssituationen inom detaljhandeln och andra näraliggande spörsmål borde tas upp till behandling i ett vidare perspektiv än det då behandlade. Bland de näraliggande spörsmålen nämnde jag frågan om att förbättra finansieringsmöjligheterna för företag som önskar stå särskilt obundna gentemot leverantörsintressen. Vidare tog jag upp behovet av råd och hjälp till de mindre företagen inom servicenäringarna i frågor rörande marknadsförutsättningar, utbildningsmöjligheter, företagsadministration m. m., som särskilt i ett inledningsskede kan vara påtagligt. Mot denna bakgrund uttalade jag att en särskild kommitté borde tillkallas för att pröva verksamhetsförhållandena och finansieringssituationen för mindre företag inom servicenäringarna.

Jag har i min anmälan till propositionen om åtgärder för att främja de mindre och medelstora företagens utveckling (prop. 1977/78:40, bil. 4) närmare utvecklat min syn på frågor om finansieringsstöd och rådgivning för företag inom servicenäringarna och därvid anført följande.

När det gäller finansieringssituationen för företag inom servicenäringarna är det främst två i och för sig sammanhängande problem som enligt min mening särskilt bör belysas. Det ena är den i bankmässig mening lägre kreditvärdighet som dessa företag ofta har. Det andra är det beroende av exempelvis leverantörer som kan följa av att företagen på grund av den bristande kreditvärdigheten ofta måste ordna stora delar av sin finansiering genom leverantörskrediter.

Företag inom servicenäringarna äger sålunda sällan anläggningstillgångar till mera betydande värden, varför möjligheterna att anskaffa främmande kapital genom in-teckningar i fast egendom är begränsade. Även lån mot säkerhet i företagsinteckningar kan vara svåra att erhålla.

Särskilt besvärlig blir avsaknaden av reella belåningsbara tillgångar vid nyetablering av företag av oprövad typ. Det kan därför vara svårt att lånefinansiera nya affärsidéer. Även vid utvidgningar eller ombyggnader uppstår särskilda problem för företag inom servicenäringarna.

Som jag nyss har anført ordnar många företag inom servicenäringarna stora delar av sin finansiering genom leverantörskrediter eller genom andra utfästelser från leverantörshåll. En sådan finansiering kan föra med sig ett beroende gentemot leverantörsföretagen. Särskilt från konkurrenssynpunkt kan en sådan ordning synas betänklig.

Särskilda finansieringsinstitut har bildats inom vissa branscher för att motverka de bindningar som leverantörsbunden finansiering för med sig. Inom främst dagligvarusektorn verkar sålunda AB Handelskredit med en utlåning som riktar sig till företag som önskar vara mindre knutna till grossistintressen. Förslag har förts fram om statliga insatser för att förstärka denna verksamhet.

Mot bakgrund av det anförda bör den av mig förordade kommittén få i uppdrag att närmare undersöka finansieringsmöjligheterna för småföretag inom servicenäringsarna. Härvid bör uppmärksammas i vad mån brist på lämpliga krediter begränsar innovationsmöjligheterna eller i övrigt förhindrar en från allmän synpunkt önskvärd utveckling av dessa företag samt hur sådana effekter i så fall kan motverkas. Kommittén bör också särskilt undersöka omfattningen av den finansiering som på något sätt härrör från leverantörsföretag samt överväga frågan om förbättrade finansieringsmöjligheter för företag som önskar stå särskilt obundna gentemot leverantörsintressen. Vad beträffar övervägandena i denna del vill jag även peka på de lånemöjligheter som de båda halvstatliga företagen AB Industrikredit och AB Företagskredit erbjuder eller kan erbjuda.

När det gäller rådgivning och annan företagservice finner jag att det finns påtagliga behov av sådan service inom såväl tillverkningsnäringarna som servicenäringsarna. Behovet av råd och hjälp i frågor rörande marknadsförutsättningar, utbildning, företagsadministration m. m. torde sålunda vara likartade inom olika delar av näringslivet.

Det kan diskuteras hur en sådan rådgivning bör vara organiserad för olika branscher och vilket behov som kan finnas av särskilda statliga insatser. Köpmannaförbundet har sålunda i skrivelse den 1 september 1977 pekat på att förbundet – genom bl. a. sina länsorgan – redan fullgör funktioner som rådgivare till butiksdetaljhandeln. Detaljhandeln får också i vissa fall företagservice av leverantörsföretag. Särskilt utvecklad är denna på dagligvarusidan, men exempel finns också inom bensinhandeln, järn- och färghandeln och blomsterhandeln.

En viktig uppgift för kommittén blir därför att utvärdera den rådgivningsverksamhet som f. n. tillhandahålls företag inom servicenäringsarna. Om denna behöver förstärkas i något hänseende bör det vara naturligt för kommittén att i första hand pröva om detta kan ske inom befintliga organisationer och hur förstärkningen skall finansieras.

En fråga som givetvis hänger nära samman med rådgivningsverksamheten är utbildningsmöjligheterna för företagare. Med förbättrad utbildning kan behovet av rådgivning minskas. Chefen för industridepartementet kommer i dag efter samråd med mig att förorda att de förstärkta utbildningsmöjligheter för företagare som han då ämnar föreslå även skall avse företagare inom delar av servicenäringsarna. Kommittén bör dock kunna överväga om särskilda utbildningsinsatser kan behövas för sistnämnda kategori.

Av vad jag nu har anfört framgår att kommittén tämligen förutsättningslöst bör undersöka behovet av finansieringsstöd och rådgivning för företag inom servicenäringsarna. Även olika lösningar i organisatoriskt hänseende m. m. avses kunna prövas. Det finns dock skäl att redan nu förstärka möjligheterna till sådant stöd för vissa avgränsade företagsgrupper. Chefen för industridepartementet kommer i dag att föreslå att målgruppen för företagareföreningarnas verksamhet vidgas. Efter samråd med mig kommer han därvid att föreslå att även tjänsteproducerande företag, som har direkt anknytning till de tillverkande företagen, skall kunna anlita företagareföreningarna. Även produktionsvaruinriktade partihandelsföretag avses t. v. ingå i målgruppen. Frågan får sedan närmare prövas i den utredning jag kommer att ta initiativ till.

Jag har vid mina närmare överväganden funnit att utredningsuppdraget bör anförtros en särskild utredare. Denne bör nu tillkallas. Beträffande utredningsarbetet vill jag ytterligare anföra följande.

Regeringen har i propositionen om åtgärder på distributionsområdet lämnat förslag om särskilda ekonomiska stödåtgärder till dagligvarubutiker m. m. inom glesbygder,

skärgårdar och andra områden där servicesituationen är eller kan bli otillfredsställande. Frågor om omfattningen av sådana särskilda åtgärder och tillämpningsområdet för dem bör i princip inte prövas av utredaren. Denne bör heller inte pröva sådana frågor som hotell- och restaurangutredningen (H 1974:01) har övervägt och som väntas bli redovisade kring årsskiftet 1977–1978.¹

Jag vill påminna om det nyss nämnda förslaget att också produktionsvaruinriktade partihandelsföretag t. v. skall ingå i målgruppen för den verksamhet som företagareföreningarna i dag svarar för. Utredaren bör mot bakgrund av sina övriga överväganden pröva hur den stödjande verksamheten gentemot partihandeln på sikt bör vara beskaffad.

Om utredaren vid sina överväganden skulle finna att ett stöd från det allmänna sida till finansierings- och rådgivningsverksamheten för mindre och medelstora företag inom servicenäringarna behövs, bör förslag lämnas även om hur det allmänna inflytande över verksamhetens utformning bör vara beskaffad.

Det är självfallet angeläget att utredaren bedriver sitt arbete i nära samråd med företrädare för bl. a. berörda näringslivsorganisationer. Jag har funnit att några av de närmast berörda större organisationerna bör beredas möjlighet att direkt delta i utredningsarbetet genom representation i en grupp sakkunniga som kontinuerligt bör följa arbetet.

Samråd bör vidare ske med statens industriverk och de utvecklingsfonder, som regeringen har föreslagit skall inrättas länsvis, samt med de finansieringsinstitut, som kan beröras av utredningsarbetet.

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen bemyndigar chefen för handelsdepartementet att tillkalla en särskild utredare med uppgift att utreda verksamhetsförhållandena och finansieringssituationen för mindre företag inom servicenäringarna, att besluta om sakkunniga, experter, sekreterare och annat biträde åt utredaren.

Den 20 april 1978 beslutade regeringen om tilläggsdirektiv (dir. 1978:40) till samtliga kommittéer och särskilda utredare angående finansieringen av reformer. I direktiven framhöll budgetministern att, om balans i samhälls-ekonomi skulle skapas, inget nämnvärt utrymme fanns för kostnadskrävande åtaganden inom den offentliga sektorn under de närmaste åren. Kommittéerna borde därför noga överväga hur eventuella kostnadskrävande förslag skulle kunna finansieras genom t. ex. omprövning av pågående verksamhet och omfördelning av befintliga resurser. Det framhölls vidare att ett förverkligande av nya förslag underlättas om det kan ske successivt. Om möjligt borde förslagen inte medföra några tillkommande kostnader.

1.2 Riksdagsmotioner och utredningar m. m. rörande serviceföretag 1975–1979

De mindre och medelstora serviceföretagens finansieringsförhållanden och möjligheter att erhålla rådgivning och utbildning har under perioden 1975–1979 behandlats vid ett flertal tillfällen i riksdagen. Därvid har särskilt frågan om utvidgning av företagareföreningarnas (nuvarande regionala utvecklingsfonderna) målgrupp varit föremål för debatt.

I flera *motioner* vid 1975 års riksmöte framhölls att servicenäringarna får en allt större betydelse både i sysselsättningshänseende och när det gäller att tillhandahålla tjänster och service åt såväl enskilda som företag. I mo-

¹ Hotell- och restaurangutredningen framlade sitt betänkande (SOU 1978:37) Hotell- och restaurangbranschen i april 1978.

tionen 1975:899 av Sven G Andersson i Örebro m. fl. (fp), som särskilt behandlade dagligvaruhandeln, betonades att koncentrationen inom denna sektor gör finansieringsfrågan synnerligen aktuell. Detaljhandelns problem från kapitalförsörjningssynpunkt sadades vara att handeln för att kunna hävda sig i konkurrensen och vid nyetableringar måste göra betydande investeringar men att brist på kapital och säkerheter föreligger. Detaljhandeln måste därvid i allt större utsträckning anlita grossistföretagen som finansieringskällor. Detta leder till ett alltmer tilltagande beroende. Från konkurrenssynpunkt är det betänkligt, framhölls det i motionen, om blocken i framtiden får denna dominans över detaljhandeln. Motionärerna menade därför att det var angeläget att detaljhandelns finansierings- och etableringsmöjligheter förbättrades så att detta beroende av grossistföretagen kunde minskas. I motionen anfördes att handelns möjlighet att få del av AP-fondens medel borde förbättras. En annan väg angavs vara att företagareföreningarnas låneverksamhet också kom till användning inom varudistributionen. En utredning om detaljhandelns kapitalförsörjning och relationerna mellan detaljhandel och grossistföretagen begärdes.

I motion 1975:1682 av Margaretha af Ugglas m. fl. (m) framhölls att det är ett viktigt konsument- och samhällsintresse att fria företagare fortsätter att verka inom dagligvaruhandeln. Dessa företagare måste få stöd såväl i fråga om finansiering som i etableringssammanhang. I motionen noterades att AB Handelskredit är ett institut som arbetar för de enskilda köpmännen i syfte att stärka konkurrensen. Det föreslogs att Handelskredit skulle tillföras ökade resurser för kreditgivning exempelvis via AP-fonderna.

Motionerna 1975:288 av Gunnar Helén m. fl. (fp), 1975:1600 av Sven G Andersson i Örebro (fp) och Bengt Sjönell (c), 1975:1654 av Hans Nordgren m. fl. (m) och 1975:1661 av Johan A Olsson i Järvsö m. fl. (c) framhöll att företagareföreningarnas verksamhet borde utvidgas till att omfatta serviceföretag och tjänsteproducerande företag. Det angavs vara angeläget att föreningarnas resurser omfattar hela näringslivet. Vidare påpekades att dessa företag har samma svårigheter som mindre industriföretag att få sina kapitalbehov tillgodosedda på den ordinarie kreditmarknaden. I motion 1975:1600 föreslogs att SIFU:s (statens industriverks enhet för företagsutveckling) fortbildningsverksamhet även skall inriktas på serviceföretagen.

Näringsutskottet avstyrkte de nämnda motionerna. Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets ställningstagande. I fråga om utvidgning av företagareföreningarnas målgrupp hänvisades till en av statens industriverk gjord framställan med förslag att föreningarna skulle vidgas till att omfatta serviceföretag, vars verksamhet huvudsakligen var inriktad på att utföra tjänster åt industrin. Vidare ansågs att distributionsutredningens betänkande borde avvaktas eftersom frågor rörande varudistributionen och koncentrationen inom dagligvaruhandeln skulle tas upp där. Utskottet ansåg att skäl saknades för riksdagen att föreslå ökat stöd till Handelskredit, bl. a. med hänsyn till att företaget självt inte gjort någon sådan framställan till regeringen.

Vid det efterföljande riksmötet återkom i motion 1975/76:434 av Sven G Andersson i Örebro m. fl. (fp) det i motion 1975:899 framställda yrkandet att riksdagen hos regeringen skulle begära en utredning om detaljhandelns kapitalförsörjning och relationerna mellan detaljhandeln och grossistföre-

tagen. I motion 1975/76:1812 av Sven G Andersson i Örebro (fp) och Bengt Sjönell (c) hemställdes liksom i motion 1975:1600 att statens industriverk i ökad utsträckning skall uppmärksamma arbetsvillkoren för de mindre serviceföretagen samt att företagareföreningarnas låne- och rådgivningsverksamhet skall omfatta även dessa företag. I motion 1975/76:2113 av Per Ahlmark m. fl. (fp) begärdes en samordning av kreditstödet till mindre och medelstora företag. I motionerna 1975/76:375 och 1805 av Olle Westberg i Ljusdal (fp) respektive Hans Nordgren m. fl. (m) och (c) anfördes att kraven på säkerhet och borgen vid statliga lån borde lindras. Motionerna avsågs av riksdagen.

Genom lottning beslöt riksdagen våren 1976 att reglerna för företagareföreningarnas kreditstödsverksamhet skulle ändras så att även tjänsteproducerande företag skulle kunna komma i åtnjutande av kreditstöd. I tilläggsdirektiv till företagareföreningsutredningen i juni 1976 anfördes att utvidgningen skulle begränsas till att omfatta tjänsteproducerande företag, som har direkt anknytning till hantverk och industri. Detaljhandeln och restaurangrörelsen ansågs ej böra omfattas av det utvidgade kreditstödet.

Nils Erik Wååg m. fl. (s) hemställde i motion 1976/77:885 att det skulle anslås ytterligare medel till statens industriverk utöver vad regeringen föreslagit. I motionen hänvisades till att behovet av utbildning för företagare ökat bl. a. genom flödet av nya lagar och förordningar. Filip Fridolfsson (m) begärde i motion 1976/77:863 en utredning av möjligheterna att begränsa kravet på egenföretagarens borgen i lånesammanhang till att gälla endast företagsinteckningar och inte den egna företagarens personliga egendom. I motion 1976/77:866 föreslog Erik Hovhammar (m) bl. a. att företagens konsolideringsmöjligheter skulle ökas genom att företag som inte har rätt till eller inte har gjort avsättning till investeringsfond för konjunkturutjämning skall få avsätta 20 % av årsvinsten till en sådan fond till dess att fonden uppgår till ett visst maximalt belopp. Motionerna avsågs av riksdagen. Kraven i de två sistnämnda motionerna återkom vid 1977/78 års riksmöte (motion 1977/78:344 resp. 1977/78:1634) varvid de åter avsågs.

Utbildning med inriktning på småföretagssektorn togs upp i två motioner (1978/79:2013 och 2018) vid 1978/79 års riksmöte av Johan A Olsson och Ingegärd Oskarsson (c). I den förstnämnda motionen framhölls att utbildningen är ett av de viktigaste medlen för att uppnå den önskade utvecklingen av småföretagssektorn. Statens industriverks (SIND) anslog till kursverksamhet borde därför höjas så att man kunde svara upp mot förväntningarna som följt av småföretagspropositionen. Motionärerna hävdade vidare att SIFU bör utvecklas till ett än effektivare och allsidigare serviceorgan för företag inom utbildningsområdet. I motion 2018 hävdades att huvuddelen av den företagsinriktade utbildningen är anpassad till de större företagens behov. Utbudet bör gås igenom av SIND och SIFU för att få en anpassning till mindre företag. Motionärerna framhöll att de mindre företagen behöver tidsmässigt korta kurser med konkret innehåll. Kurserna bör vara förlagda till orter där företagen finns. Motion 2013 bifölls medan motion 2018 avsågs av riksdagen.

Bo Forslund m. fl. (s) hemställde i motion 1978/79:474 att regler för fördelningen av statliga medel till de regionala utvecklingsfonderna bör fastställas och utformas med hänsynstagande till både industri- och regional-

politiska aspekter. Låneförlusterna är störst i de sysselsättningssvaga Norrlandslänen, varför fonderna där bör kompenseras för det ökade risktagandet. I motion 1978/79:1617 av Georg Danell m. fl. (m) hemställdes att vid fördelning av medel till utvecklingsfonderna även skall tas hänsyn till det antal företag som begär service hos respektive utvecklingsfond. Riksdagen avslag båda de nämnda motionerna.

Sven-Olof Träff (m) samt Johan A Olsson och Olle Eriksson (c) hemställde i motion 1978/79:1522 att instruktionen för Industri- och Företagskredit skall ändras så att de får möjlighet att bevilja lån med löptider upp till 30 år. Motionärerna hävdade att med gällande löptider uppkommer vid lånefinansiering av kontors- och fabriksbyggnader en amorteringsbörd som på intet sätt motsvarar vare sig byggnadernas ekonomiska livslängd eller den skattemässiga avskrivningstiden. En rimlig löptid för lån till fastigheter vore 30 år. Det är olyckligt att institutens löptider tenderar minska på grund av upplåningsmöjligheterna, framhölls det i motionen. Liknande yrkande framfördes av Eric Hägelmark m. fl. (fp, c, m) i motion 1978/79:1494. Yrkandet avsågs av riksdagen med hänvisning till att det bör behandlas i samband med att riksdagen tar ställning till proposition 1978/79:165 om den svenska kapitalmarknaden där det föreslagits vissa ändringar beträffande de berörda finansieringsinstitutens verksamhet.

Distributionsutredningen (DU) som avgav sitt betänkande (SOU 1975:69-70) Samhället och distributionen, i augusti 1975, hade till uppgift att utreda varudistributionen och därmed förknippade problem. Tyngdpunkten i arbetet skulle enligt direktiven läggas på de konsumentekonomiska och samhällsekonomiska följderna av strukturomvandlingen inom detaljhandeln, i första hand dagligvaruhandeln. I det följande skall beröras några av de frågor i DU som har särskilt intresse för serviceföretagsutredningens arbete.

DU framhöll att koncentrationen inom dagligvaruhandeln successivt förstärktes och att handeln domineras av tre block. De största företagen och blocken har av olika skäl lättare att få nya butikslägen än mindre grupper av företag och fristående företag. De har bl. a. större resurser för inköp av butiksfastigheter och möjligheter att presentera detaljhandelsutredningar för planeringsmyndigheterna. De största blocken kan komma att växa automatiskt, medan mindre grupper och fristående företag får begränsade möjligheter att visa sin förmåga. För att undvika detta ansåg DU bl. a. att man vid fördelning av butikslägen kan se till att block och grupper, som är underrepresenterade på en ort och i förhållande till rådande marknadsandelar totalt, kommer i fråga i första hand. I detta sammanhang borde också övervägas att ge utrymme för etablering av butiker som står utanför blocken.

DU noterade vidare att inom de privatägda blocken finns i viss utsträckning begränsning av de samverkande detaljisternas självbestämmande och ägande som bl. a. gör att de inte kan utträda ur samverkansgruppen och fortsätta att driva butiken som fristående företagare. Från blockens sida kan dylika bestämmelser vara motiverade dels för att blocken bidragit till rörelsens finansiering, dels för att de vill behålla butikslägen och marknadsandelar. Från allmän konkurrenssynpunkt kan emellertid en bundenhet av detta slag vara mindre lämplig.

DU angav, som ett komplement till investeringsstöd, att det borde över-

vägas att förstärka utlåningskapaciteten hos AB Handelskredit genom en statlig kreditgaranti till Handelskredit eller genom statligt delägarskap i bolaget. Flera remissinstanser tillstyrkte ett statlig engagemang, medan några var kritiska. I *regeringens proposition 1977/78:8 om åtgärder på distributionsområdet* förklarade departementschefen sig inte vara beredd att föreslå något statligt engagemang i en sådan finansieringsverksamhet. Frågan borde dock prövas ytterligare i samband med att finansieringssituationen i detaljhandeln och andra delar av servicenäringarna behandlas i ett vidare perspektiv, anförde departementschefen.

De mindre och medelstora företagens situation har under senare år tilldragit sig ett allt större intresse. Ett tecken på den betydelse som statsmakterna tillmätt denna företagsgrupp är de åtgärder, som beslutats som en följd av den s. k. *småföretagspropositionen*, proposition 1977/78:40, om åtgärder för att främja de mindre och medelstora företagens utveckling. I denna proposition berördes områden som i stor utsträckning sammanfaller med serviceföretagsutredningens inriktning. Här skall helt kort redogöras för speciella småföretagsproblem som behandlades i propositionen.

Kapitalförsörjningen angavs vara en för flertalet småföretag strategisk faktor. Dessa företag saknar tillgång till aktie- och obligationsmarknaderna, genom vilka näringslivet i övrigt erhåller inemot 20 % av sin årliga kapitaltillförsel. Småföretagen har oftast en avsevärt sämre soliditet än större företag och är i högre grad hänvisade till upplåning för finansiering av sina investeringar. Flertalet småföretag präglas emellertid av svårigheter att prestera tillräckliga och fullgoda säkerheter för sin upplåning. I en rapport från Industrieförbundet år 1972 rörande företagsetableringar konstaterades att en tredjedel av företagarna vid etableringstillfället saknade tillräckliga säkerheter. Detta förhållande sammanhänger främst med företagets starka bindning till ett fåtal personers ekonomi och dessas begränsade möjligheter att satsa eget kapital i företaget. Kapitalanskaffningsproblemens omfattning hänger emellertid i hög grad samman med sådana faktorer som företagsstartarens utbildningsnivå liksom motiven bakom företagsstarten. En från kapitalanskaffningssynpunkt mycket väsentlig åtskillnad mellan etableringen av ett företag och finansieringen av en existerande verksamhet gäller riskaspekten. Många gånger är det lättare att uppbringa kapital i det senare fallet. Men även redan etablerade företag har ibland behov av betydande riskkapital, t. ex. i samband med immateriella investeringar.

Kapitalbeskattningen har stor betydelse för många småföretags fortlevnad. Förmögenhetsskatten utgör ett problem för framför allt de medelstora familjeföretagen. Ägaren tvingas ta ur en årlig "överlön", som för familjeföretag kan utgöra en broms för dessas vidare utveckling. I samband med företagsöverlåtelser t. ex. till följd av generationsskifte utgör arvs- och gåvobeskattningen ett problem. En följd av den betydande finansiella belastning som denna beskattning givit upphov till har blivit att företag i stället för att överlåtas inom familjen försäljs till utomstående. De medelstora familjeföretagen har mot denna bakgrund en i förvärvshänseende särskilt utsatt position. Andelen försäljningar bland medelstora företag är mer än dubbelt så hög som för de mindre företagen.

Beträffande företagservice dvs. information, rådgivning och utbildning noterades i småföretagspropositionen vissa brister när det gäller småföretag.

Delar av den information som t. ex. kanaliseras från olika samhällsorgan till företagssektorn når de mindre företagen i begränsad omfattning och inte sällan först efter längre tid. Småföretag har också många gånger sämre möjligheter att sända sina anställda på kurser och vidareutbildning. Kommittén för översyn av arbetsmarknadsutbildningen konstaterade 1974 att av företag med under 100 anställda hade endast 3 % heltidsanställd personal för utbildningsfrågor, medan motsvarande tal för företag med 100–500 anställda samt med över 500 anställda uppgick till 14 % respektive 73 %.

Samhällets ökade krav på företagen i olika avseenden kan verka försvårande såväl för nyetableringar som för redan verksamma företag. Ökade krav på bokföring och annan redovisning liksom ett växande uppgiftslämnande till olika myndigheter inverkar enligt småföretagspropositionen i högre grad på små företag. Dessa har också svårare att hålla sig informerade om all den nya lagstiftning som berör företagets verksamhetsförhållanden.

Som ett resultat av småföretagspropositionen ombildades den 1 juli 1978 de tidigare företagareföreningarna till regionala utvecklingsfonder. Målgruppen utvidgades till att, förutom tillverkande företag, omfatta även de tjänsteproducerande företag som har direkt anknytning till de tillverkande företagen. *Företagareföreningsutredningens* betänkande (SOU 1977:3) Utbyggd regional näringspolitik, som föregick småföretagspropositionen, angav som sin principiella utgångspunkt att samhället bör söka nå samtliga mindre och medelstora företag som kan vara i behov av stöd eller hjälp i någon form. I ett första steg borde dock utvidgningen begränsas till den ovan nämnda. I många remissyttranden föreslogs en ytterligare utvidgning av målgruppen till att omfatta t. ex. hotell- och restaurangbranschen, turistnäringen, olika delar av byggnadsindustrin och handeln.

I en skrivelse till handelsdepartementet i september 1977 föreslog *Sveriges Köpmannaförbund*, med anledning av att statsmakterna inte avsåg att utvidga företagareföreningarnas verksamhet till handelns område, att en av statsmedel bekostad organisation med småföretagarekonsulenter för detaljhandeln skulle byggas upp. Konsulenterna föreslogs bli knutna till förbundets regionala kanslier. Arbetsuppgifterna skulle främst koncentreras till uppgifter som åläggs företagen genom gällande och ny lagstiftning. I skrivelsen framförde förbundet vidare idén om att ett allmänt finansieringsinstitut för mindre och medelstora företag skulle inrättas. Detta institut skulle stå öppet för detaljstföretag inom alla branscher. Förbundet framhöll att det väsentligaste i finansieringssammanhang är att villkoren i samband med lån blir fördelaktiga. Särskilt pekades på betydelsen av att kapitalanskaffningen för ombyggnad och utvidgning av befintliga enheter underlättas och prioriteras.

Hotell- och restaurangutredningen anförde i sitt betänkande (SOU 1978:37) Hotell- och restaurangbranschen beträffande de regionala utvecklingsfonderna att det är otillfredsställande att förutsättningarna för att få hjälp i form av rådgivning eller kreditstöd är olika för industri å ena sidan och servicenäringar å den andra. Företag bör oberoende av branschtilhörighet ha möjlighet att få del av sådana stödåtgärder som lämnas av utvecklingsfonderna. Det gäller inte bara hotell- och restaurangbranschen utan all kommersiell service. Servicesektorn har stor betydelse för konsumenterna och är väsentlig från sysselsättningsynpunkt. Utredningen förordade därför att

servicenäringarna ges samma villkor som industri- och industriliknande verksamhet har, när det gäller utvecklingsfondernas rådgivning och kreditstöd.

1.3 Utredningsarbetet

Utredningen har enligt sina direktiv haft i uppdrag att förutsättningslöst undersöka behovet av finansieringsstöd och rådgivning för företag inom servicenäringarna och överväga om det finns behov av särskilda utbildningsinsatser för dessa företag. Härvid skulle studeras de små serviceföretagens finansieringsmöjligheter och omfattningen av den finansiering som på något sätt härrör från leverantörsföretag. Det beroende av leverantörer som i sådana fall kan uppkomma skulle särskilt belysas. Vidare angavs att den rådgivningsverksamhet som för närvarande tillhandahålls företag inom servicenäringarna skulle utvärderas.

Utredningsarbetet skulle däremot inte omfatta frågor om omfattningen och tillämpligheten av stödåtgärder till dagligvarubutiker m. m. inom glesbygder, skärgårdar och andra områden där servicesituationen är eller kan bli otillfredsställande. Frågor som övervägts av hotell- och restaurangutredningen skulle heller inte prövas.

Arbetet har huvudsakligen bedrivits genom bearbetning och analys av dels befintligt material som berör verksamhetsförhållandena samt finansierings- och rådgivningssituationen inom servicenäringarna, dels material som utredningen själv insamlat eller låtit insamla. På uppdrag av utredningen har sålunda Handelns Utredningsinstitut (HUI) genomfört utredningen Struktur, kapitalförsörjning och kapitalbehov inom vissa servicenäringar. Den uppgiftsinsamling som därvid har genomförts bland ett statistiskt urval av detaljhandelsföretag har föregåtts av överläggningar mellan delegationen för företagets uppgiftslämnande (DEFU), HUI och sekretariatet. HUI:s utredning färdigställdes under våren 1979. Vidare har SHIO-Familjeföretagen under hösten 1978 bland sina branschförbund insamlat vissa uppgifter som delgetts utredningen.

Utredningen har dessutom inhämtat faktauppgifter och synpunkter vid hearings med företrädare för företag och organisationer. Vid fem av utredningens totalt 19 sammanträden har sålunda hearings genomförts med företrädare för följande företag och organisationer:

AB Handelskredit med systerinstitut
 AB Industri kredit
 AB Företagskredit
 Företagskapital AB
 Bokbranschens Finansieringsinstitut AB
 Radio & TV Finans AB
 Distributions AB DAGAB
 ICA AB
 Kooperativa förbundet
 Sveriges Legitimerade Optikers Riksförbund
 Sveriges Juvelerare- och Guldsmedsförbund

Sveriges Bageriförbund
 Sveriges Skomakarmästareförbund
 Svenska Frisörföreningen

Sekretariatet har dessutom haft överläggningar med bl. a.:

Statens industriverk
 Svenska landstingsförbundet
 Svenska Åkeriförbundet
 Sveriges Handelsagenters förbund
 Fackhandelns Utvecklings AB (FUAB)
 Jämtland-Härjedalens Turistförening
 Utvecklingsfonden i Uppsala län
 Svenska Bankföreningen

Utöver de uppgifter som insamlats och bearbetats för utredningens räkning av HUI och de uppgifter som lämnats till utredningen i samband med hearings och överläggningar har större insamling av primärmaterial inte gjorts. Bakgrunden till denna uppläggning av utredningsarbetet har varit utredningens strävan att relativt snabbt komma fram till konkreta förslag om åtgärder för att lösa serviceföretagens problem och att undvika ett tidsödande och djuplodande utredningsarbete som inte skulle leda till några ytterligare praktiskt betydelsefulla resultat.

I utredningen har som sakkunniga ingått företrädare för Sveriges Grossistförbund, Sveriges Köpmannaförbund, SHIO, Kooperativa förbundet, TCO och LO.

Som experter har ingått företrädare för konsumentverket, näringsfrihetsombudsmannen och industridepartementet.

Serviceföretag är inte något enhetligt begrepp. Det finns t. ex. ingen officiellt vedertagen definition, vilket medfört att det källmaterial som utnyttjats i betänkandet i viss utsträckning har olika indelningsgrunder. Detta innebär att begreppen servicenäringar och serviceföretag inte har exakt samma innebörd på alla ställen i betänkandet. I betänkandet anges dock vad som avses med servicenäringar i olika avsnitt.

Utredningen har inte funnit det meningsfullt att definiera begreppen stora, medelstora, mindre och små företag då förhållandena varierar avsevärt mellan olika servicenäringar och då begreppet stort respektive litet företag kan ha helt olika betydelse i olika branscher. Det skall dock framhållas att företag med upp till 200 anställda i andra sammanhang brukar betraktas som småföretag men att gränsen för småföretag måste sättas betydligt lägre för serviceföretagen. Endast 1 % av dessa företag har sålunda mer än 50 anställda räknat i antal årsverken.

Utredningens betänkande är uppdelat i tre avdelningar, nämligen avdelning I Bakgrund (kapitel 1–8), avdelning II Överväganden och förslag (kapitel 9–11) samt avdelning III Bilaga.

Efter detta inledande kapitel följer en översiktlig redogörelse för stödformer till serviceföretag i de nordiska grannländerna i kapitel 2. I kapitel 3 beskrivs servicenäringarnas struktur och i kapitel 4 kreditmarknaden och de kreditinstitut som är av särskilt intresse för serviceföretagen. De regionala utvecklingsfondernas verksamhet behandlas i kapitel 5 och i kapitel 6 ges en redogörelse för AB Handelskredit och dess systerinstitut. Finansierings-

situationen för företag inom servicenäringsarna beskrivs i kapitel 7 och i kapitel 8 lämnas en redogörelse för företagsservicen till mindre serviceföretag. Betänkandets tre sista kapitel, som utgör avdelning II, ägnas åt utredningens överväganden och förslag. Utredningens allmänna överväganden och principiella utgångspunkter redovisas i kapitel 9 medan överväganden och förslag rörande de regionala utvecklingsfonderna och AB Handelskredit behandlas i kapitel 10 respektive 11.

I bilaga redovisas i sin helhet utredningen Struktur, kapitalförsörjning och kapitalbehov inom vissa servicenäringsarna som Handels Utredningsinstitut (HUI) utfört på uppdrag av serviceföretagsutredningen.

2 Nordiska förhållanden

I detta kapitel lämnas en redogörelse för olika former av stöd till servicenäringarna i de nordiska grannländerna. Uppgifterna har inhämtats via de svenska ambassaderna i respektive land.

I *Danmark* existerar en lång rad olika statliga stödformer för industri, handel och hantverk. Nedan följer en kortfattad redovisning av de speciella stödformer som småföretagen kan utnyttja. För renodlade serviceföretag som i huvudsak är verksamma på den inhemska marknaden finns endast ytterst begränsade möjligheter till statligt stöd. Huvudparten av statens hjälpprogram har som ett mycket väsentligt syfte att underlätta berörda företags exportansträngningar.

Finansieringsinstitut för rikstäckande organisationer inom handel och hantverk kan få statliga lånegarantier. Garantierna avser således inte enskilda näringsidkare. De finansieringsinstitut som erhåller statsgarantier skall lämna säkerhet för lån till hantverkare, affärer och serviceföretag inom sina respektive branscher. Sådana garantier kan lämnas för effektivitetsbefrämjande investeringar, etableringar, sammanslagningar, ombyggnader och moderniseringar. Garantiramen är totalt 60 milj. Dkr.

Från det europeiska återuppbyggnadsprogrammet återstår fortfarande en produktivitetsfond från vilken handelsministern har bemyndigande att utlåna 4 milj. Dkr till detaljhandeln inom livsmedelssektorn för moderniseringar.

Statliga lån kan ges för etablering, utbyggnad och modernisering till småindustrier och hantverk som har svårigheter att få motsvarande lån för nödvändiga strukturanpassningar från annat håll. Lån kan ges med 20–40 % av byggnadskostnaderna och 80 % av maskinkostnaderna. Under 1978 var låneramen 40 milj. Dkr och det högsta lån som kan utgå till ett enskilt företag är 350 000 Dkr.

Sammanlagt 200 milj. Dkr kan av banker och penninginstitut utlånas med statliga garantier till småföretag som är i behov av driftslån för att kunna klara en nödvändig marknadsanpassning och produktutveckling.

Rikstäckande näringslivs-, hantverks- och detaljhandelsorganisationer kan få bidrag från staten för att täcka 60 % av lönekostnader för rådgivare. Dessa rådgivare skall ge organisationens medlemmar rådgivning om export- och utbildningsverksamhet.

I *Finland* utgörs stödet till servicenäringarna huvudsakligen av finansieringsstöd för detaljhandeln i glesbygder. Syftet med stödet är att trygga och förbättra tillgången till detaljhandelns service i glesbygder samt att höja

dess servicenivå. Finansieringsstöd i form av investeringsbidrag och räntestöd kan av handels- och industriministeriet beviljas för anskaffning av anläggningstillgångar, för utförande av nybyggnads-, reparations- och ändringsarbeten i livsmedels- eller dagligvarubutik och för anskaffning av butiksbil eller -båt, som huvudsakligen betjänar glesbygden. Investeringsbidraget kan uppgå till högst 30 % av det godtagbara kostnadsförslaget. Om inte räntestöd beviljas för samma projekt kan bidraget dock uppgå till högst 50 %. Räntestöd betalas till den som beviljat krediten. Denna får uppgå till högst 60 % av kostnadsförslaget. Räntestöds krediter hade 1977 beviljats till ett sammanlagt kapitalvärde på 8,5 milj. mark och investeringsbidrag till ett belopp av 730 000 mark. I statförslaget för 1979 har upptagits 1,1 milj. mark för räntestöd och 700 000 mark för investeringsbidrag. Beviljandet av finansieringsstöd förutsätter bl. a. att stödet krävs för att trygga och förbättra tillgången till detaljhandels service i glesbygden, att verksamheten har förutsättningar att bedrivas under minst den tid för vilken finansieringsstöd beviljas och att stödet inte har menlig inverkan på konkurrerande butiker. Inom influensområdet för de fasta butiker och butiks-bilar som har fått finansieringsstöd bor över 100 000 konsumenter.

Statligt stöd utgår vidare till produktionsverksamhet inom utvecklingsområdena, motsvarande stödområdena i Sverige. Understöd kan beviljas företag som påbörjar eller utvidgar sin verksamhet inom industri-, arbets- och turiströrelse, pälsdjursuppfödning, fiske, fiskodling, handelsträdgårds-, plantskole- och torvproduktionsrörelse. Då fråga är om utvidning av företagens verksamhet eller om förnyande av dess anläggningstillgångar förutsättes att detta bedöms medföra en väsentlig ökning av antalet arbetsplatser inom företaget, av produktionens förädlingsvärde eller av servicen. Företagen skall bedömas ha förutsättningar för fortgående lönsam verksamhet. Stödet kan utgå i form av investeringsbidrag, som kan beviljas till mellan 5 och 30 % av investeringskostnaden. Startbidrag beviljas på grundval av löner och lagstadgade socialavgifter och kan uppgå till mellan 5 och 40 %, beroende på stödområde. Slutligen finns möjlighet att erhålla utbildningsbidrag.

Jämfört med stödet till tillverkningsindustrin är stödet till serviceföretag mycket begränsat. Av det totala stöd som handels- och industriministeriet 1978 beviljade till företag inom utvecklingsområdena i form av start-, investerings- eller utbildningsbidrag, det senare i mycket begränsad omfattning eller ca 150 milj. mark, avsåg endast ca 8,6 milj. mark serviceföretag. För 1978 var fördelningen av summan följande: turistföretag – 6,2 milj. mark, reparationsföretag – 2,0 milj. mark och tvätterier – 0,4 milj. mark. För 1977 var motsvarande uppdelning: turistföretag – 5,0 milj. mark och reparationsföretag – 0,4 milj. mark. Stöd till andra serviceföretag utgick inte. Stöd till reparationsföretag kan utgå endast till företag som reparerar vad som betecknas som marknadsföringsprodukter, som bilar, kylskåp etc. Företag som exempelvis frisörföretag eller liknande kan således inte erhålla stöd. Stöd till turistföretag kan gälla hotell och i vissa fall stugbyar. I dessa fall inhämtas utlåtande från Centralen för turistfrämjande för att efterhöra om den planerade anläggningen är angelägen och i linje med den officiella turistspolitiken. Också stöd till restauranger kan utgå, dock endast till restaurang ansluten till hotell. Utvecklingsområdesfonden (med finsk förkortning

KERA) kan bevilja lån på normala villkor också till serviceföretag inom utvecklingsområdena.

I Norge förekommer investerings- och driftsbidrag som utgår till dagligvarubutiker samt bidrag till konsulenthjälp som omfattar all detaljhandel. Investeringsbidrag kan ges till modernisering, ny- och ombyggnad av butikslokaler och lager, till anläggning av parkeringsplats och till inventarier. Handelsdepartementet kan bidra med upp till 35 % av investeringsbeloppet, i undantagsfall 50 %. För att få stöd måste butiken bl. a. ha betydelse för att upprätthålla bosättningen på orten. Driftstöd kan ges till mindre dagligvarubutiker som ersättning för viktiga tjänster som de tillhandahåller konsumenterna och samhällen med svagt kundunderlag. Butiker som erhållit driftstöd kan vidare få investeringsbidrag till mindre investeringar i butiksinredning.

Alla detaljhandelsföretag som ligger i glest bebyggda områden eller i tätorter med mindre än 500 invånare kan få bidrag till konsulenthjälp. Rådgivningen skall omfatta frågor som angår butikernas drift t. ex. marknads- och sortimentsanalyser. Konsulenterna som deltar i verksamheten skall godkännas av handelsdepartementet. Butikens omsättning får inte överstiga 1,5 milj. norska kr exklusive mervärdesskatt. Bidraget varierar efter hur stor omsättningen är. Maximalt bidrag är 15 000 norska kr. Konsulenthjälp kan också ges till de företag som erhåller investeringsbidrag. Uppsökande konsulentverksamhet administreras av Norges Kolonial- och Landhandelsförbund och Norges Kooperativa Landsförening. Bidraget täcker 90 % av utgifterna vid konsulentbesök. I de fyra nordligaste länen har inrättats en statlig rådgivningstjänst. Målsättningen är att varuhandelskonsulenter skall åka runt och ge råd till samtliga försäljningsställen.

I Norge finns vidare olika former av stödåtgärder till småindustri och hantverk, nämligen rådgivning, utbildning, krediter och uthyrning av lokaler. Under 1978 inrättades informations- och kontaktförmedlingstjänster på regional nivå. De regionala s. k. rådgivningskontoren har som huvuduppgift att bedriva uppsökande verksamhet. Konsulenterna skall förmedla kontakt med den institution som är bäst lämpad att lösa företagets problem och endast i speciella fall själva göra rådgivningsinsatser.

Hantverks- och Småindustrifonden ger huvudsakligen investeringskrediter i form av toppfinansiering. Vanligtvis är löptiden 15 år och räntan 7 %. Fonden ger lån till mindre industri- och hantverksföretag, däribland även servicehantverk. Efter en kraftig utökning av låneramen 1978 uppgår den till 55 milj. norska kr. Lånen får uppgå till högst 500 000 norska kr per låntagare och år. Fonden ger lån till företag med högst 50 anställda.

Flera landsting och kommuner bygger lokaler för uthyrning till framförallt industriverksamhet. I Nordnorge och vissa andra regioner ges även stöd till lokaler för handel och privata tjänster. I fråga om utbildningsinsatser kan nämnas att det finns en särskild företagsledarskola för hantverk och industri. Dessutom har ett projekt satts igång för att ytterligare utveckla utbudet av utbildning för ledare av små företag.

På Island förekommer för närvarande praktiskt taget inget statligt eller kommunalt stöd till mindre serviceföretag. För att möjliggöra rationaliseringar inom hantverkssektorn har dock visst begränsat stöd lämnats dit.

3 Servicenäringarnas struktur

Den ekonomiska verksamheten i vårt samhälle kan delas i två huvudområden, varu- och kraftproduktion samt tjänsteproduktion. Dessa områden består i sin tur av olika sektorer. I detta betänkande behandlas servicenäringarna som tillsammans med offentliga tjänster utgör tjänstesektorn. I servicenäringarna ingår en rad näringsgrenar och branscher. Gemensamt för företagen inom servicenäringarna är att de tillhandahåller service av olika slag, utför tjänster, distribuerar varor till andra företag eller till enskilda personer. Till servicenäringarna hänförs sålunda varuhandel, samfärdsel, bostadsförvaltning och privata tjänster. Även inom de varuproducerande sektorerna finns det emellertid inslag av serviceproduktion. Viss reparationsverksamhet inom industrin samt byggnadshantverk kan föras hit. (Se vidare bilaga.)

Det bör här framhållas att servicenäringar inte är något enhetligt begrepp. De källor som utredningen utnyttjat, särskilt långtidsutredningen (SOU 1978:78) och HUI, har sålunda delvis olika definitioner av servicenäringarnas omfattning. Vid jämförelse mellan uppgifterna, t. ex. beträffande antal företag, från de olika källorna bör också uppmärksammas att uppgifterna i vissa fall avser olika år.

3.1 Servicenäringarna i samhällsekonomin

Av det föregående stycket framgår att till servicenäringarna hör flera väsentliga sektorer i samhällsekonomin. I samband med behandling av frågor som t. ex. ekonomisk tillväxt, investeringar och sysselsättning brukar dock uppmärksamheten från såväl statsmakternas som organisationernas och massmedias sida koncentreras till den varuproducerande sektorn. Utredningen ser det därför som väsentligt att ge en belysning av servicenäringarnas roll i samhällsekonomin.

Av tabell 3.1 framgår att servicenäringarna svarar för en tredjedel av den samlade produktionen. Störst bland servicenäringarna är privata tjänster.¹ Andelen av BNP har sjunkit något under perioden 1965–1977 för såväl samfärdsel och bostadsförvaltning som privata tjänster. Det är endast varuhandeln som ökat sin andel av BNP bland servicenäringarna. Inom samhällsekonomin som helhet märks förskjutningen mot en ökad offentlig sektor, vilket innebär att näringslivets andel av BNP minskat i motsvarande grad. Räkna man bort den offentliga sektorn framgår att servicenäringarna

¹ Till privata tjänster hänförs i denna framställning restaurang- och hotellrörelse (SNI 63), bank, försäkrings- och uppdragsverksamhet (SNI 81, 82, 832), reparations-, tvätter och annan serviceverksamhet (SNI 95) samt övriga privata tjänster såsom fastighetsförvaltning (SNI 83102, 83103, dvs. exkl. bostadsförvaltning), renings- och renhållningsverk, städningsrörelse (SNI 92), undervisning, forskning, sjukvård (SNI 93) och rekreationsverksamhet (SNI 94). Observera dock att i vissa tabeller ingår bostadsförvaltning i privata tjänster.

år 1977 svarade för drygt 45 % av näringslivet BNP-andel, medan år 1965 motsvarande tal var knappt 45 %. Servicevärderna har alltså ökat, om än litet, sin andel av näringslivet samlade produktion.

Tabell 3.1 Näringsgrenarnas andelar av den totala produktionen 1965–1977. Procent av BNP till faktorpris

	1965	1970	1974	1977
Varu- och kraftproduktion	45,9	45,9	45,9	43,1
Servicevärderna	37,2	35,2	34,9	35,5
därav: Varuhandel	9,5	9,3	9,3	9,8
Samfärdse	5,8	5,3	6,0	5,3
Bostadsförvaltning	7,7	7,3	6,9	7,2
Privata tjänster	14,2	13,3	12,7	13,2
Offentliga tjänster	16,9	18,9	19,2	21,4
Totalt	100	100	100	100

Källa: SOU 1978:78.

Tabell 3.2 Årlig förändring av BNP (till faktorpris) inom olika näringsgrenar 1965–1977. (%)

	1965–1970	1970–1974	1974–1977
Varu- och kraftproduktion	3,9	3,0	– 1,8
Varuhandel	3,4	2,9	2,0
Samfärdse	2,1	5,8	– 3,8
Bostadsförvaltning	2,6	1,5	2,2
Privata tjänster	2,4	1,8	1,6
Offentliga tjänster	6,1	3,4	4,1
Totalt	3,8	3,0	0,3

Källa: SOU 1978:78.

Tillväxten av BNP har avtagit från mitten av 1960-talet, vilket framgår av tabell 3.2. En liknande nedgång i ökningstakten kan noteras för varuhandel och privata tjänster, medan samfärdse och bostadsförvaltning visar en oregelbunden utveckling under de olika perioderna. Mellan åren 1974 och 1977 hade samfärdseln en negativ utveckling medan bostadsförvaltningen visade den näst offentliga tjänster snabbaste utvecklingen.

Av tabell 3.3 framgår att omkring en tredjedel, dvs. drygt 1,3 miljoner av alla sysselsatta, är verksamma inom servicevärderna. Den största andelen av det totala antalet sysselsatta under perioden 1965–1977 hade servicevärderna år 1970 med 34,4 %. Därefter har en viss nedgång skett. Minskningen är något större för varuhandeln än för övriga servicevärderna. Varuhandeln har dock tillsammans med privata tjänster¹ de största andelarna inom servicevärderna. Medan denna sektor under perioden haft endast mindre förändringar, har varu- och kraftproduktionen fått vidkännas en stadigt sjunkande andel av antalet sysselsatta, från drygt 50 % år 1965 till knappt 40 % år 1977. Denna utveckling innebär att servicevärderna har ökat sin andel av näringslivet sysselsättning från 39,5 % år 1965 till 45,5 %

¹ I detta fall ingår bostadsförvaltning i privata tjänster.

år 1977. Servicenäringsarna spelar sålunda i detta avseende en allt större roll från sysselsättningssynpunkt.

Tabell 3.3 Näringsgrenarnas andelar av antalet sysselsatta 1965–1977 samt antalet sysselsatta år 1977

	1965	1970	1974	1977	1977 (1000-tal)
Varu- och kraftproduktion	51,9	46,0	42,7	39,8	1 616
Servicenäringsar	33,9	34,4	33,3	33,2	1 344
därav: Varuhandel	12,9	13,1	12,5	12,3	501
Samfärdsel	6,8	6,8	6,8	6,7	272
Privata tjänster ^a	14,2	14,5	14,0	14,2	571
Offentliga tjänster	14,2	19,6	24,0	27,0	1 100
Totalt	100	100	100	100	4 060

^a Privata tjänster inkluderar bostadsförvaltning. År 1977 sysselsatte bostadsförvaltningen 33 000 personer, vilket motsvarade en andel på ca 1 % av det totala antalet sysselsatta.

Källa: SOU 1978:78.

Tabell 3.4 Produktiviteten inom olika näringsgrenar 1965–1977. Förädlingsvärde per arbetstimme. Årlig procentuell förändring

	1965–1970	1970–1974	1974–1977
Varu- och kraftproduktion	6,7	5,9	0,8
Varuhandel	3,3	4,6	2,7
Samfärdsel	1,8	8,0	-3,8
Bostadsförvaltning	2,0	1,4	2,5
Privata tjänster	2,5	3,6	1,4
Offentliga tjänster	0,0	-0,1	0,1
Totalt	4,3	4,3	0,7

Källa: SOU 1978:78.

Produktiviteten har, som framgår av tabell 3.4, fortlöpande ökat inom servicenäringsarna. För den senaste perioden i redovisningen – 1974–1977 – noteras en högre produktivitetsökning för samtliga servicenäringsar bortsett från samfärdsel än för industrin.

Investeringstakten för ekonomin som helhet har varit avtagande och under senaste perioden t. o. m. minskande. Detta framgår av tabell 3.5. Varuhandel visar dock en utveckling som är helt motsatt med en kraftig ökning under åren 1974–1977. Detta beror på en ökning av investeringarna i maskiner och inventarier på 14,5 % under de nämnda åren. Av tabell 3.6 framgår att servicenäringsarna svarar för omkring 45 % av bruttoinvesteringarna. Denna andel har minskat under den redovisade perioden, mest beroende på de sjunkande bostadsinvesteringarna. Ser man till servicenäringsarna i övrigt har de ökat sin andel av investeringarna mellan 1965 och 1977. Samfärdsel minskade dock sin investeringsandel mellan 1974 och 1977.

Tabell 3.5 Bruttoinvesteringar inom olika näringsgrenar 1965–1977, årlig procentuell förändring

	Milj. kr 1977	1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977
Varu- och kraftproduktion	22 310	3,3	4,9	–2,3
Servicevärdens	25 131			
därav: Varuhandel	4 025	0,2	1,0	11,4
Samfärdsel	5 522	2,6	8,1	–6,8
Bostadsförvaltning	11 889	1,3	–1,5	–4,8
Privata tjänster	3 695	9,7	4,6	1,2
Offentliga tjänster	9 981	7,8	–4,9	1,5
Totalt	57 422	3,6	1,6	–1,7

Källa: SOU 1978:78.

Tabell 3.6 Bruttoinvesteringarnas fördelning 1965–1977. Procent av totala bruttoinvesteringar

	1965	1970	1974	1977
Varu- och kraftproduktion	35,3	34,7	39,5	38,8
Servicevärdens	47,8	44,7	44,8	43,8
därav: Varuhandel	5,8	4,9	4,8	7,0
Samfärdsel	9,3	8,8	11,3	9,6
Bostadsförvaltning	28,8	25,8	22,8	20,7
Privata tjänster	3,9	5,2	5,9	6,5
Offentliga tjänster	16,9	20,6	15,7	17,4
Totalt	100	100	100	100

Källa: SOU 1978:78.

Tabell 3.7 Olika näringsgrenars andelar av BNP, antal sysselsatta och bruttoinvesteringarna 1977, (%)

	BNP	Syssel- satta	Bruttoin- vesteringar
Varu- och kraftproduktion	43,1	39,8	38,8
Servicevärdens	35,5	33,2	43,8
därav: Varuhandel	9,8	12,3	7,0
Samfärdsel	5,3	6,7	9,6
Bostadsförvaltning	7,2	1,0	20,7
Privata tjänster	13,2	13,2	6,5
Offentliga tjänster	21,4	27,0	17,4
Totalt	100	100	100

Källa: SOU 1978:78.

Tabell 3.7 ger en sammanfattande översikt över olika näringsgrenars betydelse i samhällsekonomin. Servicevärdens svarar för 33,2 % av antalet sysselsatta, 35,5 % av BNP och 43,8 % av bruttoinvesteringarna. Skillnaden

mellan dessa andelar förklaras till största delen av de olika andelarna för bostadsförvaltningen som är mycket kapitalintensiv men har ett litet antal sysselsatta.

Beträffande vissa variabler kan en ytterligare uppdelning på servicenärningar göras. Detta material, som främst avser antal företag och antal anställda, har sammanställts åt utredningen av Handelns Utredningsinstitut (HUI) och grundar sig på uppgifter från Centrala Företagsregistret (CFR). Uppgifterna avser förhållandena år 1976. Offentliga tjänster ingår inte i denna redovisning. Hela rapporten finns i bilaga.

Servicenärningarna hade år 1976 knappt 180 000 företag vilket framgår av tabell 3.8. Detta utgjorde 70 % av det totala antalet företag i landet. Medelantalet anställda per företag i servicenärningarna var knappt sex. Motsvarande siffra inom industrin var 38. Antalet anställda beräknas som antalet av avlönad personal under året utförda årsverken. Det är alltså inte en redovisning av antalet sysselsatta. Antalet anställda inom servicenärningarna enligt denna beräkningsmetod uppgick 1976 till något under 1 miljon.

Den procentuella fördelningen av antalet företag och anställda på olika servicenärningar framgår av diagram 3.1. Detaljhandeln svarade för den största andelen av såväl anställda som företag, 24,5 respektive 28,7 %. I båda fallen

Tabell 3.8 Antal företag och summa anställda inom olika servicenärningar 1976

Näringsgrupp (SNI-Kod)	Antal företag	Summa antal anställda (årsverken)	Medelantalet anställda per företag
Servicenärningar inom industrin (35512, 38292, 38394, 38422)	1 981	14 961	7,6
Byggnadsserviceverksamhet (502)	18 435	74 017	4,0
Partihandel (61)	20 328	179 149	6,8
Detaljhandel (62)	51 421	243 319	4,7
Hotell- och restaurangrörelse (63)	7 355	49 077	6,7
Samfärdsl (71) ^a	25 235	177 341	7,0
Bank- och försäkringsinstitut, fastighetsförvaltning, uppdragsverksamhet (81-83)	35 356	189 623	5,4
Renhållning, städning (92)	2 146	23 564	11,0
Reparations-, tvätteri- och annan serviceverksamhet (95)	17 044	42 261	2,5
Summa	179 301	993 312	5,5

^a I samfärdsl ingår här inte post och tele (SNI 72) vilket var fallet i de tidigare tabellerna.

var gruppen bank, försäkring, fastighetsförvaltning och uppdragsverksamhet näst störst med knappt 20 %.

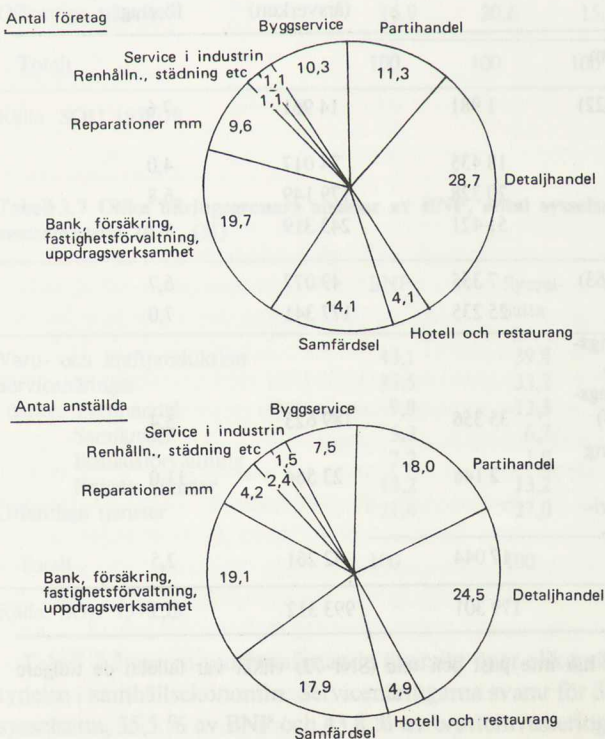
Serviceföretagens fördelning på storleksklasser framgår av tabell 3.9. Över hälften av antalet företag hade år 1976 högst en anställd (omräknat till årsverken). Här kan även företagets innehavare och eventuella familjemedlemmar vara verksamma. Denna grupp av företag svarade för endast 3,5 % av det totala antalet anställda. Företag med över 50 anställda utgjorde 1976 endast 1 % av totalantalet men svarade för hälften av arbetsstyrkan.

Tabell 3.9 Serviceföretagens fördelning på storleksklasser 1976^a

Storleksklass (antal årsverken)	Antal företag	%	Antal anställda	%
Över 50	1 709	1,2	403 469	50,1
20-49	3 560	2,5	104 413	13,0
10-19	6 345	4,4	84 646	10,5
5-9	14 942	10,3	96 719	12,0
2-4	32 978	22,7	87 831	10,9
0-1	85 548	58,9	27 651	3,5
Summa	145 082	100,0	804 729	100,0

^a Tabellen baserar sig på uppgifter från näringsgrenarna med SNI-kod 502, 61, 62, 63, 711, 832, 92 och 95.

Källa: HUI.

Diagram 3.1 Antal företag och antal anställda med procentuell fördelning på olika serviceväringar 1976.

Källa: HUI.

3.2 Varuhandel

I varuhandel innefattas alla åtgärder som sammanhänger med överförandet av varor från framställning till slutlig konsument. Varudistributionen brukar, då det gäller konsumtionsvaror, normalt försiggå i två led: från fabrikant till grossist och från grossist till detaljist, varefter konsumenterna svarar för distributionen från butikerna. Vissa typer av varor – mejeri- och bryggerivaror, möbler, radio och TV etc. – levereras emellertid vanligen direkt från fabrikant till detaljist, utan grossistens förmedling. Vissa andra slag av leveranser, som t. ex. till storhushåll, sker däremot normalt enbart via grossist. Vad gäller producentvaror – dvs. insatsvaror i produktionen – förekommer heller ingen detaljhandel. Även partihandelsledet kan i många fall överhoppas, genom att producentvaror levereras direkt från fabrikant till förbrukare.

Varuhandeln svarade under 1977 för ca 10 % av den totala produktionen av varor och tjänster i landet. 501 000 personer var detta år sysselsatta inom varuhandeln, vilket motsvarar drygt 12 % av det totala antalet sysselsatta i ekonomin. Sektorns andel av den totala arbetsvolymen mätt i arbetstimmar var ungefär lika stor, ca 13 %. Av de totala bruttoinvesteringarna svarade varuhandeln för 7 %.

I varuhandeln fanns 1976 omkring 70 000 företag, vilket motsvarar drygt en fjärdedel av samtliga företag. Medelantalet anställda (årsarbetare) per företag uppgick till något över fem personer. Av tabell 3.10 framgår att två tredjedelar av de sysselsatta i varuhandeln är verksamma i detaljhandeln.

Tabell 3.10 Olika varuhandelsbranschernas andelar av antalet sysselsatta inom varuhandeln 1977, (%)

Parti-handel	Detalj-handel	Därav				Totalt
		Daglig-varu-handel	Varu-hus-handel	Fack-handel	Övrigt ^a	
35,6	64,4	17,0	10,8	18,7	17,8	100

^a Bil- och bensinhandel, apotek, systembolag m. m.

Källa: SOU 1978:78.

3.2.1 Partihandel

Partihandeln kan definieras som all försäljning som inte sker till privatpersoner och privathushåll. Man bör göra en åtskillnad mellan partihandel i funktionellt och institutionellt hänseende. Funktionen partihandel utförs till stor del av företag med annan huvudsaklig verksamhet, t. ex. tillverkning. Också detaljhandelsföretag eller sammanslutningar inom detaljhandeln kan bedriva partihandel.

Till institutionen partihandel räknas först och främst fristående grossistföretag och därtill sådana partihandelsenheter som bedrivs ekonomiskt skilda från huvudverksamheten, t. ex. industrins försäljningsbolag. Hit räknas

vidare partihandel ägd av detaljhandelsföretag som drivs som en särskild juridisk person, t. ex. ICA:s inköpscentraler, samt flertalet generalagenter, handelsagenter m. fl.

Utvecklingen går på flera områden mot en ökad integration av parti-handelsledet, i förhållande till dels detaljhandeln (mångfilialföretag och frivilliga kedjor), dels industriföretag. Många detaljhandelsföretag inom branscher med traditionell grossistdistribution har nått en sådan storlek att de funnit det rationellt att göra inköpen direkt från fabrikant. Trots denna begränsning av grossistföretagens marknadsförutsättningar synes grosshandels roll i distributionsarbetet öka. Det beror bl. a. på att de funktioner som erbjuds kunderna ständigt utvecklas. Inom t. ex. livsmedelspartihandeln sker en ökad andel av det arbete med styckning och paketering som förut huvudsakligen utfördes i butikerna nu i lagercentralerna. I ökad utsträckning har också grossisten fått engagera sig i särskilt de mindre kundföretagens marknadsföring genom utarbetande av säljprogram, medverkan i annonsering etc.

Inom partihandeln fanns 1976 drygt 20 000 företag med omkring 180 000 anställda (årsverken). Förekomsten av deltid gör att antalet faktiskt sysselsatta var högre. Medelantalet anställda per företag uppgick till 6,8 personer. Tre fjärdedelar av företagen hade fyra eller färre anställda. Därav var ett stort antal enpersonsföretag, t. ex. agentrörelser.

Inom dagligvaruhandeln, dvs. handeln med livsmedel, tobak, tidningar, papper, kemisk-tekniska förbrukningsartiklar samt blommor, utförs drygt 70 % av varuleveranserna av de tre stora grupperna KF, ICA och DAGAB. Dessa är fullsortimentsgrossister och omsatte tillsammans nästan 20 miljarder kr (exklusive moms) år 1978. Återstoden av den totala partihandelsomsättningen inom dagligvaruområdet på drygt 27 miljarder kr fördelades mellan ytterligare nära 90 grossister. Huvuddelen av dessa är specialiserade livsmedelsgrossister. Till dagligvarugrossisterna räknas även kioskhandels- och tidningsgrossister. Leveranserna av varorna skedde från 270 lagerenheter.

Partihandeln med dagligvaror har genomgått stora strukturella förändringar under de senaste åren. KF och ICA har genomfört betydande strukturrationaliseringar. Härtill kommer bildandet av företaget DAGAB.

Konsumentkooperationen är uppbyggd av 165 konsumentföreningar. Dessa äger den centrala organisationen Kooperativa förbundet (KF), som ombesörjer partihandelsfunktionen genom 17 lagerenheter. KF:s partihandelsomsättning för dagligvaror uppgick 1978 till nära 6,5 miljarder kr, dvs. nära 25 % av den totala partihandelsomsättningen.

ICA är en sammanslutning av detaljister som är organiserade i ICA-förbundet. Antalet medlemmar uppgår till ca 4 200. Förbundet är genom ICA AB huvudaktieägare i tre regionföretag – ICA Hakon AB, ICA Essve AB och ICA Eol AB. Varje regionföretag driver ett antal distributionscentraler som i första hand fullgör grossistfunktionen inom ICA. År 1978 omsatte ICA:s 21 distributionscentraler drygt 9 miljarder kr, vilket utgör en tredjedel av den totala partihandelsomsättningen med dagligvaror.

DAGAB bildades år 1972 av partihandelsföretag inom ASK-bolagens ekonomiska förening. De stora kundgrupperna har sedan trätt in som intressenter i företaget. DAGAB ägs nu till drygt 90 % av JS Saba AB. Mi-

<u>Företagsform</u>	<u>Omsättningsandel</u>	<u>Butiksantal</u>
Fristående företag	24,4%	31 250
Frivilliga kedjor	38,9%	10 764
Filialföretag	16,1%	1 921
Leverantörsägd detaljhandel	2,2%	1 029
Konsumentkooperation	18,4%	2 136
Summa egentlig detaljhandel	100,0%	47 100

Diagram 3.2 Detaljhandeln per företagsform 1977.

Källa: HUI.

noritetsposter innehas av Vivo ekonomisk förening och Favörkedjan AB. Aktierna i JS Saba ägs av Salén-, Johnson- och NK-Åhléns-koncernerna med respektive 40, 40 och 20 %. DAGAB:s grossistfunktion utförs av tre helägda dotterbolag, DAGAB Syd-, Väst- och Mellansverige AB. DAGAB har tolv distributionscentraler som 1978 omsatte 4,2 miljarder kr, vilket ger drygt 15 % av omsättningen med dagligvaror i partihandelsledet.

Utöver de nämnda partihandelsföretagen svarar lantbrukskooperationens företag för en betydande försäljning till detaljister inom dagligvaruhandeln. Huvuddelen av denna försäljning utgörs av mejeri- och slakterivaror samt ägg. År 1977 omsatte dessa produkter 13 miljarder kr.

3.2.2 Detaljhandel

Detaljhandel innebär försäljning till privatpersoner och privathushåll. Drygt 50 000 företag fanns 1976 inom den *totala detaljhandeln*. Dessa företag hade något över 240 000 årsarbetare. Med hänsyn till det stora antalet deltidanställda var antalet faktiskt sysselsatta betydligt högre. I genomsnitt hade företagen endast 4,7 årsarbetare. Drygt 55 % av antalet företag inom detaljhandeln hade år 1976 bara en årsarbetare anställd. I dessa fåmansföretag utförs emellertid arbetsuppgifter därutöver även av innehavaren och even-

tuella familjemedlemmar. Omkring 80 % av företagen hade fyra eller färre årsarbetare, medan endast knappt 1 % av företagen hade mer än 50 anställda.

Det förekommer såväl statlig som privat detaljhandel. Den statliga utgörs av apoteks- och systemvaruhandeln. Den privata detaljhandeln brukar indelas i egentlig detaljhandel och kategorierna bilhandel samt bränsle- och drivmedelhandel. Inom bilhandeln samt bränsle- och drivmedelhandeln fanns år 1976 drygt 5 500 företag.

I det följande kommer den *egentliga detaljhandeln* att behandlas. Inom denna omsattes år 1978 totalt 91,2 miljarder kr. Därav svarade dagligvaror för 54,2 miljarder kr och specialvaror för 37 miljarder kr.

Inom den egentliga detaljhandeln förekommer flera olika företagskategorier. Andelarna av omsättningen år 1977 för de olika kategorierna framgår av diagram 3.2. Butiker som samverkar med andra detaljister eller med leverantörer svarade för tre fjärdedelar av omsättningen. Andelen för de fristående företagen uppgick 1975 till 30,2 %, 1976 till 26,5 % och 1977 till 24,4 %, alltså en kontinuerlig minskning under denna period. 31 250 butiker eller omkring två tredjedelar av samtliga butiker tillhörde emellertid denna företagskategori år 1977.

Försäljningen inom den egentliga detaljhandeln kan också delas upp på olika butikstyper. De rena dagligvarubutikerna svarade 1977 för 37 % av försäljningen, fackhandeln för 32 %, stormarknaderna för 4 % och kedjevaruhuset för 15 %. Återstoden 12 % utgjordes av försäljning från kiosker, trafikbutiker, postorderhandel, speciallivsbutiker, torghandel, hemförsäljning m. m.

Dagligvaruhandeln

Av den totala dagligvarukonsumtionen år 1978 på drygt 54 miljarder kr utgjorde renodlad livsmedelsförsäljning 40 miljarder kr. År 1976 var antalet företag drygt 22 000. Det totala antalet verksamma företag inom dagligvaruhandeln uppgår för närvarande till 17 000–18 000. Den övervägande delen av dessa, 15 500, har mindre än 50 anställda. Av företagen är drygt 9 000 s. k. allivsbutiker. Återstoden består av kiosker, tobaks-, frukt-, konfektyr-, blomsteraffärer etc. År 1977 svarade företagen med mindre än 50 anställda för ca 60 % av den totala dagligvaruomsättningen. I genomsnitt omsatte dessa företag 1,5 milj. kr.

Dagligvaruhandeln har liksom partihandeln genomgått en omfattande strukturförändring, främst genom övergången till självbetjäning och butiks-koncentrationen.

Den s. k. yttre rationaliseringen, dvs. förändringarna i butiksbeståndet, har inneburit en stark koncentration till större butiker – i vissa fall s. k. stormarknader – och en mycket betydande nedläggning av mindre butiker. Antalet allivsbutiker minskade under perioden 1960–1977 från ca 25 000 till 9 800, dvs. med över 60 %. Antalet nedläggningar uppgick under 1960-talet till i genomsnitt 1 330 butiker per år, men har under perioden 1970–1977 dämpats till i genomsnitt 760 per år. Relativt sett är minskningen dock fortfarande stor. Ca 6 % av det totala butiksbeståndet försvinner varje år genom nedläggningar. Samtidigt sker en viss nyetablering av butiker i nybyggda bostadsområden och köpcentra. Antalet nyetablerade allivsbutiker

har i genomsnitt uppgått till inemot 200 per år under 1960-talet och ca 170 per år under 1970-talet. De nya butikerna har på grund av stordriftsfördelarna planerats för en omsättning som i genomsnitt är ca 10 gånger så stor som omsättningen i de nedlagda enheterna. Fortfarande finns det dock ett stort antal småföretag inom dagligvaruhandeln. Företag med färre än fem anställda utgör ungefär 80 % av det totala antalet företag.

Ett betydelsefullt inslag i strukturutvecklingen inom dagligvaruhandeln är framväxten av s. k. servicebutiker. Dessa etableras dels av särskilda servicebutikskedjor, dels av blocken. Av det totala antalet allivsbutiker utgörs ca 10 % av servicebutiker. Tillkomsten av dessa butiker har i viss mån motverkat inriktningen mot stordrift i handeln.

Vid sidan av förändringarna i butiksantalet är ett utmärkande drag i utvecklingen inom dagligvaruhandeln den ökande andel av försäljningen som går via butiker knutna till något av de s. k. blocken, ICA, KF och DAGAB. Av tabell 3.11 framgår att blocken ökat sin andel av dagligvaruförsäljningen i livsmedelsbutiker från 82,7 % 1970 till 90 % 1978. Framför allt är det ICA som bidragit till ökningen. ICA svarade 1970 för 33 % men 1978 för 38 % av försäljningen. KF:s andel har i stort varit oförändrad, medan NK-Åhléns och Vivo-Favör ökat något.

Tabell 3.11 Dagligvarublockens andelar av den totala dagligvaruförsäljningen i allivsbutiker och varuhusens livsmedelsavdelningar 1970-1978, (%)

	1970	1975	1976	1978
ICA	33,0	37,0	37,8	38,0
KF	29,5	27,5	27,8	29,0
NK-Åhléns	10,7	12,4	12,4	11,5
Vivo-Favör	9,5	11,0	11,4	11,5
Blockens andel	82,7	87,9	89,4	90,0
Övrig dagligvaruhandel	17,3	12,1	10,6	10,0
Totalt	100	100	100	100

Källa: HUI, Fri Köpenskap.

DAGAB levererar till NK-Åhléns och Vivo-Favör men även till flera inom kategorin övrig dagligvaruhandel och svarar därför för en större del av marknaden än de 23 % som utgör summan för Vivo-Favör och NK-Åhléns. I gruppen övrig dagligvaruhandel ingår bl. a. lokala kedjor och servicebutikskedjor, med 6 % av försäljningen för 1978, samt fristående allivsbutiker.

Dagligvarublocken har, vilket framgår av tabell 3.12, ökat sin andel av antalet butiker mellan åren 1970 och 1978 från 75,3 % till 79,1 %. Andelen är inte lika hög som beträffande försäljningen, vilket innebär att blockens butiker i genomsnitt är större än de fristående. Det förekommer emellertid stora variationer mellan blocken. Sätts blockens andelar av försäljningen respektive av antalet butiker i relation till varandra framgår att ICA har genomsnittligt lägst omsättning per försäljningsställe, medan NK-Åhléns har störst. Vivo-Favör ligger nära det totala genomsnittet. För KF ger en

Tabell 3.12 Dagligvarublockens andelar av antalet livsmedelsbutiker 1970–1978, (antal och %)

	1970		1975		1976		1978	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
ICA	5 814	45,5	4 674	45,4	4 498	44,8	4 262	44,9
KF	2 494	19,5	2 129	20,7	2 159	21,5	2 059	21,7
NK-Åhlnäs	188	1,5	186	1,8	179	1,8	159	1,7
Vivo-Favör	1 118	8,8	1 043	10,1	1 058	10,6	1 037	10,8
Blockens andel	9 614	75,3	8 032	78,0	7 894	78,7	7 517	79,1
Övrig dagligvaruhandel	3 161	24,7	2 268	22,0	2 136	21,3	1 982	20,9
Totalt	12 775	100	10 300	100	10 030	100	9 500	100

Källa: HUI, Fri Köpenskap.

motsvarande beräkning inte en rättvisande bild av försäljningsställets storlek, beroende på betydande variationer i butikernas storlek.

Franchising är en i Sverige relativt ny distributionsform. Franchising innebär att ett företag (franchisegivaren) genom kontrakt knyter till sig flera enskilt ägda företag (franchisetagare) som uppträder enhetligt utåt. Franchisegivaren tillhandahåller ett paket av tjänster med inköp, marknadsföring, bokföringsrutiner, administrativa system etc. Ofta hyr franchisegivaren ut både lokal och den utrustning som krävs. Endast ett tiotal franchiseföretag finns i Sverige. Franchising är vanligast inom detaljhandeln och den övriga servicesektorn. Antalet franchisetagare uppgår till drygt 200. Dessa beräknas omsätta ca 500 milj. kr 1979. De omsättningsmässigt största företagen finns inom dagligvaruhandeln, t. ex. AB Hemglass, Canteen AB och Näröppet AB. Franchiseföretag finns även i fackhandeln och inom sektorn privata tjänster.

Fackhandel

Fackhandeln är den del av detaljhandeln som huvudsakligen säljer specialvaror. År 1978 utgjorde försäljningen av specialvaror 40 % eller 37 miljarder kr av den totala detaljhandelsförsäljningen. I fackhandelsbutikernas sortiment kan ingå även vissa varor av dagligvarukaraktär, t. ex. kemisk-tekniska artiklar. På motsvarande sätt säljs specialvaror av andra butikstyper. Försäljningen år 1977 inom egentlig detaljhandel fördelad på branschgrupper redovisas i tabell 3.13. De tre sista grupperna utgör fackhandeln och av tabellen framgår att den svarar för drygt en tredjedel av försäljningen enligt denna beräkning.

De i tabell 3.13 redovisade branschgrupperna innehåller flera enskilda branscher. Vid en ytterligare nedbrytning av försäljningen framgår att konfektions- och ekiperingshandeln är den största enskilda fackhandelsbranschen med 9 % av den egentliga detaljhandelsomsättning 1977. Därefter följer möbel- och hemtextilhandeln med 5 % samt radio-TV-handeln med drygt 3 %.

Tabell 3.13 Försäljningen 1977 inom egentlig detaljhandel fördelad på branschgrupper, (%)

Branschgrupp	
Detaljhandel med blandat sortiment	22,1
Livsmedelshandel	38,4
Övriga dagligvarubranscher	4,6
Beklädnadshandel	12,4
Hemutrustningshandel	14,6
Övriga fackhandelsbranscher	7,9
Totalt	100

Källa: SCB:s omsättningsstatistik 1977.

Sortimentsammansättningen inom de olika branschgrupperna framgår av följande uppställning.

Detaljhandel med blandat sortiment	Försäljningsställen där ingen varugrupp svarar för mer än hälften av omsättningen Försäljningsställen med försäljning till mer än 50 % av:
Livsmedelshandel	– livsmedel
Övriga dagligvarubranscher	– tobak, tidningar, blommor
Beklädnadshandel	– konfektion, ekipering, skor, handskar, läderartiklar
Hemutrustningshandel	– möbler, järnvaror, färger och tapeter, radio och TV, hemtextilier, glas och porslin, hushållsapparater, el och belysning
Övriga fackhandelsbranscher	– ur, optik- och guldsmedsvaror, fotoartiklar, cykel- och sportartiklar, böcker, papper, konst, musikinstrument, leksaker m. m.

Inom fackhandeln (sällanköpsvaruhandeln) fanns år 1976 drygt 23 000 företag med knappt 27 000 försäljningsställen. Något över 57 % av företagen hade endast en anställd årsarbetare, drygt 91 % fyra eller färre anställda och endast 0,5 % av företagen hade mer än 50 anställda. Enligt HUI:s utredning (se bilaga) fanns år 1978 i fackhandeln 17 400 företag med mindre än 50 anställda. Dessa företag hade en genomsnittlig omsättning på 1,1 milj. kr år 1977 och svarade för ca 70 % av den totala fackhandelsomsättningen. Företagen sysselsatte 76 600 personer varav 44 500 på heltid. Två tredjedelar av de sysselsatta var anställda och återstoden familjemedlemmar.

Jämfört med utvecklingen inom dagligvaruhandeln har strukturförändringarna inom fackhandeln i allmänhet varit små. Detta beror bl. a. på att stordriftsfördelarna med undantag för vissa delbranscher inte varit särskilt påtagliga inom fackhandeln. Vidare är fackhandeln mer tätortskoncentrerad än dagligvaruhandeln, vilket medfört att den varit mindre utsatt för inverkan av befolkningsomflyttningarna. Inom vissa delar av fackhandeln, speciellt då beklädnadshandeln, har emellertid omfattande butiksnedläggningar skett som en följd av konkurrensen från varuhusen i förening med en långsam efterfrågeutveckling. Under de allra senaste åren har fackhandeln tenderat vinna marknadsandelar på varuhusens bekostnad.

Ett viktigt drag i utvecklingen inom fackhandeln är den ökande betydelsen för de frivilliga fackkedjorna. Dessa är fasta sammanslutningar av detaljister

som utan primärt leverantörsinflytande driver fackhandel med varor och som utvidgat sin samverkan till andra funktioner än inköp. Före 1960 hade sju kedjor startats. År 1977 fanns det 44 kedjor. Etableringstakten är ett par kedjor per år. Kedjorna fullgör en rad funktioner gentemot sina medlemmar såsom inköp, marknadsföring, konsultverksamhet och utbildning.

De frivilliga fackkedjorna svarade 1977 för 39 % av specialvaruförsäljningen. Knappt hälften av den totala omsättningen inom fackkedjorna föll inom branschgrupperna järn-, färg- och byggvaror. Drygt en fjärdedel svarade hemutrustningsbranscherna för. Av enskilda branscher hade järnhandeln den största omsättningen. Inom textilhandeln fanns det högsta antalet kedjor, nämligen sex. Inom möbelhandeln var antalet fyra. Drygt 4 600 butiker var anslutna till någon kedja år 1977. Det största antalet, 770, fanns inom färghandeln. Enligt beräkningar gjorda 1975 svarade de frivilliga fackkedjorna detta år för 65 % av försäljningen inom branscherna järn-, färg- och byggvaror. Andelen i fråga om hemutrustning var 35 % medan den inom sport- och fritidsvarubranschen var 24 %.

Varuhusen ökade sin andel av omsättningen inom den egentliga detaljhandeln från 10 % 1960 till ca 20 % 1970, en andel som gällde även för 1977. Stormarknadernas försäljning utgjorde 20 % av varuhusomsättningen år 1977. Ca 90 % av omsättningen svarar NK-Åhléns och KF för. Vid utgången av 1977 fanns det 392 varuhus. 361 av dessa var s. k. kedjevaruhus, dvs. tillhörde NK-Åhléns eller KF. Därutöver fanns 27 köpmannavaruhus och fyra enskilda stormarknader.

3.3 Samfärdsel

Till samfärdelsektorn räknas transporter samt post och tele. År 1977 svarade samfärdelsen för 5,3 % av BNP. Samtidigt var 272 000 eller 6,7 % av antalet sysselsatta verksamma inom sektorn. Av bruttoinvesteringarna år 1977 gjordes 9,6 % inom samfärdelsen. Transporterna svarade år 1977 för drygt 70 % av produktionen respektive sysselsättningen inom sektorn och post och tele således för återstoden. Redogörelsen kommer i det följande främst att avse transportsektorn. Uppgifterna avseende antalet företag är inte helt jämförbara på grund av olika källor och då de avser olika år.

År 1976 fanns enligt Centrala Företagsregistret (CFR) drygt 25 000 företag inom transportsektorn. Dessa hade knappt 180 000 årsarbetare, vilket gav ett genomsnitt per företag av ca sju personer. Transportsektorn svarade år 1976 för 14,1 % av antalet företag inom servicenäringarna och för 17,9 % av antalet årsarbetare.

Transportarbetet kan delas in i person- och godstransporter. Personbilismen svarade år 1976 för drygt 80 % av den totala persontransportvolymen. Andelarna för buss och järnväg var 8,5 respektive 7 %. Av godstransporterna år 1977 utfördes 46 % på lastbil och 31 % på järnväg. Enligt en beräkning avseende år 1978 utfördes 85 % av lastbilarnas transportarbete av den yrkesmässiga lastbilstrafiken, dvs. åkerierna. *Åkerinäringen* omsatte under 1978, enligt SCB, drygt 6 miljarder kr i transportverksamhet. Räknas även grustag och krossanläggningar uppgick omsättningen till drygt 7 miljarder

kr. Åkeriföretagen sysselsatte 1978 ca 70 000 personer. Vid utgången av år 1978 fanns det enligt Svenska Åkeriförbundet omkring 19 800 åkerier. Knappt hälften av dessa, 9 450, var organiserade i 260 lastbilscentraler. Den genomsnittliga lastbilscentralen ägs av 35 medlemsföretag och säljer transporter för 63 lastbilar och traktorer. Lastbilscentralen fungerar som ett försäljnings- och inköpsföretag i transporter. Centralen träffar avtal och anvisar sedan uppdragen till medlemsföretagen. Dessutom sköts transportledning och marknadsföring av centralen, som även lämnar service i t. ex. ekonomiska frågor till medlemsföretagen. Transportförsäljning sker förutom av lastbilscentraler även av enskilt ägda medelstora och större åkeriföretag, transportförmedlingsföretag och företag för speciella transportåtaganden. Drygt 50 % av den yrkesmässiga trafikens totala transporterade godskvantitet förmedlades år 1977 av lastbilscentraler. Åkerinäringen är en utpräglad småföretagsbransch. Vid årsskiftet 1978–1979 hade drygt 70 % av åkerierna endast en lastbil. Dessa svarade för knappt en tredjedel av det totala antalet bilar. Endast drygt 1 % hade mer än 16 lastbilar. Dessa åkerier hade emellertid en femtedel av lastbilsparken.

Taxinäringen domineras helt av enbilsåkerier, dvs. taxiägaren innehar ett enda ordinarie tillstånd för taxitrafik. Av de drygt 9 000 taxitrafiktillstånd som fanns utfärdade vid slutet av år 1977 var ca 7 800, enligt taxiutredningens betänkande (Ds K 1979:4) Taxi – krav och utvecklingsmöjligheter, fördelade på olika tillståndshavare. Endast mellan 400 och 500 taxiföretag hade mer än ett ordinarie tillstånd. De enskilda taxiföretagen samarbetar ofta inom ekonomiska eller ideella föreningar. Dessa är oftast lokala sammanslutningar och samarbetet koncentreras i regel till en gemensam beställningscentral.

3.4 Privata tjänster

Till privata tjänster hänförs i denna framställning restaurang- och hotellrörelse, bank-, försäkrings- och uppdragsverksamhet, reparations-, tvätterier och annan serviceverksamhet samt övriga privata tjänster, såsom fastighetsförvaltning (exklusive bostadsförvaltning), städningsrörelse, hushållstjänster etc.¹

Privata tjänster svarade år 1977 för 13,2 % av BNP och för samma andel eller 538 000 av antalet sysselsatta. Andelen av bruttoinvesteringarna var 6,5 %.

Produktionen i privata tjänstesektorn har utgjort en i stort sett konstant andel av BNP under perioden 1965–1977. Inom gruppen privata tjänster har delsektorerna emellertid utvecklats olika. Produktionen inom hotell- och restaurangbranschen har exempelvis stagnerat medan banker, försäkringsbolag och uppdragsverksamhet visat en relativt snabb produktionsstillväxt. Detta framgår av tabell 3.14.

Att produktionsutvecklingen i sektorn visar ett så nära samband med BNP-utvecklingen har flera orsaker. En orsak kan vara att en relativt stor och ökande andel av sektorns produktion används som insatser i näringslivet (inklusive den egna sektorn). 1975 var andelen drygt 60 %. För vissa delsektorer såsom uppdragsverksamhet, maskinuthyrning och fastighetsförvalt-

¹ I delsektorn övriga privata tjänster ingår fastighetsförvaltning, renings-, renhållningsverk, städningsrörelse, viss undervisning, forskning, sjukvård och kulturell serviceverksamhet, rekreationsverksamhet, intresseorganisationer, hushållstjänster samt annan personlig service. (Endast den privata verksamheten avses. När det exempelvis gäller undervisning och sjukvård är den privata andelen mycket liten.)

Tabell 3.14 Förädlingsvärdet inom privata tjänster 1965–1977, 1975 års priser

	Milj. kr 1977	Andel %	Årlig procentuell förändring		
			1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977
Restaurang och hotell	2 095	7,1	2,5	-1,0	-3,5
Bank, försäkring, uppdragsverksamhet	10 163	34,7	5,7	0,3	2,7
Reparation, tvätterier och annan serviceverksamhet	4 432	15,1	-1,7	-1,4	-0,1
Övriga privata tjänster	12 615	43,1	2,2	3,9	3,5
Summa privata tjänster	29 305	100	2,2	1,3	1,9

Anm.: Uppgifterna avser förädlingsvärde till producentpris på grund av att uppgifter om förädlingsvärde till faktorpris 1977 inte funnits tillgängliga för delsektorerna. Andra principer vad gäller beräkning av bankernas tjänster innebär dels att nivån för hela sektorns produktion skiljer sig från uppgiften i tabell 3.2, dels att utvecklingstakterna blir något annorlunda.

Källa: SOU 1978:78.

ning är leveranser till näringslivet helt dominerande. Efterfrågan kommer således inte främst från privat konsumtion. Den privata konsumtionsandelen har för övrigt sjunkit och utgjorde 1975 ca 1/3 av produktionen inom sektorn.

Även beträffande sysselsättningen mätt i antal arbetade timmar visar delsektorerna en olikartad utveckling. Detta framgår av tabell 3.15. Bank, försäkring och uppdragsverksamhet visar en ökning liksom övriga privata tjänster medan hotell- och restauranger liksom reparationer, tvätterier och annan serviceverksamhet minskat antalet arbetade timmar.

Till hotell- och restaurangbranschen räknas förutom hotell och restauranger även kaféer, konditorier, motell, pensionat och campingplatser. År 1977 var 71 000 personer sysselsatta i branschen. Detta innebar en ökning från

Tabell 3.15 Sysselsättningen inom privata tjänster 1965–1977

	Milj. arbetade timmar 1977	Årlig procentuell förändring		
		1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977
Restaurang och hotell	113,14	-1,6	-2,5	-0,4
Bank, försäkring, uppdragsverksamhet	242,29	3,9	0,0	1,5
Reparation, tvätterier och annan serviceverksamhet	194,12	-2,7	-6,2	-2,6
Övriga privata tjänster	233,52	0,6	2,2	1,8
Summa privata tjänster	783,07	-0,1	-1,7	0,2

Källa: SOU 1978:78.

65 000 år 1973. Från 1960 hade emellertid sysselsättningen minskat från 84 000. Antalet företag uppgick 1976 till drygt 7 300. Branschen är en utpräglad småföretagsnäring. Hälften av företagen hade högst en anställd årsarbetskraft och nära 75 % hade fyra eller färre anställda. Endast knappt 2 % av företagen hade mer än 50 anställda. En femtedel av enheterna ingick i någon form av kedjeföretag. Ändrade konsumtionsvanor inom inkvarterings- och serveringssektorn har lett till etablerandet av nya serveringsanläggningar i anslutning till bensinstationer, varuhusbarer och personalmatsalar samt utbyggnader av semesterbyar, interna konferensanläggningar och kursgårdar. Detta har skärpt konkurrensen för de traditionella företagsformerna.

Affärsbankerna svarar för ca 40 % och sparbankerna för ca 15 % av *banksektorns* produktion. I övrigt ingår i sektorn föreningsbanker, riksbanken, investeringsbanken, postgiro, hypoteksinstitut, kreditaktiebolag, investimentbolag m. fl. Under 1960-talet ökade antalet sysselsatta personer med drygt 6 % per år. Under 1970-talet har sysselsättningsökningen dämpats till omkring 2 % per år. Antalet sysselsatta uppgick därmed till ca 50 000 personer 1977. Sysselsättningen räknat i timmar har ökat något långsammare. En snabb omstrukturering av bankernas verksamhet har skett under 1960- och 1970-talen. Nya tjänster har introducerats. Redovisning har helt lagts på data.

Försäkringsverksamheten avser här endast privata försäkringar. Antalet sysselsatta personer i privata försäkringssektorn har ökat betydligt långsammare än i banksektorn, från 16 000 år 1960 till 22 000 år 1977, vilket motsvarar 1,6 % per år. Mätt i timmar har sysselsättningen ökat med i genomsnitt 0,5 % per år under motsvarande period. En ökad produktionsvolym samtidigt med några stora fusioner har gett produktivitetsvinster. Införandet av automatisk databearbetning torde också ha haft stor betydelse. All registrering och premieavisering är nu lagd på data liksom kapitalförvaltning i vissa bolag.

I uppdragsverksamhet ingår flera skilda verksamhetsområden såsom teknisk uppdragsverksamhet (bl. a. byggkonsulter, arkitekter, ingenjörbyråer) reklambyråer, juridisk uppdragsverksamhet, bevakningsverksamhet, maskinuthyrning (leasingverksamhet) m. m. Antalet sysselsatta personer växte snabbt under 1960-talet från 40 000 år 1960 till 78 000 år 1970. Därefter har sysselsättningsökningen varit långsammare. Den totala arbetsvolymen mätt i timmar har varit i stort sett oförändrad under 1970-talet. Den snabba tillväxten under 1960-talet sammanhänger med den allmänt sett högre produktionsstillväxten under denna period. En helt övervägande del av sektorns produktion går nämligen som insatser i näringslivet och merparten till industri och byggnadsverksamhet. Eftersom så stor del av sektorns tjänster utgör insatser i näringslivet blir utvecklingen i hög grad beroende dels av den allmänna ekonomiska utvecklingen i näringslivet, dels av hur företagens val träffas mellan att producera tjänsterna själva och att köpa dem utifrån. Uppdragsverksamheten dominerar av småföretag. År 1976 hade 56 % av företagen endast en årsarbetare. Drygt 80 % hade färre än fyra, medan endast något över 1 % hade mer än 50 anställda.

Till *reparation, tvätteri och annan serviceverksamhet* hör reparationsverkstäder för bilar och hushållsvaror, tvätterier, hårfriseringar, arbetshjälp i hem-

met m. m. För reparationsverksamheten har antalet sysselsatta personer varit oförändrat kring 60 000 alltsedan början av 1960-talet, därav drygt 50 000 inom bilreparationer. Det är endast bilreparationer som kunnat notera en årlig produktionsökning (ca 2 %) under perioden. Där har också funnits bättre möjligheter att rationalisera än inom många andra tjänstesektorer. Produktivitetens ökning har varit omkring 4 % per år. För övriga delbranscher vars produktivitet antingen ökat svagt eller inte alls har produktionen stagnerat eller fallit. Antalet företag inom sektorn reparation, tvätteri och annan serviceverksamhet uppgick 1976 till drygt 17 000. Två tredjedelar av dessa hade endast en årsarbetare. Bara en halv procent av företagen hade mer än 50 anställda. Inom bilreparationsbranschen svarar verkstäder som är auktoriserade av någon billeverantör för den omsättningsmässigt största delen av reparationerna. Tvätteribranschen domineras antalsmässigt av lokalt verkamma tvätterier. Huvuddelen av omsättningen inom branschen tillfaller emellertid ett företag som har verksamhetsställen på flera håll i landet.

Till *övriga privata tjänster* hänförs fastighetsförvaltning (exklusive bostadsförvaltning), renings- och renhållningsverk, städningsrörelse, undervisning, forskning, sjukvård, intresseorganisationer, rekreativ verksamhet m. m. För några av de nämnda delområdena äger den huvudsakliga verksamheten rum i offentlig regi. Inom hela området har sysselsättningen ökat från ca 100 000 personer år 1960 till ca 170 000 år 1977. En fortsatt expansion av delsektorns sysselsättning kan enligt långtidsutredningen förväntas.

3.5 Bostadsförvaltning

Med bostadsförvaltning avses förvaltning och skötsel av bostadsfastighet bedriven av fastighetens ägare. Bostadsförvaltningens andel av BNP uppgick 1977 till 7,2 %. Andelen har under 1970-talet legat omkring 7 % men uppgick 1965 till 7,7 %. Antalet sysselsatta inom bostadsförvaltningen var 1977 omkring 33 000, vilket utgjorde knappt 1 % av det totala antalet sysselsatta personer. Sektorn svarade 1977 för 20,7 % av bruttoinvesteringarna. Andelen har dock minskat. 1965 uppgick den nämligen till 28,8 %. Nedgången speglar det lägre bostadsbyggandet.

Det totala antalet företag inom sektorerna privata tjänster och bostadsförvaltning uppgick 1976 till 62 000, vilket utgjorde drygt en tredjedel av alla företag inom serviceväringarna.

3.6 Serviceväringarnas framtida utveckling

De i avsnitt 3.1 redovisade uppgifterna om serviceväringarna har främst avsett perioden 1965–1977. I det följande redovisas prognoser över utvecklingen inom serviceväringarna fram till 1983 och i ett par fall även till 1990. Redogörelsen baseras på långtidsutredningen 1978 (SOU 1978:78).

Långtidsutredningens prognos innebär att tjänstesektorns, dvs. serviceväringarnas och offentliga tjänsters, andel av den totala produktionen mätt i fasta priser sjunker från 56,9 % 1977 till 52,3 % 1983. Det bör dock noteras

att andelen 1977 var osedvanligt hög till följd bl. a. av den stagnation i industriproduktionen som inträffade 1975–1977 samtidigt som främst den offentliga sektorn fortsatte att öka snabbt. Räknas endast servicenäringsarna framgår att deras andel av BNP minskar från 35,5 % 1977 till 32,4 % 1983. När det gäller näringslivets sysselsättning beräknas servicenäringsarnas andel öka under ifrågasatt period. Om man däremot ser till den totala sysselsättningen, sjunker servicenäringsarnas andel från 33,2 % 1977 till 31,5 % 1983. Räknat i sysselsatta personer innebär detta i stort sett oförändrat antal, drygt 1,3 milj. Andelen sysselsatta inom den offentliga sektorn beräknas öka mellan 1977 och 1983 med 4,8 procentenheter till 31,8 %. Dessa uppgifter redovisas i tabell 3.16.

Tabell 3.16 Näringsgrenarnas andelar av den totala produktionen och sysselsättningen 1977–1983, (%)

	BNP		Sysselsatta	
	1977	1983	1977	1983
Varu- och kraftproduktion	43,1	47,7	39,8	36,7
Servicenäringsar	35,5	32,4	33,2	31,5
därav Varuhandel	9,8	8,9	12,3	11,4
Samfärdsel	5,3	4,6	6,7	6,0
Privata tjänster ^a	20,4	18,9	14,2	14,1
Offentliga tjänster	21,4	19,9	27,0	31,8
Totalt	100	100	100	100

^a Privata tjänster inkluderar bostadsförvaltning, som 1977 svarade för 7,2 % och 1983 beräknas svara för 6,2 % av BNP. År 1977 sysselsatte bostadsförvaltningen 33 000 personer, vilket motsvarade en andel på ca 1 % av det totala antalet sysselsatta.

Källa: SOU 1978:78.

Den årliga procentuella förändringen beträffande BNP, sysselsatta, produktivitet och bruttoinvesteringar mellan 1974–1977 och 1977–1983 redovisas i tabellerna 3.17 och 3.18 för olika näringsgrenar.

Tabell 3.17 Årlig förändring av BNP och sysselsatta inom olika näringsgrenar 1974–1983, %

	BNP		Sysselsatta	
	1974– 1977	1977– 1983	1974– 1977	1977– 1983
Varu- och kraftproduktion	-1,8	5,4	-1,4	-0,4
Varuhandel	2,0	2,1	0,6	-0,5
Samfärdsel	-3,8	1,4	0,7	-0,9
Bostadsförvaltning	2,2	1,1	-0,3	1,1
Privata tjänster	1,6	3,0	1,1	1,0
Offentliga tjänster	4,1	2,4	5,0	3,7
Totalt	0,3	3,7	1,0	0,9

Källa: SOU 1978:78.

Den ökning av BNP som beräknas för perioden 1977–1983 svarar huvudsakligen varu- och kraftproduktionen för. Den negativa utveckling som fanns inom vissa sektorer under perioden 1974–1977 har brutits så att samtliga näringsgrenar nu beräknas öka sin produktion. Sysselsättningsökningen fram till 1983 kommer enligt prognosen att till största delen ske inom den offentliga sektorn. Även privata tjänster och bostadsförvaltning väntas öka sin sysselsättning medan en minskning sker inom övriga sektorer.

Tabell 3.18 Årlig förändring av produktivitet och bruttoinvesteringar inom olika näringsgrenar 1974–1983, (%)

	Produktivitet		Bruttoinvesteringar	
	1974–1977	1977–1983	1974–1977	1977–1983
Varu- och kraftproduktion	0,8	6,9	-2,3	3,3
Varuhandel	2,7	3,2	11,4	3,0
Samfärdsel	-3,8	3,5	-6,8	0,3
Bostadsförvaltning	2,5	0,3	-4,8	4,1
Privata tjänster	1,4	2,7	1,2	3,1
Offentliga tjänster	0,1	-0,3	1,5	1,1
Totalt	0,7	3,8	-1,7	2,8

Källa: SOU 1978:78.

Produktivitetsutvecklingen beräknas enligt långtidsutredningen som helhet bli positiv. Det är endast offentliga tjänster som väntas få en sjunkande produktivitet. Bostadsförvaltningen beräknas få en lägre ökningstakt än under perioden 1974–1977. Produktiviteten inom servicevärderna ökar något mindre än i ekonomin totalt. Investeringsstakten avtar inom varuhandeln, medan den ökar inom övriga servicevärderna. Utvecklingen inom varuhandeln skall dock ses mot bakgrund av den höga investeringsstakten 1974–1977.

Långtidsutredningen presenterar även, dock med påpekande av den stora osäkerheten, prognoser över utvecklingen fram till 1990 bl. a. för produktion och sysselsättning. Dessa prognoser redovisas i tabell 3.19.

Tabell 3.19 Årlig förändring av BNP och sysselsättning 1977–1990 inom olika näringsgrenar (%)

	BNP 1977–1990	Sysselsättning 1977–1990
Handel, samfärdsel och privata tjänster	2,2	-1,0
Bostadstjänster	1,5	0
Offentliga tjänster	1,7	2,0
Hela ekonomin	3,2	-0,4

Källa: SOU 1978:78.

Enligt långtidsutredningens beräkningar kommer servicevärderna att ha i stort sett samma BNP-utveckling fram till 1990 som under perioden

1977-1983. Sysselsättningen beräknas däremot minska i något snabbare takt, nämligen med 1 % per år. Detta skall jämföras med en ökning under perioden 1977-1983 för privata tjänster med 1 % per år och årliga minskningar för varuhandeln och samfärdseln under denna period med 0,5 respektive 0,9 %.

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

1900

4 Kreditmarknaden och serviceföretagen

4.1 Kreditmarknaden

Kreditmarknadens grundläggande uppgift är att samla upp sparande från hushåll, företag, stat och kommun samt slussa detta vidare i form av lån. Till denna marknad räknas bankers och försäkringsinrättningars totala placeringar samt allmänhetens placeringar i statspapper, aktier och övriga obligationer. Den organiserade kreditmarknadens utestående direktutlåning uppgick den 31 december 1977 till ca 410 miljarder kr och det totala värdepappersinnehavet till ca 195 miljarder kr. Av den totala utlåningen gick 180 miljarder kr, dvs. 44 % till näringslivet. Av värdepappersinnehavet avsåg 14 % näringslivet. Bostadsmarknaden dominerade som låntagare med 13 % av bankernas utlåning, nära tre fjärdedelar av övriga kreditinstituts utlåning och drygt hälften av värdepappersplaceringarna. Som framgår av tabell 4.1 är mellanhandsinstituten och bankerna dominerande långgivare till näringslivet.

Tabell 4.1 Kreditinstitutens utlåning 1977-12-31 (milj. kr)

Kreditinstitut	Utlåning till allmänheten	Därav utlåning ^a till näringslivet	%
Banker	162 921	59 902	33
Bankernas byggnadskrediter	27 812	11 230	6
Riksförsäkringsbolag	20 719	13 241	8
Mellanhandsinstitut	136 967	65 937	37
Statliga lånefonder och reg. utvecklingsfonder	54 434	27 172	15
AP-fonden	8 332	2 340	1
Summa	411 185	179 822	100

^a Med näringslivet avses s. k. icke-finansiella företag, statliga, kommunala och privata företag utom finansierings- och investmentföretag.

Källa: SCB.

I tabell 4.2 redovisas kreditinstitutens utestående krediter till näringslivet den 31 december 1977 fördelad på olika näringsgrenar. Som jämförelse anges näringsgrenarnas andel av BNP 1977.

Tabell 4.2 Kreditinstitutens utlåning till näringslivet fördelad på näringsgrenar 1977-12-31. Andel av BNP för olika näringsgrenar 1977 (milj. kr och %)

Näringsgrenar	Total utlåning		Andel av BNP %
	Milj. kr	%	
Jordbruk, skogsbruk	1 116	1	4
Gruvor, mineralbrott	546	0	0
Tillverkningsindustri	33 034	18	24
El-, gas-, värme-, vattenverk	3 724	2	2
Byggnadsindustri	7 461	4	7
Varuhandel, restaurang- och hotellrörelse	15 773	9	9
Samfärdse-, post- och televerk	5 004	3	4
Fastighetsförvaltning, uppdragsverksamhet	82 399	46	13
Offentlig förvaltning och andra tjänster	2 878	2	26
Ej branschfördelade	27 887	15	11
Summa	179 822	100	100

Källa: SCB.

Av tabellen framgår att nära hälften av utlåningen går till fastighetsförvaltning och uppdragsverksamhet medan tillverkningsindustrin erhåller närmare en femtedel av utlåningen. Den stora utlåningen till näringsgrenen fastighetsförvaltning och uppdragsverksamhet förklaras av att där ingår de fastighetsförvaltande företagen. Utlåningen till övriga servicenäringar uppgår till relativt små andelar av de totalt utestående krediterna. BNP-andelarna har angivits som ett mått på respektive näringsgrens betydelse i ekonomin.

Av tabell 4.3 framgår utlåningen fördelad på olika servicenäringar den 31 december 1977. I tabellen redovisas inte utlåningen till näringsgrenen fastighetsförvaltning. Till följd av underlagsmaterialets beskaffenhet redovisas inte heller utlåningen till vissa privata tjänster såsom renhållning och städning. Bland de servicenäringar som redovisas i tabellen är varuhandel och restauranger den största låntagargruppen med 63 % av utlåningen. Partihandeln och detaljhandeln är de enskilda branscherna som har störst utlåning från kreditinstituten.

Tabell 4.3 Kreditinstitutens utlåning fördelad på servicenäringar 1977-12-31 (milj. kr och %)

Bransch	Utlåning	
	Milj. kr	%
Byggnadshantverk	707	3
Varuhandel, restaurang m. m.	15 773	63
därav:		
Partihandel	9 088	36
Detaljhandel	5 963	24
Restaurang, hotell	719	3
Samfärdse-	4 599	18
därav: Lastbilsåkerier	875	3
Uppdragsverksamhet	2 588	10
Maskinuthyrningsrörelse	168	1
Reparations-, tvätter- och annan serviceverksamhet	1 357	5
Summa	25 192	100

Källa: SCB.

Utlåningen till parti- och detaljhandeln har i det följande delats upp ytterligare på olika delbranscher samt på företag med olika antal anställda (tabell 4.4 och 4.5). Som jämförelse har angivits (tabell 4.6) utlåningen till tillverkningsindustrin fördelad på företag med olika antal anställda. Härav framgår att de mindre företagen har en betydligt större andel av utlåningen i parti- och detaljhandeln än i tillverkningsindustrin.

Tabell 4.4 Kreditinstitutens utlåning fördelad på partihandel och varuhandelsförmedling 1977-12-31 (milj. kr och %)

	Milj. kr	%
Produktionsvaruinriktad partihandel	4 875	54
Konsumtionsvaruinriktad partihandel	2 634	29
Partihandel med transportmedel	1 213	13
Varuhandelsförmedling	366	4
Summa partihandel	9 088	100
varav utlåning till företag med		
0-19 anställda	2 200 milj. kr	
20-199 anställda	3 658 milj. kr	
200- anställda	3 230 milj. kr	

Källa: SCB.

Tabell 4.5 Kreditinstitutens utlåning fördelad på olika delar av detaljhandeln 1977-12-31 (milj. kr och %)

	Milj. kr	%
Varuhushandel	1 007	17
Dagligvaruhandel	905	28
Bil- och drivmedelsdetaljhandel	2 392	15
Sällanköpsvaruhandel samt apotek och systembolag	1 659	40
Summa detaljhandel	5 963	100
varav utlåning till företag med		
0-19 anställda	2 278 milj. kr	
20-199 anställda	1 897 milj. kr	
200- anställda	1 788 milj. kr	

Källa: SCB.

Tabell 4.6 Kreditinstitutens utlåning till tillverkningsindustrin fördelad på företag med olika antal anställda 1977-12-31 (milj. kr)

	Milj. kr
Total utlåning	33 034
varav till företag med	
0- 19 anställda	2 469
20-199 anställda	7 891
200- anställda	22 674

Källa: SCB.

4.2 Kapitalmarknaden

Kapitalmarknaden omfattar den del av den organiserade kreditmarknaden som utgörs av aktier, obligationer och förlagsbevis med en ursprunglig löptid på minst sju år samt försäkringsinrättningarnas reverslån.

På den svenska *obligationsmarknaden* förekommer räntebärande obligationer, förlagsbevis, premieobligationer och sparobligationer. Sparobligationerna är trots sin benämning inte obligationer i egentlig mening eftersom de inte kan överlåtas. De räknas inte heller till obligationsmarknaden i kreditmarknadsstatistiken. Konvertibla skuldebrev har under senare år utnyttjats bl. a. som likvid för inlösta aktier vid företagsfusioner.

Obligationer emitteras av staten, bostadsinstituten, vissa större kommuner, kommunkreditinstitut, större industri- och kraftverksföretag, Sveriges allmänna hypoteksbank samt av skeppshypoteksinstitut. Förlagslån emitteras av banker, kreditaktiebolag och industriföretag.

Obligationslånen utgör en mycket viktig form för långfristig kreditgivning. Näringslivets nettoupplåning i form av obligations- och förlagslån uppgick 1977 till 6,2 miljarder kr. Vid utgången av 1976 svarade näringslivet för 12 % av de utestående lånen på obligationsmarknaden. De fördelar som obligationslåneformen innebär ligger i första hand i att företaget har möjlighet att täcka ett kreditbehov för längre tid med bundet lån som löper med fast ränta. Företaget får dessutom tillgång till en marknad som har betydande kapitalresurser till sitt förfogande – de större kapitalförvaltande institutionerna placerar stora andelar i obligationer. Detta innebär också att lånebeloppen vanligen blir betydande, för det mesta överstigande 25 milj. kr.

De mindre och medelstora företagen har i praktiken varit utestängda från obligationsmarknaden.

Till kapitalmarknaden räknas *aktiemarknaden*, trots att aktier inte representerar krediter utan tillskott av ägarkapital. Aktieemissionen är emellertid ett viktigt sätt för företagen att skaffa sig långfristigt kapital.

Aktiebolagens kapitalanskaffning genom nyemissioner uppgick år 1977 till totalt 2,1 miljarder kr.

Möjligheterna att dra nytta av de fördelar ett kapitaltillskott via aktieemarknaden kan innebära har i mycket ringa omfattning kunnat utnyttjas av de mindre företagen.

4.3 Mellanhandsinstituten inom näringslivssektorn

Mellanhandsinstituten har som uppgift att förmedla krediter från kapitalplacerande kreditinstitut – t. ex. AP-fonden – till låntagarna. Mellanhandsinstituten är i första hand hypoteksinstitut och kreditaktiebolag.

Av de tio mellanhandsinstituten inom näringslivssektorn är tre av föreningskaraktär. De övriga sju institut som är inriktade på utlåning till näringslivet är s. k. kreditaktiebolag, nämligen AB Industrikredit och AB Företagskredit, Lantbruksnäringsarnas primärkredit AB och Lantbruksnäringsarnas sekundärkredit AB, Svensk Exportkredit AB, Sveriges Investeringsbank AB samt Företagskapital AB.

För kreditaktiebolagen gäller förutom aktiebolagslagen en särskild lag, lagen om kreditaktiebolag (1963:76). Enligt den sistnämnda lagen avses med kreditaktiebolag "aktiebolag som har till ändamål att bedriva lånerörelse och att genom utgivande av obligationer eller andra för den allmänna rörelsen avsedda förskrivningar upplåna för verksamheten erforderliga medel men i vars verksamhet bankrörelse inte ingår".

Kapitalmarknadens mellanhandsinstitut med inriktning på företagsfinansiering bedriver en omfattande verksamhet. Institutens sammanlagda nettokrediter år 1978 uppgick till ca 2,8 miljarder kr att jämföras med upplåningen mot industriobligationer på ungefär 1,6 miljarder kr netto. Då de i första hand är avsedda att förmedla långfristiga lån till sådana företag och för sådana ändamål där obligationslån inte kan komma i fråga, är mellanhandsinstitutens inriktning och utlåningsvillkor av central betydelse för en stor del av det svenska näringslivet och för kreditmarknadens funktionssätt över huvud taget.

4.3.1 AB Industrikredit och AB Företagskredit

AB Industrikredit och AB Företagskredit ägs till lika delar av staten och affärsbankerna. Dessa institut har till uppgift att lämna långfristiga krediter till mindre och medelstora företag inom alla branscher. Ändamålet med

Tabell 4.7 Industrikredits och Företagskredits utlåning inkl. beviljade ej utlämnade krediter fördelade på branscher 1978-12-31 (milj. kr och %)

	Milj. kr	%
<i>Industri</i>		
Gruv-, metall- och verkstadsindustri	1 902,0	22
Jord- och stenindustri	247,0	3
Trä- och pappersindustri	1 033,0	12
Bruksrörelse	21,3	—
Textil- och sömnadsindustri	171,4	2
Läder- och gummivaruindustri	94,0	1
Livsmedelsindustri	384,6	4
Kemisk-teknisk industri	345,0	4
Grafisk industri	289,4	3
Övrig industri	161,6	2
	4 649,3	53
<i>Handel och servicenäringar</i>		
Partihandel	1 342,0	15
Detaljhandel	511,0	6
Handel med transportmedel	658,4	8
Servicenäringar	335,1	4
	2 846,5	33
<i>Samfärdsel</i>	308,4	4
<i>Byggnads- och anläggningsverksamhet, fastighetsförvaltning</i>	894,1	10
	8 698,3	100

Källa: Industrikredit och Företagskredit.

krediterna skall vara att åstadkomma en långfristig finansiering av främst fastigheter och maskinell utrustning. Lån kan även beviljas för andra ändamål, t. ex. finansiering av fastigheter för uthyrning till rörelsedrivande företag, omläggning av befintliga lån eller långsiktig förstärkning av rörelsekapital.

Aktiekapitalet uppgår sedan år 1976 till 32 milj. kr i Industrikredit och 12 milj. kr i Företagskredit vilket tillskjutits till hälften av vardera staten och affärsbankerna.

Kapitalanskaffningen sker till största delen genom lån hos AP-fonden. Den totala upplåningen uppgick 1978 till 1 710 milj. kr. Därav svarade AP-fonden för 1 675 milj. kr.

Vid utgången av 1978 uppgick Industrikredits och Företagskredits utestående lån till 6 747 respektive 1 109 milj. kr. Skillnaden mellan summan av dessa siffror och de uppgifter som redovisas i tabell 4.7 beträffande Industrikredits och Företagskredits utlåning till olika näringsgrenar beror på att i tabellen har inräknats beviljade ännu ej utlämnade krediter. Indelningen i näringsgrenar i tabellen är gjord av företagen. Begreppet servicenäringar har här inte riktigt samma innebörd som i övrigt i betänkanudet. Den renodlade industrin dominerar men dess relativa andel har avtagit under senare år till förmån för i första hand handeln och övriga servicenäringar. Mellan åren 1976 och 1977 ökade institutens utlåning med totalt 16 %. Motsvarande ökning av institutens utlåning till handeln och övriga servicenäringar var i genomsnitt 22 %. Mellan 1977 och 1978 var motsvarande ökning 13 respektive 14,5 %. Handeln och de övriga servicenäringarna svarade 1977 för 32 % och 1978 för 33 % av lånestocken. År 1967 var motsvarande andel 27 %. I denna andel ingår utlåning till AB Handelskredit, AB Järnhandelskredit och Kiosk- och Servicehandelns Kreditinstitut AB som 1978 uppgick till drygt 20 milj. kr. En särskilt kraftig expansion har ägt rum för produktionsvaruinriktade partihandelsföretag, som 1977 svarade för 67 % av den totala utlåningen till partihandeln. Av institutens utlåning till detaljhandeln svarade bilhandeln 1977 för 46 %.

Av Industrikredits och Företagskredits lånestock vid utgången av 1977 utgjorde 37 % lån till företag med mindre än 20 anställda. År 1978 gick 40 % av nyutlåningen på 1 648 milj. kr till sådana företag. År 1977 utgjorde lån till företag med under 100 anställda 70 % av lånestocken. Av den under 1978 nybeviljade lånesumman gick 77 % till företag med mindre än 100 anställda.

Som säkerhet kräver Industrikredit pantbrev (inteckningar) i fastighet eller tomträtt inom 60 % av beräknat värde på den fasta egendomen. Alternativ är borgen av staten, kommun eller bank. Företagskredit godtar säkerhet som bedöms betryggande. Ofta fungerar bolaget som komplement till Industrikredit. Företagskredit kan också självständigt erbjuda lån mot säkerhet i form av företagsinteckningar m. m. Detta medför att även företag som är verksamma i förhyrda lokaler kan få hjälp med en långfristig finansiering.

Lånen löper med bunden ränta som justeras efter 5 respektive 10 år med hänsyn till ränteutvecklingen. I regel är räntan 0,5 % högre i Företagskredit än i Industrikredit.

Amortering sker halvårsvis med lika stora belopp enligt en fastställd plan på normalt 15 år.

Någon differentiering av institutens utlåningsräntor förekommer inte med avseende på krediternas löptider eller med hänsyn till riskbedömningar. Utlåningsräntan kan dock i någon mån sägas vara riskanpassad då möjligheter föreligger att placera en varierande andel av ett lån i sekundärinstitutet Företagskredit.

I regeringens proposition 1978/79:165 om den svenska kapitalmarknaden som grundas på kapitalmarknadsutredningens betänkande (SOU 1978:11) Kapitalmarknaden i svensk ekonomi föreslås en sammanslagning av institutet på det sättet att Industrikredit – med hänsyn till att dess namn är mer inarbetat än Företagskredits – övertar Företagskredits tillgångar och skulder. Aktiekapitalet föreslås höjt till 80 milj. kr och garantikapitalet till 400 milj. kr. Mot bakgrund av att Industrikredit/Företagskredit hittills nästan inte haft några förluster anses att säkerheten vid utlåning från det sammanslagna institutet skall ligga inom 75 % av pantens värde, dvs. i stort sett samma säkerhetskrav som för närvarande tillämpas av sekundärinstitutet Företagskredit. Upplåningsrätten är för närvarande maximerad beträffande Industrikredit till 20 och i fråga om Företagskredit till 10 gånger summan av eget kapital, garantifond och utestående förlagslån. Upplåningsmultipeln föreslås till 18, vilket skulle ge en upplåningsvolym på 17 miljarder kr.

4.3.2 Företagskapital AB

Företagskapital inledde sin verksamhet år 1973. Institutet är ett kreditaktiebolag. Aktiekapitalet uppgår till 20 milj. kr och reservfonden till 4 milj. kr av vilka staten och affärsbankerna vardera satsat hälften.

Enligt bolagsordningen skall institutet medverka vid finansieringen av mindre och medelstora näringsföretag inom landet. Verksamheten är således inte avgränsad till industriföretag. Kapitaltillskotten kan ske dels genom förvärv av aktier, andelar eller liknande rättigheter, dels i form av kreditgivning eller genom att institutet utfärdar grantiförbindelser som sedan kan läggas till grund för upplåning hos andra finansiärer. Företagskapital har under 1978 fått möjlighet att förvärva konvertibla skuldebrev och redan befintliga aktier i samband med succession. Därmed har verksamhetsförutsättningarna för företaget väsentligt förbättrats. År 1978 uppgick institutets engagemang till drygt 38 milj. kr. Av beloppet utgjorde ca 90 % rent riskkapital.

Företagskapital har som riktlinje för sin verksamhet att endast engagera sig i företag som har en kontinuitet och inte är beroende av en enskild person för sin fortsatta drift. Utlåningen är bl. a. av detta skäl främst inriktad på industriföretag, medan utlåning till serviceföretag knappast förekommit. Lånebeloppen uppgår till mellan 1 milj. kr och 10 milj. kr. En stor del av de mindre serviceföretagen är därför för små för Företagskapital.

4.3.3 Sveriges Investeringsbank AB

Investeringsbanken bildades 1967 som ett av staten helägt kreditaktiebolag. Investeringsbanken har till uppgift att åta sig sådan finansiering som inte kan komma till stånd genom andra kreditinstitut. I praktiken innebär detta

att bankens insatser kompletterar övriga institut i deras verksamhet även vad gäller kreditgivning till enskilda projekt eller företag.

I tabell 4.8 redovisas bankens utlåning till olika stora företag. Av den totala utlåningen på nära 6 400 milj. kr gick vid utgången av 1978 knappt en femtedel till företag med mindre än 50 anställda. Under 1978 var utlåningen till denna företagskategori endast 9 %. Storföretagen dominerade starkt som låntagare detta år.

Tabell 4.8 Investeringsbankens totala engagemang fördelat på företagsstorlek 1978-12-31 (milj. kr och %)

Företagsstorlek anställda	Totalt engagemang 1978-12-31			Därav beviljat under 1978		
	Antal företag	Belopp		Antal företag	Belopp	
		Milj. kr	%		Milj. kr	%
- 50	359	1 157	18	115	108	9
51-200	175	1 306	20	40	108	9
201-	119	3 927	62	29	989	82
Summa	653	6 390	100	184	1 205	100

Källa: Sveriges Investeringsbank.

Även om bankens engagemang beloppsmässigt domineras av stora företag har verksamheten i växande omfattning, i vart fall fram till 1978, kommit att gälla mindre företag.

Investeringsbanken tog år 1974 initiativ till samarbete med företagareföreningarna (numera regionala utvecklingsfonderna) för finansiering av projekt som aktualiserats i deras rörelse. Samarbetet har utvecklats snabbt sedan starten. Bankens insatser utgör en utbyggnad av fondernas rörelselån, som författningsenligt får uppgå till högst 500 000 kr. Banken har erbjudit sig att ge kompletterande krediter intill ett belopp på 1 milj. kr i varje enskilt fall. Kreditprövningen genomförs till större delen av fonderna. Investeringsbanken har i flera fall trätt in även när utvecklingsfonderna inte gått upp till sitt lånetak. Detta har berott på kapitaltillgången i fonderna respektive i Investeringsbanken och på typen av projekt. Eventuella förluster på dessa s. k. kombinationslån fördelas i proportion till bankens och fondens respektive lån. Vid utgången av 1978 hade banken beviljat 331 företag kombinationslån på sammanlagt 126 milj. kr. Utvecklingsfonderna svarade i sin tur för 79 milj. kr i kombinationslån. Samtliga regionala utvecklingsfonder har deltagit i lånesamarbetet. Verksamheten är förenad med ganska stora risker eftersom det är fråga om renodlade toppkrediter.

Branschfördelningen av den totala kreditgivningen från Investeringsbanken framgår av tabell 4.9. Verkstadsindustrin dominerar men den kapitalintensiva massa- och pappersindustrin intar en framträdande plats, inte minst därför att lånebeloppen ofta är betydande för denna låntagarkategori. Utlåningen till servicenäringarna, som huvudsakligen finns inom varuhandel och samfärdsl, uppgår till 11 %. Härav går huvuddelen till samfärdsl. Varuhandelns andel av utlåningen minskade under det senaste året medan en uppgång redovisas för samfärdsl.

Tabell 4.10 Lantbrukskredits utlåning fördelad på låntagarkategorier 1978-12-31 (milj. kr och %)

	Milj. kr	%
Mejeriprodukter (mejerier, glassfabriker, tormjölksproducenter)	122	6
Köttprodukter (slakterier, charkuteri- och konserverfabriker)	173	9
Ägg- och fjäderfä (packerier, slakterier, konserverfabriker)	28	1
Frukt, grönsaker, potatis, fisk (fruktindustrier, konserverfabriker)	113	6
Oljeprodukter	49	3
Spannmål och förnödenheter m. m. (silor, lagerhus, foderfabriker, kvarnar, utsädesföretag, bagerier, bryggerier, byggnader för maskinlager och verkstäder)	603	32
Distribution (lagercentraler, auktionshallar, fryshus m. fl. byggnader för lagring av livsmedel)	429	23
Skogsprodukter (sågverk, brädgårdar m. m.)	319	17
Övrigt	65	3
Summa	1 901	100

Källa: Lantbrukskredit.

kundärinstitutets rörelse. Lån i det sammanslagna institutet föreslås få ges inom 75 % av pantens uppskattade värde. Utlåningsmultipeln som nu är reglerad på samma sätt som för Industrikredit/Företagskredit föreslås bli bestämd till 18.

4.3.5 AB Svensk Exportkredit

Svensk Exportkredit (SEK) bildades 1962. Institutet ägs till hälften av staten och affärsbankerna. Aktiekapitalet uppgår till 400 milj. kr. Bolaget har till uppgift att genom kreditgivning medverka vid finansiering av svensk export av varor och tjänster. Upplåningen sker genom reverslån i AP-fonden samt genom obligationslån på såväl den utländska som den inhemska marknaden. Krediterna som ofta har karaktär av avlyft av bankkrediter uppgår i regel till stora belopp och är relativt få till antalet. Bland låntagarna dominerar varven, som år 1978 svarade för knappt 50 % av SEK:s utestående kreditvolym på 3,7 miljarder kr. Återstoden av utlåningen går huvudsakligen till den övriga industrin. Utlåningen till mindre serviceföretag är obetydlig.

Tabell 4.11 SEK:s utestående krediter fördelade efter kreditens storlek 1978-12-31 (milj. kr)

Kreditstorlek	Summa krediter milj. kr
Mindre än 1 milj. kr	97
1-10 milj. kr	846
10-50 milj. kr	1 647
Större än 50 milj. kr	1 121
Summa	3711

4.4 Finansieringsföretag

Sedan mitten av 1960-talet har en ny typ av kreditinstitut vuxit fram på den svenska kreditmarknaden – institut som med ett gemensamt namn kan kallas för finansieringsföretag. Betydelsefulla kreditformer för finansieringsföretagen är leasing, factoring och avbetalningskrediter. Bakom bildandet av många av dessa företag har stått de svenska affärsbankerna. I dag är de flesta av de större finansieringsföretagen dotterbolag till banker. Vid sidan av de bankanknutna finansieringsföretagen finns dock flera företag av betydande omfattning av vilka de som är knutna till bilproducenter är de största. Vid slutet av 1976 ingick i den officiella statistiken över finansieringsföretag 76 företag. De 15 största företagen svarade för 75 % av samtliga finansieringsföretags balansomslutning.

Under 1970-talet har kreditgivningen från de svenska finansieringsföretagen ökat i en mycket snabb takt. Under åren 1974–1976 har ökningstakten i genomsnitt uppgått till ca 30 % per år. År 1976 ökade de utestående krediterna från finansieringsföretagen med drygt 1 800 milj. kr. Den sammanlagda balansomslutningen uppgick vid utgången av 1976 till 10,7 miljarder kr.

Tabell 4.12 Finansieringsföretagens utestående krediter fördelade på kreditformer 1977-12-31 (milj. kr och %)

Kreditformer	Utestående krediter till allmänheten Milj. kr	Andel av totala krediter %
Factoring	1 602	13
Leasing ^a	2 452	20
Kontokortskrediter	1 206	10
Avbetalningskrediter	3 189	27
Övriga krediter ^b	3 644	30
Summa	12 093	100

^a Utestående leasingobjekt till anskaffningsvärde per den 31 december.

^b I övriga krediter innefattas huvudsakligen reverslån, lagerfinansiering och koncernfordringar.

Källa: SCB.

Traditionellt har finansieringsföretagens företagskunder nästan helt utgjorts av mindre och medelstora företag. Förutom finansieringen har stor-driftsfördelarna med finansieringsföretagens administrativa system för fakturahantering m. m. varit en värdefull hjälp för mindre företag med förhållandevis outvecklade administrativa rutiner på detta område. Dessa system kan ofta ge kunderna värdefulla rationaliseringsvinster och har säkert skapat ett ökat intresse för finansieringsföretagens tjänster, framför allt bland mindre och medelstora företag. I synnerhet på leasingsidan har det emellertid på senare år blivit allt vanligare att även större företag uppträder som kunder till finansieringsföretagen.

Finansieringsföretagen är för närvarande inte underkastade särskild lagstiftning eller insyn från samhällets sida. I regeringens proposition

1978/79:170 föreslås en lag om finansbolag. Propositionen grundas på finansieringsbolagskommitténs betänkande (SOU 1977:97) Finansieringsbolag. Lagen föreslås omfatta företag som ägnar sig åt factoring, leasing och annan finansieringsverksamhet, om finansföretaget är bankägt eller om nettovärdet av tillgångarna i verksamheten uppgår till minst 10 milj. kr. Enligt propositionen skall lagen inte gälla bl. a. företag vars verksamhet avser finansiering i samband med avsättning av tjänster eller varor från företaget eller annat företag i samma koncern. Verksamhet som omfattas av lagen får drivas endast av aktiebolag. Bolag som driver sådan verksamhet kallas finansbolag. Finansbolag skall stå under tillsyn av bankinspektionen. Lagstiftningen föreslås träda i kraft den 1 januari 1980. Med det föreslagna tillämpningsområdet kommer ca 30 finansföretag att omfattas av lagen.

4.5 Övrigt

Frågor med anknytning till kreditmarknaden tas upp även i några av de följande kapitlen. De regionala utvecklingsfonderna samt AB Handelskredit med systerföretag behandlas i särskilda kapitel, eftersom dessa institutioner är föremål för särskilda överväganden av utredningen. En redogörelse för finansieringssituationen i servicenäringarna, bl. a. med utgångspunkt i den undersökning som HUI gjort på uppdrag av utredningen, lämnas i ett annat kapitel.

5 De regionala utvecklingsfonderna

5.1 Historik

5.1.1 Företagareföreningarna

Av främst social- och sysselsättningspolitiska skäl började företagareföreningar byggas upp i slutet av 1930-talet i de län där en betydande arbetslöshet kvarstod sedan sysselsättningskrisen i början av decenniet. Föreningarna skulle genom rådgivning, och efter hand även genom kreditstöd, söka dels stimulera till ny företagsamhet, dels utveckla befintliga företag i ekonomiskt eftersatta regioner. Verksamheten syftade i första hand till att främja varuproduktionen inom hantverk och småindustri och bedrevs ursprungligen med en klart regionalpolitisk inriktning.

Företagareföreningarna var organiserade som ekonomiska föreningar. I styrelserna ingick representanter för stat, landsting och länets hantverksorganisation. Samhällets representanter utgjorde majoritet i styrelsen.

Verksamheten bedrevs med hjälp av administrationsbidrag från staten och respektive landsting. Dessutom hade föreningarna möjlighet att ta upp lån från staten. Sedan år 1959 fanns en företagareförening i varje län.

I och med inrättandet av statens industriverk (prop. 1973:41, NU 1973:54, rskr 1973:225) år 1973 fick föreningarna rollen som kontaktpunkter på länsplanet mellan bl. a. industriverket och de mindre och medelstora industri-företagen. Föreningarnas nära kontakter med företagen ansågs utgöra en viktig förutsättning när det gällde att på ett effektivt sätt nå ut med olika statliga stöd- och utvecklingsinsatser. Föreningarna gavs också ökade statsbidrag och delvis nya uppgifter i samband med att statens insatser i fråga om företagsservice förstärktes. Industriverket fungerade som service- och tillsynsorgan för föreningarna. Verket gav råd och anvisningar för föreningarnas samlade verksamhet, fördelade de statliga bidragen till föreningarna och utövade tillsyn över deras kreditstödjande verksamhet.

Vidare påbörjades budgetåret 1974/75 en successiv uppbyggnad av en s. k. utbildningskonsulentfunktion inom varje företagareförening (prop. 1974:47, NU 1974:35, rskr 1974:227). Föreningarna har sedermera dessutom ålagts vissa uppgifter rörande de statliga bidragen till energibesparande åtgärder i näringslivet. Föreningarna har vidare bemyndigats att fatta beslut om statlig lånegaranti för arbetsmiljöförbättringar. De har även fått vissa beredande uppgifter i anslutning till ärenden om näringshjälp och om trafiktillstånd.

Utvidgningen av företagareföreningarnas arbetsuppgifter under senare år har motsvarats av en förstärkning av deras resurser vad gäller såväl lånemedel som personal. Den totala personalstyrkan hos föreningarna har ökat från ca 170 tjänstemän år 1966 till ca 500 tjänstemän år 1979.

För budgetåret 1977/78 beviljade staten föreningarna bidrag på totalt ca 40 milj. kr. Medlen avsåg att täcka föreningarnas administrationskostnader för kreditverksamhet och företagsservice m. m. År 1977 beräknas bidragen från landstingen ha uppgått till ca 19 milj. kr. Samhället finansierade därigenom huvuddelen av föreningarnas verksamhet.

Företagareföreningarnas olika uppgifter kunde delas in i två huvudsakliga verksamhetsområden, nämligen företagsservice och kreditverksamhet. Målgrupperna för föreningarnas företagsservice respektive kreditverksamhet var inte helt identiska. Ingentenda verksamheten riktade sig mot företag inom samtliga näringsgrenar. Den kreditstödjande verksamheten hade en mer begränsad målgruppsinriktning än företagsserviceverksamheten. I fokus för båda verksamheterna stod mindre och medelstora industriföretag.

Som arbetsorganisation för föreningarna med främst service- och informationsuppgifter fungerade även Företagareföreningarnas förbund.

5.1.2 *Småföretagspropositionen*

I regeringens proposition (1977/78:40) om åtgärder för att främja de mindre och medelstora företagens utveckling föreslogs vissa förändringar av företagareföreningarnas verksamhet. Propositionen bygger i denna del på företagareföreningens utredningens betänkande (SOU 1977:3) Utbyggd regional näringspolitik. Riksdagen har vid sin behandling av propositionen godkänt de föreslagna förändringarna (NU 1977/78:34, rskr 1977/78:110). Förändringarna, som gäller fr. o. m. den 1 juli 1978, kan kortfattat beskrivas på följande sätt.

På ett flertal områden finns i dag olika stöd till småföretag. Det gäller t. ex. på kredit- och kapitalförsörjningsområdet och i fråga om företagservice. Emellertid är verksamheten splittrad på olika organ och aktiviteter och det har ansetts svårt för företagarna att orientera sig bland de möjligheter som står till buds. En ökad samordning på regional och lokal nivå av olika näringspolitiska insatser har därför ansetts behövlig. Utvecklingsfonderna skall ha detta samordnande ansvar, vilket innebär en delvis ny funktion.

Föreningarnas organisation har ändrats så att de ombildats till stiftelser/regionala utvecklingsfonder med staten och landstingen som huvudmän. I Malmöhus samt Göteborgs och Bohus län delar Malmö respektive Göteborgs kommun huvudmannaskapet med berörda landsting. På Gotland är Gotlands kommun huvudman.

I propositionen behandlades även frågan om utvecklingsfondernas målgrupp. Där framhölls att man inom ramen för utvecklingsfondernas verksamhet borde sträva efter att nå de företag som kan vara i behov av stöd eller hjälp i någon form. Principiellt borde därför inte målgruppen begränsas. Emellertid hade många föreningar svårt att klara av den dittillsvarande målgruppen.

Därför förslogs i propositionen att målgruppen av främst resursskäl endast skulle utvidgas till att omfatta sådana tjänsteproducerande företag som har

direkt anknötning till den primära målgruppen – de tillverkande företagen. Det rekommenderades emellertid i propositionen att målgruppsavgränsningen skulle göras flexibel och att utvecklingsfonderna i vissa fall skulle kunna inräkna även andra företag i målgruppen. En sådan utvidgning fick dock inte ske om den primära målgruppen därigenom skulle komma i ett sämre läge i fråga om fondernas insatser.

5.2 Organisation, mål och ekonomi

De regionala utvecklingsfonderna är, som framgått tidigare, organiserade som stiftelser med staten och landstingen som huvudmän. Utvecklingsfonderna har inom de ramar som stiftarna fastställer stor självständighet. Samhällets ledning av verksamheten sker således genom utlagda program och fastställda normer, t. ex. i fråga om lånevillkor. Det ankommer på respektive utvecklingsfond att själv bestämma om uppläggning och inriktning av den löpande verksamheten. Som utgångspunkt för sin inriktning av verksamheten och för sina prioriteringar i övrigt har utvecklingsfonderna dock den övergripande planering som sker inom ramen för den av statsmakterna fastställda industri-, regional- och sysselsättningspolitiken.

Ett stort antal frågor är gemensamma för utvecklingsfonderna och där finns behov av samråd och erfarenhetsutbyte mellan huvudmännen men också mellan stiftelserna. Ett särskilt organ har skapats för detta ändamål – utvecklingsfondernas samarbetsråd. I samarbetsrådet ingår företrädare för bl. a. industridepartementet, industriverket, landstingsförbundet, utvecklingsfonderna själva samt företagens och de anställdas organisationer. Även personalen vid stiftelserna är företrädd i organet. Organet har inte något eget kansli.

Industriverket fick i samband med inrättandet av utvecklingsfonderna en något annan roll än tidigare¹. Förutom att verket på samma sätt som gäller för andra centrala myndigheter och organ utnyttjar stiftelserna när det gäller att föra ut olika insatser och program faller verkets uppgifter gentemot stiftelserna inom i huvudsak två områden.

För det första utövas statens huvudmannaansvar genom verket. På verket faller sålunda ansvaret för översiktlig planering. Vidare redovisar verket årligen till regeringen det totala behovet av statliga tillskott till utvecklingsfonderna och fördelar med utgångspunkt i regeringens anvisningar de av riksdagen till stiftelserna anvisade medlen. Vid medelstilldelningen skall industriverket bl. a. beakta regionala olikheter i fråga om näringslivets struktur och sysselsättningsläget i allmänhet.

Verkets uppgift är vidare att bl. a. medverka till att behovet av företagservice och kreditgivning blir allsidigt tillgodosett i utvecklingsfondernas verksamhet och att aktiviteter som är av riksintresse får tillräckligt utrymme.

För det andra ansvarar verket för den centrala servicen till stiftelserna. Denna service består av bl. a. utbildningsverksamhet som riktar sig till stiftelsens personal, rådgivning beträffande effektivisering av stiftelsens verksamhet, information om författningar m. m.

Utvecklingsfondernas styrelser består av nio ledamöter i samtliga fonder

¹ SFS 1978:511.

utom i Stockholm, Göteborg och Malmö där antalet ledamöter är elva. Utöver dessa ledamöter skall en företrädare för personalen vid utvecklingsfonderna knytas till styrelserna. Ledamöterna utses av landstingen efter fritt val. Riksdagen har i maj 1979 (NU: 1978/79:59 rskr 1978/79:415) uttalat att regeringen bör vidtaga åtgärder i sådan riktning att styrelsesammansättningen i utvecklingsfonderna ändras så att de fackliga organisationerna och företagargorganisationerna får en vidgad representation i styrelserna.

Målet för utvecklingsfondernas verksamhet är att främja utvecklingen av ett internationellt konkurrenskraftigt svenskt näringsliv som ger möjligheter till en ökad och trygg sysselsättning. Detta skall ske med speciell inriktning på småföretagen. Den övergripande uppgiften blir därvid att medverka till att uppnå en tillfredsställande effektivitet hos enskilda företag och att i möjligaste mån bidra till en effektiv produktionsstruktur inom olika branscher. Tyngdpunkten i utvecklingsfondernas verksamhet ligger i att vidareutveckla det befintliga näringslivet. Det är emellertid även en viktig uppgift för dem att medverka till att nya företag etableras. Dessutom skall utvecklingsfonderna utgöra ett led i en aktiv regionalpolitik som innebär att den regionala utvecklingen kan påverkas från länsnivå.

Utvecklingsfonderna bör, enligt regeringens proposition (1977/78:40) om åtgärder för att främja de mindre och medelstora företagens utveckling, verka för att utveckla viljan och förmågan hos personer i länet att driva företag och starta nya företag. Utvecklingsfonderna bör inrikta sina stöd- och utvecklingsinsatser inte bara på företag som redan är lönsamma utan också på sådana företag som genom olika insatser kan uppnå lönsamhet. Insatserna från utvecklingsfondernas sida bör sättas in på ett så tidigt stadium som möjligt för att förebygga att företag hamnar i akuta krissituationer. Detta innebär att fondernas verksamhet mer uttalat än tidigare kommer att vara av offensiv karaktär och bl. a. vara inriktad på att stabilisera och/eller öka sysselsättningen i speciellt utsatta områden. Denna ambition framgår inte minst av de handlingsprogram som upprättats inom fonderna.

Utvecklingsfondernas insatser har närmast karaktären av hjälp till självhjälp och skall inte ha till syfte att kortsiktigt rädda sysselsättningen i ett visst företag om detta inte bedöms ha några möjligheter att överleva på sikt. I sådana situationer bör – enligt propositionen – från samhällets sida i stället andra främst arbetsmarknadspolitiska åtgärder sättas in.

Utvecklingsfonderna har, liksom företagareföreningarna hade, två huvuduppgifter, dels *kreditverksamhet*, dels *företagsserviceverksamhet*. Det är inte utvecklingsfondernas uppgift att konkurrera med redan befintliga privata kreditinstitut eller rådgivnings- och konsultorgan. Dessa privata organ svarar för den helt dominerande delen av service- och kreditutbudet till småföretagen.

För att stiftelse i juridisk mening skall bildas fordras bl. a. en särskild för visst stadigvarande ändamål avskild förmögenhetsmassa, ett stiftelsekapital. Därför har en sammanslagning ägt rum mellan hantverks- och industrilånefonden och statens utvecklingsfond. Dessa båda fonder har regionaliserats till länsnivå, vilket innebär att varje stiftelse fått en egen förmögenhet, dvs. en fond för kreditverksamheten. Detta innebär att stiftelserna/utvecklingsfonderna getts ett eget och självständigt ansvar för med-

lens användning liksom för risktagande och därmed också för förlusttäckning.

Ansvar för finansiering av utvecklingsfondernas verksamhet i stort åvilar huvudmännen, dvs. stat och landsting. Detta hindrar inte att utvecklingsfonderna kan få vissa intäkter från andra bidragsgivare, t. ex. kommuner, eller genom avgiftsbelagd konsultverksamhet.

Huvudmännens finansieringsansvar avser finansiering av dels stiftelsernas företagservice och låneadministration, varvid lönekostnaderna helt dominerar, dels kreditverksamheten. När det gäller finansiering av utvecklingsfondernas kreditverksamhet kan konstateras att staten till den helt övervägande delen svarar för försörjningen med lånemedel.

Den gemensamma finansieringen av utvecklingsfondernas verksamhet mellan staten och landstingen innebär att utvecklingsfonderna årligen kommer in med beräkningar av resursanspråk för det kommande verksamhetsåret till industriverket och respektive landsting.

För budgetåret 1978/79 uppgick statens bidrag till utvecklingsfondernas företagserviceverksamhet till drygt 58 milj. kr¹ varav 50,2 milj. kr var direkta bidrag till utvecklingsfondernas administration och företagservice. Resterande del av anslaget avsåg bl. a. information, utbildning, verksamhetsrationalisering och annan central service vid industriverket med inriktning på utvecklingsfonderna. För kreditverksamheten² tillfördes utvecklingsfonderna under budgetåret 1978/79 totalt 322 milj. kr, vilket innebar en ökning med 200 milj. kr i förhållande till de medel som har tillförts hantverks- och industrilånefonden och statens utvecklingsfond under närmast föregående budgetår. De medel som i början av budgetåret 1978/79 fanns i hantverks- och industrilånefonden samt statens utvecklingsfond uppgick till storleksordningen 700 milj. kr. Utvecklingsfonderna förfogade därigenom i början av budgetåret 1978/79 över tillgångar på sammanlagt ca 1 miljard kr. Räntor och amorteringar som flyter in på utestående lån kan av fonderna användas för ny utlåning och för förlusttäckning. För budgetåret 1978/79 beräknas utvecklingsfondernas totala nyutlåningskapacitet ha uppgått till ca 480 milj. kr. Regeringen har i proposition 1978/79:123 föreslagit att de regionala utvecklingsfonderna skall tillföras ytterligare 300 milj. kr. Förslaget som antagits av riksdagen (NU 1978/79:59, rskr 1978/79:415) innebär att fondernas utlåningskapacitet – med de amorteringstider som normalt tillämpas – ökar till mellan 500 och 550 milj. kr budgetåret 1979/80. Därutöver har regeringen, enligt riksdagens beslut, fått möjlighet att mot statlig garanti låna upp 300 milj. kr att användas i utvecklingsfondernas kreditverksamhet.

Landstingens bidrag till de regionala utvecklingsfondernas administration uppgick för kalenderåret 1978 till drygt 22 milj. kr. Landstingens administrationsbidrag varierade i hög grad mellan olika län. För kreditverksamheten tillfördes utvecklingsfonderna 1978 totalt 1,5 milj. kr av landstingen.

¹ Anslaget B13 Bidrag till regionala utvecklingsfonder m. m.

² Anslaget B14 Medelstillskott till regionala utvecklingsfonder.

5.3 Kreditstöd

I utvecklingsfondernas kreditstödande verksamhet ingår utlåning av rörelselån och produktutvecklingslån, förmedling av industrigarantilån och beredning av s. k. kombinationslån som lämnas av Investeringsbanken. Hit räknas även handläggning av ärenden om statsbidrag för energisparande åtgärder i näringslivets byggnader samt de regionalpolitiska stödformerna lokaliseringssstöd och glesbygdsstöd.

Utvecklingsfonderna skall inte konkurrera med befintligt kreditutbud. Kreditverksamheten vid stiftelserna utgör i stället ett komplement till det ordinarie kreditväsendet. Stöd bör således som regel lämnas endast till företag med otillräckliga lånesäkerheter för lån på den allmänna kreditmarknaden. Enligt småföretagspropositionen medför fondernas inriktning på regional utveckling särskilda krav på risktagande i utlåningsverksamheten.

Kreditstöd i form av rörelselån och produktutvecklingslån regleras i förordning om statligt kreditstöd genom regional utvecklingsfond (SFS 1978:506).¹ Enligt förordningen lämnas kreditstöd i första hand till företag som har högst 200 arbetstagare och som inte ingår i koncern med mer än 200 arbetstagare.

Kreditstöd utgår endast till verksamhet som har eller bedöms kunna få tillfredsställande lönsamhet och får inte utan synnerliga skäl ges, om finansieringen kan ske på den allmänna kreditmarknaden under normala marknadsmässiga villkor.

Rörelselån lämnas för anskaffning av anläggnings- eller omsättningstillgångar eller för främjande av rörelsens utveckling på annat sätt. Rörelselån kan sålunda avse investeringar i fastigheter, maskiner, marknadsföring, produktutveckling eller rörelsekapital. Om synnerliga skäl finns, får rörelselån ges för aktieförvärv eller liknande ändamål, om detta väsentligen underlättar eller möjliggör för låntagaren att driva sin verksamhet. Högsta lånebelopp för rörelselån är 500 000 kr. Om särskilda skäl finns, får efter samråd med statens industriverk lån beviljas även till högre belopp.

För rörelselån skall ställas den säkerhet som kan fordras med hänsyn till låntagarens ekonomiska ställning och behov av rimlig ekonomisk rörelsefrihet samt till övriga omständigheter. Kravet på säkerhet är lägre än bankernas krav. För rörelselån krävs personlig borgen av ägaren till företaget som erhåller sådant lån.

Rörelselån skall betalas inom viss tid enligt plan som fastställs när lånet beviljas. Återbetalningsvillkoren skall bestämmas med hänsyn till syftet med lånet, låntagarens ekonomiska ställning och övriga omständigheter. Återbetalning skall dock påbörjas inom högst tre eller, vid nyetablering, fem år och avslutas inom högst 20 år från dagen för första utbetalningen. Räntan är marknadsmässig och bunden till riksbankens diskonto. Statens industriverk rekommenderar för närvarande att räntan skall överstiga diskontot med 4 procentenheter.

Rörelselånen kan kompletteras med lån från Investeringsbanken – s. k. *kombinationslån*. Sådana kan lämnas med utvecklingsfondernas kreditutredningar som huvudsakligt beslutsunderlag. Med hjälp av kombinationslånen kan utvecklingsfonderna och Investeringsbanken bidra till finansieringen av ett enskilt projekt med totalt 1,5 milj. kr.

¹ Jfr prop 1977/78:40, bil. 1, NU 34, rskr 110 och prop. 1977/78:111, NU 75, rskr 361.

Produktutvecklingslån lämnas för att stödja utveckling och marknadsföring av nya produkter, processer eller system för industriell produktion eller marknadsföring av tidigare utvecklade produkter, processer eller system av sådant slag. Lånebeloppet är maximerat till 3 milj. kr. Innan lån överstigande 500 000 kr beviljas, skall samråd ske med styrelsen för teknisk utveckling (STU).

Produktutvecklingslån får beviljas till högst 50 % av den beräknade kostnaden för det projekt som lånet avser. Om särskilda skäl finns, får lån beviljas till belopp motsvarande högst 65 % av den beräknade kostnaden. För produktutvecklingslån behöver inte ställas särskild säkerhet.

Lånetid, återbetalningsvillkor och övriga villkor bestäms då lånet beviljas med hänsyn till projektets risk och beräknade ekonomiska utfall. För lånet utgår en efter samma grunder bestämd riskpremie om lägst 10 och högst 25 % av lånebeloppet, vilken läggs till detta vid uppläggningskostnaden. Anstånd med räntebetalning får lämnas, varvid upplupen ränta läggs till lånebeloppet. För produktutvecklingslån kan återbetalningsskyldigheten helt eller delvis efterges, om låntagaren visar att förutsättningar uppenbarligen saknas att utnyttja projektets resultat lönsamt.

*Industrigarantilån*¹ beviljas av statens industriverk efter utredning av utvecklingsfonden och gäller normalt belopp över 500 000 kr. Lånet placeras hos företagets egen bank. I övrigt är villkoren för industrigarantilånen i stort desamma som för rörelselånen.

Till täckning av statens kostnader för administration och för förluster på grund av infriade garantiåtaganden skall långivare i efterskott till statsverket betala avgift om 1 % av utestående belopp. De totala ramarna för industrigarantilån uppgick budgetåret 1978/79 till 450 milj. kr.

Förutom att utvecklingsfonderna har egen utlåning till småföretagen fungerar fondernas långivning i många fall som en katalysator på kreditmarknaden. Fondernas utlåning, som normalt ligger på en hög risknivå med sämre säkerheter än ordinarie bankkrediter, är ofta en förutsättning för att andra långivare skall satsa på vissa projekt och därmed också för att dessa över huvud taget skall kunna realiseras.

I många låneärenden visar det sig att utvecklingsfonderna av olika skäl inte bör eller kan medverka med egen långivning. I sådana fall har utvecklingsfonden en viktig uppgift i att medverka vid kreditförmedling. Utvecklingsfonden hjälper därvid företaget att dels få kontakt med en lämplig bank eller annat finansieringsinstitut, dels få en tillfredsställande uppläggningskostnad på externfinansieringen.

Utvecklingsfondernas målgrupp för kreditstödsverksamheten är relaterad till Svensk Näringsgrensindelning (SNI). Följande näringsgrenar ingår i denna målgrupp:

- jordbruk, skogsbruk, jakt och fiske (SNI 1), såvitt avser verksamhet inom jordbrukets binäringar, som inte omfattas av särskilt stöd till jordbruk eller trädgårdsnäring,
- andra gruvor och mineralbrott (SNI 29),
- tillverkningsindustri (SNI 3),
- byggnadshantverk (SNI 502), i den mån verksamheten är inriktad på tillverkningsindustrin,
- produktionsvaruinriktad partihandel (SNI 611),

¹ SFS 1978:507, prop. 1977/78:40, bil. 1. NU 34, rskr 110.

- handelsförmedling av produktionsvaror (SNI 6141),
- uppdragsverksamhet (SNI 832), i den mån verksamheten är inriktad på tillverkningsindustrin,
- på tillverkningsindustrin inriktad verksamhet inom renings-, renhållnings- och rengöringsverksamhet (SNI 92), reparation av motorfordon (SNI 9513) eller tvätteriverksamhet (SNI 952).

Låneverksamheten bör enligt riktlinjerna för utvecklingsfonderna i första hand inriktas på tillverkande företag.

Under perioden fr. o. m. den 1 juli 1978 t. o. m. den 15 december 1978 beviljade utvecklingsfonderna, enligt statens industriverk, 981 lån på sammanlagt 205 milj. kr. Av dessa lån var 885 rörelselån till ett sammanlagt belopp av 190 milj. kr eller i genomsnitt 214 000 kr per lån. Resterande antal lån, 96, var produktutvecklingslån. Det totala lånebeloppet för dessa lån var 15 milj. kr eller i genomsnitt 156 000 kr per lån. Långivningen till de nya målgrupperna, dvs. produktionsvaruinriktad partihandel och tjänsteproducerande företag som i sin verksamhet är inriktade på tillverkningsindustrin, var 193 i antal och 22 milj. kr i värde eller i genomsnitt 213 000 kr per lån. Av den totala utlåningen under perioden den 1 juli 1978–15 december 1978 gick sålunda drygt 10 % till den nya målgruppen räknat i såväl antal lån som i värde.

I flera fall har utvecklingsfonderna tvingats avslå låneansökningar från serviceföretag inom målgruppen på grund av otillräckliga resurser.

5.4 Företagsservice

Den företagsserviceverksamhet som utvecklingsfonderna bedriver omfattar olika delaktiviteter, främst informations- och kontaktverksamhet, allmän rådgivning och översiktliga företagsanalyser, utbildningsservice och konsultverksamhet. Insatserna inriktas främst mot sådana områden där det privata serviceutbudet saknas eller är bristfälligt utformat.

Med hänsyn till de skiftande förhållanden som råder i de olika länen i fråga om näringslivsstruktur, allmänna sysselsättningsläget, företagstätthet m. m. skall utvecklingsfondernas företagsserviceverksamhet präglas av stor flexibilitet. Den måste ständigt anpassas till den fortlöpande utvecklingen i näringslivet och till de regionala förhållandena. Samarbete med andra service- eller utvecklingsorgan skall eftersträvas.

Stor uppmärksamhet skall ägnas insatser inom områdena produktförnyelse, produktutveckling och marknadsföring samt exportfrämjande aktiviteter. En annan viktig uppgift för utvecklingsfonderna är att stimulera till samarbete mellan företagen och att finna lämpliga grupperingar mellan företag vad gäller produkt- och produktionsinriktning.

Informations- och kontaktverksamheten tar sikte på att bl. a. underlätta för företagen att snabbt komma i kontakt med rätt instans då de behöver kreditstöd, råd eller annan service. Utvecklingsfonderna utgör således en allmän kontaktförmedlare mellan olika serviceorgan – exempelvis STU, Exportrådet eller privata konsulter – och företagen. I många fall kan utvecklingsfonderna inom ramen för den egna organisationen lösa förekommande problem.

En annan viktig uppgift för utvecklingsfonderna är att allmänt informera företagen om nya lagar och förordningar eller om andra samhällseliga beslut som påverkar företagens verksamhetsbetingelser.

Vad gäller *rådgivningsverksamhet* vid utvecklingsfonderna begränsas denna ofta till en allmän och översiktlig genomgång av företagens funktioner och eventuella problem. Genomförandet av djupgående analyser, liksom mer omfattande åtgärdsförslag, överlåtes i princip till utomstående konsulter. I viss utsträckning utför dock utvecklingsfonderna egna konsultinsatser. Dessa konsultinsatser är till skillnad mot den allmänna rådgivningen avgiftsbelagd. Rådgivningsverksamheten är till viss del av uppsökande natur. Utvecklingsfondernas insatser beträffande rådgivning varierar mellan olika län bl. a. beroende på regionala skillnader i utbudet från privata konsulter.

I företagsservicen ingår också *utbildningsaktiviteter*. Dessa avser främst analyser av utbildningsbehovet inom enskilda företag, information om värdet av fortbildning för såväl företagsledare som anställda, information om utbudet av kurser och insatser för att anpassa kursutbudet hos olika utbildningsorgan till de mindre och medelstora företagens behov.

I målgruppen för utvecklingsfondernas företagsservice ingår samtliga näringar som omfattas av utvecklingsfondernas kreditverksamhet. Dessutom ingår lastbilstransporter (SNI 7114) och maskinuthyrning (SNI 833).¹

5.5 Sammanfattning

De regionala utvecklingsfonderna är organiserade som stiftelser med staten och landstingen som huvudmän. Utvecklingsfonderna har inom de ramar som stiftarna fastställer, stor självständighet.

Genom statens industriverk utövas statens huvudmannansvar för utvecklingsfonderna. Verket redovisar årligen till regeringen det totala behovet av statliga tillskott till utvecklingsfonderna samt fördelar med utgångspunkt i regeringens anvisningar de av riksdagen till stiftelserna anvisade medlen. Verkets uppgift är vidare att bl. a. medverka till att behovet av företagsservice och kreditgivning blir allsidigt tillgodosett i utvecklingsfondernas verksamhet och att aktiviteter som är av riksintresse får tillräckligt utrymme. Dessutom ansvarar verket för den centrala servicen till stiftelserna.

Utvecklingsfondernas styrelser består av nio ledamöter i samtliga fonder utom i Stockholm, Göteborg och Malmö där antalet ledamöter är elva. Utöver dessa ledamöter skall en företrädare för personalen vid utvecklingsfonderna knytas till styrelserna. Ledamöterna utses av landstingen efter fritt val. Riksdagen har i maj 1979 (NU 1978/79:59 rskr 1978/79:415) uttalat att regeringen bör vidtaga åtgärder i sådan riktning att styrelsesammansättningen i utvecklingsfonderna ändras så att de fackliga organisationerna och företagorganisationerna får en vidgad representation i styrelserna.

Målet för utvecklingsfondernas verksamhet är att främja utvecklingen av ett internationellt konkurrenskraftigt svenskt näringsliv som ger möjligheter till en ökad och trygg sysselsättning. Detta skall ske med speciell inriktning på småföretagen.

Utvecklingsfonderna bör inrikta sina stöd- och utvecklingsinsatser inte

¹ Prop 1977/78:40 bilaga 1. sid. 148.

bara på företag som redan är lönsamma utan också på sådana företag som genom olika insatser kan uppnå lönsamhet. Utvecklingsfondernas insatser har närmast karaktären av hjälp till självhjälp.

Utvecklingsfonderna har två huvuduppgifter, dels *kreditverksamhet*, dels *företagsserviceverksamhet*. Det är inte utvecklingsfondernas uppgift att konkurrera med redan befintliga privata kreditinstitut eller rådgivnings- och konsultorgan. Dessa privata organ svarar för den helt dominerande delen av service- och kreditutbudet till småföretagen.

Ansvar för finansiering av utvecklingsfondernas verksamhet i stort åvilar huvudmännen, dvs. stat och landsting. Detta hindrar inte att utvecklingsfonderna kan få vissa intäkter från andra bidragsgivare, t. ex. kommuner, eller genom avgiftsbelagd konsultverksamhet.

Huvudmännens finansieringsansvar avser finansiering av dels stiftelsernas företagsservice och låneadministration, varvid lönekostnaderna helt dominerar, dels kreditverksamheten. När det gäller finansiering av utvecklingsfondernas kreditverksamhet kan konstateras att staten till den helt övervägande delen svarar för försörjningen med lånemedel.

Utvecklingsfonderna förfogade i början av budgetåret 1978/79 över tillgångar på sammanlagt ca 1 miljard kr. För budgetåret 1978/79 beräknas utvecklingsfondernas totala nyutlåningskapacitet ha uppgått till ca 480 milj. kr. Riksdagen har för budgetåret 1979/80 beslutat att ytterligare 300 milj. kr skall tillföras utvecklingsfondernas lånemedel. Detta innebär att fondernas utlåningskapacitet ökar till mellan 500 och 550 milj. kr budgetåret 1979/80. Därutöver har regeringen fått möjlighet att mot statlig garanti låna upp 300 milj. kr att användas i utvecklingsfondernas kreditverksamhet.

I utvecklingsfondernas kreditstödjande verksamhet ingår utlåning av *rörelselån* och *produktutvecklingslån*, förmedling av *industrigarantilån* och beredning av s. k. *kombinationslån* som lämnas av Investeringsbanken. Hit räknas även handläggning av ärenden om statsbidrag för energisparande åtgärder i näringslivets byggnader samt de regionalpolitiska stödformerna lokaliseringsstöd och glesbygdsstöd.

Kreditverksamheten vid stiftelserna utgör ett komplement till det ordinarie kreditväsendet. Stöd bör således som regel lämnas endast till företag med otillräckliga lånesäkerheter för lån på den allmänna kreditmarknaden.

Rörelselån lämnas för anskaffning av anläggnings- eller omsättningstillgångar eller för främjande av rörelsens utveckling på annat sätt. Kravet på säkerhet för rörelselån är lägre än bankernas krav. Räntan är marknadsmissig och bunden till riksbankens diskonto. Statens industriverk rekommenderar för närvarande att räntan skall överstiga diskontot med 4 procentenheter.

Rörelselånen kan kompletteras med lån från Investeringsbanken – s. k. *kombinationslån*. Sådana kan lämnas med utvecklingsfondernas kreditutredningar som huvudsakligt beslutsunderlag.

Produktutvecklingslån lämnas för att stödja utveckling och marknadsföring av nya produkter, processer eller system för industriell produktion eller marknadsföring av tidigare utvecklade produkter, processer eller system av sådant slag. För produktutvecklingslån kan återbetalningsskyldigheten helt eller delvis efterges, om låntagaren visar att förutsättningar uppenbarligen saknas att utnyttja projektets resultat lönsamt.

Industrigarantilån beviljas av statens industriverk efter utredning av utvecklingsfonden. Lånet placeras hos företagets egen bank. I övrigt är villkoren för industrigarantilånen desamma som för rörelselånen. Till täckning av statens kostnader för administration och för förluster på grund av infriade garantiåtaganden skall långivare i efterskott till statsverket betala en avgift om 1 % av utestående belopp. De totala ramarna för industrigarantilån uppgick budgetåret 1978/79 till 450 milj. kr.

Fondernas utlåning, som normalt ligger på en hög risknivå med sämre säkerheter än ordinarie bankkrediter, är ofta en förutsättning för att andra långivare skall satsa på vissa projekt och därmed också för att dessa över huvud taget skall kunna realiseras.

Utvecklingsfondernas målgrupp för kreditstödsverksamheten är relaterad till Svensk Näringsgrensindelning (SNI). Låneverksamheten bör enligt riktlinjerna för utvecklingsfonderna i första hand inriktas på tillverkande företag. Till målgruppen hör förutom de tillverkande företagen även produktionsvaruinriktad partihandel och tjänsteproducerande företag med direkt anknytning till de tillverkande företagen.

Av den totala utlåningen från utvecklingsfonderna under perioden den 1 juli 1978 – den 15 december 1978 gick drygt 10 % till den nya målgruppen – dvs. produktionsvaruinriktad partihandel och tjänsteproducerande företag med anknytning till tillverkande företag – räknat såväl i antal lån som i värde. I flera fall har utvecklingsfonderna tvingats avslå låneansökningar från serviceföretag inom målgruppen på grund av otillräckliga resurser.

Den företagsserviceverksamhet som utvecklingsfonderna bedriver omfattar olika delaktiviteter, främst informations- och kontaktverksamhet, allmän rådgivning och översiktliga företagsanalyser, utbildningsservice och konsultverksamhet. Insatserna inriktas främst mot sådana områden där det privata serviceutbudet saknas eller är bristfälligt utformat.

I målgruppen för utvecklingsfondernas företagsservice ingår samtliga näringar som omfattas av utvecklingsfondernas kreditverksamhet. Dessutom ingår lastbilstransporter och maskinuthyrning.

6 AB Handelskredit och dess systeminstitut

6.1 AB Handelskredit

6.1.1 Ändamål

Handelskredit startade sin verksamhet år 1939. Institutet har enligt gällande bolagsordning till ändamål att genom utlämnande av lån eller på annat sätt bidra till effektiviseringen av svensk detaljhandel. Dess uppgift är i första hand att genom lån möjliggöra för enskilda självägande köpmän inom detaljhandeln med dagligvaror, färg och parfym att få tillgång till riskvilligt kapital för att nyetablera, förvärva, utvidga eller modernisera rörelser utan att tvingas in i beroendeställning till någon leverantör.

Även om verksamheten främst är inriktad på stöd till enskilda fristående köpmän, kan Handelskredit också ge lån till företag, som erhåller lån från partihandeln. Handelskredit har under senare år medverkat i ca 25 % av nyetableringarna inom enskild dagligvaruhandel.

Handelskredits verksamhet är ett komplement till bankerna. Lånesökande uppmanas därför att i första hand tillgodose sina kapitalbehov genom ordinarie bankförbindelser med utnyttjande av de bankmässiga säkerheter som kan stå till buds. Det kapitalbehov, som därutöver föreligger och för vilket bankerna – om lån över huvud taget lämnas – kräver särskilda säkerheter t. ex. i form av borgen från leverantör, bör enligt Handelskredit tillgodoses genom Handelskredit. Handelskredit står alltså till tjänst med "förtroendekrediter" som grundar sig på en branschmässig bedömning av det lånesökande företagets utvecklingsmöjligheter och företagsledarens kompetens.

I vissa fall övertar Handelskredit hyreskontrakt för affärslokaler för att underlätta etableringar. Detta kan aktualiseras när köpmannens hyresvärd kräver bättre garantier för hyreskontraktet än vad den enskilde köpmannen kan lämna. Handelskredit kan då teckna hyreskontraktet, med köpmannen som underhyresgäst, eller också går Handelskredit i borgen för hyreskontraktet. För att hindra spekulationer med ett butiksläge kräver Handelskredit i vissa fall optionsrätt på hyreskontraktet. Den sammanlagda hyressumman för de hyreskontrakt Handelskredit gått i borgen för uppgick i slutet av år 1978 till 4,4 milj. kr.

Handelskredit har tidigare haft en särskild etableringsavdelning som följt utvecklingen av nyetableringar av dagligvarubutiker. Avdelningen överfördes sedermera till Sveriges Livsmedelshandlareförbund (SSLF) där ett särskilt

bolag bildades – AB Butiksetablering (Beab). Beab medverkade vid etablering av enskilda butiker som i finansieringshänseende var fristående från de stora företagsgrupperna. Handelskredit finansierade en stor del av de etableringar som Beab medverkat till. Beab lade efter beslut av SSLF:s styrelse ner sin verksamhet år 1976. Som skäl härför angavs bl. a. att antalet nyetableringar förväntades minska.

6.1.2 Ägarförhållanden och organisation

Handelskredits intressenter utgörs av industriföretag inom livsmedelsbranschen och kemisk-tekniska branschen – såväl privata som producentkooperativa och statsägda. Sveriges Livsmedelshandlarenförbund (SSLF) är också aktieägare och enligt bolagsordningen företrätt i bolagets styrelse. Totalt är drygt ett 60-tal företag och organisationer engagerade i Handelskredit. Intressenternas engagemang utgörs av aktiekapital, förlagslån till 3 % ränta samt garantiförbindelser som utgör säkerhet för Handelskredits åtaganden. De största intressenterna i Handelskredit är Kungsörnen AB, Sveriges Slakteriförbund Förening u. p. a., Margarinbolaget AB, AB Findus och Svenska Sockerfabriks AB. Bland intressenterna återfinns även företag med direkt anknytning till de s. k. blocken på dagligvarumarknaden nämligen J.S. Saba AB, ASK-bolagens Ekonomiska förening u. p. a. samt Inköpscentralernas Aktiebolag ICA. ASK-bolagen och ICA är dock inte aktieägare i Handelskredit.

Enligt gällande bolagsordning kan av den vinst som enligt balansräkningen får begagnas för utdelning till aktieägarna upp till 4 % av aktiebeloppet delas ut varje år. Utdelning på aktiekapitalet har dock inte förekommit.

Aktiekapitalet uppgick den 31 december 1978 till 500 000 kr, förlagslånen till sammanlagt knappt 14 milj. kr och garantiförbindelserna till drygt 14 milj. kr. Intressenternas totala insats i Handelskredit uppgick sålunda vid denna tidpunkt till ca 29 milj. kr.

Av tabell 6.1 framgår hur intressenternas engagemang utvecklats åren 1939–1978.

Tabell 6.1 Intressenternas engagemang i AB Handelskredit åren 1939–1978 (tkr)

År	Aktiekapital	Garantiförbindelser	Förlagslån	Summa
1939	175	1 750	–	1 925
1957	175	3 404	–	3 579
1967	432	8 898	7 446	16 776
1977	500	14 390	13 674	28 564
1978	500	14 640	13 886	29 026

Källa: AB Handelskredit.

Som framgår av tabellen har Handelskredits resurser fortlöpande ökat genom ökade insatser från intressenternas sida. Under perioden 1957–1967 ökade intressenternas engagemang från knappt 4 milj. kr till nära 17 milj. kr. Under den därpå följande tioårsperioden ökade engagemanget till nära 29 milj. kr. Under år 1978 skedde en mindre ökning av det totala engagemanget genom att två nya intressenter knöts till företaget.

Med hänsyn till de avsevärda höjningar av intressenternas insatser i Handelskredit, som ägt rum under de senaste åren, är det enligt Handelskredit inte möjligt att i någon avsevärd utsträckning påräkna ytterligare insatser från intressenternas sida.

Företaget är organiserat enligt följande:

Utredningsavdelning	3 personer
Låneavdelning	3 personer
Kameralavdelning	3 personer
samt därutöver skrivpersonal m. m.	

Utredningsavdelningen förbereder låneärenden och arbetar bl. a. med att hitta nya butikslägen. Låneavdelningen handlägger beviljade lån bl. a. beträffande säkerheter för utlåningen. Kameralavdelningen sköter utbetalningar och bevakar låntagarnas amorteringar och ränteinbetalningar m. m.

Sammanlagt är inklusive verkställande direktören tolv personer anställda varav tre på deltid. Institutets styrelse består av 18 ledamöter och nio suppleanter – samtliga med branschkunskap.

En särskild lånekommitté bereder och yttrar sig över institutets låneärenden. Beslut om lån understigande 350 000 kr fattas av verkställande direktören. Övriga beslut i låneärenden fattas av styrelsen. För granskning av styrelsens och verkställande direktörens förvaltning utses årligen två revisorer och två revisorssuppleanter. Enligt bolagsordningen skall minst en av revisorerna och minst en av suppleanterna vara auktoriserade revisorer.

Handelskredit har gemensam administration och personal med AB Järnhandelskredit, AB Textilkredit, AB Svensk Hotell- och Restaurangkredit och Kiosk- och Servicehandels Kreditinstitut AB. Kiosk- och Servicehandels Kreditinstitut har dessutom en egen utredare anställd. Institutet har separata styrelser. För utnyttjandet av Handelskredits organisation och utrustning debiteras systerinstitutet dels 30 000 kr per år i fast avgift, dels en avgift som motsvarar 1 % av respektive instituts genomsnittliga lånestock under året. Institutets kontor är förlagt till Stockholm.

6.1.3 *Upplåning*

Handelskredits upplåning sker främst genom medverkan från ett bankkonsortium, bestående av Skandinaviska Enskilda Banken, Svenska Handelsbanken och Götabanken. Konsortiets medverkan sker dels genom direkta låneengagemang såsom checkräkningskrediter, dels genom garantier för lån hos andra av institutets långivare. För en stor del av Handelskredits upplåning krävs sålunda bankgarantier enligt gällande bestämmelser. För garantierna debiteras en avgift som uppgår till 1,5 % av lånesumman för lån som upptagits efter den 1 oktober 1977 och till 1 % för tidigare erhållna lån. Enligt avtal mellan Handelskredit och bankkonsortiet får summan av Handelskredits totala krediter hos bankkonsortiet inklusive garantier inte överstiga 80 % av Handelskredits, enligt konsortiets bedömning, kreditvärdiga lånefordringar.

Kreditrestriktioner har lagt hinder i vägen för en upplåning hos bankkonsortiet i den omfattning som stadgas i avtalet. Dessa restriktioner har

6.1.4 Utlåningsvolym, lånevillkor och kostnader

Handelskredits lånestock uppgick den 1 januari 1979 till 135 milj. kr fördelad på 375 lån. Nyutlåningen uppgick år 1978 till ca 35 milj. kr.

Företagets utlåning har expanderat relativt kraftigt, nämligen från i genomsnitt 13,8 milj. kr per år under perioden 1965–1972 till i genomsnitt 30 milj. kr per år under perioden 1973–1978. Enligt Handelskredit har expansionen möjliggjorts genom de kraftigt ökade insatserna från intressenterna i form av förlagslån och garantiförbindelser.

Det genomsnittliga lånebeloppets storlek för den totala lånestocken uppgick den 31 december 1978 till 490 000 kr räknat på ursprungliga lånebelopp. Av totala antalet lån var 60 % under 350 000 kr, medan 14 % översteg 1 milj. kr.

Lånestockens fördelning på olika beloppsgränser den 31 december 1978 redovisas i tabell 6.3. Lånestocken har därvid räknats på ursprungliga lånebelopp. Som framgår av tabellen svarade den 31 december 1978 lån på upp till 350 000 kr för 20 % av lånestocken medan lån på över 1 milj. kr svarade för 48 %.

Tabell 6.3 Fördelning av Handelskredits lånestock 1978-12-31 (milj. kr och %)

Beloppsgränser för ursprungliga lån i tkr	Belopp milj. kr	%
0 – 150	10,6	6
151 – 350	26,5	14
351 – 500	18,9	10
501 – 1 000	40,7	22
1 001 –	87,3	48
Summa	184,0	100

Källa: AB Handelskredit.

Handelskredits låneverksamhet är, som tidigare nämnts, främst inriktad på enskilda fristående köpmän, men utlåning förekommer även till företag som har anknytning till dagligvarublocken. Enligt Handelskredit kan institutets engagemang i företag som är ekonomiskt beroende av blocken bero på flera olika omständigheter. I ett tidigare skede, innan DAGAB bildats, var de flesta lån till företag som senare skulle komma att knytas till DAGAB-blocket betingade av en önskan att underlätta för då fristående partihandelsföretag att bibehålla och eventuellt utöka sin kundkrets och därmed sin försäljningsvolym och konkurrensförmåga. I nuläget är enligt Handelskredit många av dessa engagemang betingade av att "block"-företaget, dvs. ett partihandelsföretag inom något av blocken, till följd av borgensengagemang eller leverantörskrediter velat överta "nödlidande" företag och därmed också deras lån hos Handelskredit.

Det förekommer också att Handelskredit lämnar lån vid nyetableringar till blockbundna företag. Sådana engagemang har enligt Handelskredit låg prioritet och har endast förekommit när kapitaltillgången varit sådan att andra låneobjekt inte i något hänseende blivit lidande. Hänsyn har därvid också tagits till angelägenheten av att stödja tillkomsten av en effektiv de-

taljhandelsenhet på orten ifråga. Därtill kommer enligt Handelskredit att även de blockberoende företagen på sikt kan uppnå en mycket självständig ställning gentemot blocket och att förutsättningarna för en sådan självständighet är större ju större del av det för rörelsen erforderliga kapitalet som kan erhållas från en neutral finansieringskälla.

Under perioden 1975–1977 gick ca 25 % av de beviljade lånen till ICA- och DAGAB-anknutna företag med vilket menas företag, som antingen har butiks- eller arrendeavtal med respektive block eller företag med borgensåtaganden från blocken. Lånen till dessa företag var under 1975–1977 i genomsnitt större än lånen till övriga företag, varför ICA- och DAGAB-anknutna företag svarade för drygt 40 % av utlåningen från Handelskredit under denna period. Av denna totala utlåning till ICA- och DAGAB-anknutna företag svarade företag med butiks- eller arrendeavtal med ICA respektive DAGAB för 26 procentenheter.

Av tabell 6.4 framgår hur Handelskredits nyutlåning under perioden 1975–1977 fördelar sig på lån till ICA- och DAGAB-anknutna företag samt till övriga företag.

Tabell 6.4 AB Handelskredits nyutlåning 1975–1977 uppdelad på låntagarkategorier

Låntagare	Milj. kr	%	Genomsnittligt beviljat lånebelopp, tkr
ICA-företag ^a	13	13	1 048
Företag med ICAs ^b borgen	3	3	547
DAGAB-företag ^a	14	13	797
Företag med DAGABs ^b borgen	13	13	383
Färghandeln	7	7	360
Övriga	51	51	509
Totalt	101	100	531

^a Lån till företag som har butiks- eller arrendeavtal med ICA respektive DAGAB.

^b Borgensåtagandena från "blocken" avser till övervägande delen s. k. "toppborgen", vilket innebär att borgensansvaret bortfaller sedan lånet nedamorterats med aktuellt belopp. Borgensåtagandet innebär i förevarande fall inte att företagen är bundna till respektive block genom någon form av delägarskap.

Källa: AB Handelskredit.

Fr. o. m. den 1 augusti 1979 tillämpade Handelskredit en *utlåningsränta* på 11,5 %. Diskontot var då 7 %. Räntesatsen är rörlig och ändras i regel i samband med diskontoförändringar. Eftersom Handelskredits upplåning till övervägande del sker till fast ränta, har den principen tillämpats att diskontoförändringar normalt påverkat Handelskredits utlåningsränta med halva diskontoförändringen.

I tabell 6.5 redovisas Handelskredits genomsnittliga intäkts- och kostnadsräntor, räntemarginal, administrationskostnader, realiserade kreditförluster samt ökning av reserver för kredit- och kursförluster åren 1974–1978. Räntemarginalen har beräknats som skillnaden mellan genomsnittlig intäkts- och kostnadsränta.

Som framgår av tabellen ökade Handelskredits genomsnittliga *räntemarginal* mellan åren 1974 och 1978 från 2,7 till 4,3 %. Den relativt kraftiga

Tabell 6.5 AB Handelskredits genomsnittliga intäkter, kostnader m. m. 1974-1978
(% av genomsnittlig utlåning)^a

	1974	1975	1976	1977	1978
Intäktsräntor	10,2	10,8	11,3	12,6	12,3
Kostnadsräntor	7,5	7,6	7,8	8,2	8,0
Räntemarginal	2,7	3,2	3,5	4,4	4,3
Administrationskostnader	1,0	1,1	1,0	1,2	1,3
Realiserade kreditförluster	2,0	0,4	0,6	0,4	0,0
Ökning av reserv för kredit- och kursförluster	./. 0,2	1,8	1,9	2,9	2,4

^a I de fall summan av de i tabellen redovisade kostnaderna och avsättningen till reserver skiljer sig från räntemarginalen förklaras detta dels av att företaget har vissa intäkter utöver ränteutgifter, dels av att kostnader för skatter inte medtagits i tabellen, dels också av att Handelskredit redovisar vinst år 1978.

Källa: AB Handelskredit.

marginalökningen 1977 förklaras dels av diskontots höjning med 2 procentenheter i oktober 1976, dels av höjd utlåningsränta för att täcka kursförluster på utlandslån. Om marginalen år 1978 räknas enbart på det främmande kapitalet uppgår den till 2,4 %.

Administrationskostnaderna uppgick 1974 till 1 % av genomsnittlig utlåning. År 1978 var denna andel 1,3 %. Den relativa ökningen av administrationskostnaderna förklaras av att Handelskredit under de senaste åren avsatt ökade resurser för uppföljning av låneärenden och uppföljning av utvecklingen avseende bl. a. nyetableringar av detaljhandelsföretag.

Handelskredits *realiserade kreditförluster* uppgick under perioden 1974-1978 som högst till drygt 1,5 milj. kr år 1974 vilket motsvarade 2 procentenheter av Handelskredits marginal. Under vart och ett av åren 1975-1978 var kreditförlusterna avsevärt lägre vilket framgår av tabellen. I genomsnitt för perioden 1974-1978 uppgick de realiserade kreditförlusterna till ca 600 000 kr.

I och med att Handelskredits marginal för samtliga år under perioden 1974-1978 utom år 1974 överstigit summan av administrationskostnader och realiserade kreditförluster har institutet, som framgår av tabellen, kunnat öka sina *reserver för kredit- och kursförluster*. Den 31 december 1978 uppgick Handelskredits reserver för kreditförluster till 13,7 milj. kr eller 10 % av utlåningen vilket är den enligt skattepraxis maximalt tillåtna avsättningen till sådana reserver. Handelskredit redovisade 1978 för första gången en vinst. Denna uppgick till 274 000 kr efter skatt.

Handelskredit tillämpar som regel en *amorteringstid* på 10 år. Vid lån avseende byggnader kan amorteringstiden utsträckas till 15 år. Möjligheter finns att medge amorteringsuppskov och att diskutera amorteringsplaner från fall till fall, beroende på den enskilde låntagarens situation.

Vanligtvis krävs som *säkerhet* för lånen företagsinteckning med bästa möjliga "inomlägg", vilket ofta innebär närmast efter den bank, som beviljat låntagaren checkräkningskredit. Därtill krävs personlig borgen då låntagaren är ett aktiebolag samt s. k. kreditliv. Detta är en grupplivförsäkring för alla Handelskredits låntagare, maximerad till 100 000 kr.

Beroende på förhållandena i det enskilda fallet kan därutöver krävas pantbrev i affärsfastighet, pantbrev i privat fastighet eller borgen. Borgen från leverantör undviks och har, när den förekommer, oftast formen av s. k. toppborgen, dvs. borgensansvaret upphör då lånet nedamorterats med angivet belopp.

Enligt Handelskredit är vid prövningen av låneärenden inom Handelskredit erbjudna säkerheter visserligen av stor betydelse för om lån skall lämnas eller inte men av avgörande betydelse endast om övriga bedömningskriterier är ovissa. Lån kan sålunda lämnas mot relativt svaga säkerheter om företaget bedöms ha goda utvecklingsmöjligheter och företagsledaren bedöms vara kompetent.

6.2 AB Handelskredits systerinstitut

Som framgått tidigare har AB Handelskredit gemensam organisation med AB Järnhandelskredit, AB Textilkredit, AB Svensk Hotell- och Restaurangkredit samt Kiosk- och Servicehandelns Kreditinstitut AB. Intressenter i dessa Handelskredits systerinstitut är – liksom i Handelskredit – leverantörer till respektive bransch samt branschorganisationer. Intressenternas engagemang i samtliga institut utgörs av aktiekapital och garantiförbindelser samt för Hotell- och Restaurangkredit och Kiosk- och Servicehandelns Kreditinstitut dessutom av förlagslån till 3 % ränta.

AB Järnhandelskredit, som startade sin verksamhet år 1946, lämnar lån till etableringar, rationaliseringsåtgärder och överlåtelser inom järnhandeln. Institutets intressenter är ett drygt 20-tal leverantörer till järnhandeln samt Sveriges Järnhandlareförbund. Järnhandlareförbundet är den största intressenten i Järnhandelskredit. Aktiekapitalet uppgår till 400 000 kr och intressenternas garantiförbindelser till sammanlagt drygt 2 milj. kr. Vid Järnhandelskredits upplåning medverkar samma bankkonsortium som för Handelskredit. Styrelsen består av tolv ledamöter och fyra suppleanter med branschkännedom. Som resultat av en aktion, som för närvarande pågår i samarbete mellan Järnhandelskredit och Sveriges Järnhandlareförbund, räknar institutet med att ytterligare något tiotal leverantörsföretag kommer att ansluta sig till Järnhandelskredit. Detta skulle tillföra Järnhandelskredit ca 1 milj. kr i nya garantiförbindelser.

AB Textilkredit startade sin verksamhet år 1957. Institutet bedriver lån-givning till den textila beklädnadsdetaljhandeln. Intressenterna består av ett drygt 20-tal leverantörsföretag och branschorganisationer. Aktiekapitalet uppgår till 240 000 kr och intressenternas garantiförbindelser till sammanlagt drygt 2 milj. kr. Den största intressenten i Textilkredit är Sveriges Textilhandlareförbund. Samma bankkonsortium som medverkar vid Handelskredits och Järnhandelskredits upplåning medverkar även vid Textilkredits upplåning. Styrelsen består av nio ledamöter och två suppleanter med branschkännedom. Styrelsen för Textilkredit har tillsatt en särskild arbetsgrupp med uppgift att försöka få nya företag att inträda som aktieägare. Troligen kan därigenom enligt Textilkredit nya garantiförbindelser på ca 500 000 kr tillföras företaget.

AB Svensk Hotell- och Restaurangkredit lämnar lån till etableringar, rationaliseringsåtgärder och överlåtelser inom hotell-, restaurang- och konditoribranscherna. Verksamheten har bedrivits sedan år 1968. Institutets intressenter består av ett 30-tal leverantörer och branschorganisationer. Den största intressenten i institutet är Margarinbolaget AB. Aktiekapitalet uppgår till 125 000 kr och intressenternas engagemang i form av förlagslån och garantiförbindelser till vardera drygt 1 milj. kr. Vid institutets upplåning medverkar ett bankkonsortium som består av sju provinsbanker. Styrelsen består av elva ledamöter och tio suppleanter med branschkunskap. Styrelsen för institutet har fattat beslut om att vända sig till intressenterna med begäran om en fördubbling av förlagslån och garantiförbindelser, vilket skulle tillföra företaget 1 250 000 kr i såväl förlagslån som garantiförbindelser.

Det största men också det yngsta av Handelskredits systerföretag är *Kiosk- och Servicehandels Kreditinstitut AB*. Verksamheten påbörjades år 1972. Företaget medverkar vid finansieringen av kiosker, gatukök samt tobaks- och servicebutiker. Finansieringen avser i de flesta fall övertagande eller nyetablering av rörelser men finansieringsstöd lämnas även till ombyggnad eller annan rationalisering. De för institutets utlåningsverksamhet fastställda riktlinjerna anger att låntagare inte får vara ekonomiskt beroende av någon leverantör. Intressenter i institutet är leverantörer till institutets låntagare samt branschorganisationer. Totalt har institutet 37 intressenter. De största intressenterna är Sveriges Slakteriförbund Förening u. p. a., Glace-bolaget AB och Svenska Tobaks AB. Aktiekapitalet uppgår till 300 000 kr samt förlagslån och garantiförbindelser från intressenterna till drygt 2,7 respektive drygt 4 milj. kr.

Under år 1978 har genom ökade insatser från intressenterna det egna kapitalet ökat till drygt 7 milj. kr. Någon avsevärd ytterligare förstärkning av intressenternas insatser torde enligt institutet inte kunna påräknas inom de närmaste åren. Sparbankernas bank medverkar vid institutets inlåning. Styrelsen består av 14 ledamöter och åtta suppleanter med branschkunskap. Vid bolagets start 1972 uppgick det egna kapitalet till 3 966 300 kr varav 200 300 kr i aktiekapital och 1 883 000 kr i vardera förlagslån respektive garantiförbindelser. Redan 1973 hade det egna kapitalet ökat till 4 984 000 kr främst genom tillkomsten av nya aktieägare.

I tabell 6.6 redovisas systerinstitutens upplåning per den 31 december 1978. Den sammanlagda upplåningen för dessa institut uppgick den 31 december 1978 till 62 milj. kr, dvs. motsvarande omkring hälften av Handelskredits upplåning vid samma tidpunkt.

Liksom för Handelskredit gick viss del av institutens upplåning genom ett till respektive institut knutet bankkonsortium. Som framgår av tabellen varierade denna andel dock avsevärt mellan instituten, nämligen från en tredjedel av den totala upplåningen för Textilkredit till drygt 90 % för Hotell- och Restaurangkredit. Textilkredit och Kiosk- och Servicehandels Kreditinstitut hade den 31 december 1978, till skillnad mot Handelskredit och de övriga systerinstitutet, inga lån med bankgarantier. Till direkta engagemang med bankkonsortiet har räknats vissa utlandslån som upptagits av instituten under medverkan av respektive bankkonsortium.

Tabell 6.6 Utplåning per 1978-12-31 hos AB Handelskredits systerinstitut (milj. kr och %)

	AB Järnhandelskredit		AB Textilkredit		AB Svensk Hotell- och Restaurangkredit		Kiosk- och Servicehandels Kreditinstitut AB	
	Milj. kr	%	Milj. kr	%	Milj. kr	%	Milj. kr	%
I Direkta engagemang med resp. bankkonsortium	5,7	35	2,6	33	11,3	83	19,5	80
II Lån med resp. bankkonsortiums garanti	2,4	15	-	-	1,3	10	-	-
III Lån utan medverkan från bankkonsortiet	8,1	50	5,4	67	1,0	7	4,9	20
Totalt	16,2	100	8,0	100	13,6	100	24,4	100

Källa: AB Handelskredit.

I tabell 6.7 redovisas uppgifter om systerinstitutens utlåningsverksamhet årsskiftet 1978-1979. Som jämförelse redovisas även motsvarande uppgifter för Handelskredit.

Tabell 6.7 Utlåningen hos AB Handelskredit och systerinstitutet årsskiftet 1978-1979

	Låne- stock	Årlig utlå- ning	Antal ute- ståen- de lån	Genomsnittligt lånebelopp - ursprungliga lån tkr	Utlå- nings- ränta %
	Milj. kr	Milj. kr			
AB Handelskredit	135	35	375	490	11,75 ^a
AB Järnhandelskredit	17	7	55	401	13,5 ^b
AB Textilkredit	9	3	51	216	13,5 ^b
AB Svensk Hotell- och Restaurangkredit	15	7	110	205	14,5 ^c
Kiosk- och Service- handels Kreditin- stitut AB	28	12	250	144	12,75 ^d

^a 11,25 % fr. o. m. den 1 april 1979 och 11,5 % fr. o. m. den 1 augusti 1979.

^b 14 % fr. o. m. den 1 augusti 1979.

^c 15 % fr. o. m. den 1 augusti 1979.

^d 13,25 % fr. o. m. den 1 augusti 1979

Källa: AB Handelskredit.

Som framgår av tabellen är verksamheten hos Handelskredits systerbolag mindre omfattande än hos Handelskredit. Systerbolagens sammanlagda lånestock uppgår sålunda till 69 milj. kr. Den årliga utlåningen uppgår till sammanlagt 29 milj. kr. Motsvarande värden för Handelskredit är 135 milj. kr respektive 35 milj. kr. Det genomsnittliga lånebeloppet - som i tabellen avser ursprungliga lånebelopp - är likaså större hos Handelskredit än hos systerföretagen.

Utlåningsräntan är högre än Handelskredits utlåningsränta hos samtliga systerföretag. Detta förklaras dels av att lånestocken är förhållandevis mycket mindre hos systerföretagen vilket medför att de fasta kostnaderna får slås

ut på en mindre volym, dels för Järnhandelskredits och Textilkredits del av att intressenterna inte lämnat förlagslån till låg ränta.

Tabell 6.8 Genomsnittlig räntemarginal åren 1974–1978 hos AB Handelskredit och systerinstituten (% av genomsnittlig utlåning)

	1974	1975	1976	1977	1978
AB Handelskredit	2,7	3,2	3,5	4,4	4,3
AB Järnhandelskredit	3,5	3,7	2,9	4,1	5,3
AB Textilkredit	3,9	5,1	4,2	4,8	5,8
AB Svensk Hotell- och Restaurangkredit	3,0	4,1	4,4	4,7	5,8
Kiosk- och Servicehandels Kreditinstitut AB	–	4,2	3,9	4,6	4,7

Källa: AB Handelskredit.

Som framgår av tabell 6.8 var räntemarginalen hos Handelskredits systerföretag i allmänhet större än hos Handelskredit åren 1974–1978. Skillnaderna i räntemarginal mellan systerföretagen återspeglar ganska väl skillnaderna i utlåningsvolym. De lägsta marginalerna hade sålunda Handelskredit och Kiosk- och Servicehandels Kreditinstitut som hade de största utlåningsvolymerna.

Tabell 6.9 Administrationskostnader åren 1974–1978 hos AB Handelskredit och systerinstituten (% av genomsnittlig utlåning)

	1974	1975	1976	1977	1978
AB Handelskredit	1,0	1,1	1,0	1,2	1,3
AB Järnhandelskredit	2,0	2,2	2,2	1,8	1,5
AB Textilkredit	2,3	2,4	2,8	1,9	1,8
AB Svensk Hotell- och Restaurangkredit	1,5	1,6	1,6	1,5	1,5
Kiosk- och Servicehandels Kreditinstitut AB	–	1,8	2,2	1,8	1,9

Källa: AB Handelskredit.

Som framgår av tabell 6.9 var administrationskostnaderna – uttryckt som andel av genomsnittlig utlåning – 1974–1978 genomgående lägre hos Handelskredit än hos systerföretagen. I genomsnitt för Handelskredit och dess systerföretag uppgick år 1978 administrationskostnaderna till omkring en tredjedel av marginalen.

Som framgår av tabell 6.10 var de realiserade kreditförlusterna hos Handelskredit och dess systerföretag under perioden 1974–1978 i allmänhet små i förhållande till marginalen och till den genomsnittliga utlåningen. Den största kreditförlusten i relation till utlåningen hade Hotell- och Restaurangkredit år 1974 då densamma uppgick till 141 000 kr eller 2,2 procentenheter av marginalen på 3,0 %. Hotell- och Restaurangkredits realiserade kreditförluster var även år 1978 relativt stora jämfört med de övriga institutens kreditförluster. Handelskredits kreditförluster under perioden 1974–1978 var störst år 1974 då de uppgick till 2 %.

Tabell 6.10 Realiserade kreditförluster åren 1974–1978 hos AB Handelskredit och systerinstitutionen (% av genomsnittlig utlåning)

	1974	1975	1976	1977	1978
AB Handelskredit	2,0	0,4	0,6	0,4	0,0
AB Järnhandelskredit	0,0	0,1	0,1	1,2	0,0
AB Textilkredit	0,5	1,2	0,0	0,0	0,0
AB Svensk Hotell- och Restaurangkredit	2,2	0,5	0,5	0,9	2,1
Kiosk- och Servicehandelns Kreditinstitut AB	–	0,6	0,8	0,1	0,2

Källa: AB Handelskredit.

Med undantag för Handelskredit och Hotell- och Restaurangkredit år 1974 har Handelskredit och dess systerföretag under perioden 1974–1978 haft en marginal som överstigit summan av administrationskostnader och realiserade kreditförluster. Det har därför varit möjligt för instituten att under denna period öka reserverna för kredit- och kursförluster vilket framgår av tabell 6.11.

Tabell 6.11 Förändring av reserv för kredit- och kursförluster åren 1974–1978 hos AB Handelskredit och systerinstitutionen (% av genomsnittlig utlåning)

	1974	1975	1976	1977	1978
AB Handelskredit	./ 0,2	1,8	1,9	2,9	2,4
AB Järnhandelskredit	1,3	1,1	0,6	1,3	3,8
AB Textilkredit	1,1	1,5	1,9	3,2	4,3
AB Svensk Hotell- och Restaurangkredit	./ 0,6	2,1	2,4	2,9	3,5
Kiosk- och Servicehandelns Kreditinstitut AB	–	1,8	1,7	3,1	3,1

Källa: AB Handelskredit.

I följande sammanställningar redovisas sammanfattningsvis intäkter och kostnader i procent av genomsnittlig utlåning för Handelskredits systerföretag åren 1974–1978. Motsvarande uppgifter för Handelskredit redovisas i tabell 6.5. I de fall summan av de i tabellen redovisade kostnaderna – inklusive avsättning till reserver – skiljer sig från räntemarginalen förklaras detta dels av att respektive företag har vissa intäkter utöver ränteintäkter, dels av att kostnader för skatter inte medtagits i tabellen.

AB Järnhandelskredit

	1974	1975	1976	1977	1978
Intäktsräntor	11,4	12,1	11,4	14,0	14,3
Kostnadsräntor	7,9	8,4	8,5	9,9	9,0
Räntemarginal	3,5	3,7	2,9	4,1	5,3
Administrationskostnader	2,0	2,2	2,2	1,8	1,5
Realiserade kreditförluster	0,0	0,1	0,1	1,2	0,0
Ökning av reserv för kredit- och kursförluster	1,3	1,1	0,6	1,3	3,8

Källa: AB Handelskredit.

AB Textilkredit

	1974	1975	1976	1977	1978
Intäktsräntor	13,2	15,1	14,7	14,0	14,5
Kostnadsräntor	9,3	10,0	10,5	9,2	8,7
Räntemarginal	3,9	5,1	4,2	4,8	5,8
Administrationskostnader	2,3	2,4	2,8	1,9	1,8
Realiserade kreditförluster	0,5	1,2	0,0	0,0	0,0
Ökning av reserv för kredit- och kursförluster	1,1	1,5	1,9	3,2	4,3

Källa: AB Handelskredit.

AB Svensk Hotell- och Restaurangkredit

	1974	1975	1976	1977	1978
Intäktsräntor	12,1	13,0	13,3	15,3	15,0
Kostnadsräntor	9,1	8,9	8,9	10,6	9,2
Räntemarginal	3,0	4,1	4,4	4,7	5,8
Administrationskostnader	1,5	1,6	1,6	1,5	1,5
Realiserade kreditförluster	2,2	0,5	0,5	0,9	2,1
Ökning av reserv för kredit- och kursförluster	./. 0,6	2,1	2,4	2,9	3,5

Källa: AB Handelskredit.

Kiosk- och Servicehandels Kreditinstitut AB

	1974	1975	1976	1977	1978
Intäktsräntor	-	12,0	11,7	13,8	13,4
Kostnadsräntor	-	7,8	7,8	9,2	8,7
Räntemarginal	-	4,2	3,9	4,6	4,7
Administrationskostnader	-	1,8	2,2	1,8	1,9
Realiserade kreditförluster	-	0,6	0,8	0,1	0,2
Ökning av reserv för kredit- och kursförluster	-	1,8	1,7	3,1	3,1

Källa: AB Handelskredit.

6.3 Den tidigare behandlingen av frågan om statligt engagemang i AB Handelskredit

Som framgår av serviceföretagsutredningens direktiv har förslag tidigare förts fram om statliga insatser för att förstärka verksamheten hos AB Handelskredit.

Distributionsutredningen framhöll i sitt betänkande (SOU 1975:69–70 s. 265) Samhället och distributionen, i augusti 1975, att en förstärkning av utlåningsverksamheten hos AB Handelskredit skulle möjliggöra finansiering av nyetableringar, tillbyggnader eller upprustning av butiker. Handelskredit utgör, menade distributionsutredningen, ett viktigt instrument för etablering av enskilda butiker som i finansieringshänseende är fristående från de stora företagsgrupperna. Handelskredits verksamhet skulle kunna utvidgas till att också omfatta stöd till investeringar i butiker, som vid normal företagsekonomisk bedömning inte skulle komma i fråga för konventionell finansiering. Detta skulle, enligt distributionsutredningen, kunna ske genom en statlig kreditgaranti till Handelskredit eller genom statligt delägarskap i bolaget. Denna möjlighet borde, ansåg distributionsutredningen, närmare övervägas i anslutning till behandlingen av förslagen i betänkandet.

I remissyttrandet över distributionsutredningens betänkande behandlades bl. a. konkurrenssituationen inom handeln, detaljisternas beroende av blocken inom dagligvaruhandeln och frågan om stöd till Handelskredit.

Näringsfrihetsombudsmannen (NO) pekade på olika negativa effekter som kan bli en följd av en hög företagskoncentration och anförde att det är angeläget att såväl etableringskunskap som finansiella möjligheter för etablering finns för sådana detaljister som önskar stå fria från blocken. Alternativa finansieringsformer medför att detaljisterna kan undgå att bli helt beroende av blocken. Mot den bakgrunden föreslog NO att staten t. ex. genom statlig kreditgaranti skulle öka Handelskredits resurser. En förutsättning angavs dock vara att bolaget fick tillgång till etableringsexpertis.

Sveriges Industriförbund ansåg i sitt yttrande att det från allmän konkurrenssynpunkt kan vara mindre lämpligt med den bundenhet till ett visst block som följer av att detaljisterna erhåller sitt butiksläge och finansieras av blocket. Det är av stor vikt, hävdade förbundet, att helt fristående företagsenheter bereds möjlighet att etablera butiker. Mot den bakgrunden ansåg förbundet det i hög grad önskvärt att Handelskredits utlåningskapacitet förstärktes. *Sveriges Grossistförbund* tillstyrkte också ett statligt engagemang i Handelskredit liksom *Sveriges Livsmedelshandlareförbund (SSLF)*, *Sveriges Köpmannaförbund*, *Sveriges Hantverks- och Industriorganisation (SHIO)*, *Lantbrukarnas Riksförbund (LRF)*, *ICA m. fl.*

AB Handelskredit understödde i sitt yttrande kraftigt tanken på att staten i någon form skulle engagera sig i företaget. Handelskredit uppväktade under år 1976 dåvarande handelsministern och framhöll den betydelse som ett statligt engagemang skulle ha för bibehållandet och utvecklandet av den fristående företagsamheten inom dagligvaruhandeln.

Kooperativa förbundet (KF) hävdade i sitt yttrande över distributionsutredningens betänkande att om det från samhällets synpunkt bedöms vara angeläget med förbättrade finansieringsmöjligheter för dagligvaruhandeln,

så borde detta inte ske genom ett statligt engagemang i Handelskredit. KF förordade att det statliga investeringsstödet kompletterades.

Konsumentverket delade KF:s inställning till engagemang i Handelskredit bl. a. med hänsyn till att samhällets stödåtgärder borde behandlas i ett sammanhang. Det vore lämpligare, ansåg verket, att vidga ramen för den statliga kreditgarantin vid investering i varulager. Med en relativt begränsad ökning skulle garantin kunna omfatta även finansieringen av andra slags investeringar, ansåg verket.

I regeringens proposition (1977/78:8) om åtgärder på distributionsområdet anförde departementschefen att den blockkoncentration som har skett inom dagligvaruhandeln obestriddligen för med sig vissa risker. Förekomsten av en finansieringsverksamhet som riktar sig mot företag med ett fristående uppträdande på marknaden är därför av stort värde. Förutom Handelskredit finns emellertid också de båda halvstatliga företagen Industri kredit AB och Företagskredit AB, vilka medverkar vid etablering av detaljhandelsföretag. Mot den bakgrunden förklarade departementschefen sig inte vara beredd att föreslå något statligt engagemang i en sådan finansieringsverksamhet. Frågan borde dock prövas ytterligare i samband med att finansieringssituationen i detaljhandeln och andra delar av servicenäringarna behandlas i ett vidare perspektiv, anförde departementschefen.

Frågan om statligt stöd till AB Handelskredit har som redovisats tidigare även varit föremål för annan behandling i riksdagen. I *motion 1975:1682* av Margaretha af Ugglas m. fl. (m) föreslogs sålunda att Handelskredit skulle tillföras ökade resurser för kreditgivning exempelvis via AP-fonderna.

Näringsutskottet avstyrkte motionen. Utskottet ansåg att skäl saknades för riksdagen att föreslå ökat stöd till Handelskredit, bl. a. med hänsyn till att företaget självt inte gjort någon sådan framställan till regeringen.

6.4 Problem för AB Handelskredit och dess systerföretag i deras nuvarande verksamhet

Handelskredit och dess systerföretag har under tidigare skeden av sin verksamhet inte haft några påtagliga problem med kapitalförsörjningen. Dels var den årliga utlåningsvolymen då betydligt lägre och lånevillkoren på kreditmarknaden inte så restriktiva som under senare år, dels höjde intressenterna sina insatser i instituten i takt med verksamhetens expansion.

Under senare år har svårigheterna att anskaffa erforderligt kapital enligt instituten varit betydande. Detta har medfört att instituten tvingats att dels ta upp kortfristiga lån till relativt hög räntesats, dels anlita utländska kreditmarknader. Utlandslånen har medfört kursförluster, vilket dock i viss mån kompenseras av förmånliga räntevillkor. Det är svårt att exakt beräkna hur mycket institutens upplåning fördyrats på grund av problemen att anskaffa erforderligt kapital. Enligt Handelskredits beräkningar, som enligt Handelskredit bör tolkas med försiktighet, skulle dock instituten kunnat arbeta med en utlåningsränta som för respektive institut skulle ligga i storleksordningen 0,5–1 procentenhet under nu gällande utlåningsräntor om inte dessa problem förelegat.

För samtliga institut gäller dock att man hittills endast undantagsvis på grund av kapitalbrist tvingats avvisa en lånesökande eller senarelägga ett redan beviljat lån. Detta har enligt Handelskredit varit möjligt tack vare de speciella åtgärder som vidtagits i form av utlandslån, kortfristig upplåning och, som t. ex. för Järnhandelskredit, lån från intressenter. Även om situationen enligt instituten för närvarande på grund av dessa åtgärder är tillfredsställande beträffande tillgängliga medel, visar ett mer långsiktigt perspektiv att svårigheter kommer att föreligga att täcka kapitalbehovet från nuvarande kreditgivare. Detta gäller enligt instituten i synnerhet om utlåningsvolymen ökar i den utsträckning som är erforderlig för att instituten skall kunna fylla sin uppgift på ett tillfredsställande sätt.

Handelskredit räknar med att institutets årliga utlåning inom en femårsperiod kommer att öka till ca 50 milj. kr – mot för närvarande ca 35 milj. kr – om institutet kan anskaffa erforderligt kapital för en sådan expansion. En motsvarande expansion förväntas enligt Handelskredit under samma förutsättning ske för systerinstitutet. Enligt Handelskredit är det, som framgått tidigare, inte möjligt att i någon avsevärd utsträckning påräkna ytterligare insatser från intressenternas sida, särskilt vad gäller Handelskredit och Kiosk- och Servicehandelns Kreditinstitut. Handelskredit ser det därför som angeläget för tryggheten av institutets och systerinstitutets fortsatta expansion att staten genom i första hand garantiförbindelser stöder institutens verksamhet.

Ett annat problem för Handelskredit och i än högre grad för dess systerinstitut är de relativt höga utlåningsräntor, som instituten tillämpar. Det har både från låntagarhåll och från intressenthåll framhållits för utredningen att man ser det som en betydande nackdel att Handelskredit och dess systerinstitut tillämpar så pass höga utlåningsräntor. Enligt instituten förklaras det höga ränteläget av att de har förhållandevis höga kostnader för krediterna. Institutet framhåller att kreditkostnaderna för Handelskredit och dess systerföretag skulle kunna reduceras genom statliga garantier. Sådana garantier skulle kunna ersätta de bankgarantier som ges för en varierande del av de olika institutens inlåning. Därmed skulle avgifterna för bankgarantierna inte längre utgå och institutens kostnader sjunka vilket skulle medföra att utlåningsräntorna kan sänkas.

Tabell 6.12 Kostnader för bankgarantier hos AB Handelskredit och dess systerinstitut åren 1976–1978 (tkr och % av totala kreditkostnader)

	1976		1977		1978	
	Tkr	%	Tkr	%	Tkr	%
AB Handelskredit	496	6,1	774	8,2	729	7,0
AB Järnhandelskredit	21	2,8	76	6,0	78	6,0
AB Textilkredit	0	–	15	2,6	19	2,7
AB Svensk Hotell- och Restaurangkredit	0	–	20	1,5	47	3,6
Kiosk- och Servicehandelns Kreditinstitut AB	0	–	21	1,1	37	1,7

Källa: AB Handelskredit.

Som redovisats tidigare har instituten en varierande del av sin upplåning ordnad genom ett till respektive institut knutet bankkonsortium. Av tabell 6.12 framgår för vart och ett av instituten hur stora kostnaderna åren 1976–1978 varit för bankgarantier uttryckt dels i 1000-tal kronor (tkr), dels som andel av respektive instituts totala kreditkostnader. Kostnaderna för bankgarantier inkluderar avgifter till respektive bankkonsortium för de utlandslån som upptagits under medverkan av konsortierna.

Handelskredits kostnader för bankgarantier uppgick år 1978 till 729 000 kr vilket utgjorde 7 % av de totala kreditkostnaderna. Järnhandelskredits motsvarande kostnader uppgick till 78 000 kr eller nära 6 % av de totala kreditkostnaderna. För de övriga systerinstituten, som under år 1978 hade en mindre del av sin upplåning ordnad med hjälp av bankgarantier, var dessa kostnader betydligt lägre. Ungefär motsvarande förhållanden mellan de olika instituten gällde åren 1976 och 1977. Som framgår av tabellen hade emellertid endast Handelskredit och Järnhandelskredit några kostnader för bankgarantier 1976. Enligt Handelskredits beräkningar skulle Handelskredits utlåningsränta kunna sänkas med omkring en halv procentenhet om institutets kostnader för bankgarantier inte längre skulle utgå. Rännesänkningen skulle bli något mindre i de övriga instituten.

Handelskredit har framhållit för utredningen att statliga garantier förutom att underlätta institutens upplåning och ge instituten lägre kostnader även skulle ge dem betydande goodwill. Samhällets "sanktion" av verksamheten skulle sålunda, enligt Handelskredit, vara av stor vikt för Handelskredits förhållande till detaljhandelsföretagen och vid institutets kontakter med kommuner och myndigheter samt organisationer, som kan påverka detaljhandelns utveckling.

Ett statligt stöd till Handelskredit och dess systerföretag i form av garantiförbindelser innebär enligt Handelskredit att staten, utan några direkta kostnader, avsevärt skulle underlätta för detaljhandeln inom berörda branscher att utan ekonomiska bindningar till leverantörer på ett smidigt sätt få tillgång till riskvilligt kapital.

Handelskredit har för utredningen även pekat på uttalanden som i oktober 1978 gjorts av Sveriges Färghandlares Riksförbund, Sveriges Textilhandlareförbund och Tobaks- och Servicehandelns Riksförbund. Vidare har Sveriges Järnhandlareförbund i skrivelse till serviceföretagsutredningen i februari 1979 gett synpunkter på statliga garantier åt Järnhandelskredit.

I ett uttalande säger sålunda Sveriges Färghandlares Riksförbund bl. a. följande beträffande färg- och tapethandeln:

"Många av de nya etableringarna sker utanför stadskärnans köpstråk. Det betyder att färghandlaren måste investera i tomt, byggnad med lokaler i storleksordningen 400–2000 kvm., lager och hanteringsutrustning. De traditionella kreditinstituten visar tyvärr ett begränsat intresse för finansiering av sådana detaljhandelsföretag, delvis beroende på att säkerheten anses delvis otillfredsställande.

Det är därför utomordentligt värdefullt för färg- och tapethandeln att kunna påräkna stöd från AB Handelskredit. Detta stöd är dock begränsat av hänsyn till institutets resurser. Handelskredits krav på säkerhet medför också att det ibland blir nödvändigt med ett borgensåtagande av en huvudleverantör till den etablerande färghandeln. Ett sådant borgensåtagande kan innebära bindningar till leverantören i fråga som hämmar verkningsförmågan och konkurrenskraften för färghandeln i fråga.

Det vore för färg- och tapethandeln – och även för den lilla parfymhandeln – ytterst värdefullt om Handelskredit kunde tillföras ytterligare kapital och om fabrikanthinflytande kunde helt avlägsnas genom garantiåtaganden från exempelvis staten eller staten närstående organ.”

Sveriges Textilhandlareförbund säger i ett uttalande bl. a. följande beträffande små och medelstora företag inom textildetaljhandeln:

”För att komma ur detta svåra läge föreligger stort behov hos många företag att låna pengar. En utväg i en tid med kreditrestriktioner i bankerna är då att hänvända sig till AB Textilkredit.

Sveriges Textilhandlareförbund anser det därför vara av största betydelse att kapitalförsörjningen underlättas för textildetaljhandeln och att detta sker på sådant sätt att de enskilda företagens oberoende av leverantörsintressen säkerställs.

AB Textilkredits verksamhet har sedan tillkomsten år 1957 varit av stort värde för textildetaljhandeln men omfattningen av utlåningen borde vara väsentligt större. Textilhandlareförbundet anser det därför vara av största vikt att Textilkredits resurser förstärkes genom en statlig garanti, vilket skulle medföra bättre möjligheter att få tillgång till erforderligt kapital till fördelaktiga ränte- och amorteringsvillkor.

AB Textilkredit kompletterar andra kreditgivare genom att stå till tjänst med riskvilligt kapital i form av förtroendekredit med lägre krav på säkerhet. Institutets nära anknytning till branschen möjliggör den fackmannamässiga bedömning som kan ligga till grund för kredit grundad på förtroende för den enskilda företagarens kvalifikationer och förutsättningar.”

Tobaks- och Servicehandelns Riksförbund framhåller följande i ett uttalande beträffande kapitalförsörjningen för småföretag:

”Det är med oro som vi inom tobaks- och servicehandeln ser på framtiden vad gäller kapitalförsörjningen.

Omstrukturering pågår innebärande krav på större lokalytor, ökade investeringar i varulager och butiksutrustning. Vid nyetablering är det också vanligt att butiksinnehavaren får stå för kostnader av golv, innertak, köksutrustning och belysning. I konkurrens om nya lokaler med kapitalstarka kedjeföretag har då den enskilde butiksägaren svårt att hävda sig främst beroende av bristen på kapital. Det ligger i den köpande allmänhetens intresse att de mindre, självägande butikerna finns kvar, därför är det nödvändigt att kapitalfrågan för dessa företag blir löst.

De kreditinstitut som för vår bransch är aktuella är ju AB Handelskredit och KSK. Det är nödvändigt att dessa institut kräver statlig lånegaranti för att säkra förmånliga lånevillkor för den självägande fristående detaljhandeln.”

I skrivelse till serviceföretagsutredningen i oktober 1978 framhåller Riksförbundet Kiosk & Gatukök bl. a. följande:

”Den bransch förbundet representerar befinner sig i en snabb strukturomvandling till större enheter med ett omfattande serviceutbud med utpräglad närhet till konsumenterna, vilket överensstämmer med önskemålen och uttalandena i nämnda propositioner. Dagens etableringar omfattar anläggningar med kombinationerna gätukök, servering och kioskbutik med ytor mellan 100–200 m² och etableringskostnader mellan 500 000–900 000 kr. Men även den traditionella konfektyrkiosken är inne i en strukturomvandling som är helt nödvändig om densamma skall finnas kvar i framtidens serviceutbud. Dessa kiosker förvandlas nu till kioskbutiker med ett något utbyggt sortiment samt självbetjäning. Förbundet för en omfattande information i dessa frågor och önskvärt vore att omkring tvåtusen enheter snarast omstrukturerade sig enligt våra riktlinjer.

Det inledningsvis nämnda kreditinstitutet – KSK – närmar sig snabbt en utlåning på 30 milj. kr. Vi vet att lånebehovet därutöver är stort samt att institutet redan har svårigheter att tillgodose de närmaste låneansökningarna och befarar att den ovan nämnda angelägna utvecklingen därmed kan äventyras. Det är därför väsentligt att statliga garantier snarast ställs till institutets förfogande inte minst med tanke på svårigheter att få önskvärt kapital på annat håll. Vi hemställer därför att utredningen snarast lägger fram förslag om statligt engagemang i denna för både företagare, konsument och samhälle viktiga fråga.”

I skrivelse till serviceföretagsutredningen i februari 1979 framhåller Sveriges Järnhandlareförbund bl. a. följande:

”I anslutning till Er utredning beträffande serviceföretagens förhållanden och ekonomiska situation vill vi framhålla det värde för järnhandelsbranschen som AB Järnhandelskredit innebär.

Vi vill också understryka behovet av ökade resurser för detta bolag.

Den form av statsgarantier för Handelskredits och dess systerföretags upplåning som föreslagits vill vi förorda.

AB Järnhandelskredit ägs och stöds av ett tjugotal av järnhandelns leverantörer samt av Sveriges Järnhandlareförbund. I dess styrelse finns kvalificerad branschkunskap representerad vilket krävs för att ta ställning i låneärenden av den här karaktären.

Inom järnhandelsbranschen pågår f. n. en snabb utveckling där ett flertal företag under senare år omlokaliseras i nya lokaler i mera externt läge. Ett 100-tal företag har under senaste 10-årsperioden på detta sätt förnyat sin verksamhet och flera är under arbete.

Detta är givetvis kapitalkrävande och utvidgning av AB Järnhandelskredits resurser är då av stort behov.

Vi tror också att vi genom dessa rationaliseringar på ett allt bättre sätt skall kunna fylla vår funktion när det gäller att distribuera järnvaror.”

6.5 Sammanfattning

Handelskredit har enligt gällande bolagsordning till ändamål att genom utlämnande av lån eller på annat sätt bidra till effektiviseringen av svensk detaljhandel. Dess uppgift är i första hand att genom lån möjliggöra för enskilda självägande köpmän inom detaljhandeln med dagligvaror, färg och parfym, att få tillgång till riskvilligt kapital för att nyetablera, förvärva, utvidga eller modernisera rörelser utan att tvingas in i beroendeställning till någon leverantör.

Handelskredit arbetar med s. k. ”förtroendekrediter” som grundar sig på en branschmässig bedömning av det lånesökande företagets utvecklingsmöjligheter och företagsledarens kompetens. Lån kan lämnas mot relativt svaga säkerheter om det låneansökande företaget bedöms ha goda utvecklingsmöjligheter och företagsledaren bedöms vara kompetent.

Handelskredits intressenter utgörs av industriföretag inom livsmedelsbranschen och kemisk-tekniska branschen. Bland intressenterna återfinns även företag med direkt anknytning till de s. k. blocken på dagligvarumarknaden. Dessa är dock inte aktieägare i Handelskredit.

Intressenternas engagemang utgörs av aktiekapital, förlagslån till 3 % ränta samt garantiförbindelser som utgör säkerhet för Handelskredits åtaganden. Aktiekapitalet uppgick den 31 december 1978 till 500 000 kr, förlagslånen

till sammanlagt knappt 14 milj. kr och garantiförbindelserna till drygt 14 milj. kr.

Handelskredits upplåning sker främst genom medverkan från ett bankkonsortium, bestående av Skandinaviska Enskilda Banken, Svenska Handelsbanken och Götabanken. Konsortiets medverkan sker dels genom direkta låneengagemang såsom checkräkningskrediter, dels genom garantier för lån hos andra av institutets långivare.

Handelskredits lånestock uppgick den 1 januari 1979 till 135 milj. kr fördelat på 375 lån. Nyutlåningen uppgick år 1978 till ca 35 milj. kr.

Fr. o. m. den 1 augusti 1979 tillämpade Handelskredit en utlåningsränta på 11,5 %. Diskontot var då 7 %. Räntesatsen är rörlig och ändras i allmänhet i samband med diskontoförändringar. Handelskredit tillämpar som regel en amorteringstid på 10 år. Vid lån avseende byggnader kan amorteringstiden utsträckas till 15 år.

Handelskredit har gemensam administration med AB Järnhandelskredit, AB Textilkredit, AB Svensk Hotell- och Restaurangkredit samt Kiosk- och Servicehandels Kreditinstitut AB. Intressenter i dessa Handelskredits systerinstitut är – liksom i Handelskredit – leverantörer till respektive bransch samt branschorganisationer. Intressenternas engagemang i samtliga systerinstitut utgörs av aktiekapital och garantiförbindelser samt för Hotell- och Restaurangkredit och Kiosk- och Servicehandels Kreditinstitut dessutom av förlagslån till 3 % ränta. Liksom för Handelskredit går viss del av systerinstitutens upplåning genom ett till respektive institut knutet bankkonsortium.

Verksamheten hos Handelskredits systerbolag är mindre omfattande än hos Handelskredit. Systerbolagens sammanlagda lånestock uppgår sålunda till 69 milj. kr. Den årliga utlåningen uppgår till sammanlagt 29 milj. kr. Utlåningsräntan är högre än Handelskredits utlåningsränta hos samtliga systerföretag.

Med undantag för Handelskredit och Hotell- och Restaurangkredit år 1974 har Handelskredit och dess systerföretag under perioden 1974–1978 haft en marginal som överstigit summan av administrationskostnader och realiserade kreditförluster. Det har därför varit möjligt för instituten att under denna period öka reserverna för kredit- och kursförluster.

Under senare år har svårigheterna att anskaffa erforderligt kapital enligt instituten varit betydande. Detta har medfört att instituten tvungits att dels ta upp kortfristiga lån till relativt hög räntesats, dels anlita utländska kreditmarknader. Utlandslånen har medfört kursförluster, vilket dock i viss mån kompenseras av förmånliga räntevillkor. Enligt Handelskredits beräkningar, som enligt Handelskredit skall tolkas med försiktighet, skulle instituten kunnat arbeta med en utlåningsränta som för respektive institut skulle ligga i storleksordningen 0,5–1,0 procentenhet under nu gällande utlåningsräntor om inte dessa problem förelegat.

Enligt Handelskredit är det inte möjligt att i någon avsevärd utsträckning påräkna ytterligare insatser från intressenternas sida särskilt vad gäller Handelskredit och Kiosk- och Servicehandels Kreditinstitut. Handelskredit ser det därför som angeläget för tryggheten av institutets och systerinstitutens fortsatta expansion att staten genom i första hand garantiförbindelser stöder institutens verksamhet.

Ett annat problem för Handelskredit och i än högre grad för dess systerinstitut är de relativt höga utlåningsräntor, som instituten tillämpar. Det har både från låntagarhåll och från intressenthåll framhållits för utredningen att man ser det som en betydande nackdel att Handelskredit och dess systerinstitut tillämpar så pass höga utlåningsräntor. Enligt instituten förklaras det höga ränteläget av att instituten har förhållandevis höga kostnader för krediterna. Institutet framhåller att kreditkostnaderna för Handelskredit och dess systerföretag skulle kunna reduceras genom statliga garantier. Sådana garantier skulle kunna ersätta de bankgarantier som ges för en varierande del av de olika institutens inlåning. Därmed skulle avgifterna för bankgarantierna inte längre utgå och institutens kostnader sjunka vilket skulle medföra att utlåningsräntorna kan sänkas.

Enligt Handelskredits beräkningar skulle Handelskredits utlåningsränta kunna sänkas med omkring en halv procentenhet om institutets kostnader för bankgarantier inte längre skulle utgå. Räntesänkningen skulle bli något mindre i de övriga instituten.

7 Finansieringssituationen för företag inom servicenäringsarna

Ett viktigt motiv för att statliga krediter, bl. a. genom förmedling, ställts till småföretagsamhetens förfogande har varit de svårigheter som mindre företag ofta möter att hos de gängse kreditinstituten låna erforderliga medel till investeringar och anskaffning av omsättningstillgångar. De mindre och medelstora företagen skiljer sig i finansiellt hänseende avsevärt från andra grupper av företag. En av de främsta orsakerna till detta är den speciella ägar- och kapitalstruktur som kännetecknar dessa företag. En stark bundenhet till ett fåtal enskilda personers ekonomiska förhållanden medverkar till att företagen många gånger har svårigheter att få tillgång till långfristiga krediter och riskvilligt kapital. Samtidigt gäller att de mindre och medelstora företagen genom sin ringa storlek sällan utgör några attraktiva placeringsobjekt på vare sig aktie- eller obligationsmarknaden.

För att tillgodose behoven av främmande kapital har för i första hand de tillverkande mindre och medelstora företagen skapats upplåningsmöjligheter inte enbart på den ordinarie kreditmarknaden. En rad speciella kreditinstitut och stödformer har tillkommit under det senaste decenniet för att förse dessa mindre och medelstora företag med krediter i sådana situationer där det för dessa företag inte är möjligt eller är särskilt kostsamt att låna upp pengar i bank.

Bilden av de mindre och medelstora företagens försörjning med och behov av externt långfristigt kapital är emellertid långt ifrån entydig. Av skäl som sammanhänger med dessa företags individualitet och de i olika avseenden betydande variationerna inom denna företagsgrupp är det här svårare än för andra och större företag att dra några generella slutsatser om den finansiella situationen och behovet av främmande kapital. Mot denna variationsrikedom på efterfrågesidan står i dag ett starkt differentierat utbud av kapital och långfristiga krediter.

Kapitalanskaffningssituationen hos de mindre och medelstora tillverkande företagen har belysts bl. a. i statens industriverks utredning Kreditförsörjning i mindre och medelstora företag (SIND 1976:5). I syfte att erhålla en mer ingående kännedom om de mindre och medelstora serviceföretagens kapitalanskaffningssituation i dagsläget uppdrog serviceföretagsutredningen under sommaren 1978 åt Handels Utredningsinstitut (HUI) att göra en kartläggning av kreditutbudet till företagen ifråga samt dessa företags efterfrågan på olika typer av krediter. HUI:s utredning begränsades i denna del till att omfatta mindre och medelstora företag i detaljhandeln. Utredningen redovisas i sin helhet i bilaga. I avsnitt 7.2 refereras i korthet resultaten

av denna del av HUI:s utredning liksom vissa ekonomiska nyckeltal om detaljhandeln som likaså sammanställts av HUI (se även bilaga). Vidare redogörs i detta kapitel för utredningens övriga kartläggning av finansieringssituationen inom detaljhandeln och övriga servicenäringar. Denna övriga kartläggning har främst ägt rum genom hearings med företrädare för olika branschorganisationer, företagssammanslutningar och kreditinstitut.

7.1 Finansieringssituationen i detaljhandeln

Blocken på dagligvarumarknaden

Dagligvaruhandeln kännetecknas av stark koncentration till de tre s. k. blocken ICA, DAGAB och KF. Partihandeln har inom dessa block ett omfattande engagemang i detaljhandels finansiering. Partihandels intresse av att trygga avsättningen för sina varor har sålunda bl. a. lett till ett omfattande engagemang vad gäller omstruktureringen inom detaljhandelsledet. Det omfattar bl. a. bevakning av butikslägen och finansiering av nyetableringar.

Inom *konsumentkooperationen* sker en viss självfinansiering genom de anslutna medlemmarnas insatskapital och icke uttagna återbäring. KF:s spar-kassa uppgår till ca 500 milj. kr. De olika konsumentföreningarnas finansiering i övrigt sker i huvudsak genom lån från KF. En betydande långivning förekommer sålunda från Kooperationens Pensionsanstalt.

KF och konsumentföreningarna har sedan 1918 tillämpat ett avräknings-system med en s. k. kontokurant. I denna kontokurant samlas alla likvida medel inom konsumentkooperationen. Varje butik inom KF levererar sålunda kassan via bank eller postgiro till kontokuranten varje dag. Föreningarna kan disponera pengar ur kontokuranten till ett belopp som motsvarar 30 dagars inköp. Även dispositioner utöver denna ram kan göras genom kontokuranten. För skuld som ligger inom 30-dagarsregeln tillämpas en ränta som överstiger diskontot med 4 procentenheter. För större skulder tillämpas en ränta som ligger 6 procentenheter över diskontot. Föreningar som har tillgodohavanden i kontokuranten uppbär ränta för dessa tillgodohavanden. För att hålla likviditetsreserverna lånar KF hos banker och hos Kooperationens Pensionsanstalt. När föreningarna skall genomföra byggprojekt används kontokuranten som byggnadskreditiv. Vidare görs upplåning av konsumentföreningarna för större investeringar hos Kooperationens Pensionsanstalt. Den totala bruttoutlåningen från Kooperationens Pensionsanstalt är 450 milj. kr per år sammantaget för KF:s detaljhandelssektor och övriga verksamhet.

Beträffande finansieringen har KF vissa fördelar framför enskild handel nämligen dels genom de kapitalinsatser som medlemmarna gör, dels genom att KF i större utsträckning än enskild handel har egna fastigheter som kan utgöra säkerhet för lån. Inom enskild handel hyr ofta köpmannen lokalerna vilket kan medföra finansieringsproblem. KF framhöll vid den hearing som utredningen genomfört med KF att det i framtiden kan bli svårare att erhålla kapital genom medlemmarna, bl. a. beroende på konkurrensen från det s. k. skattesparandet.

På fråga från utredningen uppgav KF vidare att man inte har något att erinra mot att finansieringssituationen förbättras för enskild handel genom statliga insatser men betonade samtidigt att finansieringssituationen även bör ordnas för kooperativ verksamhet. Enligt KF hör dock den senare frågan närmast hemma hos kooperationsutredningen (I 1977:01) som tillsatts av chefen för industridepartementet år 1977.

Inom *ICA-rörelsen* förekommer olika finansieringsformer mellan regionföretagen och ICA-köpmännen. Utöver reverslån och borgensförbindelser tillämpas två andra former, nämligen butiksavtal och samägda bolag. De båda största regionföretagen har bildat särskilda finansieringsinstitut, Hakonköpmännens Garantiinstitut AB och AB Eols Kreditinstitut.

Genom s. k. *ICA-avtal* träffas överenskommelse mellan ICA-köpmannen och något av de tre regionföretagen, bl. a. om gemensamt ägande av aktiekapitalet. Till avtalet hör vidare bolagsordningen för det butiksbolag som bildas och hyreskontraktet för butikslokalen. Dessutom ingår ICA-stadgan i avtalet. ICA-köpmannen och ICA skall enligt ICA-avtalet gemensamt äga aktiekapitalet i butiksbolaget varvid ICA-köpmannen vid starten äger 9 % och ICA 91 %. Aktiekapitalet i butiksbolaget uppgår normalt till 50 000 kr och är ofta lågt i förhållande till den totala investeringen vid nyetableringarna.

Vid eventuella förluster för butiken under de första åren tillskjuter regionföretaget koncernbidrag. När butiken går med vinst återbetalas detta. Så snart som koncernbidragen i sin helhet återbetalats skall ICA-köpmannen överta ICA:s aktieinnehav så när som på en aktie vilken skall ägas av ICA för all framtid. Butiksbolagets ledare får en fast marknadsmässig årslön. ICA-köpmannen (ledaren för butiksbolaget) måste vara medlem i ICA-förbundet och butiksbolaget vara anslutet till ICA:s bokföringscentral. Överlåtelse av rörelsen skall ske genom ICA:s medverkan. Så länge köpmannen äger mindre än 10 % av aktierna i butiksbolaget gäller hans befattning i bolaget med tre månaders uppsägning från egen eller ICA:s sida. Aktierna i butiksbolaget skall överlätas till ICA när befattningen upphör vare sig det sker efter egen eller bolagets uppsägning. Hyra skall av butiksbolaget erläggas direkt till ICA som kan häva hyresavtalet om butiksbolaget åsidosätter sina förpliktelser och t. ex. inte följer ICA-förbundets stadgar.

Enligt ICA-avtalet skall butiksbolaget under sex à sju år avskryva etablerings- och inventariestkostnaderna. När köpmannen blir självägande erlägger butiksbolaget en ersättning till ICA på 0,6 % av omsättningen som ersättning för administrativt och tekniskt bistånd.

ICA-avtalet tillkom år 1972 och reviderades i vissa detaljer under medverkan av ICA-köpmän år 1977. Bakgrunden till ICA-avtalets tillkomst var enligt ICA att det under 1960-talet byggdes allt större butiksenheter som ofta gick med förlust de första 2-3 åren. Detta utgjorde ofta en betydande ekonomisk press på köpmannen. Genom ICA-avtalet erhålls en utjämning i tiden av etableringskostnaderna. Avtalet tillämpas som finansieringsavtal vid nyetableringar och övertagande av butiker med en kalkylerad årsomsättning på minst 6 milj. kr under det tredje verksamhetsåret men kan även användas för mindre butiker, då en etablering förväntas innebära att butiksbolaget under en längre tid går med förlust. Antalet butiker med

nya ICA-avtal (91-9) var 270 i början av år 1978. Dessa butiker svarade för omkring en fjärdedel av samtliga ICA-butikers omsättning 1977.

ICA-avtalen kombineras ofta med *butiksavtal* vilket innebär att kostnader för lokaler, investeringar och räntor slås samman och tas ut med en procentsats på butikens omsättning under en sjuårsperiod. Uttaget anpassas därvid till butikens betalningsförmåga och kan sålunda vara lägre under de första åren och högre under de sista åren av sjuårsperioden.

För de reverslån som ICA-köpmännen kan erhålla från regionföretagen tillämpas en amorteringstid av sju år. Totalt uppgick reverslånen till ICA-butikerna från regionföretagen till 89 milj. kr år 1977. Räntorna för reverslånen överensstämmer i stort sett med räntorna för närmast jämförbara banklån. Regionföretagens borgensförbindelser gentemot ICA-köpmännen uppgick år 1977 till totalt 455 milj. kr.

Av följande sammanställning framgår hur ICA finansierat nyetablerade butiker samt moderniseringar och ombyggnader åren 1975-1977 (milj. kr).

Finansieringssätt	1975	1976	1977
Lån från regionföretagen	67	120	127
Företagskredit/Handelskredit genom regionföretagen	-	1	9
Övriga kreditinstitut genom regionföretagen	1	3	5
ICA-handlarnas egna insatser och egna bankkontakter	39	60	68
Totalt	107	184	209

Knappt två tredjedelar av ICA-butikernas finansiering sker – som framgår av sammanställningen – genom lån från regionföretagen medan omkring en tredjedel av finansieringen ordnas genom ICA-handlarnas egna insatser och egna bankkontakter. Resterande del av finansieringen sker från Företagskredit, Handelskredit och övriga kreditinstitut genom regionföretagen. Den totala upplåningen år 1977 från Handelskredit var enligt ICA 7,4 milj. kr.

ICA uppgav vid den hearing som utredningen ordnat med ICA att man inom ICA inte anser sig ha några större problem med finansieringen. Den kortfristiga upplåningen utgör sålunda inga problem för ICA medan de längre krediterna för finansieringen av fastigheter och butiker i vissa fall kan utgöra problem. ICA:s företrädare sade sig vara positiva till alla åtgärder som kan underlätta kapitaltillförseln och skulle välkomna en utvidgning av de regionala utvecklingsfondernas verksamhetsområde till att även gälla varuhandeln. Beträffande ICA:s upplåning hos Handelskredit sade sig ICA vara negativt inställd till de höga kostnaderna. På fråga från utredningen svarade ICA:s företrädare att en statlig garanti borde vara en möjlig utväg för att sänka Handelskredits kostnader.

DAGAB:s utlåning till detaljhandelsföretag inom DAGAB-gruppen består dels av lån genom ASK-Kredit AB, dels av direktutlåning. Lånestocken för dessa lån uppgick 1977 tillsammans till 40 milj. kr. Direktutlåningen avser rörelsekrediter. Räntan för dessa lån överstiger diskontot med 5,5 procentenheter. Som säkerhet ställs främst företagsinteckningar.

DAGAB går dessutom i borgen för delar av detaljhandelsföretagens upplåning. Totalt uppgick DAGAB:s borgensförbindelser till 170 milj. kr år 1978. DAGAB:s reskontra för dessa kunder uppgick till omkring 75 milj. kr.

Vid nyetableringar använder DAGAB ofta ett hyressystem, s. k. leasing, för butikslokaler och inventarier men är som regel inte delägare i rörelsen. En sådan konstruktion anses nödvändig med hänsyn till enskilda köpmäns finansieringssvårigheter och betydelsen av att få behålla butiksläget. Vid detta förfarande tillämpas s. k. *arrendeavtal*. I arrendeavtalen regleras dels de ekonomiska villkoren för arrendet, dels förhållandet mellan leverantören och kunden. Antalet arrendeavtal uppgår till ca 200.

DAGAB tillämpar även s. k. *bolagsavtal*. Enligt dessa avtal skall köpmannen äga ett aktiebolag, i vilket DAGAB skall vara minoritetsaktieägare med en aktie. Antalet bolagsavtal, som uppgår till omkring 100, har ökat relativt kraftigt de senaste åren. Enligt DAGAB eftersträvar man att slussa över arrendeavtal till bolagsavtal.

En tredje avtalstyp som DAGAB tillämpar är s. k. *samarbetsavtal*. I avtalet har köpmannen och DAGAB förklarat sig medvetna om att syftet med avtalet är att dels garantera att köpmannens rörelse tillhör viss i avtalet angiven detaljistkedja, dels trygga att berört butiksläge behålls inom DAGAB:s intressesfär. Antalet samarbetsavtal är ca 200.

Till de tre nämnda typerna av avtal kan även fogas s. k. *engagemangsavtal* i vilka köpmännen tecknar engagemang från DAGAB beträffande exempelvis bokföring, ekonomiska rapporter, budgetar, lagerinventering m. m.

Avtal med köpmän inom DAGAB-blocket föreligger till övervägande delen mellan DAGAB och köpmän anslutna till VIVO- eller Favör-kedjorna. Till dessa kedjor är totalt ca 1 000 köpmän anslutna. Omkring hälften av dessa köpmän har arrende-, butiks- eller samarbetsavtal med DAGAB. Utöver ovan angivna tre huvudtyper av avtal har omkring 800 av de 1 000 köpmännen hyresavtal och/eller engagemangsavtal.

Vid den hearing som utredningen ordnat med DAGAB framhöll DAGAB att det inom DAGAB-blocket normalt inte föreligger några större svårigheter att anskaffa kapital för investeringar i inventarier. Sådant kapital kan erhållas dels genom egen finansiering, dels genom Handelskredit. Även leasing tillämpas som framgått tidigare. Det är enligt DAGAB betydligt svårare att erhålla fastighetskrediter för exempelvis separata varuhallar. De största problemen föreligger att erhålla bottenlån. DAGAB uppgav vidare att det är svårt att få tillräckligt med riskkapital, dvs. topplån för fastigheter samt rörelsekrediter.

Fackhandeln

Inom dagligvaruhandeln har de tre s.k. blocken omfattande engagemang vid finansiering av etableringar, ombyggnader, överlåtelser etc. av butiker. De frivilliga kedjorna kan i viss utsträckning sägas vara fackhandelns motsvarighet till blocken. Fackkedjorna bedriver viss finansieringsverksamhet men har inte det omfattande direkta engagemang i butikerna som finns i dagligvaruhandeln.

HUI gör sedan 1972 rapporter om de frivilliga fackkedjornas verksamhet. Av den senaste rapporten avseende förhållandena vid årsskiftet 1977-1978 framgår att av 43 frivilliga fackkedjor har 14 finansieringsverksamhet gentemot sina medlemmar. Dessutom har 30 kedjor iklätt sig ett betalningsansvar mot leverantörerna (del credere). Kedjan betalar därvid leverantörerna och fakturerar i sin tur medlemmarna. Dessa kan utnyttja kedjans betalningsansvar till att få kortfristiga krediter. Denna typ av kreditgivning varierar starkt över tiden och mellan olika branscher. Den kan under vissa tider vara betydande.

Den tidigare nämnda finansieringsverksamheten innebär vanligen att kedjan går i borgen för lån som medlemmarna tar i bank.¹ Kedjan och medlemmarna sätter in kapital på ett spärrat konto i en bank eller lämnar garantireverser till banken. Kapitalet och reverserna utgör säkerheter. Banken lånar ut kapital upp till en viss multipel, normalt 4 eller 6, av det insatta kapitalet. Kedjan yttrar sig till banken över låneansökan. Nio av de frivilliga fackkedjorna går i borgen på här angivet sätt. Vid utgången av 1978 uppgick fackkedjornas sammanlagda borgensåtagande till ca 27 milj. kr. Storleken på borgensåtagandena varierar mellan kedjorna från 0,1 till 11 milj. kr. Drygt hälften av borgensåtagandet gäller handel med hemutrustning, dvs. möbler, radio/TV, foto o. d. Kedjor inom kategorierna järn-, färg- och byggvaror svarar för knappt 25 %.

Kedjornas finansieringsverksamhet sker förutom genom borgensåtagande även genom direkt kortfristig utlåning samt genom factoring. Dessa finansieringsformer har dock en mycket liten omfattning. I vissa kedjor inom branschgrupperna textil och beklädnad, hemutrustning samt sport och fritid har man vid etableringar och överlåtelser tillämpat en finansiering enligt modell av det s. k. ICA-avtalet (91-9-avtal). Vid starten äger kedjan 91 % och köpmannen 9 % av aktierna i ett butiksbolag. Köpmannen kan efter hand överta kedjans aktieinnehav så när som på en aktie, vilken kedjan behåller för all framtid. Ekonomiskt engagemang enligt denna modell är ännu begränsat inom fackhandeln. Enligt de uppgifter utredningen inhämtat rör det sig om mellan fem och tio butiker. Flera kedjor förväntar sig stora finansiella problem i samband med generationsväxlingar, som beräknas få betydande omfattning under den närmaste femårsperioden. I detta sammanhang överväger flera kedjor att starta finansieringsbolag och använda sig av 91-9-avtal.²

Den typ av borgensverksamhet som de frivilliga fackkedjorna bedriver utövas även av vissa finansieringsinstitut knutna till eller bildade på initiativ av branschorganisationer. Det kapital som härvid utgör säkerhet har tillskjutits av organisationen och i några fall även av leverantörer. Denna verksamhet är emellertid av ringa omfattning.

Det sammanlagda borgensåtagandet från dessa finansieringsinstitut uppgick till drygt 7,5 milj. kr vid utgången av 1978.³ Av denna summa svarade emellertid ett företag - Radio & TV Finans AB - för 7 milj. kr. Ägare till institutet är Sveriges Radiohandlares Riksförbund och elva leverantörsföretag. En av anledningarna till bildandet av institutet var att leverantörerna försökte binda upp sina återförsäljare. Institutets existens har inneburit att detaljhandlare som så önskat kunnat arbeta mer obundet gentemot leverantörer. I ett par av de aktuella instituten övervägs ändrade former för

¹ För två av kedjorna utgörs finansieringsverksamheten endast av betalningsansvar.

² De frivilliga fackkedjorna som bedriver finansieringsverksamhet genom borgensåtagande, direkt utlåning eller factoring är: A-handlarnas Radio TV AB, Detex AB, Dimbo Interiör AB (f. d. Golvkedjan), Duka-Butikerna AB, Europa Möbler i Sverige AB, Färgsam AB, Guldsmeders Inköps AB, Intersport Sverige AB, Junior Center Inköps AB, Järnia AB, Linkopia/Expert, Svebink AB (Sveriges Byggmaterialhandlares Inköpsförening).

³ De finansieringsinstitut som här avses är: Blomfi-nans AB, Cykel- och Sporthandelns Finansieringsinstitut AB, Leksakshandelns Finansieringsinstitut AB, Pappershandeln's Finansieringsinstitut AB och Radio & TV Finans AB.

den framtida finansieringsverksamheten. Exempelvis har Cykel- och Sport-handelns Finansieringsinstitut AB övervägt ett närmare samarbete med AB Handelskredit.

I detta sammanhang bör även nämnas Bokbranschens finansieringsinstitut AB (BFI), som ägs av Svenska Bokförläggareföreningen. Institutets uppgift är att medverka till långfristiga krediter till bokhandeln. Medverkan sker genom dels borgensåtaganden, dels direkta lån. I maj 1978 uppgick den direkta utlåningen till 1,4 milj. kr och borgensåtagandet till 257 000 kr. BFI administrerar även det statliga kreditstödet till bokhandeln. Intill utgången av 1977 har kreditgaranti beviljats med 85 000 kr, avskrivningslån med 241 000 kr och investeringslån med 145 000 kr.

7.2 HUI:s utredning

I föreliggande avsnitt ges ett kortfattat referat av HUI:s utredning om finansieringsförhållandena i detaljhandeln (se bilaga).

Företagsekonomiska uppgifter om detaljhandeln

I HUI:s studie redovisas vissa ekonomiska nyckeltal för detaljhandeln och andra servicenäringar. I korthet kan denna studie sammanfattas i följande punkter:

- Bruttovinsten (marginalen) i detaljhandeln varierar från mindre än 20 % (bl. a. i livsmedelshandeln) till över 40 % av omsättningen inom de mera specialiserade delarna av fackhandeln. Inom mera hantverksbetonade servicenäringar (t. ex. frisörer) kan bruttovinsten uppgå till ca 90 %.
- Mellan åren 1971 och 1976 har bruttovinstprocenten ökat i flertalet branscher beroende på kostnadsstegringarna under samma tid. Det finns dock branscher (t. ex. ur och optik) där genomsnittsmarginalen sjunkit under perioden bl. a. på grund av ändrad sortimentsammansättning och minskad omfattning av reparationsarbeten.
- Personalkostnaderna i branscher med förhållandevis hög självbetjänings- eller självvalsandel (t. ex. livsmedel och möbler) ligger genomsnittligt lägre än inom mera betjäningsbetonade delar av detaljhandeln. I självbetjäningsbutikerna har de större enheterna haft förhållandevis lättare att dämpa effekten av kostnadshöjningarna än de mindre affärerna.
- Nettointäkten, vari inbegripes ersättningen för innehavarens butiksarbete och företagsledning samt räntan på det egna kapitalet, varierar i de flesta branscher mellan 50 000 och 75 000 kr per år vid företag med ca 3 sysselsatta (årsverken). På nivån 5 sysselsatta når företagen i allmänhet upp till en nettointäkt av ca 100 000 kr/år.
- Omsättningen per arbetstimme varierar från ca 250 kr per arbetstimme i bl. a. större livsmedelsbutiker och möbelaffärer till under 100 kr/tim i branscher med starkt inslag av manuell betjäning (t. ex. blommor). Också ytproduktiviteten och lageromsättningshastigheten visar stora branschmässiga skillnader.

- Andelen eget kapital i företagen (soliditeten) varierar mellan 13 och 33 % i olika branscher och storleksgrupper. Oftast är soliditeten högst hos de mindre företagen.
- Materialet för serviceföretag utanför detaljhandeln är i HUI:s studie starkt begränsat och därför inte möjligt att storleksgruppera. Företag i dessa näringar är (med undantag för bensinhandeln) som regel mera arbetsintensiva än detaljhandelsföretagen, vilket tar sig uttryck i lägre arbetsproduktivitet. Lönsamheten och soliditeten torde genomsnittligt ligga på samma nivå som för företag av motsvarande storlek i detaljhandeln.

Kapitalförsörjningen m. m. inom mindre och medelstora serviceföretag

Undersökningen om de mindre och medelstora detaljhandelsföretagens kapitalförsörjning samt konsultations- och informationsservice genomfördes hösten och vintern 1978/1979 i form av en postal enkät bland ett urval av ca 500 detaljhandelsföretag varav ca 200 inom dagligvarubranscherna och ca 300 inom fackhandelsbranscherna. Urvalet har skett från Centrala företagsregistret (CFR) hösten 1978 och begränsats till företag med mindre än 50 anställda. Dessutom har följande kategorier av företag undantagits från urvalet: kooperativa företag anslutna till KF, företag ingående i koncern med 50 anställda och mer samt företag utanför den s. k. egentliga detaljhandeln, dvs. apotek, systemvaruföretag samt bil- och drivmedelsföretag. På grund av att CFR hösten 1978 endast omfattade företag etablerade senast 1976 ingår *ej företag etablerade 1977 och 1978*. De redovisade uppgifterna avser företagens senast avslutade bokföringsår vilket i allmänhet innebär kalenderåret 1977. Samtliga årsuppgifter avser en tolv månadersperiod oavsett bokföringsårets längd.

Resultaten redovisas uppräknade till totalnivå. Eftersom ungefär en tredjedel av företagen inte lämnat uppgifter kan det föreligga vissa avvikelser mellan de verkliga och de redovisade resultaten beroende på om förhållandena är olika inom företag som inte lämnat uppgifter jämfört med dem som lämnat uppgifter. Dessutom innebär ett urvalsförfarande att undersökningsresultatet sällan exakt överensstämmer med det verkliga resultatet.

De viktigaste resultaten presenteras i det följande i sammandrag med fördelning på dagligvaruhandel, respektive fackhandel.

Omsättningen inklusive moms hos de företag som omfattades av undersökningen utgjorde ca 42 miljarder kr, vilket motsvarar två tredjedelar av hela den egentliga detaljhandelns omsättning exklusive varuhushandel och kooperativ detaljhandel.

Av de mindre och medelstora detaljhandelsföretagens tillgångar på sammanlagt 12,3 miljarder kr avser över hälften *varulager*. Inom dagligvaruhandeln utgör andelen varulager ca 36 % men inom fackhandeln ca 62 %. Den *fasta egendomen* (mark och fastigheter) utgör en mycket liten andel av företagets tillgångar – endast 5 % i genomsnitt. För dagligvaruhandeln är andelen något högre (10 %) än för fackhandeln (5 %). Enligt publikationen *Företagen 1976* (SCB 1978) utgjorde i företag med 20 anställda och fler andelen fast egendom ca 3 % inom dagligvaruhandeln och ca 11 % inom fackhandeln. Inom dagligvaruhandeln har alltså de små företagen relativt

sett större fast egendom än de stora medan förhållandet är det motsatta inom fackhandeln.

De mindre och medelstora detaljhandelsföretagens tillgångar uppgår för dagligvaruhandeln till ungefär 20 % av omsättningen men för fackhandeln till drygt 40 %. Andelen tillgångar i relation till omsättningen är dock oberoende av företagets storlek.

Andelen *främmande kapital* är något högre (ca 83 %) inom de mindre och medelstora företagen i dagligvaruhandeln än i fackhandeln (ca 77 %). Relationen eget kapital – främmande kapital är dock tämligen konstant oavsett företagets storlek.

Det främmande kapitalets sammansättning inom respektive branschgrupp och inom respektive företagsstorlek framgår av tabell 7.1.

Tabell 7.1 Det främmande kapitalet fördelat på olika typer av kapital 1977/1978 (%)

Typ av kapital	Andelen främmande kapital				Summa
	Dagligvaruhandel	Fackhandel	0-9 anst	10-49 anst	
Lån	30	21	23	28	25
Leverantörsskulder	35	41	41	33	38
Skatteskuld på reserv	7	13	10	12	11
Övrigt	28	25	26	27	26
Summa	100	100	100	100	100

Lånen, dvs. de reglerade långfristiga skulderna, utgör i genomsnitt en fjärdedel av det främmande kapitalet i de undersökta företagen. Dagligvaruhandelns företag har en större låneandel än fackhandelsföretagen. Andelen lån inom de mindre företagen (ca 23 %) är lägre än inom de medelstora företagen (ca 28 %). *Leverantörsskulder*, främst i form av varukrediter, utgör en betydande del av de mindre och medelstora företagens främmande kapital – närmare 40 % i genomsnitt. Andelen är några procentenheter högre i fackhandeln än i dagligvaruhandeln. Ju större företagen är, desto lägre andel leverantörsskulder redovisas. För företag med mindre än 10 anställda utgör leverantörsskulderna ca 40 % av det främmande kapitalet medan motsvarande andel för företag med 10-49 anställda utgör ca en tredjedel. Enligt SCB:s rapport Företagen 1976 svarade leverantörsskulderna i större företag (20 anställda och mer) för endast ca 27 % av det främmande kapitalet. Resterande främmande kapital uppgår till ca 37 % och omfattar främst diverse kortfristiga skulder samt skatteskuld omfattande hälften av de bokförda obeskattade reserverna.

Ungefär tre fjärdedelar av de mindre och medelstora detaljhandelsföretagen redovisar *utestående lån* vid bokföringsårets slut. Andelen är densamma inom dagligvaru- och fackhandel men skiljer sig vad gäller olika stora företag. Ca 73 % av de mindre företagen (0-9 anställda) redovisar lån medan andelen uppgår till ca 90 % för de medelstora företagen (10-49 anställda).

Av tabell 7.2 framgår hur stor andel av de utestående lånebeloppen som olika långgivare svarar för.

Tabell 7.2 De utestående lånebeloppens fördelning på olika typer av långgivare 1977/1978 (%)

Långgivare	Andel utestående lånebelopp av totalt				
	Dagligvaruhandel	Fackhandel	0-9 anst	10-49 anst	Summa
Bank	74	75	81	63	74
Privat	5	18	14	9	12
Leverantör	10	..	1	11	5
Övriga	11	7	4	17	9
Summa	100	100	100	100	100

Banklånen svarar för ca 81 % av de mindre och för ca 63 % av de medelstora detaljhandelsföretagens utestående lånebelopp. Privatlån, som ofta utgörs av delägarlån, är av större betydelse för de mindre företagen än för de medelstora, som i stället i relativt stor utsträckning erhåller lån från leverantörer (ca 11 %) och andra kreditinstitut (ca 17 %). De största långgivarna av övriga kreditinstitut är Handelskredit, Industrikredit och Företagskredit. Lån från leverantörer utgör i dagligvaruhandeln omkring en tiondel av den totala utestående lånesumman men är av obetydlig omfattning i fackhandeln, där i stället privatlånen omfattar ca 18 % jämfört med endast ca 5 % i dagligvaruhandeln.

I allmänhet erhåller en låntagare inget lån utan att ställa någon form av säkerhet. Privatlånen utgör dock ett undantag. Enbart borgen som säkerhet förekommer för drygt en fjärdedel av de utestående lånebeloppen och är något vanligare inom fackhandeln än inom dagligvaruhandeln. In-teckningslån med eller utan borgen svarar för hela 70 % av dagligvaruhandeln utestående lånesumma, medan fackhandeln redovisar en andel på ca 50 % för denna typ av lån. In-teckningslån med fastighet som säkerhet uppgår till ca 14 % av den totala utestående lånesumman och är något vanligare inom dagligvaruhandeln än inom fackhandeln.

Mot bakgrund av den stora betydelse som leverantörerna visat sig ha ifråga om kreditgivning och i viss mån långgivning till detaljhandeln har även undersökts omfattningen av deras *borgensåtaganden*.

Omfattningen av lån med leverantör som borgensman är drygt dubbelt så stor som direkta lån från leverantör. Tillsammans svarar dessa båda "leverantörlån" för ca 16 % av de mindre och medelstora detaljhandelsföretagens utestående lånesumma. Av de undersökta företagen har dock inget företag inom fackhandeln angivit leverantör som borgensman. Det kan dock inte uteslutas att leverantör har ställt borgen men att detta förbisetts vid uppgiftslämnandet om det även finns annan säkerhet för lånet, anser HUI. Av den utestående lånesumman inom dagligvaruföretagen svarar lån från leverantör eller med leverantör som borgensman för ungefär en tredjedel. "Leverantörlånen" är dock av betydligt större omfattning relativt sett i de medelstora företagen än i de mindre.

HUI konstaterar vidare att företag som hyr sina lokaler ibland måste överlåta förfoganderätten över hyreskontraktet till långgivaren som säkerhet. Det händer också att hyreskontraktet utställs direkt på långgivaren. Bland de undersökta företagen förekommer detta endast inom dagligvaruhandeln, där ca 6 % av företagen inte själva förfogar över hyreskontraktet. I så gott som samtliga fall är långgivaren även leverantör och tillhör ICA eller DAGAB.

Ca 15 % av de mindre och medelstora detaljhandelsföretagen anger att de planerat investeringar som inte blivit genomförda. Inom dagligvaruhandeln är andelen högre (ca 19 %) än inom fackhandeln (ca 11 %). Det viktigaste skälet till att man inte investerat påstår de mindre företagen vara svårighet med kapitalanskaffning. Endast en tiondel av de mindre företagen som angivit att de inte investerat på grund av kapitalbrist hade dock sökt lån medan så gott som samtliga medelstora företag som angivit detta skäl även sökt lån men inte fått något. Ca 40 % av de planerade investeringarna avsåg etablering av nytt verksamhetsställe och lika stor del avsåg ersättning av gammal inredning och utrustning. Omkring en tiondel anger att investeringen avsåg ombyggnad av lokalerna. De medelstora företagen planerade ombyggnad av lokaler i större utsträckning än de mindre.

7.3 Finansieringssituationen i några andra servicenäringar

I utredningens kartläggningsarbete har tyngdpunkten lagts på detaljhandeln. HUI:s undersökning om finansieringsförhållandena var således koncentrerad till dagligvaru- och fackhandeln. I det följande berörs översiktligt finansieringssituationen inom några av de övriga servicenäringarna.

Åkerinäringen

Åkerinäringen har behov av kapital för finansiering av rörelsekapital samt för investeringar i bl. a. fordon och terminalanläggningar. Finansiering genom kapital genererat i rörelsen är av liten omfattning på grund av låg lönsamhet. Möjligheterna till finansiering genom utnyttjande av skattekrediter i form av lagernedskrivningar och investeringsfonder är begränsade för åkeriföretagen. Obligations- och aktiemarknaderna utgör heller inte något alternativ. Finansieringen sker därför i stor utsträckning genom lån – checkräkningskredit, avbetalningsköp, reverslån. För den del av verksamheten som avser grustag och krossanläggningar kan lån erhållas från utvecklingsfonderna.

Åkeriägarnas fordonsköp sker till 75–80 % på avbetalning genom bilhandeln. Endast undantagsvis löser de finansieringen på annat sätt. Det årliga reinvesteringsbehovet för fordon uppgår till 600 milj. kr. Vid bilhandels kreditförsäljning av fordon uppgår kontantinsatsen till 25 % av försäljningspriset och kredittiden är som regel 36–48 månader. Värdet av det inbytta fordonet kan ersätta kontantinsatsen. Vid betalningssvårigheter förlängs ofta kredittiden. Detta innebär enligt Svenska Åkeriförbundet för åkeriföretagen och särskilt för enbilsföretagen en stark bindning till bilhandeln, vilket bl. a. gör det svårt för en åkeriägare att byta lastbilmärke. Det kan också leda

till att investeringen görs vid fel tidpunkt eller med oförmånlig finansiering.

Räntekostnaderna vid avbetalningsköp varierar för olika köpare. Detta beror dels på köparens finansiella ställning, dels på säljarens möjlighet att diskontera avbetalningskontraktet. Den direkta räntekostnaden för bilhandeln diskonterade avbetalningskontrakt ligger mellan 12 och 15 % (dec. 1978). Härtill kommer vanligtvis avbetalningstillägg och aviseringskostnader.

Även för entreprenadmaskinsföretagen utgör avbetalningsköp via fordonssleverantörer den huvudsakliga finansieringskällan vid fordonsköp.

Många lastbilscentraler har i sin verksamhet tagit upp fordonsfinansiering. Lastbilscentralen överlåter då köpekontraktet som säkerhet till en bank och erhåller en kreditlimit för fordonsfinansiering. Vanligtvis ligger limiten mellan 3 och 5 milj. kr. Systemet fungerar så att lastbilscentralen köper fordonet kontant och säljer det sedan till åkeriföretaget på avbetalning. Fordonet pantförskrivs som säkerhet för beviljad kredit. Några lastbilscentraler samverkar och har då kunnat höja kreditlimiten avsevärt.

Lastbilscentralerna sköter även medlemsföretagens fakturering. Inom branschen pågår arbete med centralisering av faktureringsrutinerna och man strävar efter att bilda regionala fraktkreditinstitut anknutna till åkeriföreningarna. Detta beräknas på några års sikt kunna underlätta finansieringen av rörelsekapital.

Vissa hantverksbranscher m. m.

Inom optikerbranschen löses finansieringsproblemen för den enskilde företagaren enligt *Sveriges Legitimerade Optikers Riksförbund* vanligen med hjälp av traditionella banklån mot pantsättning av egen eller makes egendom, personlig borgen av släkt, vänner och bekanta samt i viss mån av erhållen checkkredit. En icke oväsentlig del av finansieringen torde enligt förbundet ske genom leverantörskrediter, varigenom en viss icke önskvärd bundenhet till en leverantör uppstår.

Etablerade företag inom guldsmedsbranschen har lättare att erhålla bankkrediter än nystartade företag enligt *Sveriges Juvelerare- och Guldsmedsförbund*. De etablerade företagen har nämligen i regel fullgoda säkerheter. I den mån bankkrediter inte kan utnyttjas måste finansieringen ordnas på privat väg hos släktingar och bekanta mot in-teckningssäkerhet. Leverantörsfinansiering i traditionell bemärkelse förekommer i dag i ytterst ringa omfattning i guldsmedsbranschen. Maximalt 1 % av de enskilda leverantörernas kunder beräknas av förbundet finansiera sin verksamhet genom leverantörlån. Dylåna lån beviljas i första hand vid företagsstarter. En annan typ av leverantörsfinansiering förekommer emellertid i dag, nämligen förmånliga betalningsvillkor vid varuleveranser. Finansieringsproblem förekommer vid nyetableringar samt vid köp av företag och generationsväxlingar.

Sveriges Skorstensfejaremästares Riksförbund, *Sveriges Städentreprenörers Förbund* och *Sveriges Tvätteriförbund* har uppgivit för utredningen att finansieringen inom deras respektive branscher huvudsakligen sker genom normala bankkrediter. Inom tvätteribranschen har angivits att även leverantörskrediter förekommer.

Rörfirmorna finansierar sin verksamhet då det gäller investeringar i byggnader med normala bankkrediter och då det gäller rörelsekapital med leverantörskrediter enligt uppgift från *Rörfirmornas Riksförbund*.

Finansieringen inom motorbranschen har enligt *Motorbranschens Riksförbund* lösts på flera olika sätt. Speciellt stora investeringar har finansierats med lån från Industrikredit AB och försäkringsbolagen. Vidare utnyttjas normala bankkrediter. Branschleverantörer lämnar krediter speciellt vid finansiering av lager. Lån från regionala utvecklingsfonderna används av bilreparationsföretag särskilt vid inköp av utrustning. Vidare utnyttjas i viss utsträckning lån från privata långgivare.

Butiks- och serveringsföretagen inom bageribranschen anlitar enligt *Sveriges Bageriförbund*, förutom bankkrediter, även AB Handelskredit och AB Svensk Hotell- och Restaurangkredit. Dessa instituts utlåning till bageribranschen har en relativt betydande omfattning.

7.4 Leverantörsberoende

7.4.1 Bakgrund

I direktiven till serviceföretagsutredningen framhålls att en belysning bör ske av det beroende av leverantörer som kan följa av att företagen på grund av sin bristande kreditvärdighet ofta måste ordna stora delar av sin finansiering genom leverantörskrediter. Det sägs vidare att särskilt från konkurrenssynpunkt kan en sådan ordning synas betänklig.

Leverantörsberoende har behandlats i mycket liten utsträckning i tidigare utredningar. Överhuvudtaget är materialet om denna fråga ytterst begränsat. Distributionsutredningen har dock i sitt betänkande (SOU 1975:69–70) Samhället och distributionen något berört leverantörsberoendet. I anslutning till redogörelserna för samverkansformer inom dagligvaru- och fackhandeln konstateras att vissa avtal innehåller begränsningar av de samverkande detaljisternas självbestämmande och ägande. Från blockens sida kan bestämmelser med denna innebörd vara motiverade, men från allmän konkurrenssynpunkt kan en bundenhet av detta slag vara mindre lämplig framhöll distributionsutredningen.

I sammanhanget kan även omnämnas en riksdagsmotion 1975:899 av Sven G. Andersson i Örebro m. fl. (fp) där det bl. a. hävdas att det är en uppenbar risk att den enskilda detaljhandeln blir helt beroende av partihandeln om inte finansieringsfrågorna får en snar lösning. Motionärerna framhåller att man bör undersöka möjligheterna och följderna av ett förbud för partihandeln att äga detaljhandelsföretag.

7.4.2 Orsaker till leverantörsberoende

Leverantörsberoende innebär att detaljistens självbestämmande och ägande inskränks. Denna begränsning i detaljistens inflytande över sin rörelse är i vissa fall ett villkor för att leverantören skall tillhandahålla olika tjänster. Vanligen är det fråga om att leverantören går i borgen, lånar ut kapital

eller hyr ut lokal eller utrustning. Självbestämmandet inskränkes vanligen i viss mån i fråga om val av inköpskälla. Det föreskrivs i avtal av denna typ normalt att detaljisten skall göra sina inköp av långgivaren (borgenären etc.) eller av den leverantör som långgivaren anvisar. Leverantörens inflytande över valet av inköpskälla kompletteras ibland med inflytande även över marknadsföring, övrigt sortiment, butiksutformning, prissättning eller val av bokföringsbyrå.

Vid en analys av orsakerna till leverantörsberoende bör man klarlägga varför ett samarbete mellan tillverkare eller grossist och detaljist utvidgas till andra områden än köp och försäljning av varor.

Från leverantörens sida står flera fördelar att vinna med att engagera sig ekonomiskt i sina kunders verksamhet. Leverantören kan genom åtföljande bindningar säkra avsättningen av sina produkter vilket kan ge en jämn produktionsvolym och tryggad sysselsättning. En viss produktionsnivå eller försäljningsvolym kan vara nödvändig för att anläggningarna skall utnyttjas rationellt. I övrigt underlättas företagets planering. Vidare kan företaget befästa sin ställning på marknaden, vilket kan vara av stor betydelse för företagets framtid och möjligheterna att möta sina konkurrenter. En viss avtalsbindning kan också försäkra företaget om återförsäljare som är verkligt intresserade av leverantörens produkter och anstränger sig för att sälja dem. En stabil kundkrets gör det dessutom lättare för leverantören att introducera nya produkter. Genom att knyta vissa återförsäljare till sig minskar möjligheterna för konkurrenter att flytta fram sina positioner eller att överhuvudtaget etablera sig på en viss marknad. På dagligvarumarknaden kan bindningarna mellan leverantörsledet och detaljisterna ses som ett uttryck för konkurrensen mellan blocken. Dessa strävar efter att befästa eller öka sina marknadsandelar bl. a. genom att avtalsvägen knyta butikslägen till blocket.

De beskrivna förhållandena gör det alltså motiverat för leverantören att bl. a. ge sina kunder finansieringshjälp. Att denna hjälp kompletteras med en förpliktelse för kunden i inköps hänseende ses som en naturlig motprestation. För leverantörens del utgör inflytandet över kundkretsen ett led i den långsiktiga strategin och ett konkurrensmedel.

Från återförsäljarens eller detaljistens sida kan en viss grad av beroende vara motiverat av att man därigenom samtidigt försäkras sig om tillgång till service i olika avseenden från leverantörens sida. Det kan här vara fråga om hjälp med finansiering, marknadsföring, anskaffande av nytt butiksläge och utrustning av butikslokalen. Vidare kan det innebära rådgivning i ekonomiska frågor och möjlighet att delta i leverantörens utbildningsverksamhet. Detta betyder att detaljisten kan utnyttja stordriftsfördelar som han själv är för liten för att kunna uppnå. Det innebär dessutom att han kan få tillgång till butikslägen och utrustning som de egna ekonomiska resurserna inte skulle räckt till för. Leverantören kan träda in med kapital när de vanliga kreditinstituten avslagit låneansökan på grund av att företaget saknat fullgoda säkerheter. I många fall är det svårigheter att få fram riskvilligt kapital som leder till att detaljisten söker finansieringshjälp hos en leverantör. Detaljisten kan också tillförsäkras ensamrätt till leverantörens produkter inom ett visst område och på så sätt få bättre förutsättningar att uppnå en högre volym och lönsamhet.

Leverantörsberoende kan förekomma dels i avtal i samband med en normal affärsförbindelse mellan leverantör och återförsäljare, dels mellan företag som breddat samarbetet till att omfatta en mängd funktioner. I det senare fallet avses bl. a. franchisekedjor och kommissionärsrörelser. Dessa kan startas på initiativ av leverantör eller detaljist antingen genom att samarbete etableras med fristående detaljister eller genom att existerande filialer ombildas till juridiskt självständiga företag. En sådan ombildning kan ske för att åstadkomma en decentralisering av beslutsfattandet och ett ökat personligt engagemang i driften av de olika försäljningsställena. En ombildning av filialer till juridiskt fristående företag kan emellertid också ske för att avyttra olönsamma enheter. I dessa fall kan det förekomma att anställda, t. ex. butiksföreståndare, ställs inför alternativen nedläggning eller eget övertagande av en rörelse med osäker framtid.

7.4.3 Leverantörsberoende i olika avtal

I det följande lämnas en översiktlig redogörelse för olika avtal som medför någon form av leverantörsberoende. Översikten är gjord företagsvis och begränsad till avtal där ena parten är detaljist. Särskild vikt läggs vid ICA:s och DAGAB:s avtal. Redogörelsen grundar sig utom vad gäller ICA-stadgan och ICA-avtalet på det kartellregister som förs av statens pris- och kartellnämnd (SPK).

ICA

För att få göra inköp hos ICA måste en köpman vara medlem i ICA-förbundet och som sådan följa förbundets stadgar och äga aktier i det regionföretag inom vars verksamhetsområde han driver sin rörelse.

Beträffande ICA-medlemskapets innehåll gäller följande enligt ICA-stadgans 5 §.

”Alla medlemmar i ICA-förbundet har lika rätt och skyldighet att använda sig av ICA-rörelsens samtliga förmåner och resurser. För medlem gäller att det företag han företräder

1. i största möjliga utsträckning täcker sitt varubehov från den distributionscentral inom vars område hans rörelse är belägen. Detta gäller både de varor som ingår i centralens ordinarie sortiment och de som transporteras direkt till ICA-butik av leverantörer med vilka ICA-förbundet slutit samarbetsavtal;
2. ger ICA-märkesvaror en framskjuten plats i marknadsföringen och butiken;
3. använder ICA-märket med iakttagande av de regler som ICA-styrelsen fastställer. Med detta följer skyldighet för ICA-köpmannen att driva sin butik på ett sådant sätt att ICA-märket för konsumenten framstår som en kvalitetsstämpel och en vägvisare till goda inköp;
4. genomför det gemensamma säljprogrammet på ett sätt som stärker såväl den egna butikens som övriga ICA-butikers konkurrenskraft och allmänhetens förtroende för ICA-butikernas marknadsföring;
5. låter sina anställda deltaga i ICA:s utbildningsprogram och ger dem sådan insyn i verksamheten att de på bästa möjliga sätt kan stå till konsumenternas tjänst;
6. årligen betalar till ICA-förbundet den avgift som förbundsstämman beslutar;
7. äger aktier i och har bonusmedel inestående hos sitt regionföretag enligt av ICA-styrelsen fastställda regler.”

Vid utgången av 1978 hade ICA-förbundet ca 4 200 medlemmar.

ICA-avtalet är, som tidigare nämnts, ett finansieringsavtal för i första hand nya ICA-butiker med en årsomsättning över 6 milj. kr. I början av 1978 fanns 270 sådana avtal. Köpmannen förbinder sig enligt ICA-avtalet att inte sätta någon annan i sitt ställe som verkställande direktör eller som ansvarig ledare för det s. k. butiksbolaget. Det är vidare en förutsättning att butiken förblir en ICA-butik. Köpmannen förbinder sig därför att inte överlåta aktie i butiksbolaget eller dess rörelse till annan än regionföretaget. Iakttagandet av dessa bestämmelser är regionföretaget berättigat att inlösa köpmannens aktier. Butiksbolaget skall, sedan köpmannen övertagit samtliga aktier i butiksbolaget utom en, under tio år erlagga en ersättning till regionföretaget uppgående till 0,6 % av bolagets omsättning. Butiksbolaget skall vara anslutet till regionföretagets bokföringscentral eller annan av företaget anvisad bokföringsbyrå. Regionföretaget äger rätt att ta del av butiksbolagets bokföring. Skulle ICA-köpmannen eller dennes make avlida äger regionföretaget lösningsrätt till dennes aktieinnehav i bolaget. Om köpmannen önskar sälja sina aktier är han skyldig att erbjuda dem till regionföretaget. I hyreskontraktet mellan regionföretaget och butiksbolaget, som hyr i andra hand, stadgas bl. a. att om butiksbolaget inte följer ICA-förbundets stadgar äger regionföretaget rätt att säga upp kontraktet till omedelbart upphörande.

I kartellregistret finns införda några avtal mellan ett par företag inom ICA och vissa köpmän. ICA Eol AB:s dotterbolag AB Eols Kreditinstitut har genom avtal med enskilda köpmän förvärvat ett antal detaljhandelsrörelser inom dagligvaruhandeln. I ett tiotal av dessa köpeavtal förekommer konkurrensklausuler, enligt vilka säljarna förbinder sig att inte under tio år genom egen verksamhet, anställning eller på annat sätt utöva eller delta i med köparen konkurrerande verksamhet inom ett visst geografiskt område.

ICA Hakon AB har i de fall bolaget förvärvat eller förmedlat köp av företag intagit en klausul i köpekontrakten enligt vilken säljaren förbinder sig att inte framdeles för egen eller annans räkning driva med bolaget konkurrerande handelsrörelse inom ett visst område och inte heller ta anställning i eller inträda som delägare i sådan rörelse.

DAGAB

Inom DAGAB-koncernen förekommer huvudsakligen tre slags avtal, som reglerar relationerna mellan DAGAB och köpmännen, nämligen arrende-, bolags- och samarbetsavtal. Dessa avtal är träffade mellan något av DAGAB:s detaljinvestbolag och köpmän inom dagligvarudetaljhandeln.

Enligt *arrendeavtalet* har DAGAB till köpmannen upplåtit butikslokaler jämte butiks- och kontorsinventarier. Köpmannen skall i de arrenderade lokalerna bedriva detaljhandelsrörelse inom dagligvarubranschen.

Om DAGAB så fordrar är köpmannen skyldig att vara ansluten till detaljistkedja. I den mån DAGAB begär att köpmannen är ansluten till kedja (Vivo eller Favör) har båda parter förpliktat sig att efterfölja de för kedjan gällande föreskrifterna om samarbete. Detta innebär bl. a. att den av köpmannen bedrivna detaljhandelsrörelsen skall ha samma profil, som övriga företag inom kedjan.

Köpmannen har i detta avtal förbundit sig att anlita DAGAB som huvudleverantör inom samtliga de varugrupper, som ingår i DAGAB:s sortiment och som säljs i den av köpmannen bedrivna detaljhandelsrörelsen. Parterna har i avtalet förklarat sig ense om att denna bestämmelse om leveranser är av synnerlig vikt för DAGAB och har varit en absolut förutsättning för avtalets ingående. I den mån köpmannen, trots denna bestämmelse om att DAGAB skall vara köpmannens huvudleverantör, skulle önska inköpa merparten av varor gällande viss varugrupp från annan leverantör, åligger det köpmannen att styrka att DAGAB:s priser och kvaliteter inte är konkurrenskraftiga och att därigenom butikens konkurrensförmåga äventyras.

Sedan avtalet varit i kraft under tio års tid kan köpmannen, om DAGAB så medger, få köpa inventarierna. En förutsättning härför är att i samband med överlåtelsen ingås ett särskilt avtal mellan DAGAB och köpmannen om att DAGAB även fortsättningsvis så länge som rörelsen bedrivs i lokalerna skall vara huvudleverantör och att DAGAB även framdeles kvarstår som primärhyresgäst till lokalerna.

Avtalet gäller efter i avtalet angiven första avtalsperiod ett år i taget med en ömsesidig uppsägningstid av sex månader. DAGAB har rätt att omedelbart häva avtalet om köpmannen bryter mot bestämmelsen att DAGAB skall vara huvudleverantör av varor till butiken. Omedelbar hävningsrätt från köpmannens sida föreligger om DAGAB:s varusortiment påtagligt försämras med hänsyn till bredd, djup, kvalitet och inköpsvillkor eller om bolagets leveransservice påtagligt försämras. Antalet arrendeavtal uppgår till ca 200.

Enligt *bolagsavtalet*, även benämnt butiksetablerings- och samarbetsavtal, skall köpmannen äga ett aktiebolag, i vilket DAGAB skall vara minoritetsaktieägare med en aktie.

Som förutsättningar för avtalet anges att bolaget skall tillhöra någon med DAGAB frivilligt samarbetande kedja och ha skyldighet att från DAGAB inköpa varor ingående i DAGAB:s sortiment så länge som DAGAB:s priser inte visas sakna konkurrenskraft.

Köpmannen har förbundit sig att inte överlåta sina aktier i bolaget utan att dessförinnan ha erbjudit dessa till inlösen av DAGAB. Avtalet gäller så länge som köpmannen och DAGAB äger aktier i bolaget. Antalet bolagsavtal uppgår till omkring 100.

I *samarbetsavtalet* har köpmannen och DAGAB förklarat sig medvetna om att syftet med avtalet är att dels garantera att köpmannens rörelse tillhör viss i avtalet angiven detaljistkedja, dels trygga att berörda butiksläge(-n) behålls inom DAGAB:s och grossistens (DAGAB Syd AB, DAGAB Väst AB eller DAGAB Mellansverige AB) instressesfär.

Vid eventuell överlåtelse av delar eller hela rörelsen åligger det köpmannen att tillse att dessa eller denna därvid kommer att tillhöra viss i avtalet angiven detaljistkedja eller annan med DAGAB samarbetande detaljistkedja.

Skulle köpmannen bilda aktiebolag, skall DAGAB i detta erhålla en aktie med till denna i bolagsordningen knuten hembudsskyldighet.

Vid överlåtelse skall köpmannen till DAGAB hembjuda den del av eller hela rörelsen och/eller de aktier han ämnar överlåta. Om DAGAB inte önskar använda sig av hembudet och begärd köpeskillning är i enlighet med

avtalets normer, äger köpmannen överlåta till vem han vill med beaktande av bestämmelsen att rörelsen skall tillhöra viss detaljistkedja och att butiksläget behålls inom DAGAB:s intressesfär. Antalet samarbetsavtal är ca 200.

I *hyreskontraktet* mellan något av DAGAB:s detaljinvestbolag och köpman, föreskrivs att bolaget äger rätt att omedelbart häva kontraktet bl. a. om köpmannen bryter leverantörsavtal med DAGAB, medlemskapet i Vivo/Favör upphör eller köpmannen inte rätteligen uppfyller villkoren för sådant medlemskap.

AB Ce-Jis Kolonial, som ingår i Sam Hedenius-koncernen, svarar för DAGAB:s grossistfunktion i Norrland. Ce-Jis har i avtal om överlåtelse eller arrende av dagligvarubutik samt i avtal om bolagsbildning med vederbörande köpman överenskommit att det åligger köpmannen att köpa alla de varor som erfordras för rörelsen från Ce-Jis i den mån de förmåner Ce-Jis kan erbjuda inte avviker väsentligt från dem som köpmannen kan erhålla från annan leverantör. Skulle köpmannen vilja överlåta rörelsen är han skyldig hembjuda den till Ce-Jis. I vissa avtal förekommer en bestämmelse enligt vilken köpmannen förbundit sig att ingå i Vivo-kedjan och lojalt följa de överenskommelser som träffas mellan Vivo och dess medlemmar. Det totala antalet avtal uppgår till 30.

Näröppet AB

Näröppet AB är ett franchisingbolag inom dagligvarudetaljhandeln. Näröppet levererar inte självt varor till butikerna, utan träffar avtal med vissa leverantörer. Även om Näröppet sålunda inte är leverantör i vanlig bemärkelse har det ansetts att avtalet bör redovisas här. I avtalet mellan Näröppet och butiksägarna föreskrivs att de senare skall såsom egna företagare driva en s. k. Näröppetbutik i för verksamheten iordningställda butikslokaler, som hyrs ut till butiksägarna av Näröppet. Enligt riktlinjerna för verksamheten skall butiksägaren föra ett bestämt bassortiment. Varorna skall inköpas från leverantörer anvisade av Näröppet. Butiksägarna får inte överskrida av Näröppet rekommenderade priser. Förändringar i sortiment, inköpskällor och prissättning skall beslutas av Näröppet tillsammans med butiksägarna inom ett län. Butiksägaren får inte medverka till någon rabattförsäljning eller göra några tillfälliga priserbudanden och inte heller tillåta fabrikantreklam i butiken.

Gatuköks- och kioskmarknaden

Inom gatuköks- och kioskmarknaden förekommer ett stort antal avtal som innebär någon form av beroendeförhållande.

Scan Väst ek. för. har avtal med drygt 160 gatuköks- och kioskägare. Företaget har fyra avtalstyper nämligen *borgensavtal* i de fall Scan Väst åtagit sig borgen för kundens lån i bank, *hyreskontrakt* då företaget hyrt ut gatukök med inventarier, *köpekontrakt* när kunden genom avbetalningsköp erhållit kiosk och slutligen *förbindelse* i samband med att företaget lämnat penninglån. Som motprestation i dessa fall har kunden förbundit sig att av

leverantören inköpa hela sitt behov av korv och andra produkter som saluförs av Scan Väst eller av Scan Väst anvisad leverantör. Denna förbindelse gäller till dess att prestationerna enligt avtalet fullgjorts.

Farmek ek. för. har i samband med borgensåtaganden, penningförsträckning eller försäljning av kiosker och inventarier med ägarförbehåll träffat avtal där kioskägaren förbundit sig att av Farmek eller av annan anvisad leverantör inköpa hela sitt behov av korv och andra produkter, som Farmek saluför till försäljning i kiosker. Farmek har haft ett drygt hundratal avtal av dessa typer. Avtalen håller emellertid på att avvecklas.

AB Sohlberg & Lithell har omkring 120 avtal med gatuköksinnehavare. Avtalen har slutits i samband med att företaget försålt byggnad och utrustning till kunden på avbetalning eller medverkat med borgen vid gatuköksinnehavarens köp av utrustning. Gatuköksinnehavaren har förbundit sig att inte sälja med Sohlberg & Lithell konkurrerande produkter och att inte upphöra med försäljning av företagets produkter.

Skånska Andelsslakterier ek. för. (SkaneK) har ett tiotal avtal avseende borgensåtaganden och hyresupplåtelser till gatuköksinnehavare. Åtagandet för de senares del överensstämmer i princip med det som redovisats beträffande Sohlberg & Lithell.

Glace-Bolaget AB har till omkring 25 000 av sina kunder, bl. a. kiosker, livsmedelsbutiker, bensinstationer och fruktaffärer, lånat ut frysboxar eller frysdiskar. I lånevillkoren ingår bl. a. att låntagaren förbinder sig att övervaka att inga andra varor än GB:s produkter förvaras i de utlånade boxarna eller diskarna.

Utöver de nämnda avtalen finns ytterligare avtal av samma innebörd på gatuköksmarknaden. Dessa avtal berör dock vart för sig endast ett fåtal gatukök eller kiosker.

Bryggerinäringen

Flera bryggerier har slutit avtal med en del av sina kunder, företrädesvis restauranger och andra näringsställen, samt kiosker och gatukök om uthyrning av fatölsanläggningar och/eller läskedrycksanläggningar. I avtalen har kunden förbundit sig att använda det förhyrda objektet uteslutande för försäljning av drycker tillverkade av respektive bryggeri. De bryggerier som slutit denna typ av avtal är: *AB Pripps Bryggerier*, *AB Risingsbo Ångbryggeri*, *Bockens Bryggerier AB*, *Grängesberg Bryggeri AB*, *AB Sandwalls Ångbryggeri* och *Östersunds Bryggeri AB*. Sammanlagt berörs drygt 4 600 kunder av dessa avtal. *Banco-Bryggerier i Skruv AB* har i ett trettiotal fall gått i borgen för kunder. Som motprestation har kunden förbundit sig att under lånetiden endast saluföra av Banco levererade bryggerivaror, att inte upphöra med denna försäljning och att inte göra reklam för andra bryggerivaror.

Oljemarknaden

Oljebolagen har i stort sett likartade kontrakt med de återförsäljare till vilka man upplåtit bensinstationsanläggning. Bensinstationsinnehavarna förbinder sig att dels idka handel med petroleumprodukter, dels saluföra för bil-

ägare lämpliga varor som normalt bör ifrågakomma för försäljning vid servicestationer, dels utföra erforderliga servicearbeten. Återförsäljaren förbinder sig vidare att inköpa hela årsbehovet av petroleumprodukter hos ett visst bolag samt att tillhandahålla det övriga sortiment som bolaget lanserat på riksplanet.

Textil- och beklädnadsmarknaden

Skölds Damkläder AB driver vissa av sina butiker på franchisebasis. Skölds bildar i dessa fall tillsammans med en köpman ett affärsbolag, där bolagets ledare skall äga samtliga aktier som inte ägs av Skölds. Skölds skall alltid äga minst en aktie. Vid försäljning av övriga aktier skall Skölds först erbjudas köpa dessa. Affärsbolaget har förbundit sig att låta Skölds förmedla varor motsvarande 80 % av försäljningen. Även övrigt sortiment skall ingå i Skölds profil. Affärsbolaget får ta in sidovaror med Skölds skriftliga tillstånd i varje särskilt fall. Affärsbolaget skall använda Skölds namn, butiksdesign, färger m. m. Marknadsföringen skall vara enhetlig. Skölds tillhandahåller de lokaler i vilka affärsbolagets verksamhet skall drivas.

Inom beklädnadssektorn finns vissa detaljhandlare som säljer varor i kommission. De leverantörer som har sådana kommissionsavtal är *Hagenfeldt-Affärerna AB*, *Malungsbutikerna AB* och *Skofabriks AB Oscaria*. Kommissionsnärarna har förbundit sig att endast sälja varor som tillhandahålls av leverantören/kommittenten. Butikslokalen förhyrs av leverantören. Vissa av avtalen stadgar vidare att endast de priser som leverantören bestämmer gäller vid försäljning.

7.4.4 Uppgifter vid hearings

Vid utredningens hearings med företrädare för DAGAB, ICA och branschorganisationer inom SHIO-Familjeföretagen har frågor ställts om leverantörsberoendet.

DAGAB uppgav att idealet är enskilda obundna företag. ICA:s och KF:s slutna system medför emellertid att DAGAB inte kan leverera till butiker tillhörande dessa sektorer. DAGAB tvingas av detta skäl att binda upp sina kunder hårdare. Man kan inte tillåta att ett butiksläge inom DAGAB-sektorn övergår till de andra sektorerna.

ICA ansåg att frågan om bundenhet mellan leverantörer och detaljister inte gäller ICA-rörelsen eftersom det är ICA-köpmännen själva som äger ICA-företagen vilka i sin tur levererar till butikerna.

Sveriges Legitimerade Optikers Riksförbund anförde att en icke oväsentlig del av finansieringen torde ske genom leverantörskrediter, varigenom en viss icke önskvärd bundenhet till en leverantör uppstår, vilken det blir svårt att lösgöra sig från. Framförallt gäller detta dem som kommer direkt från optikerskolor och ofta saknar kreditvärdighet. De utnyttjar leverantörer som finansierare och får då åta sig att göra inköpen hos dessa. Inom optikerbranschen finns det relativt få leverantörer varför deras ställning är stark. Det är dock osäkert om skriftliga avtal förekommer. Utvecklingen bedömdes gå i riktning mot en ökad leverantörsfinansiering.

Inom skomakarbranschen förekommer enligt *Sveriges Skomakarmästarförbund* att leverantörer sätter upp en hel maskinpark hos en skomakare. Denne känner sig därvid förpliktad att göra sina inköp hos leverantören. I vad mån avtal med denna innebörd träffas kunde inte uppges. Enligt *Svenska Frisörföreningen* utgör leverantörerna också inom frisörbranschen en av de få kreditkällorna. Det kunde dock inte sägas om detta medför någon formell bundenhet eller ej.

Sveriges Juvellerare- och Guldsmedsförbund uppgav att maximalt 1 % av de enskilda leverantörernas kunder i guldsmedsbranschen finansierar sin verksamhet genom leverantörslån. Även om något formellt krav på köptrohet inte uppställs förväntar sig leverantören ändå en viss grad av köptrohet, enligt förbundet.

7.4.5 NO-ingripanden mot leverantörsberoende

Avtal som medför att en detaljist binds till en leverantör kan prövas av näringsfrihetsombudsmannen (NO) och i sista hand av marknadsdomstolen enligt konkurrensbegränsningslagen.¹ Bedömning görs av om avtalet utgör en konkurrensbegränsning med skadlig verkan, dvs. om den på ett från allmän synpunkt otillbörligt sätt påverkar prisbildningen, hämmar verkningensförmågan inom näringslivet eller försvårar eller hindrar annans näringsutövning. NO har i flera fall ingripit mot leverantörsberoende och efter överläggningar åstadkommit ändringar i avtalsförhållanden. Prövning sker oberoende av vilka förmåner som detaljisten kan ha erhållit och kan avse avtal såväl mellan leverantör och återförsäljare som inom samverkande grupper inom handeln. Prövningen har främst avsett sortimentsbestämmelser vilka är förhållandevis vanliga. Det finns således i kartellregistret ca 150 avtal med exklusivbestämmelser avseende inköp och sortimentsbestämmelser i frivilliga kedjor m. m. Av de avtal som NO funnit anledning att pröva och som innefattar att leverantören tillhandahåller lokaler, inventarier etc. eller ger annan form av stöd kan följande nämnas som exempel. Exemplet avser ärenden som behandlats under tidsperioden från 1972 och framåt.

Avtal om enmärkesförsäljning har prövats i *bilhandeln*, där återförsäljaravtal tidigare tillämpades som på väsentliga punkter var identiska hos de olika leverantörerna. Enligt dessa avtal erhöll återförsäljaren ensamrätt till försäljning av leverantörens produkter inom ett visst angivet distrikt. Som motprestation fick återförsäljaren åta sig att inte bedriva aktiv försäljning av leverantörens produkter utanför sitt distrikt och att varken direkt eller indirekt sälja produkter som konkurrerade med leverantörens. NO nådde år 1972 en överenskommelse om leveranser av fabriksnya bilar av märkena SAAB, Volkswagen och Volvo till Stockholms Bilvaruhus (BIVA), som önskat saluhålla även nya bilar av flera märken i samma försäljningsställe. I samband därmed åtog sig leverantörerna av dessa märken att ändra sina kontrakt så, att återförsäljarna fick rätt att representera även andra bilmärken. Motsvarande åtaganden gjordes sedermera även av övriga billeverantörer på den svenska marknaden. Resultatet härav har blivit att återförsäljarna i växande omfattning tagit upp ytterligare något eller några märken i sitt sortiment. Liknande dubbelsidiga exklusivavtal inom *traktor- och snöskoterbranscherna* har också upphävts efter NOs ingripande och prövning av enmärkesförsäljning beträffande *symaskiner* pågår.

¹ Lagen (1953:603, omtryckt 1970:418) om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsningar inom näringslivet.

Den utpräglade enmärkesförsäljningen i *bensinhandeln* var föremål för särskild utredning i slutet av 1960-talet (SOU 1970:24). Utredningen föreslog inte någon förändring av enmärkessystemet. Ett resultat blev dock att vissa krav på återförsäljarna ifråga om köp av tillbehör m. m. mjukats upp. NO har konstaterat att dylika bestämmelser antingen tagits bort ur återförsäljarkontrakten eller inte längre tillämpas och har inte funnit anledning vidta ytterligare åtgärder.

I avtal som *Glace-Bolaget* (GB) träffat med kiosker och gatukök om finansieringshjälp ingick ett särskilt s. k. leveransavtal, enligt vilket låntagaren förband sig att, till dess samtliga förpliktelser gentemot GB var till fullo reglerade, inte sälja med GB konkurrerande produkter och att inte heller under samma tid upphöra med försäljning av GBs produkter. Vid överläggningar mellan NO och GB träffades överenskommelse om att GB skulle upphöra att teckna nya sådana avtal. GB utfäste sig vidare att avveckla samtliga gällande exklusivbestämmelser i anslutning till kreditgarantiavtal.

Marknadsdomstolen prövade år 1977 verkningarna av de exklusivbestämmelser som tillämpas av GB i samband med utlåning av frysboxar och fryscondoler till kiosker och butiker (se 7.4.3). I sitt beslut i ärendet konstaterade marknadsdomstolen att exklusivbestämmelser av aktuellt slag som regel måste anses motverka konkurrensen på ett från allmän synpunkt inte önskvärt sätt. Enligt domstolen utgjorde exklusivbestämmelserna en konkurrensbegränsning som försvårade för andra faktiska och potentiella glassleverantörer att konkurrera med GB. Exklusivbestämmelserna ansågs också av domstolen försvåra återförsäljarnas/låntagarnas näringsutövning genom att deras möjligheter att komplettera sortiment med glassprodukter från andra leverantörer begränsades. Däremot fann domstolen det inte utrett att GBs exklusivbestämmelser i sig hade sådan påtaglig effekt på prisbildning och verkningsförmåga som förutsätts för ingripande enligt konkurrensbegränsningslagen.

Ett annat exempel på exklusivbestämmelser i avtal mellan leverantör och återförsäljare som NO ansett medföra skadlig verkan är följande. I arrendeavtal mellan grossistföretaget *Bengt Heidenborg AB*, Karlstad, och vissa av bolagets återförsäljare inom kiosk- och gatuköksbranschen förband sig återförsäljarna att inköpa samtliga för rörelsen erforderliga varor som ingick i Heidenborgs sortiment från bolaget samt att beträffande varor som inte ingick i Heidenborgs sortiment anlita leverantör som bolaget godkände. Återförsäljarna var dessutom skyldiga att i rörelsen saluföra det varusortiment och de kvaliteter som framgick av en särskilt upprättad förteckning eller sådana varor som Heidenborgs i övrigt föreskrev. Överläggningar mellan NO och Heidenborgs ledde till att inköpsplikten väsentligt reducerades och att återförsäljarna fick möjlighet att anlita annan leverantör än Heidenborgs även för det fall den lägre, i det ändrade avtalet angivna kvantiteten inte uppnåts.

Kalmar Läns Slakterier ek. för. och *Kristianstad-Blekinge Slakteriförening ek. för.* har i samband med bl. a. borgensåtaganden och långivning samt vid uthyrning av lokaler till kunder inom kiosk- och gatukökssektorn föreskrivit skyldighet för kunderna att till dess lånet är till fullo betalt respektive så länge hyresförhållandet är gällande inköpa hela sitt behov av gatuköksprodukter från föreningen eller av denna anvisat företag. Kalmar Läns Slak-

terier och Kristianstad-Blekinge Slakteriförening förklarade efter skriftväxling med NO att föreningarna var beredda att upphäva de aktuella exklusivbestämmelserna. Ytterligare avtal inom kiosk- och gatukökssektorn prövas för närvarande. De tidigare nämnda avtalen med motsvarande bestämmelser hos Scan Väst, Farmek, Sohlberg & Lithell samt Skanek prövas av NO. Scan Västs avtal anses som det mest betydande och kommer att underställas marknadsdomstolens prövning om någon uppmjukning inte kommer till stånd.

Beträffande franchisekedjan *Skölds Damkläder* (se 7.4.3) fann NO anledning pröva såväl sortiments- som prisbestämmelserna. Sedan Skölds förklarat att de i sin prisinformation skulle ange att priserna endast utgör rekommendationer fann NO mot bakgrund av att konkurrensen är hård inom beklädnadshandeln inte anledning vidta ytterligare åtgärder.

En annan typ av bindning finns inom *ICA Hakon AB* (se 7.4.3) och avser en klausul i överlåtelseavtal enligt vilken säljaren förbundit sig att icke framdeles bedriva konkurrerande handelsrörelse inom visst angivet område och att inte heller taga anställning i eller inträda som delägare i sådan rörelse. Sedan NO upptagit denna konkurrensklausul till granskning åtog ICA Hakon sig dels att, om införande av konkurrensklausul kan anses rimligt, giltighetstiden normalt inte skall överstiga tre år, dels att det geografiska område för vilket konkurrensförbud gäller avgränsas på ett lämpligt sätt så att det inte anges större än som kan anses rimligt. Vidare har förbudet för säljaren att taga anställning i en med köparen konkurrerande handelsrörelse slopats.

I vissa fall har NO granskat avtal med sortimentsbestämmelser och andra bindningar men inte funnit att konkurrensbegränsning med skadlig verkan förelegat. Det gäller bl. a. de i avsnitt 7.4.3 nämnda kommissionsavtalen hos *Skofabriks AB Oscaria*, *Malungsbutikerna AB* samt *Hagenfeldt-Affärerna AB*. NO fann vid sin prövning av dessa avtal att konkurrensen påtagligt skärpts i berörda branscher och vidtog därför inte några åtgärder. Det kan nämnas att leverantörer vid kommissionsförsäljning kan fastställa återförsäljarens försäljningspriser utan att bryta mot bruttoprisförbudet i konkurrensbegränsningslagen.

7.5 Statligt stöd till servicenäringarna

Det statliga stödet till företag inom servicenäringarna utgörs huvudsakligen av *stöd till kommersiell service i glesbygd*. Denna stödform infördes den 1 juli 1973. Beslutanderätten i stödärendena låg hos konsumentverket fram till den 1 juli 1979, då den överfördes till länsstyrelserna (SFS 1979:638). Dessa skall samråda med berörd kommun samt med berörd köpmannorganisation och konsumentförening. Stöd till kommersiell service i glesbygd kan lämnas för att upprätthålla en med hänsyn till geografiska och befolkningsmässiga förhållanden tillfredsställande försörjning med dagligvaror eller drivmedel i glesbygd. En förutsättning för att stöd skall kunna utgå är att berörd kommun har planerat varuförsörjningen på ett sådant sätt att behovet av stöd kan bedömas. Stöd kan utgå till näringsidkare i form av avskrivningslån, investeringslån, kreditgaranti eller driftstöd. Kommu-

ner som helt eller delvis bekostat hemsändning till hushåll av varor kan erhålla hemsändningsbidrag uppgående till 35 % av kommunens nettoutgift för hemsändningen.

Avskrivnings- och investeringslån kan lämnas för anskaffning av eller för ny-, till- eller ombyggnader eller större reparationer av lokaler som behövs för verksamheten samt för inredning eller utrustning av sådana lokaler. För samma ändamål kan lånen lämnas till varubuss som används för kringföring av dagligvaror till försäljning. Ett avskrivningslån får motsvara högst 35 % eller, om särskilda skäl föreligger, 50 % av den godkända kostnaden för investeringen. Tillsammans får avskrivningslån och investeringslån motsvara högst två tredjedelar av kostnaden. För budgetåret 1979/80 har 10 milj. kr anslagits för investeringsstödet. Huvuddelen, 8 milj. kr, har fördelats på olika län, medan återstoden disponeras av regeringen.

Kreditgaranti kan om särskilda skäl föreligger lämnas för lån eller annan kredit för anskaffning av varulager av näringsidkare som fått avskrivnings- eller investeringslån. Ramen för beviljande av kreditgaranti uppgick budgetåret 1978/79 till 2 milj. kr. Från den 1 juli 1979 ingår kreditgarantin för varulager i ett större anslag på totalt 26 milj. kr från vilket stöd kan utgå även till sysselsättningsfrämjande åtgärder vid företag i glesbygder.

Driftstöd kan utgå till näringsidkare om detta stöd utgör den mest ändamålsenliga stödformen under en begränsad övergångstid och i avvaktan på andra åtgärder. Driftstöd infördes fr. o. m. budgetåret 1978/79 och uppgick då till 0,5 milj. kr. I samband med den tidigare nämnda omläggningen av stödet till kommersiell service har driftstödet, liksom för övrigt även hemsändningsbidraget, sammanförts till ett anslag gemensamt med andra former av statligt stöd till glesbygden. Detta anslag uppgår till 74 milj. kr för budgetåret 1979/80. Från anslaget kan stöd utgå även till sysselsättningsfrämjande åtgärder vid företag i glesbygder, till intensifierade kommunala sysselsättningsinsatser samt till samhällelig service i glesbygd och slutligen till regionala utvecklingsfonder för speciella projekt som främjar företagsamhet i glesbygder och skärgårdar. I driftstödsärenden skall länsstyrelsen samråda med konsumentverket.

Enligt uppgift från konsumentverket har 160 dagligvarubutiker och fyra bensinstationer beviljats sammanlagt 18 milj. kr i investeringsstöd under perioden den 1 juli 1973 – den 30 juni 1979. Av dessa är 69 butiker belägna utanför det inre stödområdet. I 14 fall har stöd utgått för nybyggnad av butik. På tolv orter, som varit utan butik under en kortare eller längre period, har med hjälp av glesbygdssstödet dagligvaruförsäljning åter kunnat etableras. I 24 fall har stöd utgått till bensinanläggning i anslutning till dagligvarubutik och i fyra fall till bensinstationer. I tre fall har varubussverksamhet fått stöd. Stöd har i åtta fall utgått för övertagande av dagligvarubutik. Kreditgaranti har i elva fall tecknats för anskaffning av varulager.

En översiktlig beräkning av effekterna av investeringsstödet visar per den 30 juni 1979 att ca

- 15 000 hushåll innefattande ca 40 000 konsumenter regelbundet gör sina inköp i de butiker som beviljats stöd
- 50 000 personer bor stadigvarande inom butikernas omland

- 8 000 fasta fritidsboende har tillförsäkrats närservice
- 370 personer arbetar i de butiker vars existens tryggats
- 65 nya arbetstillfällen i butikerna beräknas ha tillkommit som en följd av stödet.

Under budgetåret 1978/79 har tolv dagligvarubutiker och en drivmedelsanläggning beviljats sammanlagt 411 000 kr i driftstöd. Under samma period beviljades statligt hemsändningsbidrag till 41 kommuner.

8 Företagsservice

Med företagsservice avses här utbildning och rådgivning. I rådgivning inefattas:

- information till företagen i olika frågor t. ex. om former för finansiering, beskattningsregler, lagstiftning, regler för handel på olika utlandsmarknader eller olika standardiserings-, säkerhets- och miljövårdskrav.
- konsulttjänster i tekniska, ekonomiska, administrativa frågor och marknadsföringsfrågor samt beträffande etableringar.

Tillgång till företagsservice är av stor betydelse framför allt för de mindre företagen, eftersom dessa i begränsad utsträckning kan anställa specialister på olika områden. En väl utbyggd företagsservice anpassad till småföretagens behov bidrar till att förbättra näringslivets verksamhetsförhållanden.

8.1 Företagsservice med samhällets medverkan

I samhällets regi och genom medverkan från samhället i form av bidrag och förmedling bedrivs en omfattande *utbildningsverksamhet*. Den statliga och statsunderstödda *rådgivning* som riktas mot mindre och medelstora företag lämnas främst av de regionala utvecklingsfonderna, vilket innebär att den är inriktad på tillverkande företag och endast kommer sådana serviceföretag till del som har direkt anknytning till tillverkande företag. En redogörelse för denna verksamhet ges i kapitel 5.

Av intresse i detta sammanhang är de utbildningsuppgifter som ankommer på *statens industriverk (SIND)*. Verket skall enligt riktlinjer i regeringens proposition 1977/78:40 om åtgärder för att främja de mindre och medelstora företagens utveckling ha det övergripande ansvaret på myndighetsplanet för småföretagsinriktade fortbildningsinsatser. I denna uppgift ingår att främja tillkomst och utveckling av företagsanpassade kurser och att samordna olika utbildningsaktiviteter. Verket skall också hålla sig underrättat om utbud och efterfrågan vad gäller kursverksamhet av intresse för småföretagen. För att fullgöra uppgiften har verket till sitt förfogande bl. a. ett särskilt anslag – *B 16 Bidrag till företagsinriktad fortbildning*. Anslaget, som tillkom den 1 juli 1978, uppgår till nära 9,2 milj. kr för budgetåret 1979/80. SIND är i sin verksamhet inriktad på samma målgrupp som utvecklingsfonderna. Även det nämnda anslaget användes för denna målgrupp och kommer således inte huvuddelen av servicenäringarna till del.

De övergripande förutsättningarna för att bidraget skall utgå är följande:

- Kurserna skall vara speciellt inriktade på de mindre och medelstora företagen.
- Kurserna skall göras lättillgängliga för målgruppen, dels genom en större geografisk spridning, dels genom en nedsättning av kursavgifterna. Kurserna skall dock huvudsakligen finansieras av arrangören, som regel genom deltagareavgifter.
- För att få del av bidraget måste kursarrangören uppfylla vissa krav, nämligen dels garantera att kurserna har en viss varaktighet, dels hålla kurserna öppna för alla inom målgruppen utan krav t. ex. på medlemskap i branschorganisationer.

Anslaget delas upp i två olika bidragstyper:

- Bidrag till genomförande av befintliga kurser.
- Bidrag till utveckling av nya kurser.

Genomförandestöd kan utgå till utbildningsgivare som idag tillhandahåller kurser vilka helt eller delvis uppfyller de kriterier som uppställts ovan. Utbildningsbehoven kartläggs lokalt av respektive utvecklingsfond, som också föreslår tänkbara kurser och utbildningsgivare. Efter en regional samordning av utvecklingsfondernas programförslag bedömer verket förslagen och fastställer anslagstilldelning. Bidrag kan också utgå till centralt arrangerade kurser. Bidraget utgår med viss procent av den ursprungliga kursavgiften. Utbildningsenheten vid de regionala fonderna kontrollerar att aktiviteterna har genomförts enligt programmet och att kriterierna i övrigt uppfyllts. Industriverket utbetalar därefter fastställt bidragsbelopp. Vid regionala utbildningsträffar där fonderna och verket deltar, utvärderas sedan programmen.

För följande typer av projekt kan utvecklingsstöd utgå:

- Utveckling av nya kurser och konferenser (inkl. självstudiematerial).
- Aktualisering av äldre kurser och bearbetning av befintligt kursmaterial så att det passar specifika branscher och företagsgrupper.

Inom anslagsramen för budgetåret 1978/79 på totalt 8 milj. kr beräknades, på grundval av tidigare års utbildningsprogram, att ca 400–450 kurser kunde få genomförandestöd och ett 80-tal projekt utvecklingsstöd. Detta innebar att i genomsnitt 70–75 bidragsberättigade kurser och 12 à 13 utvecklingsprojekt beräknades kunna bli genomförda i varje region.

Genom att kännedom om stödet ökar bland utbildningsgivare kommer dessa enligt industriverket sannolikt att ansöka om medel för allt fler bidragsberättigade kurser. Med tanke på att de regionala utbildningsenheterna befinner sig i ett uppbyggnadsskede förväntar sig verket att såväl antalet utbildningstillfällen som antalet utvecklingsprojekt kommer att öka. Industriverket framhöll i utredningen "Kursverksamhet vid statens industriverk" (SIND 1975:6) att det är angeläget att anslaget får en successiv utbyggnad så att möjligheter skapas för bredare, mera systematiska och långsiktiga initiativ till samordnings- och utvecklingsinsatser inom utbildningsområdet.

Inom den företagsinriktade verksamheten bör enligt SIND:s anvisningar för 1979–1980 i första hand prioriteras ämnesområdena marknadsföring, exportkunskap, produktförnyelse, produktionsteknik och användarfrämjande

åtgärder på dataområdet. Utbildningsaktiviteter kombinerade med uppföljande konsultinsatser kommer att prioriteras.

SIFU (statens industriverks enhet för företagsutveckling) bedriver en omfattande kursverksamhet med inriktning främst på mindre och medelstora företag. Dessa företag svarade budgetåret 1977/78 för drygt 60 % av antalet kursdeltagare. Återstoden kommer främst från de affärsdrivande verken och storföretag. Utbildningen är huvudsakligen av fortbildningskaraktär med praktiska och laborativa inslag och omfattar främst tekniska och ekonomiska ämnen inriktade på avgränsade funktioner i företagen. Antalet kursdeltagare är i genomsnitt 20 per kurstillfälle. Under budgetåret 1977/78 genomfördes totalt 1 034 kurser varav 767 öppna och 267 företagsbeställda. Kurslängden var i regel 2-5 dagar. Deltagarantalet uppgick till 21 500.

Det åligger SIFU enligt SIND:s instruktion att bl. a. insamla och bearbeta kunskaper och erfarenheter i tekniska, administrativa, kommersiella och ekonomiska frågor av betydelse för utvecklingen inom näringslivet samt att genom kursverksamhet, rådgivande verksamhet, information eller på annat sätt främja utbildning av företagare och anställda inom näringslivet. Målet är att genom fortbildning ge kunskaper som direkt leder till förbättrade arbetsprestationer.

SIFU är uppdelad på sex operativa sektioner nämligen för verkstads-teknik, byggnads- och VVS-teknik, el-teknik, processteknik, kemisk teknik samt företagsekonomi. Dessutom finns stabsorgan för marknads- och planeringsfrågor och en servicesektion.

Den företagsekonomiska sektionens verksamhet syftar till att genom information och utbildning skapa ökade förutsättningar för utveckling inom små och medelstora industri- och hantverksföretag. Utbildningen omfattar ämnesområdena ekonomi, administration, personalutveckling, marknadsföring, juridik samt vissa specialkurser. Efterfrågan är störst på kurser i kalkylering, beskattningsfrågor, marknadsföring och avtalsfrågor. Sektionens kursutbud riktar sig främst till personal i företagens ledningsfunktioner. Sektionen utvecklar kurser på eget initiativ eller efter beställning från företag eller branschorganisationer. En stor del av de kurser som sektionen nu har är generella och lämpade för företagare inom alla branscher. Huvuddelen av undervisningen, närmare 80 %, sköts av utomstående experter och konsulter.

SIFU:s verksamhet finansieras dels genom kursavgifter och andra ersättningar för tjänster, provningar, undersökningar m. m., dels genom statsanslag. För budgetåret 1979/80 har SIFU erhållit 9,4 milj. kr.

Enskilda yrkesskolor erhåller statsbidrag, som utgår till lärarlöner på grundval av beräknad normallönekostnad. I vissa fall utgår ett tillägg avsett för driftskostnader. För budgetåret 1979/80 utgår bidrag bl. a. till Köpmannainstitutet, Berghs reklam/marknadsskola AB, Kooperativa förbundets utbildningssektion Vår gård, Svenska Åkeriförbundets yrkesskola, Svenska Frisörsföreningens yrkesstudio samt SHIO-Familjeföretagen (föreläsningsverksamhet). Av det totala bidraget på 28 milj. kr erhåller dessa drygt 2,2 milj. kr, varav Köpmannainstitutet svarar för nära hälften.

Inom *gymnasieskolan* finns förutom de vanliga utbildningslinjerna även olika typer av specialkurser. Inom den ekonomiska sektorn finns kurser bl. a. för blivande butiksledare inom detaljhandeln, ett- och tvååriga de-

taljhandelskurser samt introduktionskurs för handeln. Högre specialkurser förekommer för detaljhandelns marknadsföring och vidare med benämningen ekonomisk specialkurs där bl. a. en distributiv gren ingår.

Den kommunala vuxenutbildningen (KOMVUX) är organisatoriskt knuten till gymnasieskolan. KOMVUX-kurser skall vara kompetensinriktade eller arbetsmarknadsinriktade och följa centralt utfärdade läroplaner. Flertalet kommuner i landet anordnar för närvarande kurser för vuxna i ämnen som finns på grundskolans högstadium och i gymnasieskolan. Dessutom anordnas direkt yrkesinriktade kurser enligt läroplaner som gäller enbart för KOMVUX – särskild yrkesinriktad utbildning. Även landstingskommuner anordnar viss gymnasieskolutbildning och särskild yrkesinriktad utbildning. Kursutbudet varierar mycket från kommun till kommun. Mest mångsidig är givetvis utbildningen i de största kommunerna. Olika åtgärder prövas emellertid för att ge KOMVUX en större bredd även i mindre kommuner.

Under ett läsår deltar ungefär 160 000 personer i KOMVUX-kurser, varav ca 60 000 i yrkesinriktade kurser. Under budgetåret 1978/79 anslogs 364,5 milj. kr för KOMVUX:s verksamhet. Fr. o. m. den 1 juli 1978 anordnas – efter försöksverksamhet 1975–1978 – yrkesinriktade kurser i ämnen på bl. a. två-årig distributions- och kontorslinje, konsumtionslinje, livsmedelsteknisk linje och vårdlinje samt i ämnen i specialkurser i gymnasieskolan. Kurserna, som i stor utsträckning ersätter äldre utbildning, är samtliga arbetsmarknadsinriktade och behörighetsgivande. Regeringen beslutade 1976 att samråd med arbetsmarknadens parter skall äga rum rörande utformning av läroplaner för yrkesinriktad utbildning. Detta sker inom en central samrådsgrupp med representanter för kommunförbundet, landstingsförbundet, LO, SACO/SR, TCO, SAF, PUN och SÖ. När så behövs, förbereds läroplanerna i arbetsgrupper. Parternas inflytande skapar garantier för att kurserna blir arbetsmarknadsinriktade.

Försöksverksamhet med yrkesinriktad högskoleutbildning (YTH) inleddes 1975. Verksamheten var från början enbart inriktad på industrin. Sedan 1977 finns även YTH för handel och distribution. Denna vänder sig främst till dem som arbetar i varuhandeln inom detaljhandelns säljfunktion eller partihandelns lagerfunktion. Utbildningen ger kunskaper och färdigheter som krävs för ett vidgat ansvarsområde och arbetsledande befattningar. Utbildningen är upplagd kring aktuella problem och tendenser inom handelns område. Behörig för YTH är den som genomgått gymnasieskolan eller viss yrkesutbildning eller har yrkeserfarenhet. Till utbildningen, som omfattar tre terminer, antas 30 studerande. Handelns organisationer på arbetsgivar- och löntagarsidan deltog i utformandet av utbildnings- och kursplaner. Handelns yrkesnämnd spelade i detta sammanhang en betydelsefull roll.

Inom högskolans ram bedrivs, förutom de vanliga utbildningarna, småföretagsinriktad utbildning i Jönköping och Växjö. I Västerås finns en särskild marknadsföringslinje. En ny allmän utbildningslinje, linjen för handel och distribution på 60 poäng, inrättas under 1979. De enskilda högskolestyrelserna har rätt att självständigt inrätta lokala linjer och enstaka kurser. I såväl högskolestyrelserna som i linjenämnderna ingår företrädare för yrkeslivet, som därigenom kan påverka kursutbudet.

Arbetsmarknadsutbildning (AMU) har expanderat kraftigt under senare år. Deltagarna fördelas mellan kurser anordnade av SÖ eller företag – bl. a.

med hjälp av den s. k. 25-kronan – samt mellan utbildning i det reguljära utbildningsväsendet och kurser anordnade av organisationer.

Ansvaret för AMU delas av AMS och SÖ. För att ge dessa råd vid planläggningen av kursverksamheten, dess yrkesinriktning och omfattning, finns en rådgivande delegation med representanter för bl. a. arbetsmarknadens parter samt kommun- och landstingsförbunden. Vid utarbetandet av läroplanen för AMU samarbetar SÖ med olika branschorgan och institutioner inom aktuella yrkesområden. AMU beviljas på arbetsmarknadspolitiska grunder och är öppen för den som är arbetslös eller riskerar att bli det, är anmäld på arbetsförmedlingen och har fyllt 20 år. Kravet på arbetslöshet gäller inte utbildning till yrken med stor brist på utbildad arbetskraft. Läroplaner för AMU finns för ett stort antal ämnesområden. Bland dessa kan nämnas läroplaner med följande benämningar: redovisning för småföretagare, administration i mindre och medelstora företag, högre företagsekonomisk kurs, allmän detaljhandel och säljkonsulenter.

8.2 Företagsservice inom organisationer

En omfattande företagsservice lämnas av organisationerna på arbetsmarknaden och branschorganisationerna samt av vissa institut som dessa är intressenter i.

Arbetsgivarorganisationerna lämnar främst information och råd om förhållandena på arbetsmarknaden samt svarar för avtalsförhandlingarna, dvs. i huvudsak frågor som rör medlemmarna i deras funktion som arbetsgivare. Nya lagar som medbestämmandelagen och semesterlagen kräver omfattande information till medlemsföretagen. Likaså fordrar avtal om t. ex. löner, arbetsmiljö och företagshälsovård upplysnings- och utbildningsverksamhet från organisationernas sida.

Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF) är det svenska näringslivets största organisation.

I SAF ingår (i maj 1979) över 35 800 företag, sammanslutna i 37 förbund och med drygt 1,3 miljoner arbetstagare. Omkring 35 % av alla anställda i Sverige arbetar i företag anslutna till SAF. De flesta av dessa är småföretag. Något över 50 % av företagen har högst fem anställda och drygt 80 % högst 25 anställda.

SAF representerar större delen av industrin samt stora grupper av företag inom jord- och skogsbruk, gross- och detaljhandel, hantverk, hotell och restauranger, byggnads- och anläggningsverksamhet, väg-, sjö- och lufttransport, försäkringsväsen, läkar- och tandvård, biografer och teatrar m. m.

SAF:s främsta uppgift är att förhandla om löner och andra anställningsvillkor. Vidare ger SAF service och råd i olika frågor t. ex. lönestatistik, produktionsteknik, arbetsorganisation, medbestämmande och arbetsmiljö. Resurserna för detta har ökat genom den regionala verksamhet som byggts upp med kontor på nio olika platser i landet, nämligen: Falun, Göteborg, Jönköping, Linköping, Malmö, Skellefteå, Sundsvall, Växjö och Örebro.

Omkring 11 000 av företagen i SAF finns inom Handels Arbetsgivareorganisation (HAO). Centrala Gruppen inom HAO, som repre-

senterar företagen inom handeln samt inom ett stort antal servicebranscher, omfattar ca 8 000 företag med drygt 185 000 anställda.

För att hjälpa företag på handelns område med t. ex. personalplanering, rationella lönesystem och andra rationaliseringsåtgärder har HAO bildat ett särskilt bolag, HAO-konsult. Företagen på HAO-området kan även utnyttja HAO:s datalönesystem. HAO anordnar seminarier för företagsledare och personalchefer inom arbetsrättens område samt kurser om olika lagar och avtal på arbetsmarknaden. Vidare genomförs bransch- och företagsanpassad ekonomiutbildning.

ALI-RATI, SAF:s utbildningscentrum, bedriver en omfattande utbildningsverksamhet bl. a. inom områdena ledarskapsutveckling, produktionsekonomi och lönesättning. Vissa kurser är speciellt inriktade på en särskild bransch. *ALI-RATI* har 16 000–17 000 deltagare per år och genomför både öppen och företagsintern utbildning.

ALI-RATI lämnar också konsultinsatser. Medelstora och större företag inom industrin har hittills dominerat bland institutets kunder. För att möta efterfrågan från mindre företag har man utformat en särskild småföretagsutbildning. I samarbete med *SIND* har man utvecklat kurspaket för mindre företag. *ALI-RATI* har även inlett samarbete med HAO och Handelns yrkesnämnd i syfte att planera för en ny utbildning inom detalj- och par-tihandeln.

Sveriges Köpmannaförbund är den enskilda detaljhandelns organisation. Medlemmarna utgörs av 16 500 köpmän. Dessa är organiserade i 400 lokalföreningar, vilka i sin tur ingår i 19 distriktsorganisationer. Föreningar och distrikt bevakar medlemmarnas intressen på lokal och regional nivå. Branschfrågorna bevakas av 22 riksbranschorganisationer. Förbundet representerar detaljhandeln i olika statliga organ. Köpmannaförbundet bedriver en omfattande serviceverksamhet bl. a. beträffande ekonomisk rådgivning. Medlemmarna har 25 redovisningsbyråer över hela landet till sitt förfogande. Förbundet har jurister som är specialiserade på handelns juridik. Den huvudsakliga verksamheten är inom hyres- och fastighetsrätten. Förbundet har en stadsplanebyrå som gör utredningar, ger råd och hjälp när det gäller planeringen av nya centra, saneringar, trafikomläggningar m. m. Riksbranschorganisationer, länsförbund och lokalföreningar lämnar service till sina respektive medlemmar. Viktiga informationskanaler är de olika organens tidningar.

Köpmannainstitutet är Sveriges Köpmannaförbunds institut för yrkesutbildning. Institutet genomför dels rekryteringsutbildning, dels fort- och vidareutbildning för den enskilda handeln. Den senare utbildningen drivs huvudsakligen i samarbete med enskilda företag, ekonomiska grupperingar eller med handelns organisationer. Dessa svarar för omkring 40 % av det totala antalet kursdeltagare, som uppgår till ca 2 500 per år. Bland kurserna kan nämnas butiksledarutbildning och eftergymnasial företags- och distributionsekonomisk utbildning. Den senare med praktikavsnitt. Institutet medverkar vid utbildning även på lokal och regional nivå. Institutet omsätter nära 3 milj. kr och finansierar verksamheten med kursavgifter, anslag från Köpmannaförbundet samt ett statsbidrag på ca 1 milj. kr. Distrikts- och riksbranschorganisationerna inom Köpmannaförbundet bedriver i stor utsträckning egen utbildning.

SHIO-Familjeföretagen är en näringspolitisk riksorganisation för familjeföretag och andra huvudsakligen mindre och medelstora företag inom enskilt näringsliv. I organisationen ingår drygt 35 000 företag. Dessa är organiserade i något över 400 lokalföreningar och i nio regioner, som består av ett eller flera länsdistrikt. Till organisationen är dessutom omkring 45 branschförbund anslutna. SHIO-Familjeföretagen erbjuder sina medlemmar service i form av rådgivning i bl. a. skattetekniska, arbetsrättsliga och andra juridiska frågor. Information om väsentliga lagändringar och händelser som berör företagen lämnas via den egna tidningen eller speciella broschyrer. SHIO-Familjeföretagens ekonomitjänst samarbetar med ett 40-tal skatte- och bokföringsbyråer runt om i landet. Dessa är specialiserade på de mindre företagens problem. SHIO-Familjeföretagen och Köpmanaförbundet har inlett ett samarbete för att förstärka den juridiska rådgivningen till medlemmarna.

SHIO-Familjeföretagen driver *Hantverkets folkhögskola*. Huvudkurserna utgörs av en allmän, en företagsekonomisk och en konsthantverklig-estetisk linje. Dessutom har man ett utbud av korta ämneskurser som anordnas i samarbete med branschförbunden eller SHIO-Familjeföretagen centralt. Skolan har också en omfattande kurs- och föreläsningsverksamhet inom bl. a. juridiska och ekonomiska ämnen med särskild inriktning på allmänna företagsproblem. Organisationen genomför nu en kartläggning av utbildningsbehovet. Syftet är att skapa en utbildningsstege för medlemmarna. Utbildning bedrivs också regionalt inom SHIO-Familjeföretagen samt av flera av branschförbunden. Dessa bedriver såväl yrkesutbildning som utbildning i mer allmänna ämnen.

Sveriges grossistförbund (SGF) är riksorganisation för partihandels- och importföretag och har drygt 1 000 medlemmar. Förbundet har ett femtiotal branschföreningar samt ett antal direktanslutna företag. SGF företräder medlemmarna i olika sammanhang och ger dem service i varierande former. Regional organisation saknas. Grossistförbundets rådgivning omfattar främst skattefrågor och juridik. Man hjälper bl. a. medlemmarna i marknadsrättsliga frågor inför NO och KO. Grossistförbundet bedriver också viss utbildningsverksamhet. Främst har man kurser för säljare, inköpare och lagerchefer.

Svenska åkeriförbundet (SÅ) är riksorganisation för åkeriföretag. SÅ har 14 000 medlemmar och är uppbyggt av 24 regionala åkeriföreningar. Förbundet är intresseorganisation för sina medlemmar och företräder dem inför bl. a. myndigheter. Medlemmarna kan vidare erhålla hjälp i bl. a. marknadsföringsfrågor. Förbundet utför företagsanalyser åt medlemsföretagen och bedriver utvecklingsarbete i fråga om t. ex. transportlösningar. Medlemsföretagen äger gemensamt ett servicebolag som har hand om redovisnings- och revisionsverksamhet och tar fram ekonomiska nyckeltal. SÅ har också en egen yrkesskola som finansieras genom kursavgifter, anslag från förbundet och statsbidrag. Uppskattningsvis deltar 10 % av medlemmarna i utbildningen varje år. Antalet elevtimmar har nästan femdubblats från 1973/74 till 1978/79, då det uppgick till 58 100. Skolan ger utbildning såväl i branschspecifika ämnen som i mer allmänna ekonomiska och juridiska frågor. Viss utbildning anordnas i samarbete med respektive åkeriförening.

Handelns yrkesnämnd är ett samarbetsorgan med syfte att främja utbildning

inom och rekrytering till handeln. I yrkesnämnden ingår företrädare för HAO, Kooperationens förhandlingsorganisation, Handelsanställdas förbund och Handelstjänstemannaförbundet. Yrkesnämnden försöker påverka utbildningsverksamheten så att den anpassas efter handelns krav. Man medverkar i olika utredningar och arbetsgrupper, t. ex. gymnasieutredningen, YTH handel och distribution, handelsutbildning inom KOMVUX och AMU. Yrkesnämnden har en rad projekt i gång varav ett syftar till att ta fram utbildningsmaterial för mindre företag.

Institutet för Företagsledning, IFL, är en fristående, riksomfattande stiftelse. Huvudmän är Handelshögskoleföreningen, SAF, Svenska Civilekonomföreningen, Sveriges Civilingenjörsförbund och Sveriges Industriförbund. Stiftelsen bedriver utbildning av personal för ledaruppgifter och stöder vetenskaplig forskning som främjar sådan utbildning. IFL vänder sig till privata, kooperativa och offentliga företag och förvaltningar. Kurserna omfattar bl. a. företagsledning, ekonomisk analys, planering och styrning, marknadsföring, redovisning och finansiering, utbildningsprogram för styrelseledamöter samt chefs- och organisationsutveckling. Kurserna varar 4-6 veckor med uppföljningsseminarier på tre dagar. Under år 1978 deltog ca 1 200 personer i kurser och seminarier. Antalet representerade företag eller organisationer bland deltagarna var ca 640. IFL används även för företagsintern utbildning.

De *fackliga organisationernas* huvuduppgift är att ta tillvara medlemmarnas intressen. Den verksamhet som bedrivs inom och av de fackliga organisationerna är till sin natur sådan att den direkt påverkar och avser att påverka förhållandena inom företagen. Den svenska modellen bygger i hög grad på förutsättningen att det existerar starka fackliga organisationer. I den arbetsmarknadslagstiftning, som byggts upp under senare år, spelar de fackliga organisationerna en central roll.

Handelstjänstemannaförbundet (HTF) organiserar tjänstemän vid företag vilkas verksamhet till övervägande del faller inom handeln, transport- och övriga servicenäringsområden. Förbundet, som ingår i Tjänstemännens Centralorganisation (TCO), organiserade 93 000 medlemmar i april 1979. Medlemmarna arbetade i ca 10 000 företag. Inom Privattjänstemannakartellens (PTK) ram svarar HTF för avtalsförhandlingarna avseende serviceföretagens tjänstemän. Det lönestatistiska underlaget inför förhandlingarna framställs till stor del gemensamt av HTF och arbetsgivareorganisationerna.

Trygghetsrådet som inrättats av de privata tjänstemännens fackliga organisationer och Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF) bedriver en omfattande verksamhet som syftar till goda och trygga anställningsförhållanden i företagen. I enlighet med SAF/PTK:s Trygghetsavtal förmedlas tjänstemän mellan företag med övertalig personal och företag med personalbehov. Trygghetsrådets verksamhet innefattar även stödande av företagets insatser för att möta övertalighetsproblem och förebygga uppsägning.

Inom *Landsorganisationen (LO)* finns ett flertal förbund som organiserar personal i serviceföretagen. De största är *Handelsanställdas förbund* med 152 000 medlemmar, *Transportarbetareförbundet* med 57 000 medlemmar och *Hotell- och Restauranganställdas förbund* med ca 30 000 medlemmar. Förhandlingar angående löner och allmänna anställningsvillkor sker dels centralt mellan LO och SAF, dels mellan förbunden och motsvarande ar-

betsgivarorganisation. Samtliga förbund och även LO bedriver en omfattande utbildningsverksamhet. Medlemmarna utbildas i fackliga ämnen som avtalskännedom, arbetsmiljöfrågor och arbetsrätt men också i mer allmänna ämnen.

8.3 Företagsservice inom samverkande företag

Möjligheten att få tillgång till företagsservice är en bidragande orsak till att företag inom servicenäringarna samverkar i olika former eftersom företagsservicen har betydande stordriftsfördelar. Utbildning och rådgivning ses dessutom ofta som väsentliga faktorer för att förbättra konkurrenskraften inom t. ex. kedjor och koncerner inom detaljhandeln.

Inom ICA utförs en rad arbetsuppgifter i form av rådgivning och service till butikerna av regionföretagen ICA Eol, ICA Essve och ICA Hakon. Det gäller olika former av säljstödande aktiviteter, exempelvis veckoannonser, vidare bevakning av nya butikslägen, hjälp med förnyelse av butiker, butiksprofilering och med finansiering. Handlarna kan vidare få hjälp med administrativa rutiner som redovisning, internrevision och personalplanering samt dessutom styrelsearbete.

Genom ICA AB:s dotterbolag AB Köpmannatjänst får ICA-butikerna råd och hjälp vid nyetablering och förnyelse av butikerna. Sådan rådgivning omfattar byggnation, butiksplanering, butiksmiljö samt butiksutrustning. Servicen omfattar hela planeringskedet från lägesbevakning till färdigutrustad butik. På riksplanet biträder även ICA AB:s centrala etableringsavdelning vid lägesbevakning samt diskussioner och förhandlingar med myndigheter.

Inom ICA AB finns också en särskild funktion för samhällskontakt och samhällsekonomi för att bistå och bevaka ICA-köpmännens intressen, exempelvis när det gäller prisförhandlingar.

ICA-rörelsen har en egen skola, ICA-skolan, som anordnar kurser och seminarier över hela landet. Man genomför 600–700 kursdagar per år med 8 000–10 000 deltagare, i huvudsak butiksmedarbetare. ICA-skolan har ett kursprogram med fasta utbildningsgrenar med grund-, vidare- och ledarutbildningar samt en köttutbildning. Dessa kompletteras med kortare kurser som tar upp aktuella frågor. Utbildningen ses som ett väsentligt konkurrensmedel, därför är det i stort sett endast ICA-medlemmar som är med på kurserna. Huvuddelen av ICA-butikerna täcks genom ICA-skolans nuvarande verksamhet. Hälften av alla ICA-köpmän har deltagit i kurser i ICA-skolan. I butiker med över 6 milj. kr i omsättning har 90 % deltagit.

DAGAB:s detaljhandelsdivision har till uppgift att planera, etablera och utforma butiker, att rekrytera och utbilda köpmän och personal och att hjälpa köpmän med finansiering och ekonomisk rådgivning. DAGAB har konsulenter för rådgivning till butikerna i varukunskap, marknadsföring, ekonomi, administration, teknisk planering och bokföring. Vissa av dessa funktioner utförs också av kedjorna Vivo och Favör som dessutom har program för profilskapande åtgärder och konsumentnära marknadsföring. DAGAB har vidare utvecklat dels ett system för elektronisk ordertagning, dels ett för dagligvaruhandeln specialanpassat redovisningssystem.

För DAGAB är utbildning en relativt ny uppgift. Man bygger nu upp såväl yrkes- som butiksledarutbildning. Målet är att utbilda 125–150 nya livsmedelshandlare per år. Utbildning för säljledare och inköpare bedrivs också, liksom kurser i budget- och redovisningssystem samt projektarbete. I fråga om yrkesutbildning utnyttjas också de kurser som anordnas av Sveriges Livsmedelshandlareförbund (SSLF). ICA, DAGAB och SSLF har en gemensam treårig aspirantutbildning. Aspiranten är anställd av respektive företag och garanteras praktik inom olika områden i parti- och detaljhandeln. Aspirantutbildningens mål är att utbilda köpmän.

KF:s detaljhandelssektor ger konsumentföreningarna en heltäckande service. Sektorn arbetar bl. a. med detaljhandelsetablering, service i driftsfrågor, utveckling av datasystem och sortimentsfrågor. KF har ett eget arkitektkontor som medverkar vid ritnings- och projekteringsarbeten. Annonssbyrån Svea lämnar service i fråga om marknadsföring och reklam.

KF anordnar utbildning för anställda inom Kooperationens butiker, varuhus, industriföretag, lagercentraler, kontor, restauranger etc. Utbildning bedrivs dels av förbundets skola Vår Gård, dels av konsumentföreningarna på regional nivå. Strävan är att en allt större del av utbildningen skall ske regionalt. I varje region har den dominerande föreningen ett utbildningsansvar för regionen. På Vår Gård finns en särskild avdelning för lokalprogram. Kursprogrammet är i stor utsträckning befattningsinriktat med utbildning för t. ex. föreningsledare, butikschefer, konsulenter och inköpare samt branschriktade kurser. KF har en treårig aspirantutbildning för dem som vill nå högre befattningar. Vår Gård har ungefär 3 000 kursdeltagare per år. En betydande del av utbildningsvolymen ligger på lokal nivå. Möjlighet till utbildning finns också genom Brevskolans kurser som utformas i nära samarbete med Vår Gård och föreningarna.

De frivilliga fackkedjorna utför en rad servicefunktioner för sina medlemmar. De vanligast förekommande servicefunktionerna bland de totalt 43 kedjor¹ som omfattas av HUI:s rapport *Frivilliga fackkedjor 1977/78*, är:

Inköp	40 kedjor
Annan reklam än annonsering	38
Annonsering	37
Import	35
Konsultverksamhet	33
Utbildning	33
Betalningsansvar	30
Sortimentsstyrning	27
Utredningsverksamhet	25

Utbildning förekom inom 33 av 43 kedjor vid utgången av 1977. Denna utbildning avser såväl bransch- och varukännedom som butiks- och företagsledning.

Sju frivilliga fackkedjor samverkar i det gemensamt ägda *Fackhandelsutveckling AB* (FUAB). FUAB har utvecklat ett för de sju kedjorna delvis gemensamt utbildningsprogram bl. a. i syfte att erhålla nya butiksägare. I utbildningspaketet ingår introduktionskurs, kurs i säljteknik, butikscheferkurs och företagsledarkurs. Totalt har 400 detaljister gått på företagsledarkurserna sedan starten 1974. Utvecklingen på utbildningsområdet går från centrala kurser mot regionala/lokala arrangemang allt eftersom kedjorna

¹ År 1977 fanns 44 kedjor. I HUI:s rapport ingår emellertid endast uppgifter från 43 kedjor.

bygger upp intern kapacitet. FUAB förmedlar också etableringskontakter för delägarnas räkning. Under 1978 har ett nytt butiksdatasystem börjat utvecklas.

Ett omfattande utbud av företagsrådgivning, med den innebörd som använts här, kommer vidare från konsult- och uppdragsföretag, som kan erbjuda tjänster inom en rad områden. Som exempel kan här nämnas företagslednings-, etablerings- och organisationskonsulter, bokförings- och reklambyråer, konsulter i ekonomiska och juridiska frågor. Branschorganisationerna har, som tidigare framgått, ofta samarbete med konsulter inom vissa områden dit medlemmar kan hänvisas för att få råd och service i olika frågor.

Utbildning bedrivs också av franchisegivare, mångfilialföretag och företag som har försäljning genom kommissionärer. Av väsentlig betydelse är vidare den utbildning, framför allt i varukännedom, som leverantörsföretagen bedriver.

8.4 Utredningar om företagsservice

HUI har på uppdrag av serviceföretagsutredningen undersökt i vilken omfattning de mindre och medelstora detaljhandelsföretagen under det senaste bokföringsåret (1977/78) dels anlitat konsult för t. ex. marknadsföring, administration, etablering och ombyggnader, dels utnyttjat någon form av utbildnings- eller kursverksamhet (se bilaga). Undersökningen visar att omkring en fjärdedel av företagen fått konsult hjälp. Andelen är betydligt högre för dagligvaruhandeln (ca 37 %) än för fackhandeln (13 %). Förklaringen till den höga andelen inom dagligvaruhandeln är att samtliga företag som är anslutna till de frivilliga kedjorna inom dagligvaruhandeln får hjälp med sin marknadsföring. Visserligen utövar vissa av fackhandelns kedjor marknadsföringsfunktion för sina medlemmar, men anslutning till frivillig kedja inom denna branschgrupp är betydligt lägre än inom dagligvaruhandeln.

Andelen som anlitat konsult är betydligt högre för de medelstora än för de små företagen, vilket sammanhänger med anslutningen till frivillig kedja.

HUI konstaterar i sin utredning att inget företag har angivit att de sökt konsultationshjälp men inte lyckats få någon sådan hjälp. Tre fjärdedelar av de mindre och medelstora detaljhandelsföretagen har emellertid *inte* sökt någon konsult hjälp vad avser marknadsföring, administration, etablering m. m. under det senaste räkenskapsåret.

Omkring 11 % av samtliga mindre och medelstora detaljhandelsföretag har under det senaste bokföringsåret utnyttjat någon form av kurs eller utbildning. Andelen är några procentenheter lägre i dagligvaruhandeln än i fackhandeln. Det är främst de medelstora företagen som utnyttjat kurser och utbildning. Dessa redovisar ca 50 % deltagande, medan deltagandet för de mindre företagen endast uppgår till ca 8 %.

Kurser arrangerade av branschorganisationer har utnyttjats mest men även leverantörskurser och kurser hos frivilliga kedjor redovisar högt deltagande.

De frivilliga kedjornas kurser dominerar inom dagligvaruhandeln men branschorganisationernas kurser inom fackhandeln sett till andelen bevistade kurser. Fackhandelns företag har i relativt stor utsträckning även utnyttjat kurser arrangerade av leverantörer.

Endast 2 % av de mindre och medelstora företagen har angivit att de saknat någon form av utbildning eller kurs. I några fall har det gällt inställd kurs och kurs som varit fullbelagd. De kurser och den utbildning som erbjuds detaljhandelsföretagen får därför anses i huvudsak motsvara deras efterfrågan, anser HUI.

Utredningen om företagsutbildning (UFU) gjorde i sitt betänkande (SOU 1977:92) *Utbildning i företag, kommuner och landsting, en kartläggning bl. a. av utbildningens omfattning inom olika näringsgrenar och i företag av olika storlek*. UFU:s undersökningar visade att större företag i högre grad än mindre bedriver personalutbildning¹ i systematiserade former. Under år 1975 hade 15 % av företag med 2–19 anställda personalutbildning. Av företag med 20–99 anställda hade 41 % utbildning och motsvarande tal för företag med 100–499 samt med över 500 anställda var 76 % respektive 85 %. Undersökningarna tydde vidare på att relativt många av de mindre och medelstora företagen hellre anlitar externa kursarrangörer än anordnar egen utbildning. Andelen företag som hade personal anställd för utbildningsfrågor ökade också markant med stigande företagsstorlek. När det gäller utbildning inom olika näringsgrenar konstaterade UFU att inom varuhandeln bedrev närmare 20 % av företagen personalutbildning, vilket motsvarade ungefär genomsnittet för hela företagssektorn. Inom hotell- och restaurangbranschen var utbildningens omfattning mindre än inom andra sektorer av näringslivet. Andelen som där bedrev utbildning var 8 % medan motsvarande andel för banker och försäkringsbolag var 71 % och för fastighetsförvaltning, uppdragsverksamhet och viss annan serviceverksamhet 24 %.

UFU konstaterade att samhället successivt övertagit en allt större del av den grundläggande yrkesutbildningen. Detta har främst skett genom utbyggnaden av gymnasieskolan och arbetsmarknadsutbildningen.

Utbildningsbehoven i de mindre företagen samt företagareutbildningens inriktning och omfattning har studerats av *rådet för mindre och medelstora företag*. I rådets betänkande (SIND 1:1974) *Företagareutbildning i mindre och medelstora företag*, framhölls att de större företagen i högre grad än de mindre har uppmärksammat utbildningens betydelse som ett verksamt medel att effektivisera företaget. De mindre företagen hade enligt rådet inte i samma utsträckning utnyttjat det ökade utbildningsutbud som utvecklats. En studie genomförd vid Umeå universitet – på uppdrag av delegationen för de mindre och medelstora företagen, som var föregångare till rådet – visade att ungefär var femte företagare deltog regelbundet i vidareutbildning. Det allvarligaste hindret för deltagande var tidsbrist. Andra faktorer av central betydelse för en ökad och förbättrad småföretagarutbildning angavs vara utbildningens kvalitet och relevans sett ur företagets synvinkel, kurskostnaden och företagarnas attityder. Rådet anförde som sin uppfattning att samhället inte bör ersätta andra utbildningsorgan, utan huvuduppgiften bör vara att garantera att erforderlig samordning av knappa resurser sker, att viss utvecklingsverksamhet kommer till stånd, att vissa typer av försöks- och utvecklingsinsatser genomförs samt att utbildnings-

¹ Med personalutbildning avses av företaget bekostad utbildning av den egna personalen i egen eller annans regi.

alternativ erbjuds inom nya eller specialiserade sektorer där sådana möjligheter annars inte skulle föreligga.

Hotell- och restaurangutredningen ägnade i sitt betänkande (SOU 1978:37) Hotell- och restaurangbranschen betydande uppmärksamhet åt branschens utbildningsfrågor. Utredningen såg utbildningen som ett effektivt medel att förbättra branschens situation bl. a. när det gäller att utveckla nya produkter och service som svarar mot konsumenternas önskemål. Utredningens förslag omfattade gymnasieskolan, den kommunala vuxenutbildningen, arbetsmarknadsutbildningen och högskolan.

I den s. k. *småföretagspropositionen* (1977/78:40) om åtgärder för att främja de mindre och medelstora företagens utveckling behandlades såväl rådgivnings- som utbildningsfrågorna varvid särskilt de regionala utvecklingsfondernas roll i detta sammanhang belystes. En närmare redogörelse för detta lämnas i kapitel 5. I nämnda proposition konstaterades att studier genomförda av SIND och Ingenjörsvetenskapsakademien visade att huvuddelen av småföretagen upplevde en brist på information främst vad gäller tekniska frågor och marknadsförhållanden. I vissa sammanhang har konstaterats att den information som t. ex. kanaliseras via olika samhällsorgan till företagssektorn når de mindre företagen i begränsad omfattning och inte sällan först efter en längre tid. I propositionen uppgavs vidare att små företag ofta har sämre möjligheter än större företag att ta i anspråk högskoleutbildad och annan kvalificerad arbetskraft. Småföretag har också många gånger sämre möjligheter att sända sina anställda på kurser och vidareutbildning.

I juni 1978 uppdrogs åt en särskild utredare att utreda frågan om framtida organisationsformer för verksamheten inom statens industriverks enhet för företagsutveckling (SIFU). I sitt betänkande (Ds I 1978:38) SIFU:s organisationsform, gjorde utredaren (*SIFU-kommittén*) vissa allmänna överväganden om utbildningens betydelse för småföretagen. En väsentlig utgångspunkt för kommittén var att småföretagen – dvs. företag med upp till 200 anställda – har behov av särskilda utbildnings- och andra företagsserviceinsatser från samhällets sida.

SIFU-kommittén anför i sitt betänkande (sid 41f) bl. a.:

”Kommittén ser det som ett rättvisekrav att samhället ställer särskilda resurser på företagsserviceområdet till småföretagens förfogande. Förutom de rådgivnings-, konsult- och utbildningsinsatser för småföretagen som samhället stöder via de regionala utvecklingsfonderna behövs enligt kommitténs mening stöd till utveckling och genomförande av kursverksamhet med inriktning på småföretagens speciella behov. På detta område har sedan länge SIFU spelat en central roll. Vid de överläggningar som kommittén fortlöpande haft med företagens och de anställdas organisationer under utredningsarbetet har organisationerna betonat värdet av ett organ med SIFU:s uppgifter. SIFU:s direktkontakter med företagen och deras anställda via kursverksamheten bekräftar denna uppfattning. Det är också kommitténs mening att SIFU:s utbildningsverksamhet fyller en viktig funktion när det gäller att främja utvecklingen av småföretagen. De samlade utbildningsbehoven inom småföretagssektorn gör det vidare naturligt att betrakta SIFU som ett utbildningsorgan i utveckling. SIFU torde få vidgade uppgifter och ökad betydelse i takt med utbyggnaden av de regionala utvecklingsfondernas kontaktförmedling och annan service på bl. a. utbildningsområdet.”

Vidare anför SIFU-kommittén (sid. 77):

”Kommittén finner anledning att betona att man i den fortsatta handläggningen av SIFU-frågorna bör utgå från att ge SIFU möjlighet att utvecklas till ett ännu mer effektivt och allsidigare serviceorgan för företagen inom sitt område. Det finns flera luckor att fylla och att utveckla områden där man redan är verksam. Inte minst riksdagens satsning på utvecklingsfonderna innebär ökade uppgifter och möjligheter för SIFU. Ökat direkt engagemang från näringslivet kommer att verka i samma riktning. Kommittén föreslår därför att staten, vid en omorganisation av SIFU till stiftelse, tillskjuter fem milj. kr som stiftelsekapital. Vidare anser kommittén att det, mot den bakgrund som här anförts, bör övervägas att tillföra SIFU ökade driftsbidrag i framtiden. Detta får ses som en åtgärd för att öka produktiviteten i näringslivet vilket kommer hela samhällsekonomin till godo.”

I fråga om samspelet mellan SIFU och de regionala utvecklingsfonderna framhåller kommittén vidare (sid. 81 f):

”Samhället har i ökad omfattning satsat på utvecklingsfonderna bl. a. som kontaktorganisation mellan småföretagen och samhället. Det är därför följdriktigt att SIFU:s verksamhet anpassas till de utbildningsbehov som fonderna finner ute hos företagen. Kommittén vill härvid påminna om den speciella kompetens som finns hos fonderna på detta område och den utbildningsservice som de förmedlar. Som tidigare har beskrivits finns en särskild utbildningskonsultfunktion vid varje fond samt länsövergripande utbildningsenheter. Samspelet mellan SIFU och fonderna kan i princip beskrivas på det sättet att fonderna slussar utbildningsbehovet till SIFU som antingen genomför – centralt eller lokalt – befintliga kurser i samverkan med fonderna eller också utvecklar nya kurser för genomförande. Vidare framhålls möjligheten för SIFU att ta på sig uppdragsprojekt från bl. a. intresseorganisationerna.”

I december 1978 uppdrog regeringen åt industriverket att utreda vissa frågor om *hantverkets situation och framtidsutsikter*. Utredningen skall enligt sina riktlinjer med utgångspunkt i en översiktlig genomgång av hantverksyrkenas omfattning och betydelse i den svenska ekonomin kartlägga vilka hantverk som är på väg att försvinna samt lämna konkreta förslag till åtgärder i syfte att bevara berörda hantverk. Vad gäller utbildning i hantverksyrkena bör samråd ske med skolöverstyrelsen (SÖ).

I maj 1978 fick SÖ i uppdrag av regeringen att utreda i vilka former staten kan stödja s. k. *färdigutbildning i småföretag* inom yrkeskategorier där lärlingsutbildning traditionellt förekommer och där färdigutbildning i gymnasieskolan saknas. SÖ erhöll vidare i juni 1978 i uppdrag att redovisa behovet av lärlingsutbildning i nuvarande form och möjligheterna att täcka detta.

Gymnasieskolan är föremål för en översyn i *gymnasieutredningen* (U 1976:10).

II Överväganden och förslag

Efter att ha skapat sig en bild av strukturförhållandena, finansierings-, rådgivnings- och utbildningssituationen inom servicenäringarna har utredningen, i enlighet med sina direktiv, diskuterat i vilka hänseenden företagens situation behöver förbättras.

Företagen inom servicenäringarna utgör en mycket heterogen grupp av företag inom ett stort antal branscher. Gemensamt för de olika delarna av servicenäringarna är att de antalsmässigt domineras av småföretag. Många av de problem som företagen inom servicenäringarna har hänger samman med detta förhållande.

Utredningens detaljerade kartläggningsarbete av finansieringsförhållanden och förekomst av företagsservice har, som framgått tidigare, begränsats till att gälla främst handeln och de hantverksbetonade servicenäringarna. För övriga servicenäringar har en mer översiktlig kartläggning genomförts.

Utredningens överväganden och förslag utgår dels från en analys av det material som sammanställts vid kartläggningsarbetet, dels utifrån vissa principiella överväganden. I flera fall har utredningens principiella ställningstaganden kunnat grundas på regeringens s. k. småföretagsproposition som behandlar många generella problem för småföretag och som antagits av riksdagen.

I de följande kapitlen redovisar utredningen sina överväganden och förslag angående finansiering, rådgivning och utbildning inom servicenäringarna.

9 Allmänna överväganden

9.1 Behovet av samhälleliga insatser för serviceföretagen

Finansiering

Av HUIs översikt av strukturförhållandena inom servicenäringarna (se bilaga) framgår att omkring 80 % av företagen inom servicenäringarna har mindre än fem anställda. Företag inom servicenäringarna är sålunda till stor del småföretag. Ett flertal av de problem som servicenäringarna har är förknippade med detta förhållande. Problem med systematisk planering i fråga om marknadsföring, personal och ekonomi är sålunda kännetecknande för många småföretag.

Kapitalbrist är ett problem i många mindre och medelstora serviceföretag. Dessa företag har normalt inte tillgång till aktie- och obligationsmarknaderna. De har därför ofta problem med den mer långsiktiga kapitalförsörjningen. Vidare saknar de mindre och medelstora serviceföretagen – speciellt i ett etablerings- och utvecklingsskede – i stor utsträckning bankmässiga säkerheter. Problemen att klara toppfinansieringen är av detta skäl i många fall betydande. Det finns därför behov av finansiellt företagsstöd till de mindre och medelstora serviceföretagen för att förbättra dessa företagskategoriers situation så att de skall kunna hävda sig bättre i konkurrensen med de stora finansiellt starka företagen eller konglomeraten.

Av HUIs utredning om kapitalförsörjningen inom mindre och medelstora detaljhandelsföretag (se bilaga) framgår att vart tionde av dessa företag inte kunnat genomföra planerade investeringar under perioden 1973–1977 på grund av svårigheter med kapitalanskaffningen. Utredningen ger klart vid handen att det föreligger behov av samhälleliga stödåtgärder för att förbättra finansieringssituationen för dessa företag. Många investeringar i exempelvis inredningar och utrustning, som från effektivitetssynpunkt borde ha genomförts, har sålunda hindrats på grund av problem med kapitalanskaffningen. Av samma skäl har investeringar i nya verksamhetsställen i flera fall inte kunna genomföras. Detta kan ha hämmat utvecklingen av nya affärsidéer.

Många företag inom servicenäringarna löser sina finansieringsproblem genom att ordna delar av sin finansiering genom leverantörskrediter eller genom andra utfästelser från leverantörshåll. En sådan finansiering medför ibland ett beroende gentemot leverantörsföretagen vilket kan få konkurrensbegränsande effekter.

I ett följande avsnitt analyserar utredningen leverantörsberoendet sett från konkurrenssynpunkt. I detta sammanhang skall dock framhållas att de företagare som önskar ordna sin finansiering oberoende av leverantörsföretagen bör beredas sådana möjligheter.

För serviceföretagen föreligger sålunda behov av samhälleliga insatser vad gäller finansiering dels för de företag som på grund av brist på bankmässiga säkerheter över huvud taget inte lyckas ordna sin finansiering på annat sätt, dels för de företag som önskar ordna sin finansiering utan att bli beroende av leverantörsföretag, samverkansgrupper eller branschorganisationer.

Företagsservice

Hos mindre och medelstora serviceföretag föreligger ofta ett stort behov av *information, rådgivning* och *utbildning* i olika typer av frågor såsom exempelvis beträffande finansiering, beskattningsregler, ekonomiska och administrativa frågor, marknadsföring, arbetsrättslagstiftning m. m.

Den ökande komplexiteten i samhället och de i olika avseenden växande kraven från såväl myndigheternas som de anställdas sida har gjort behovet av kunniga företagsledare alltmer påtagligt. En väl fungerande företagsservice är därför av stor betydelse när det gäller att skapa konkurrenskraftiga och framgångsrika företag.

De mindre företagens behov av företagsservice måste till stor del tillgodoses genom utomstående organ eftersom dessa företag som regel är för små för att kunna anställa specialister på olika områden.

Utbudet av utbildning och rådgivning för olika företag är redan idag av betydande omfattning. Service tillhandahålls av såväl samhälleliga organ som näringslivsorganisationer, frivilliga kedjor, leverantörer och olika konsultföretag.

HUI-utredningen visar den betydelse som olika samverkansgrupper såsom frivilliga kedjor och branschorganisationer har när det gäller företagsservice. Andelen företag som fått konsult hjälp är sålunda betydligt större i dagligvaruhandeln med en stor andel av företagen anslutna till frivilliga kedjor än i fackhandeln som har en mindre del av företagen anslutna till sådana kedjor.

Till en betydande del täcker utbudet av företagsservice den *efterfrågan* som finns hos serviceföretagen. HUI konstaterar sålunda i sin utredning att de konsultinsatser och den utbildning som erbjuds detaljhandelsföretagen i stort sett motsvarar deras efterfrågan. Av HUIs utredning framgår emellertid att tre fjärdedelar av de mindre och medelstora detaljhandelsföretagen *inte* sökt någon konsult hjälp vad avser marknadsföring, administration, etablering m. m. under det senaste räkenskapsåret.

Det är i detta sammanhang angeläget att göra en distinktion mellan företagens behov och efterfrågan. Det *behov* av företagsservice som finns hos de små och medelstora serviceföretagen resulterar sålunda inte i motsvarande efterfrågan på sådan service. Till detta förhållande bidrar, såsom hävdats i den allmänna debatten, att småföretagaren har en konstant tidsbrist och därför många gånger inte anser sig ha tid att delta i kurser och seminarier.

Svårigheter att delegera och omfördela arbetsuppgifterna på företaget under utbildningstiden återopas också som orsak till detta.

Under utredningsarbetet har också som förklarande faktorer anförts att många småföretagare är tillfreds med den nuvarande situationen och inte har några avsikter att expandera verksamheten samt att det bland denna grupp av företagare i viss utsträckning finns en passiv inställning till utbildning.

Vissa utbildningsgivare har framfört till utredningen att de utvecklat nya kurser särskilt inriktade på småföretagare. Trots en omfattande reklam direkt till företagen har utbildningen inte väckt nämnvärt intresse.

För viss del av utbudet av företagsservice på den privata marknaden kan också gälla, såsom framförts i den allmänna debatten, att detta utbud inte är anpassat till småföretagens karaktär eller behov och att de kommersiella utbildningsföretagen och konsulterna hellre vänder sig till utbildningsmedvetna grupper från större företag än till småföretagare.

En av förutsättningarna för att bättre kunna utnyttja tillgängliga resurser och utvecklingsmöjligheter hos småföretagen inom servicenäringarna är att det finns en god tillgång på företagsservice och att denna är anpassad efter småföretagens behov. Den allt snabbare samhällsutvecklingen och den likaledes allt mer komplicerade miljö som företagen lever i kan otvivelaktigt väntas öka såväl behovet av som efterfrågan på utbildning och övrig företagsservice. Denna tendens väntas bli förstärkt genom en tilltagande medvetenhet om de fördelar som står att vinna genom en ökad kunskap om hur företag skall skötas effektivt. För att kunna tillgodose dessa växande behov bör en förstärkning av företagsservicen för företag inom servicenäringarna genomföras.

I detta sammanhang skall framhållas att det i första hand bör vara en uppgift för privata företag och organisationer att tillhandahålla företagsinriktad utbildning och rådgivning. Eftersom det för samhällets vidkommande finns väsentliga positiva effekter av ett allsidigt och bra utbud av service till företagen finns det emellertid också ett klart uttalat behov av att samhället aktivt medverkar till att bygga ut och förbättra denna service.

Samhälleliga insatser i form av företagsservice för de mindre och medelstora serviceföretagen verkar sålunda konkurrensbefrämjande eftersom de större företagens relativa fördelar av att kunna hålla sig med egen expertis för ekonomiska och administrativa problem därigenom kan minskas.

Det är från konkurrenssynpunkt särskilt angeläget att samhälleliga insatser görs för de små och medelstora företag som står utanför de frivilliga sammanlutningar av företag som finns inom flera delar av servicenäringarna.

9.2 Leverantörsberoende

Samverkan mellan leverantör och detaljist, som är utgångspunkten för ett beroendeförhållande, kan leda till en rationell drift som ger effektiv resursanvändning och låga priser och därigenom medföra positiva samhälls-ekonomiska effekter. Sådan samverkan kan t. ex. ske inom ramen för en frivillig kedja. Leverantörsberoende har i många fall väsentliga fördelar för

de inblandade parterna, vilket framgått av avsnitt 7.4.2. Leverantören kan bl. a. trygga avsättningen av sina produkter och befästa sin ställning på marknaden. Detaljisten kan genom att binda sig till en leverantör utnyttja stordriftsfördelar och få tillgång till riskvilligt kapital som han inte lyckats erhålla på den allmänna kreditmarknaden. I ett vidare perspektiv är det dock tveksamt om leverantörsberoende allmänt sett medför fördelar för andra företag, samhället eller konsumenterna.

Nackdelarna med leverantörsberoendet är framför allt av konkurrenspolitisk art. Genom att detaljisten förbinder sig att göra alla sina inköp av ett visst sortiment hos en leverantör, sker en begränsning av konkurrensen. Utgångspunkten för det marknadsekonomiska systemet är att det skall råda en så långt möjligt fri och obunden konkurrens. Företagen skall ha möjlighet att fritt välja den leverantör som vid varje tillfälle tillämpar de, enligt kundens mening, förmånligaste villkoren med hänsyn till pris, kvalitet och service. Genom en inköpsbindning reduceras denna valmöjlighet helt eller delvis. Återförsäljaren hamnar vidare i ett visst beroendeförhållande till leverantören vilket försämrar hans förhandlingsposition. Återförsäljaren torde vidare anpassa sitt val av konkurrensmedel efter leverantörens önskemål, vilket t. ex. kan innebära minskad priskonkurrens. Leverantören erhåller å sin sida ett skydd mot konkurrens, vilket minskar trycket att vidta kostnadsbesparande rationaliseringar och att bedriva sin verksamhet i så effektiva former som möjligt. Om ett stort antal återförsäljare är bundna till en viss leverantör försämrar avsättnings- och utvecklingsmöjligheterna för andra företag i leverantörsledet. Det kan också bli svårare att genomföra nyetableringar i leverantörsledet. De bedömningar som nu gjorts är av principiell natur och betyder inte att leverantörsberoende generellt sett utgör en konkurrensbegränsning med skadlig verkan i konkurrensbegränsningslagens mening. I enskilda fall kan emellertid en prövning ge vid handen att från allmän synpunkt skadlig verkan av konkurrensbegränsning föreligger.

Av redogörelsen i avsnitt 7.4.3 har framgått att det finns ett stort antal avtal med bestämmelser som leder till någon form av leverantörsberoende. Flera tusen näringsidkare är genom sådana avtal beroende av någon leverantör eller kedja i ett eller annat avseende. Denna typ av avtal är vanligast inom dagligvaruhandeln. Denna marknads storlek och betydelse för konsumenterna bör beaktas vid en samlad bedömning av leverantörsberoendet. Det förhållandet att leverantörerna inom dagligvaruhandeln har större engagemang i detaljistledet än leverantörerna i fackhandeln bekräftas av HUI:s utredning om leverantörskrediter. Som nämnts föranleds inte beroende av endast kreditgivning, varför HUI:s uppgift om leverantörskrediterna inom fackhandeln inte ger hela bilden av leverantörsberoendets omfattning inom denna sektor. HUI har självt framhållit att det inte kan uteslutas att leverantörerna har gått i borgen men att detta förbisetts vid uppgiftslämnandet. Det kan noteras att vissa leverantörer har fristående finansieringsbolag. En annan förklaring till uppgifterna har i HUI:s utredning angetts vara att långivningen från leverantörerna inom fackhandeln tar sig uttryck i förlängda varukrediter.

Förekomsten av och tendenser i riktning mot ett ökat leverantörsberoende med åtföljande avtalsenliga eller förutsatta bindningar innebär risker för

en från konkurrenssynpunkt icke önskvärd utveckling. Det får därför bedömas som angeläget att överväga olika vägar att minska leverantörsberoendets omfattning. Beaktandet av konkurrensaspekter innebär att småföretagandet förstärks och att ett decentraliserat ekonomiskt system bevaras.

För det första kan man söka undvika att leverantörsberoende uppkommer. Ett sätt att förhindra uppkomsten av en bundenhet är att förbjuda denna typ av avtal eller ange vissa restriktioner för vilka villkor de får innehålla. Ett sådant förslag är emellertid alltför långtgående och skulle innebära att avtalsfriheten inskränkes. Det skulle vidare betyda att man betraktar alla avtal med leverantörsberoende som otillbörliga från allmän synpunkt, vilket som nyss sagts knappast är fallet. Ett ingripande av denna typ torde vidare leda till att vissa leverantörer inskränker eller inte längre tillhandahåller service till återförsäljarna.

Ett annat sätt att undvika leverantörsberoende är att försöka skapa ett alternativt utbud av den service som detaljisten vänder sig till leverantören för att få, dvs. finansieringshjälp, utbildning, råd ifråga om marknadsföring, sortimentsplanering, kalkylering, etablering o. d. Framför allt är det betydelsefullt att skapa alternativa finansieringskällor, eftersom det främst är svårigheten att få fram riskvilligt kapital som leder till leverantörsberoende. Utredningens förslag beträffande de regionala utvecklingsfonderna och Handelskredit är en väg att ge detaljisterna ökade valmöjligheter i dessa avseenden. Utredningen vill dock understryka att insatser från utvecklingsfonderna och Handelskredit inte kan utgöra ett fullständigt alternativ till den service en leverantör kan tillhandahålla. Framför allt gäller detta rådgivning som kräver långvariga insatser och hjälp med etablering av t. ex. en butik, innefattande bevakning av affärs lägen.

För det andra kan man söka minska ett redan uppkommet beroende. Ingripanden mot olika former av beroende är en uppgift för de konkurrensvårdande myndigheterna, som kan förhandla fram ett upphävande eller en uppmjukning av vissa avtalskonstruktioner. Av den tidigare redogörelsen framgår att så har skett i en del fall. I fråga om myndigheternas befogenheter kan konstateras att konkurrensutredningen i sitt betänkande (SOU 1978:9) Ny konkurrensbegränsningslag bl. a. föreslagit att marknadsdomstolen (MD) skall kunna förbjuda näringsidkare att tillämpa visst avtal eller avtalsvillkor, att MD skall kunna utfärda interimistiska beslut samt att NO skall kunna meddela förelägganden och förbud i ärenden som inte är av större vikt. Konkurrensutredningen ansåg förslaget medföra en effektivisering av förfarandet i konkurrensbegränsningsärenden. Det saknas mot denna bakgrund anledning för utredningen att föreslå förändringar i nämnda förfarande.

När det gäller de konkurrensvårdande myndigheternas arbete med frågor av detta slag synes det angeläget att man som nu sker undanröjer krav på att inköp helt eller delvis skall göras hos en viss leverantör när dylika krav bedöms medföra skadliga verkningar. I de i avsnitt 7.4.3 redovisade avtalen föreskrivs vanligen att alla inköp av ett visst sortiment skall göras hos den aktuella leverantören eller genom en kedjas centrala enhet. Det synes rimligt att man strävar efter att reducera dylika krav på inköp i sådan utsträckning att detaljisten får större möjlighet att välja inköpskälla och föra det sortiment som är lämpligast i det enskilda fallet. Det skulle skärpa konkurrenssituationen mellan olika leverantörer, vilket skulle leda till en

starkare strävan efter effektivitet. Leverantören skulle ändå få en betydande andel av köpen. Samtidigt erhåller han hyra för lokal eller ränta på kapital som ställts till förfogande. Leverantören kan härigenom sägas få ersättning för sina prestationer på flera sätt. Uppmärksamhet bör i konkurrensmyndigheternas arbete riktas mot detta förhållande. En bedömning bör i varje enskilt fall göras av de prestationer som leverantören utför. Bara det förhållandet att en detaljist får tillgång till en leverantörs produkter kan inte anses motivera krav på en fullständig inköpsbindning. Eventuella avgifter för utförda tjänster bör knytas till tjänsternas kvalitet och omfattning och inte vara beroende av omsättningen hos detaljisten.

För det tredje bör diskuteras om möjligheter bör skapas för en detaljist att bli fri från beroendet av en leverantör eller kedja. I de fall detaljisten lånat kapital upphör vanligen inköpsbindningen när lånet återbetalats. Om lokal eller utrustning som ställts till förfogande av leverantören utnyttjas gäller inköpsbindningen under avtalstiden. Detta innebär att beroendet kan upphöra men samtidigt upphör tillgången till lokalen eller utrustningen. I vissa fall tillämpas avtalskonstruktioner enligt vilka detaljisten inte kan frigöra sig från beroendet och driva butiken vidare helt i egen regi eller övergå till annan leverantör. Tidigare har framhållits riskerna för skadliga konkurrensbegränsningar som en följd av leverantörberoende. Dessa risker är särskilt påtagliga om beroendeförhållandet gäller under lång tid eller rentav permanentas. En begränsning av den tid under vilken en leverantörstindning får förekomma skulle emellertid innebära att delägande i butik från en leverantörs sida i princip gjordes ointressant då man räknar med att ett sådant engagemang vanligen skall gälla för lång tid. Konsekvenserna av en sådan åtgärd är svåra att bedöma, bl. a. vad gäller de frivilliga kedjorna. Det förefaller därför mindre lämpligt att införa generella föreskrifter av detta slag.

De frågor som nu diskuteras är av särskilt intresse på varuområden där enmärkessystem dominerar samt i dagligvaruhandeln med sin uträglade blockbildning. I en av de mest betydande branscherna med enmärkessystem, bilhandeln, har såsom framgått av avsnitt 7.4.3 genom konkurrensmyndigheternas ingripande en uppmjukning av exklusivbestämmelserna ägt rum, vilket fått till följd att en inte obetydlig del av återförsäljarna sluhåller mer än ett märke. I t. ex. bensinhandeln kan det dock vara svårare att få till stånd en uppmjukning av enmärkesförsäljningen bl. a. på grund av oljeföretagens önskan att skapa en profil för sitt märke.

Beträffande dagligvaruhandeln kan hävdas att det förhållandet att företagskoncentrationen i partihandelsledet är stark och att en mycket stor del av detaljisterna är knutna till något av blocken skapar risker för ogynnsamma effekter på sikt. För att minska dessa risker skulle bundenheten i inköps-hänseende till respektive block behöva mjukas upp så att detaljisterna skulle kunna utnyttja effektivitetsskillnader mellan de olika leverantörerna. Härvid skulle dock vissa problem uppkomma bl. a. beroende på skillnaderna i ägandeförhållandena och företagsstrategier mellan blocken. Det kooperativa blocket är helintegrerat och arbetar i stor utsträckning med egna produkter och märken. Någon försäljning till den privata handeln förekommer knappast. Inte heller ICA torde vara benäget att sälja till andra än ICA-handlare. Så länge leveransvägran från KF och ICA till andra detaljistgrupper inte bedömts vara skadlig skulle det endast bli aktuellt för kooperativa butiker

och ICA-handlare att anlita DAGAB. Om en leveransvägran från t. ex. ICA till en DAGAB-anknuten butik skulle bedömas som skadlig skulle det kunna tänkas att man inom ICA i större utsträckning än nu skulle satsa på egna märken. En sådan utveckling skulle kunna motverka syftet med uppmjukningen av inköpsbindningen.

Ifråga om tidsgränser för bundenhet inom dagligvaruhandeln gäller som nyss anförts en osäkerhet om konsekvenserna. Samarbetet inom de privata blocken bygger på långvarig förbindelse mellan leverantör och detaljist. Från blockens sida är det av betydelse att kunna behålla de butikslokaler man skaffat och hyrt ut eftersom butiksläget är en viktig faktor i konkurrensen mellan blocken. Skulle en detaljist efter t. ex. tio års samarbete vilja bryta sig ut och därvid med stöd av generella bestämmelser få överta butiksläget så skulle blocken i viss mån kunna komma att ändra sin policy och driva butiker i attraktiva lägen med anställda föreståndare. I annat fall skulle man tappa konkurrenskraft gentemot Kooperationen som inte riskerar att förlora butikslägen på samma sätt.

Så länge den rådande blockbildningen som sådan kan accepteras från konkurrenssynpunkt bör därför enligt utredningens mening några generella inskränkningar i avtalsfriheten inte införas. Det bör vara tillräckligt att konkurrensmyndigheterna kan ingripa mot bindningar som i särskilda fall bedöms medföra skadliga verkningar.

I samband med leverantörens övertagande av butiker föreskrivs ofta i överlåtelseavtalet att säljaren inte får bedriva konkurrerande verksamhet med köparen. Förekomsten av dessa konkurrensklausuler stärker ytterligare det inflytande som leverantören har på en viss marknad genom att han dels övertar en butik, dels skyddar sig från konkurrens. En minskad användning av konkurrensklausuler skulle bidra till ökad konkurrens.

Denna översiktliga genomgång av olika vägar att reducera leverantörsberoendet har visat att det särskilt är två vägar som är aktuella. För det första bör möjligheter skapas för detaljisten att få tillgång främst till finansieringshjälp, men även till utbildning och övrig service från annan än leverantören, så att detaljisten inte tvingas in i ett beroendeförhållande. För det andra bör förekommande bindningar ägnas fortsatt uppmärksamhet av de konkurrensvårdande myndigheterna med utgångspunkt i gällande bestämmelser. Utredningen har för sin del särskilt framhållit den risk från konkurrenssynpunkt och därmed för effektiviteten inom distributionen som följer av krav på en hög inköpsgrad och långsiktiga bindningar. Denna risk är särskilt påtaglig på marknader med stark koncentration i leverantörsledet, t. ex. dagligvaruhandeln.

9.3 Principiella utgångspunkter

På ett flertal områden har samhället redan vidtagit åtgärder i syfte att undanröja de svårigheter som möter småföretagen. Det gäller främst på kredit- och kapitalförsörjningsområdet samt på företagsserviceområdet. Flera olika organ har inrättats på både central och regional nivå. Deras stöd- och utvecklingsprogram varierar vad avser ändamål, omfattning och inriktning.

Bland de kreditinstitut och andra organ som genom statens medverkan har tillkommit för att främja utvecklingen bland småföretagen bör nämnas AB Industri kredit, AB Företagskredit, Sveriges Investeringsbank AB, Företagskapital AB, Norrlandsfonden, SVETAB, statens industriverk, inklusive dess enhet för företagsutveckling (SIFU), Sveriges exportråd och Industriellt utvecklingscentrum i övre Norrland (IUC). Vidare bör speciellt de regionala utvecklingsfonderna nämnas.

Flera av de nämnda organen är i sin verksamhet främst inriktade på de tillverkande företagen. De regionala utvecklingsfonderna har sålunda små och medelstora industriföretag som sin primära målgrupp även om i målgruppen också inryms vissa servicenäringar, nämligen produktionsvaruinriktad partihandel och tjänsteproducerande företag med direkt anknytning till tillverkande företag. Utanför utvecklingsfondernas målgrupp står sålunda merparten av företagen inom servicenäringarna.

Det är otillfredsställande att förutsättningarna för att få hjälp i form av rådgivning eller kreditstöd är olika för industri å ena sidan och servicenäringar å den andra. Företag bör oberoende av branschtillhörighet ha möjlighet att få del av sådana stödåtgärder som här avses. Utredningen anser att samhällets stödåtgärder, såväl från statens som kommunernas sida, hittills alltför ensidigt inriktats på de tillverkande företagen.

Det bör vara en strävan från samhällets sida att inom ramen för olika näringspolitiska insatser söka nå samtliga utvecklingsbara företag som kan vara i behov av stöd eller hjälp i någon form, oberoende av företagets branschtillhörighet.

Utredningen vill i detta sammanhang understryka *servicenäringarnas stora betydelse* för konsumenterna och deras viktiga funktion i samhällsekonomin – inte minst från sysselsättningssynpunkt. Det föreligger också ett starkt ömsesidigt beroendeförhållande mellan serviceföretagen och de tillverkande företagen. För sin fortsatta utveckling är industriföretagen beroende av bl. a. möjligheter att anlita serviceföretag av olika slag. Genom servicenäringarna avsätts sålunda de tillverkande företagens produkter. En väl fungerande distributionsapparat är därvid av mycket stor betydelse såväl vad gäller den fysiska distributionen som försäljningen av produkterna. Varudistributionen är därmed den sista viktiga länken i produktionskedjan. Önskar man en gynnsam utveckling bland industriföretagen krävs att också gynnsamma utvecklingsbetingelser finns för de tjänsteproducerande företagen. Nya affärsidéer hos serviceföretagen som ökar effektiviteten kan bidra till att hela näringslivets konkurrenskraft ökar liksom den ekonomiska tillväxten och välfärden.

Behovet av samhälleliga insatser för att förbättra finansierings- och rådgivningssituationen för företag inom servicenäringarna bör tillgodoses inom ramen för *befintliga organisationer*. Det är inte rationellt att bygga upp nya institutioner speciellt för servicenäringarna, som skall utföra ungefär samma uppgifter som redan befintliga organisationer gör för andra näringar.

9.4 Översväganden om alternativa stödåtgärder

9.4.1 Inledning

Utredningen har översvägt följande alternativ för att tillgodose det behov av samhällreliga insatser beträffande kreditstöd och företagservice som föreligger hos de små och medelstora företagen inom servicenäringsarna:

- kreditstöd och företagservice genom de regionala utvecklingsfonderna
- kreditstöd genom AB Handelskredit och dess systerinstitut
- ökade utbildningsmöjligheter genom statens industriverk och dess enhet SIFU
- kreditstöd och företagservice genom näringslivsorganisationer såsom Sveriges Köpmannaförbund och handelskammarsväsendet
- ändrade riktlinjer för AB Industrikredit och AB Företagskredit

Utredningens översväganden har resulterat i förslag om

- en utvidgning av de regionala utvecklingsfondernas målgrupp
- förstärkning av statens industriverks och SIFU:s resurser
- statliga garantier åt AB Handelskredit och dess systerinstitut.

I det följande redovisas i detta kapitel utredningens allmänna översväganden och förslag. I kapitel 10 och 11 redogörs för utredningens mer detaljerade översväganden och förslag beträffande de regionala utvecklingsfonderna respektive AB Handelskredit och dess systerföretag.

9.4.2 De regionala utvecklingsfonderna

Mot bakgrund av utredningens uppfattning att samhällreliga stödåtgärder för serviceföretagen bör ske inom befintliga organisationer har det varit naturligt för utredningen att närmare översväga en utvidgning av de regionala utvecklingsfondernas målgrupp till att omfatta även de servicenäringsarna som, enligt de nuvarande riktlinjerna för utvecklingsfonderna, ligger utanför målgruppen.

Detta har även tett sig befogat mot bakgrund av bl. a. de uttalanden som gjorts i den s. k. småföretagspropositionen, dvs. regeringens proposition (1977/78:40) om åtgärder för att främja de mindre och medelstora företagens utveckling. I propositionen framhåller sålunda statsministern beträffande samhällets insatser för småföretagen (s. 8):

”Samhällets insatser för småföretagen har hittills varit splittrade och svåröversvädliga. De är inriktade främst på att underlätta företagens kapitalförsörjning och på att tillgodose deras behov av extern information och rådgivning, utbildning och annan service – –

Denna splittring har lett till alltför många program och alltför många ”dörrar att knacka på” för företagen. Därför är det angeläget att försöka förbättra samordningen och minska avstånden mellan myndigheter och företag.”

I propositionens bilaga 1 framhåller föredragande departementschefen – chefen för industridepartementet – bl. a. följande (s. 135 f.):

”Företagareföreningensutredningen framhåller i sitt betänkande, med utgångspunkt i den splittrade bild som det statliga stödet till småföretagen uppvisar, att en ökad samordning på regional och lokal nivå av olika näringspolitiska insatser bör åstadkommas. Behov av ökad samordning föreligger enligt utredningen inte bara av de centrala näringspolitiska organens, landstingens och kommunernas kontakter med företagen utan också av själva genomförandet av stöd- och utvecklingsprogrammen. Hittillsvarande erfarenheter visar att företagen skulle finna det värdefullt att kunna repliera på en organisation, som kan arbeta i nära kontakt med företagen. De har redan ofta svårigheter att överblicka alla de organ och aktiviteter som står till buds. Företagen känner ofta inte till vilka stödformer som finns och de vet inte vart de skall vända sig med sina problem. De har sällan tid eller resurser att söka lösningar på problemen genom att kontakta alla olika myndigheter och organ – –

Utredningen har i sin genomgång och analys av företagareföreningarnas nuvarande verksamhet funnit föreningarna i stort väl lämpade att utgöra basen för en framtida regional näringspolitisk organisation. Föreningarna börjar enligt utredningen få väl utvecklade kontakt- och informationsvägar inte bara till de mindre och medelstora företagen utan också till de olika centrala och regionala myndigheterna samt till andra organ, som ingår i den näringspolitiska organisationsstrukturen. De ökade resurser som har ställts till föreningarnas förfogande har enligt utredningen inneburit att försättningsarna för olika insatser i företagen har förbättrats. Genom nära kontakter har föreningarna fått förtroende hos företagen och bidragit till en gynnsam utveckling bland dessa – –

Utredningens förslag i stort får ett mycket positivt mottagande av det helt övervägande antalet remissinstanser. Dessa är genomgående positiva till förslaget att de näringspolitiska insatserna byggs ut på regional nivå och att företagareföreningarna får utgöra basen för uppbyggnad av en regional näringspolitisk organisation.

För egen del kan jag i huvudsak ansluta mig till företagareföreningens slutsatser och förslag. Behovet av att åstadkomma en ökad samordning på regional nivå av samhällets näringspolitiska insatser anser jag vara uppenbart. Det är vidare angeläget att minska avstånden mellan olika näringspolitiska organ och företagen. Företagareföreningarna spelar i detta avseende enligt min uppfattning en central roll. Föreningarna har verksamt bidragit till att främja utvecklingen inom länens näringsliv och till en bättre regional balans. Den verksamhet som föreningarna bedriver bör enligt min mening utgöra en bas för en förstärkt samhällelig näringspolitik i länen.”

Från principiella utgångspunkter och i överensstämmelse med de synpunkter som framförts i småföretagspropositionen beträffande samordning av samhällets näringspolitiska insatser har serviceföretagsutredningen funnit att samhällets insatser för att förbättra finansierings- och rådgivningssituationen hos företag inom servicenäringarna i första hand bör ske genom att målgruppen för utvecklingsfondernas verksamhet utvidgas. Ytterligare ett skäl till att utvecklingsfonderna är väl lämpade för serviceföretagen är att fonderna finns i alla län och därför blir lätt tillgängliga för företagen. Utredningens mer detaljerade översväganden och förslag angående de regionala utvecklingsfonderna redovisas som nämnts i kapitel 10.

9.4.3 *AB Handelskredit och dess systerinstitut*

Utredningen föreslår att statliga garantier ges för AB Handelskredits och dess systerinstituts upplåning. Handelskredit och dess systerinstitut utgör i sin utlåningsverksamhet värdefulla alternativ för köpmän som vill agera självständigt på marknaden och minska sitt beroende till leverantörer. Insti-

tutens upplåningsräntor är förhållandevis höga vilket i sin tur påverkar deras utlåningsräntor. Genom att förbilliga institutens upplåning ges serviceföretag som anlitar dessa kreditinstitut möjligheter att uppta lån på förmånligare villkor än vad som gäller för närvarande. Därmed kan finansieringsmöjligheterna förbättras för företag inom servicenäringarna utan några större kostnader eller något avsevärt risktagande från samhällets sida.

Utredningens övriga överväganden och förslag angående Handelskredit och dess systerinstitut redovisas i kapitel 11. I detta sammanhang skall dock ges några synpunkter på hur utlåningen från de regionala utvecklingsfonderna och Handelskredit bör fördelas mellan fonderna och Handelskredit om företag inom servicenäringarna ingår i båda dessa institutioners målgrupper.

Både de regionala utvecklingsfonderna och Handelskredit med systerinstitut utgör komplement till den allmänna kreditmarknaden. I förordning om statligt kreditstöd genom regional utvecklingsfond (SFS 1978:506) anges sålunda (5 §) att kreditstöd inte utan synnerliga skäl får ges om finansieringen kan ske på den allmänna kreditmarknaden under normala marknadsmässiga villkor.

I den mån företag ingår i såväl utvecklingsfondernas som i någon av Handelskredits eller dess systerföretags målgrupper uppstår frågan om utvecklingsfonden enligt författningen kan ge kreditstöd utan att företaget i fråga först vänt sig till Handelskredit respektive något av systerinstitutet och där fått avslag på sin låneansökan. Utredningen anser inte att en statlig garanti till Handelskredit och dess systerinstitut medför att långivningen från dessa institut är att räkna till den allmänna kreditmarknaden. Långivningen från instituten skulle sålunda med statlig garanti bli förmånligare än lån på marknadsmässiga villkor eftersom en sådan garanti sänker kostnaderna för instituten och därmed möjliggör för dem att tillämpa en lägre utlåningsränta än vad som skulle vara möjligt utan statliga garantier.

Man kan i och för sig överväga att uppställa regler för i vilka fall ett företag skall vända sig till utvecklingsfonden respektive till Handelskredit eller dess systerföretag. Serviceföretagen bör emellertid allt efter sina egna behov och önskemål själva kunna välja vilken av dessa kreditgivare de skall vända sig till. Det kan i vissa fall vara fördelaktigast att vända sig till utvecklingsfonden, exempelvis i sådana fall där en låneansökan kombineras med företagservice. I andra fall kan det vara mer naturligt för ett företag att vända sig till Handelskredit eller något av dess systerinstitut, exempelvis när företaget ifråga vill utnyttja den speciella branschkunskap som finns inom dessa institut.

En viktig uppgift för utvecklingsfonderna är att medverka vid kreditförmedling. Det bör ligga nära till hands för utvecklingsfonderna att i flera av de fall där de inte själva bör eller kan medverka med egen utlåning förmedla kontakter med Handelskredit respektive något av systerföretagen.

9.4.4 Statens industriverk (SIND) och dess enhet SIFU

Tidigare har framhållits att företagservice huvudsakligen bör lämnas av privata företag och organisationer. Samhället bör stimulera till detta. Så sker

nu beträffande utbildning genom anslaget *Bidrag till företagsinriktad fortbildning* som *SIND* förfogar över. Från anslaget lämnas enligt vissa regler bidrag bl. a. till organisationer för utveckling eller genomförande av olika kurser. Anslaget används för företag inom de regionala utvecklingsfondernas målgrupp och kommer således inte huvuddelen av servicenäringarna till del. Genom en utvidgning av denna målgrupp ökas användningsområdet för nämnda anslag. Utredningen föreslår att anslaget *Bidrag till företagsinriktad fortbildning* räknas upp så att utbildningsgivare med inriktning på servicenäringarna ges samma bidragsmöjligheter som andra utbildningsgivare.

SIFU (statens industriverks enhet för företagsutveckling) spelar en central roll när det gäller utveckling av kursverksamhet med inriktning på småföretagens speciella behov. *SIFU* är i sin nuvarande verksamhet endast till mindre del inriktad på företag inom servicenäringarna och är därför i stort sett inriktad på samma företag som ingår i de regionala utvecklingsfondernas målgrupp. *SIFU* samarbetar med de regionala utvecklingsfonderna på det sättet att fonderna slussar utbildningsbehovet till *SIFU* som antingen genomför – centralt eller lokalt – befintliga kurser i samverkan med fonderna eller också utvecklar nya kurser för genomförande.

Utredningen vill i detta sammanhang understryka två förhållanden som *SIFU-kommittén* framhåller i sitt betänkande (Ds I 1978:38) *SIFU*:s organisationsform. För det första *SIFU*:s betydelse för den småföretagsinriktade kursverksamheten. För det andra att *SIFU* torde få vidgade uppgifter och ökad betydelse i takt med utbyggnaden av de regionala utvecklingsfondernas kontaktförmedling och annan service på bl. a. utbildningsområdet.

I konsekvens med utredningens förslag om en utvidgning av utvecklingsfondernas målgrupp föreslår utredningen att *SIFU*:s resurser förstärks så att kurser kan utvecklas och genomföras i större utsträckning än hittills för serviceföretagen.

Fem av *SIFU*:s sex operativa sektioner är idag inriktade på tekniska områden. Det synes rimligt att särskilda sektioner tillskapas inom *SIFU* för olika delar av servicenäringarna. Det torde dock ankomma på *SIFU* självt att närmare precisera de ökade krav på resurser som uppstår för att serviceföretagen i målgruppen skall kunna erhålla samma service som de tillverkande företagen.

De allmänna riktlinjer som idag gäller för *SIND* inklusive *SIFU* och anslaget för företagsinriktad fortbildning kan enligt utredningens mening kvarstå i huvudsak oförändrade med undantag av den utökning av målgruppen som utredningen föreslår.

9.4.5 Sveriges Köpmannaförbund, handelskamrarna och AB Industrikredit

Utredningen har övervägt möjligheterna att kanalisera samhälleliga stödåtgärder åt företag inom servicenäringarna genom Sveriges Köpmannaförbund, handelskamrarna samt AB Industrikredit och AB Företagskredit.

Sveriges Köpmannaförbund föreslog i skrivelse till handelsdepartementet i september 1977, att en av statsmedel bekostad organisation med småföretagarkonsulenter för detaljhandeln skulle byggas upp. Konsulenterna

föreslogs bli knutna till förbundets regionala kanslier som finns på 19 orter. Arbetsuppgifterna för konsulenter skulle enligt köpmannaförbundets förslag främst koncentreras till uppgifter som åläggs företagarna genom gällande och ny lagstiftning.

Köpmannaförbundets företagsservice till sina medlemsföretag utgör en viktig funktion för dessa företag. Ökade resurser för denna företagsservice genom tillskjutande av statliga medel skulle naturligtvis ytterligare förbättra rådgivningssituationen inom detaljhandeln. Utredningen föreslår emellertid inte att de resurser som kan avsättas för att förbättra företagsservicen för serviceföretagen kanaliseras genom köpmannaförbundet. Ett skäl för detta ställningstagande är att köpmannaförbundets målgrupp är begränsad till enskild detaljhandel exklusive bil- och drivmedelsdetaljhandeln. Ett statligt stöd åt köpmannaförbundets rådgivningsverksamhet skulle visserligen kunna lösa många problem för företagen inom köpmannaförbundets målgrupp men ytterligare åtgärder skulle då krävas för företagen inom alla de övriga servicenäringarna. Dessutom är köpmannaförbundet, liksom övriga näringslivsorganisationer, en intresseorganisation. Det är att föredra att statliga stödåtgärder kanaliseras utanför intresseorganisationerna. De resurser som kan avsättas för en förbättrad företagsservice för företagen inom servicenäringarna bör därför i stället samordnas inom ramen för de regionala utvecklingsfondernas verksamhet.

Eftersom även *handelskamrarna* är intresseorganisationer bör inte heller dessa anlitas för att kanalisera statligt kreditstöd och företagsservice till servicenäringarna. Handelskamrarnas nuvarande arbetsuppgifter skiljer sig dessutom alltför mycket från de uppgifter med kreditstöd och företagsservice som är aktuella i detta sammanhang. Om det samhälleliga stödet i form av kreditgivning och företagsservice skulle kanaliseras genom handelskamrarna vore det nödvändigt att tillföra dessa kompetens såväl vad gäller de problem som finns i servicenäringarna och kännedom om servicenäringarnas funktionssätt som ny kunskap om kreditgivning och företagsservice. Stora organisatoriska förändringar skulle krävas. Det är mer rationellt att tillföra de regionala utvecklingsfonderna ytterligare resurser för servicenäringarna än att bygga upp en ny administration inom handelskammarväsendet.

Utredningen har övervägt möjligheterna att förbättra finansieringssituationen för företag inom servicenäringarna genom ändrade riktlinjer för de halvstatliga kreditaktiebolagen *AB Industrikredit* och *AB Företagskredit* vilkas verksamhet har redovisats i kapitel 4.

Industrikredit och Företagskredit har till uppgift att lämna långfristiga krediter till mindre och medelstora företag inom alla branscher. Ändamålet med krediterna skall vara att åstadkomma en långfristig finansiering av främst fastigheter och maskinell utrustning. Lån kan även beviljas för andra ändamål, t. ex. finansiering av fastigheter för uthyrning till rörelsedrivande företag, omläggning av befintliga lån eller långsiktig förstärkning av rörelsekapital. Fullgoda säkerheter krävs för utlåningen.

Den renodlade industrin dominerar bland Industrikredits och Företagskredits låntagare men servicenäringarnas andel av utlåningen har ökat under den senaste tioårsperioden. Handeln och övriga servicenäringar svarade år 1978 för en tredjedel av Industrikredits och Företagskredits lånestock.

Vid den hearing som utredningen hade den 23 maj 1978 med verkställande

direktören för Industrikredit och Företagskredit angav denne bl. a. att serviceföretagens ökade andel av Industrikredits och Företagskredits utlåning beror på att dessa institut under senare år blivit alltmer kända hos serviceföretagen bl. a. genom att serviceföretagen i ökad utsträckning hänvätsats till Industrikredit och Företagskredit vid kontakter med banker och företagareföreningarna. Enligt Industrikredit/Företagskredit innebar kapitalmarknadsutredningens förslag om viss långivning utan krav på säkerheter – s. k. blancokrediter – att utlåningen till servicenäringarna ytterligare skulle komma att ökas.

Som har redovisats tidigare föreslås i regeringens proposition 1978/79:165 om den svenska kapitalmarknaden, som grundas på kapitalmarknadsutredningens betänkande (SOU 1978:11) Kapitalmarknaden i svensk ekonomi, att Industrikredit och Företagskredit slås samman till ett institut benämnt Industrikredit. I propositionen föreslås vidare att kravet på säkerheter för det sammanslagna institutets utlåning ställs något lägre än för det nuvarande Industrikredits utlåning och ungefär oförändrat jämfört med Företagskredits utlåning. Beträffande s. k. blancokrediter anför emellertid föredragande departementschefen följande i propositionen:

”När det gäller förslaget om blancokreditgivning vill jag erinra om vad 1960 års företagskreditutredning uttalade i sitt förslag till inrättande av Företagskredit. Utredningen anförde bl. a. följande: ”Att utesluta kravet på säkerhet och ge utlåningen karaktären av förtroendekrediter är enligt utredningen inte möjligt, bl. a. med hänsyn till att det här är fråga om ett speciellt risktagande på grund av lånens långfristighet och till att krediter av sådan art skulle kräva en alltför omfattande, lokalt uppbyggd organisation för att tillräcklig bevakning av de utestående lånen skulle kunna erhållas. Det nya institutet är närmast avsett för långivning mot annan säkerhet än botteninteckning. Säkerheten bör enligt utredningen vara betryggande --- Däravande departementschefen anslöt sig i prop 1962:124 om inrättande av ett institut för långfristig kreditgivning till mindre och medelstora företag, m. m. helt till utredningens förslag rörande utformningen av säkerhetskravet vid utlåning från Företagskredit.”

Jag delar denna uppfattning. Att generellt medge mellanhandsinstitutet rätt att lämna blancokrediter är ägnat att utsudda den skiljelinje som enligt vad jag tidigare har nämnt bör finnas mellan dem och bankerna. Jag kan därför inte biträda utredningens förslag i denna del.”

De i regeringens proposition föreslagna förändringarna medför att möjligheterna för serviceföretag att upptaga lån hos Industrikredit ökar något. Några avsevärda förbättringar för de serviceföretag som saknar tillräckliga säkerheter för sin upplåning innebär emellertid inte förslaget. Industrikredits utlåning är inte heller åtkomlig för många av de allra minsta serviceföretagen. Dessa företag har, enligt Industrikredit, ofta bristfällig redovisning vilket kan medföra problem att erhålla lån.

Det skulle krävas betydande förändringar av Industrikredits verksamhetsformer om finansieringsproblemen för de mindre och medelstora serviceföretagen skulle lösas genom Industrikredit. Kravet på säkerheter skulle därvid behöva sänkas avsevärt i linje med kapitalmarknadsutredningens förslag. Eftersom frågan om Industrikredits säkerhetskrav nyligen varit föremål för regeringens prövning och då frågan ännu inte behandlats av riksdagen anser sig utredningen inte böra närmare pröva frågan om ändrade riktlinjer för Industrikredit.

Utredningen ser dock med tillfredsställelse att serviceföretagen i allt större utsträckning uppmärksammat de utlåningsmöjligheter som Industrikredit har att erbjuda och utgår ifrån att av Industrikredits utlåning även i fortsättningen en betydande del går till servicenäringarna. För de serviceföretag som inte kan erbjuda tillfredsställande säkerheter för sin upplåning och inte lyckats ordna sin finansiering på den allmänna kreditmarknaden bör emellertid finansieringsproblemen lösas genom institutioner som redan nu i sin normala verksamhet arbetar med lägre krav på säkerheter, nämligen de regionala utvecklingsfonderna och AB Handelskredit med systerföretag.

The first part of the paper is devoted to the study of the asymptotic behavior of the solutions of the system (1) for large values of the parameter ϵ . It is shown that the solutions of the system (1) are asymptotically equivalent to the solutions of the system (2) for large values of ϵ . The second part of the paper is devoted to the study of the asymptotic behavior of the solutions of the system (1) for small values of the parameter ϵ . It is shown that the solutions of the system (1) are asymptotically equivalent to the solutions of the system (3) for small values of ϵ .

1971

1972

1973

1974

1975

1976

1977

1978

1979

1980

1981

1982

1983

1984

1985

1986

1987

1988

1989

1990

1991

1992

1993

1994

1995

1996

1997

1998

1999

2000

2001

2002

2003

2004

2005

2006

2007

2008

2009

2010

2011

2012

2013

10 Förslag angående de regionala utvecklingsfonderna

10.1 Målgrupp för den framtida verksamheten

10.1.1 Principer för målgruppsavgränsning m. m.

Enligt *serviceföretagsutredningen* är det från principiella utgångspunkter tveksamt att avgränsa utvecklingsfondernas målgrupp till att omfatta företag i endast vissa storleksgrupper eller branscher. I princip borde sålunda samtliga såväl tillverkande som tjänsteproducerande företag inrymmas i målgruppen.

De regionala utvecklingsfonderna är i sin verksamhet framförallt inriktade på de tillverkande företagen. I och med att utvecklingsfonderna bildades den 1 juli 1978 utvidgades dock målgruppen jämfört med företagareföreningarnas målgrupp till att omfatta även vissa tjänsteproducerande företag. Produktionsvaruinriktad partihandel och tjänsteproducerande företag med direkt anknytning till de tillverkande företagen ingår sålunda – förutom de tillverkande företagen – i utvecklingsfondernas målgrupp.

En utvidgning av utvecklingsfondernas målgrupp till att omfatta samtliga tjänsteproducerande företag har diskuterats i flera sammanhang. *Företagareföreningens utredningen*, som i sitt betänkande (SOU 1977:3) Utbyggd regional näringspolitik föreslog ovan angivna utvidgning av målgruppen, uttryckte en positiv grundinställning till att företagareföreningarnas/utvecklingsfondernas målgrupp skulle utvidgas till att omfatta i princip hela näringslivet men uttryckte samtidigt den bestämda uppfattningen att en sådan utvidgning inte kunde ske omedelbart och i ett steg.

I *regeringens proposition (1977/78:40) om åtgärder för att främja de mindre och medelstora företagens utveckling (bilaga 1)* anförde föredragande departementschefen att han från principiella utgångspunkter anslöt sig till de remissinstanser som förordade en utökning av målgruppen i förhållande till företagareföreningens utredningens förslag. Samtidigt delade departementschefen utredningens uppfattning att det inte var möjligt att då utvidga stiftelsernas målgrupp i en sådan omfattning.

Hotell- och restaurangutredningen förordade i sitt betänkande (SOU 1978:37) Hotell- och restaurangbranschen att servicenäringar ges samma villkor som industri- och industriliknande verksamhet när det gäller utvecklingsfondernas rådgivning och kreditstöd och föreslog att hotell och restauranger inryms i en första utvidgning av utvecklingsfondernas målgrupp.

Som har framgått av kapitel 9 finns det starka såväl sakliga som principiella

skäl som talar för att utvecklingsfondernas målgrupp utvidgas till att omfatta även företag inom servicenäringsarna som idag står utanför målgruppen. Uppfattningen att företag inom servicenäringsarna bör ingå i målgruppen har, som tidigare framgått, även deklarerats av andra utredningar och i andra sammanhang. De invändningar som gällt en utvidgning av målgruppen till att omfatta även servicenäringsarna har främst avsett resursfrågan. En omedelbar utvidgning av målgruppen till att omfatta samtliga servicenäringsarna har sålunda bedömts vara omöjlig av resursskäl.

Serviceföretagsutredningen förordar en successiv utbyggnad av utvecklingsfondernas målgrupp till att omfatta i princip samtliga näringar.¹ En sådan utbyggnad bör dock inte medföra att utvecklingsfondernas insatser försämras när det gäller den nuvarande målgruppen. Samtidigt vill utredningen understryka att de tjänsteproducerande företagen inte bör komma i andra hand när utvecklingsfonderna fördelar sina insatser på företag från olika näringar. Riktlinjerna för utvecklingsfonderna bör därför ändras på så sätt att samtliga företag inom den av utredningen föreslagna utvidgade målgruppen bereds samma möjligheter att komma i åtnjutande av utvecklingsfondernas kreditstöd och företagservice. Utvecklingsfondernas prioriteringar bör sålunda styras av det behov av stöd som bedöms föreligga i respektive fall oberoende av vilken näring inom målgruppen som företaget i fråga tillhör. För att dessa principer skall kunna tillämpas bör utvecklingsfonderna på sikt tillföras utökade resurser i sådan omfattning att de tillverkande företagen – utan att få försämrade möjligheter – inte längre ges prioritet före servicenäringsarna.

Den utvidgning av målgruppen som ägde rum den 1 juli 1978 i och med att företagareföreningarna ombildades till regionala utvecklingsfonder innebar att antalet företag i målgruppen utökades avsevärt. Samtidigt ställdes ökade resurser till utvecklingsfondernas förfogande.

Vid remissbehandlingen av företagareföreningsutredningens betänkande uttryckte flera remissinstanser, däribland ett flertal företagareföreningar, industriverket, Företagareföreningarnas förbund och Norrlandsfonden tveksamhet inför den föreslagna utökningen av målgruppen. Dessa instanser förordade en mer successiv utökningstakt så att stödet till den primära målgruppen inte skulle minskas. Därvid framhölls att föreningarna redan hade svårigheter att tillgodose behovet hos den dåvarande målgruppen. Som redovisats i kapitel 5 gick under perioden fr. o. m. den 1 juli 1978 t. o. m. den 15 december 1978 endast drygt 10 % av utvecklingsfondernas totala nyutlåning till företag inom den nya målgruppen. I flera fall tvingades utvecklingsfonderna under denna period avslå låneansökningar från serviceföretag inom målgruppen på grund av otillräckliga resurser.

Serviceföretagsutredningen anser att, mot bakgrund av den relativt korta tid som utvecklingsfonderna haft att arbeta med den väsentligt utvidgade målgruppen, en omedelbar utvidgning av målgruppen till att omfatta samtliga servicenäringsarna inte kan genomföras. Även om resurserna skulle flerdubblas kan inte utvecklingsfondernas organisation växa hur snabbt som helst utan att det går ut över kvaliteten på arbetet. Det är dock angeläget att en sådan utvidgning till i princip alla företag genomförs successivt.

Även av resursskäl torde det vara svårt att i ett steg utvidga målgruppen till i princip samtliga företag. Regeringen har sålunda i tilläggsdirektiv till samtliga kommittéer och särskilda utredare angående finansiering av

¹ Utanför målgruppen bör även fortsättningsvis vara företagsgrupper vars verksamhet har karaktär av offentliga tjänster samt företag som ligger långt ifrån den för utvecklingsfonderna avsedda verksamhets- och kompetensinriktningen, såsom bank- och försäkringsverksamhet.

reformer (dir. 1978:40) antagna vid regeringssammanträde 1978-04-20 angett att det mot bakgrund av den statsfinansiella situationen inte kommer att föreligga något nämnvärt utrymme för genomförande av kostnadskrävande kommittéförslag under de närmaste åren. I tilläggsdirektiven sägs vidare att ett förverkligande av nya förslag underlättas om det kan ske successivt.

I fråga om den storleksmässiga avgränsningen av målgruppen bör, i likhet med vad som gäller för den nuvarande målgruppen, utvecklingsfondernas verksamhet i första hand inriktas på små och medelstora företag. Enligt förordning om statligt kreditstöd genom regional utvecklingsfond (SFS 1978:506) skall kreditstöd sålunda lämnas i första hand till företag som har högst 200 arbetstagare och som inte ingår i koncern med mer än 200 arbetstagare. Utredningen har inte funnit det ändamålsenligt att närmare precisera vilka företag inom servicenäringarna som omfattas av kategorin små och medelstora företag eftersom detta varierar mellan olika näringsgrenar. Bland serviceföretagen som helhet gäller dock – enligt den sammanställning som HUI gjort för utredningens räkning – att endast 1% av företagen har mer än 50 anställda räknat i antal årsverken. Dessa företag svarar för hälften av sysselsättningen inom servicenäringarna. Det bör uppmärksammas att antalet företag med mer än 50 arbetstagare är något större än antalet företag med mer än 50 årsverken. Det är främst serviceföretag med färre än 50 arbetstagare och som inte ingår i koncern med mer än 50 arbetstagare som bör komma i åtnjutande av utvecklingsfondernas kreditgivnings- och rådgivningsverksamhet. Den storleksmässiga avgränsningen får dock bedömas från fall till fall. Även om utvecklingsfonderna inte lämnar direkta stöd och utvecklingsinsatser till större serviceföretag är det betydelsefullt att utvecklingsfonderna har visst kontakt- och informationsutbyte med de större företagen. Utvecklingsfonderna kan därigenom exempelvis kanalisera nya idéer till småföretagen som de större företagen haft resurser att utveckla och ta fram.

Utvidgningen av utvecklingsfondernas målgrupp den 1 juli 1978 begränsades till att omfatta tjänsteproducerande företag med direkt anknytning till företagareföreningarnas målgrupp, dvs. främst de tillverkande företagen. Vissa tjänsteproducerande företag vänder sig till både tillverkande företag och andra företag eller enskilda personer och konsumenter. Om sådana företag skall betraktas som stödberättigade eller inte, bedöms från fall till fall av utvecklingsfonderna. En huvudförutsättning för stöd är dock, enligt de nuvarande riktlinjerna för utvecklingsfonderna, att företagets huvudsakliga verksamhet är inriktad på tillverkande företag.

Det är från principiella utgångspunkter mycket tveksamt att företagets huvudsakliga kundkategori är kriteriet för om ett företag skall vara stödberättigat eller inte. Detta kriterium medför i vissa fall svåra avgränsningsproblem. Samtliga små och medelstora företag inom de näringsgrenar som ingår i målgruppen bör omfattas av utvecklingsfondernas stöd, oberoende av kundkategori. Det är vidare principiellt tveksamt att såsom nu gäller beträffande partihandeln avgränsa målgruppen till vissa bestämda varuområden.

Serviceföretagsutredningen vill sålunda förorda en successiv utbyggnad av utvecklingsfondernas målgrupp till att omfatta i princip samtliga företag. Det förslag till utökad målgrupp som redovisas i följande avsnitt är ett

första steg som omfattar en betydande del av serviceföretagen. Inom ett par år efter det att denna första utvidgning genomförts bör vissa av de resterande delarna av servicenäringarna inrymmas i målgruppen.

Utredningen har i detta sammanhang även diskuterat frågan om det skall vara ett villkor för insatser från utvecklingsfonderna att anställningsförhållandena för företagets personal är reglerade genom kollektivavtal med behörig facklig organisation. Denna fråga har behandlats av riksdagen vid ett par tillfällen. Senast skedde det i samband med behandling av småföretagspropositionen.

Av riksdagens beslut framgår att det inte föreligger något absolut krav på kollektivavtal som villkor för en stöd- och utvecklingsinsats från utvecklingsfonderna. Däremot skall frånvaro av avtal beaktas vid bedömning av företagets kreditvärdighet och utvecklingsmöjligheter. Det är därför naturligt, anser utredningen, att det bör ingå som rutin för utvecklingsfondernas konsulter vid kreditutredningar och företagsserviceinsatser att kontakt tas med personalföreträdare för företaget oavsett om kollektivavtal föreligger eller inte.

10.1.2 Förslag till målgruppsavgränsning

I följande sammanställning redovisas strukturförhållandena i stort för svenskt näringsliv enligt 1972 års Företagsräkning. Såväl servicenäringar som övriga näringar omfattas sålunda av sammanställningen. I bilaga – appendix 1 – redovisas dessa förhållanden mer detaljerat, dock med den skillnaden att antalet anställda avser årsverken i bilagan och sysselsatta personer i sammanställningen.

Näringsgren enligt SNI ^a	Antal företagsenheter ^b	Antal sysselsatta ^b
1. Jordbruk, skogsbruk, jakt och fiske ^c	375	17 000
2. Gruvor och mineralbrott	750	14 000
3. Tillverkningsindustri ^d	35 900	1 010 000
4. El-, gas-, värme- och vattenverk	600	20 000
5. Byggnadsindustri	36 600	259 000
6. Varuhandel, restaurang- och hotellrörelse	78 700	562 000
7. Samfärdsl, post- och televerk	29 750	287 000
8. Banker och försäkringsinstitut, fastighetsförvaltning, uppdragsverksamhet	29 500	205 000
9. Offentlig förvaltning och andra tjänster	35 850	172 000
Totalt	ca 249 000	ca 2 552 000

^a SNI:s uppbyggnad framgår av Sveriges officiella statistik: Företagsräkningen 1972.

^b Avser endast affärsdrivande sektor – offentlig förvaltningssektor ingår således ej. Uppgifterna är avrundade.

^c Exkl. jordbruk; dessa redovisas separat i den särskilda jordbruksstatistiken.

^d Här ingår också sådana företag som bedriver industriliknande verksamhet och som tillhandahåller industriell service t. ex. reparation av maskiner.

Av det totala antalet företag i näringslivet – ca 249 000 – har endast ca 1 000 företag mer än 200 sysselsatta. Det helt övervägande antalet företag återfinns sålunda i kategorin "mindre och medelstora företag". Däremot återfinns så mycket som en tredjedel av de sysselsatta i företag med mer än 200 anställda. Som framgår av HUI:s utredning om strukturförhållandena inom servicenäringarna är andelen småföretag betydligt större inom servicenäringarna än inom näringslivet som helhet.

Det är förenat med betydande problem att mer exakt ange hur stor utvecklingsfondernas nuvarande målgrupp är mätt i antal företag. I grova tal kan utvecklingsfondernas målgrupp sägas bestå av ca 100 000 företag vad gäller företagsservice och ca 75 000 företag vad gäller kreditgivning. Företagareföreningarnas målgrupp uppgick till ca 35 000 företag.

Jordbruk, skogsbruk, jakt och fiske (SNI Näringsgren 1)

Näringsgren 1 består av ett relativt begränsat antal företag – ca 375 – medan däremot antalet sysselsatta är stort – närmare 17 000. Denna sysselsättning återfinns främst inom skogsbruket.

Viss begränsad del av ifrågakvarande näringsgren ingår redan i utvecklingsfondernas målgrupp. Enligt gällande regler kan stöd sålunda utgå till sådana företag inom jordbrukets näringar, som inte omfattas av det särskilda stöd som finns till jordbrukets eller trädgårdsnäringens rationalisering.

Utredningens uppfattning är att utvecklingsfonderna även fortsättningsvis bör ha möjlighet att stödja jordbrukets binärningar enligt samma regler som gäller för närvarande. Någon utvidgning av målgruppen därutöver är dock för närvarande inte motiverad.

Gruvor och mineralbrott (SNI Näringsgren 2)

Näringsgren 2, som omfattar ca 750 företag, kan indelas i dels malmgruvor (SNI 23), dels andra gruvor och mineralbrott (SNI 29). Sistnämnda grupp omfattar bl. a. stenbrott, grus- och sandtag. Det helt övervägande antalet företag inom näringen återfinns inom denna grupp men däremot endast ca 40 % av totala sysselsättningen. Gruppen domineras av småföretag.

För närvarande kan utvecklingsfonderna lämna stöd till gruppen SNI 29. Eftersom företagen inom näringsgren 2 inte är hänförliga till servicenäringarna har utredningen inte övervägt någon utvidgning av målgruppen inom denna näringsgren.

Tillverkningsindustri (SNI Näringsgren 3)

Näringsgren 3, som omfattar ca 35 900 företag och sysselsätter drygt en miljon personer, består främst av tillverkningsindustri, industrilikhande verksamhet och s. k. industriserviceverksamhet. Många företag är av hantverkskaraktär.

Hela näringsgren 3 utgör målgrupp för utvecklingsfondernas verksamhet. Denna näringsgren är enligt de nuvarande riktlinjerna utvecklingsfondernas primära målgrupp.

El-, gas-, värme- och vattenverk (SNI Näringsgren 4)

Näringsgren 4 omfattar ca 600 företag och sysselsätter ca 20 000 personer. Tre företag sysselsätter sammanlagt närmare 13 000 personer. Näringsgrenen kännetecknas av bl. a. hög kapitalintensitet. Den ligger vidare utanför utvecklingsfondernas nuvarande målgrupp.

Även om de tjänster som näringsgrenen tillhandahåller är av utomordentligt stor vikt anser utredningen ändå att den inte bör utgöra målgrupp för utvecklingsfondernas ordinarie verksamhet. Dels skulle utvecklingsfondernas kreditstöd ha mycket marginella effekter med hänsyn till näringsgrenens höga kapitalkostnader, dels bör strukturen och utvecklingen i näringsgrenen styras utifrån av statsmakterna fastställda riktlinjer och program för hela energipolitiken.

Byggnadsindustri (SNI Näringsgren 5)

Näringsgren 5 omfattar närmare 37 000 företag och sysselsätter ca 260 000 personer. Den kan i stort indelas i byggande av hus och anläggningar, grundarbeten (SNI 501) samt byggnadshantverk (SNI 502), t. ex. plåtlageriarbeten, VVS-arbeten, elektriska installationer och måleriarbeten. Förstnämnda grupp omfattar närmare 19 000 företag och sysselsätter ca 165 000 personer medan motsvarande siffror för byggnadshantverket är 17 000 företag och 94 000 personer. Näringsgrenen har en mycket hög andel småföretag.

Inom näringsgren 5 ingår byggnadshantverk (SNI 502) i utvecklingsfondernas målgrupp i den mån verksamheten är inriktad på tillverkningsindustrin. Företag inom byggnadshantverket som huvudsakligen vänder sig till andra företag än de tillverkande företagen eller till enskilda konsumenter står sålunda utanför målgruppen. Det finns hos dessa företag likväl som hos de företag som vänder sig till de tillverkande företagen behov av finansiellt stöd och företagservice.

Det är från principiell utgångspunkt tveksamt att avgränsa målgruppen till att endast omfatta företag med en viss kundkategori, nämligen de tillverkande företagen. Utredningen föreslår därför att hela gruppen SNI 502 omfattas av utvecklingsfondernas målgrupp. Denna utvidgning av målgruppen medför, enligt utredningens bedömning, endast begränsade krav på ökade resurser eftersom en stor andel av företagen i denna grupp redan omfattas av målgruppen.

Varuhandel, restaurang- och hotellrörelse (SNI Näringsgren 6)

Näringsgren 6, som omfattar närmare 79 000 företag och sysselsätter mer än en halv miljon personer, kan i stort indelas i partihandel och varuhandelsförmedling (SNI 61), detaljhandel (SNI 62) samt restaurang- och hotellrörelse (SNI 63). Partihandel och varuhandelsförmedling kan i sin tur brytas ned på produktionsvaruinriktad partihandel (SNI 611), konsumtionsvaruinriktad partihandel (SNI 612), partihandel med transportmedel, bränsle och drivmedel (SNI 613) samt varuhandelsförmedling (SNI 614).

Partihandel och varuhandelsförmedling (SNI 61) omfattar totalt drygt

17 000 företag. Inom denna grupp ingår produktionsvaruinriktad partihandel (SNI 611) och handelsförmedling av produktionsvaror (SNI 6141) i utvecklingsfondernas målgrupp. Partihandeln spelar en viktig roll för de små och medelstora företagen. Dels är partihandelsföretagen leverantörer av varor till de mindre företagen, dels fungerar partihandeln som säljkanal för de mindre företagen. I funktionen som säljkanal kan partihandelsföretagen tillföra industriföretagen det marknadskunnande som dessa i vissa fall saknar.

Från principiella utgångspunkter anser serviceföretagsutredningen att målgruppsavgränsningen inte bör bestämmas av vilka produkter partihandelsföretagen baserar sin verksamhet på. Behov av finansiellt stöd och företagservice föreligger sålunda bland såväl företag som är inriktade på konsumtionsvaror som bland dem som är inriktade på produktionsvaror. Samtliga företag inom gruppen partihandel och varuhandelsförmedling bör sålunda ingå i målgruppen. En sådan utvidgning innebär att ytterligare mellan 8 000 och 9 000 företag ingår i målgruppen. Enligt utredningens bedömning är endast en mindre del av dessa företag i behov av de tjänster och de krediter som utvecklingsfonderna har att erbjuda. Det är inte desto mindre angeläget att de små och medelstora företagen inom partihandeln och varuhandelsförmedlingen som är i behov av att anlita utvecklingsfonderna ges sådana möjligheter.

Detaljhandeln (SNI 62), som består av 54 000 företag, kan brytas ned på varuhushandel (SNI 621), dagligvaruhandel (SNI 622), sällanköpsvaruhandel (SNI 623), bil- och drivmedelsdetaljhandel (SNI 624) samt apoteks- och systemvaruhandel (SNI 625). Varuhushandel (SNI 621) med totalt knappt ett hundratal företag består jämfört med andra servicenäringar av relativt stora företag och bör inte omfattas av en första utvidgning av målgruppen. Inte heller bör apoteks- och systemvaruhandel ingå i målgruppen. I dessa företag har staten genom ägarinflytande möjlighet att påverka finansierings- och rådgivningssituationen i den mån det föreligger behov av detta. Företagen i dessa branscher är vidare på grund av sin storlek inte aktuella för målgruppen.

Utredningens överväganden beträffande detaljhandeln begränsas sålunda till att gälla dagligvaruhandel, sällanköpsvaruhandel samt bil- och drivmedelsdetaljhandel.

Dagligvaruhandeln (SNI 622) består av 25 000 företag. Marknaden präglas av stark koncentration till de tre s. k. blocken konsumentkooperationen, ICA och DAGAB. Utredningens analys av finansieringssituationen i detaljhandeln, som bl. a. utgått från HUI:s utredning om kapitalförsörjningen inom mindre och medelstora detaljhandelsföretag, visar klart att det föreligger behov av samhälleliga stödåtgärder för att förbättra finansieringssituationen för företag inom dagligvaruhandeln. Det torde främst vara företag utanför blocken som har problem med kapitalanskaffningen. Vid de hearings som utredningen ordnat med företrädare för de tre blocken har deras företrädare sålunda uppgett att det i allmänhet inte föreligger några påtagliga svårigheter för detaljhandelsföretagen inom blocken att skaffa erforderligt kapital. De svårigheter som i vissa fall föreligger gäller främst anskaffning av långfristigt kapital. Partihandeln har inom dagligvaruområdet ett betydande engagemang i detaljhandelns finansiering och bedriver även rådgivnings- och utbildningsverksamhet. Ibland medför partihandelns engage-

mang i finansieringen att köpmännens handlingsfrihet gentemot partihandeln begränsas. Serviceföretagsutredningen anser att företag inom dagligvaruområdet som önskar ordna sin finansiering på annat sätt än genom de s. k. blocken för att därigenom kunna agera mer självständigt på marknaden bör beredas sådana möjligheter. Detta bör gälla både företag som är helt fristående från blockbildningen och företag inom blocken som önskar vara finansiellt mindre bundna till blocken.

Dagligvaruföretagen bör ingå i utvecklingsfondernas målgrupp både vad gäller kreditverksamhet och företagservice. Möjligheterna att utnyttja utvecklingsfondernas rådgivnings- och utbildningsservice kan för många företag, som står utanför blockbildningen, vara väl så betydelsefulla som att få hjälp med finansieringen. Företagen inom blocken får i allmänhet sina behov av utbildning och rådgivning väl tillgodosedda genom det utbud som partihandelsföretagen erbjuder. Det är därför inte sannolikt att detaljhandelsföretag med anknytning till något av blocken i någon större omfattning kommer att anlita utvecklingsfonderna även om det för dessa företag i vissa fall kan vara värdefullt att som komplement eller alternativ till partihandelsföretagens företagservice kunna vända sig till utvecklingsfonden.

Som framgått tidigare anser KF att frågan om de konsumentkooperativa detaljhandelsföretagen skall ingå i utvecklingsfondernas målgrupp bör behandlas av kooperationsutredningen och inte av serviceföretagsutredningen. Utredningen lämnar därför inget förslag i denna fråga men vill i detta sammanhang framföra synpunkten att de statliga stödåtgärder som vidtages inte bör ändra konkurrensförhållandena mellan enskild och kooperativ handel. Visst statligt stöd åt enskild handel bör sålunda motsvaras av statligt stöd även åt kooperativ handel.

Sällanköpsvaruhandel (SNI 623) med ca 22 000 företag omfattar ett flertal olika fackhandelsbranscher såsom exempelvis beklädnadsdetaljhandel, möbelhandel, järnhandel, radio- och tv-handel samt cykel- och sporthandel. Av HUI-utredningen framgår att företag inom sällanköpsvaruhandeln (fackhandeln) många gånger har påtagliga problem med kapitalanskaffningen. Det föreligger behov av samhälleliga insatser för att förbättra deras situation. Liksom inom dagligvaruhandeln förekommer i varierande utsträckning inom sällanköpsvaruhandeln att detaljhandelsföretagen ordnar sin finansiering genom leverantörsföretagen. Detta förhållande har inte direkt kunnat beläggas i HUI-utredningen. Utredningen har emellertid i sitt övriga kartläggningsarbete, som bedrivits genom kontakter med bl. a. SPK, NO och branschföreträdare kommit till uppfattningen att sådan finansiering förekommer i viss utsträckning. Omfattningen av denna finansiering har emellertid inte närmare kunnat fastställas. Finansiering genom leverantörsföretag förklaras ofta av svårigheter att skaffa kapital på den allmänna kreditmarknaden. I vissa fall kombineras leverantörernas finansiering med åtaganden från detaljhandlaren om att endast saluföra leverantörens produkter eller att anlita leverantören i fråga som huvudleverantör. Detta kan medföra negativa effekter från konkurrenssynpunkt. Företag som önskar vara obundna mot leverantörerna bör beredas möjligheter att ordna sin finansiering på annat sätt än genom leverantörerna. Det är också viktigt för företag inom denna grupp att få rådgivning och utbildning. Inom många fackhandelsbranscher erhåller detaljhandelsföretagen värdefull företagservice

genom branschföreningar och frivilliga fackkedjor. För många små och medelstora företag inom denna näringsgren skulle emellertid utvecklingsfondens utbud av företagsservice utgöra ett betydelsefullt komplement. Utredningen föreslår därför att sällanköpsvaruhandeln omfattas av utvecklingsfondernas målgrupp beträffande såväl kreditgivning som företagsservice.

Bil- och drivmedelsdetaljhandel (SNI 624) omfattar 6 600 företag och kännetecknas av utpräglat selektiv försäljning, dvs. försäljningsställena saluhåller normalt endast märken från en leverantör. Utvecklingen på bilområdet går dock i riktning mot fler återförsäljare med mer än ett bilmärke. Beträffande drivmedelsåterförsäljarna finns det många variationer i fråga om ägandeförhållanden, arrende och beträffande hyresförhållanden mellan återförsäljarna och bensinbolagen. En växande andel av återförsäljarna äger dock själva sin anläggning. De tillämpade försäljningssystemen inom dessa områden medför i sig ett starkt beroendeförhållande mellan leverantörer och detaljhandlare. Till detta beroendeförhållande bidrar även att leverantörerna medverkar vid finansieringen av detaljhandelns verksamhet.

Med de bindningar som finns mellan leverantörer och detaljhandlare inom bil- och drivmedelshandeln är det värdefullt om detaljhandlare som önskar minska dessa bindningar och därmed minska beroendet av leverantörerna bereds möjligheter att ordna delar av sin finansiering genom utvecklingsfonderna. Även utvecklingsfondernas företagsservice skulle vara av stort värde för företagen inom bil- och drivmedelsdetaljhandeln. Utredningen föreslår att dessa företag omfattas av målgruppen. Ytterligare skäl för detta är att många företag inom dessa näringar parallellt med bil- respektive drivmedelsförsäljning bedriver reparationsverksamhet av motorfordon. Företag med reparationer av motorfordon som i sin verksamhet är inriktade på tillverkningsindustrin ingår i den nuvarande målgruppen. Som framgår av det följande föreslår utredningen att företag med reparationer av motorfordon skall ingå i målgruppen oberoende av vilka huvudsakliga kundkategorier de har. Svåra avgränsningsproblem kan undvikas om såväl bil- och drivmedelsåterförsäljare som samtliga företag med reparationer av motorfordon omfattas av målgruppen. Utredningen anser inte att en sådan utvidgning av målgruppen är speciellt resurskrävande.

Restaurang- och hotellrörelse (SNI 63) omfattar 7 000 företag. Gruppen föreslås av hotell- och restaurangutredningen ingå i utvecklingsfondernas målgrupp. Serviceföretagsutredningen finner att detta förslag är välmotiverat och tillstyrker en sådan utvidgning av målgruppen. Därmed skulle också en betydande del av turistföretagen såsom turishotell, stugbyar, campingrörelser och restaurangidkare i turistorter m. fl., komma att ingå i målgruppen.

Turistnäringen i Sverige består till övervägande del av små företag som ofta står utanför kedjegrupperingar och samordnande branschorganisationer. Detta gör att det för många turistföretag skulle vara av mycket stor betydelse att kunna utnyttja utvecklingsfondernas företagsservice och kreditutbud. Från sysselsättnings- och näringssynpunkt spelar turistföretagen lokalt en mycket stor roll. Mot bakgrund av turistnäringens stora betydelse för sysselsättningen i Jämtlands län har regeringen i juni 1979 beslutat om en försöksverksamhet under 18 månader i länet som bl. a. innefattar rådgivningsverksamhet till turistföretag genom utvecklingsfonden i Jämtlands län. Det

bör också framhållas att turistföretagen har en väsentlig betydelse för betalningsbalansen.

Samfärdsel, post- och televerk (SNI Näringsgren 7)

Näringsgren 7 omfattar ca 30 000 företag och sysselsätter närmare 290 000 personer. Näringsgrenen kan indelas i landtransporter (SNI 711), sjötransporter (SNI 712), lufttransporter (SNI 713), transportförmedling och lagringsverksamhet (SNI 719) samt post- och telekommunikationer (SNI 72).

Med hänvisning till vad som anförts i avsnittet om principerna för målgruppsavgränsningen är det inte möjligt att nu låta hela transportsektorn ingå i utvecklingsfondernas målgrupp. Sjö- och lufttransporter samt transportförmedling bör därför på kort sikt inte ingå i målgruppen. Det kan i detta sammanhang erinras om att särskilt kreditstöd kan utgå till den mindre skeppsfarten genom bl. a. skeppshypotekskassorna.

Vad gäller landtransporter kan dessa nedbrytas på järnvägstrafik (SNI 7111), buss- och spårvägstrafik (SNI 7112), personbilstrafik (SNI 7113), lastbils- och annan vägtransport (SNI 7114), transport i rörsystem (SNI 7115) samt stödtjänster inom landtransport (SNI 7116). Lastbils- och annan vägtransport (SNI 7114) ingår i målgruppen vad gäller företagservice men däremot inte vad gäller kreditstöd.

Enligt utredningens uppfattning finns när det gäller en första utvidgning av målgruppen anledning att överväga att låta gruppen lastbils- och annan vägtransport (SNI 7114) ingå i utvecklingsfondens målgrupp förutom beträffande företagservice även beträffande kreditstöd. Vad beträffar personbilstrafik kan noteras att taxiutredningen i juni 1979 presenterade sitt betänkande (Ds K 1979:4) Taxi – krav och utvecklingsmöjligheter. Med hänsyn till att branschen så nyligen utretts och då förslag framlagts som torde ge möjligheter för taxinäringen att rationalisera verksamheten och ta tillvara stordriftsfördelar finner utredningen inte anledning till några särskilda överväganden rörande taxi.

Den helt övervägande delen, nära 80%, av lastbilarnas transportarbete faller på den yrkesmässiga trafiken (åkeribranschen), dvs. trafik som bedrivs med stöd av trafiktillstånd. Serviceföretagsutredningen vill här erinra om att tillståndsprövningen som görs av länsstyrelsen föregås – sedan år 1972 – av en av utvecklingsfonderna utförd ekonomisk lämplighetsprövning som är ägnad att fungera som ett slags etableringskontroll. Mot denna bakgrund finner utredningen det lämpligt att begränsa sina överväganden till endast åkeribranschen.

Vid årsskiftet 1978–1979 fanns det nära 20 000 åkerier. Dessa ägde tillsammans ca 44 400 lastbilar inklusive traktorer m. m. Ca 70% av åkerierna förfogade över endast en bil. Knappt 94% hade färre än sex bilar. Det rör sig således om en starkt småföretagsdominerad bransch.

Om man ser till branschens kapitalbehov kan detta indelas i följande områden:

- rörelsekapital för finansiering av kundkrediter
- kapital för finansiering av fordonsköp
- kapital för finansiering av grustag, krossanläggningar, terminbyggen m. m.

I en av Svenska Åkeriförbundet publicerad utredning Kapitalförsörjningsutredningen 1976 behandlas branschens finansieringssituation. Av denna utredning framgår bl. a. att åkeriföretagen relativt lätt kan finansiera sina fordonsköp via bank eller bilförsäljningsföretag. Däremot föreligger betydande problem vad gäller finansiering av rörelsekapital. Av denna anledning överväger branschen att etablera regionala fraktkreditinstitut i egen regi. Förbundet har utarbetat ett förslag till hur ett sådant kreditinstitut skall byggas upp och fungera. Efter remiss inom organisationen pågår nu det fortsatta arbetet på att förverkliga förslaget.

Det finns i och för sig skäl som talar för att åkerinäringen inryms i målgruppen även vad gäller kreditstöd. Förutom att det finns vissa behov av kreditstöd bland dessa företag är det principiellt att föredra att målgruppen är densamma för företagserviceverksamheten och kreditstödverksamheten. Med hänvisning till det utomordentligt stora årliga reinvesteringsbehovet i fordon – uppskattningsvis omkring 600 milj. kr – anser utredningen det dock uteslutet att nu låta åkeribranschen ingå i målgruppen för kreditstödsverksamheten. Dessutom bör understrykas att åkeriföretagen idag, som nämnts, relativt lätt klarar sin finansiering av fordonsköp – låt vara till en högre ränta än vad utvecklingsfonderna tillämpar – samt att branschen har planer på att bilda egna regionala finansieringsinstitut som bör kunna bidra till en förbättrad finansieringssituation för åkeriföretagen. Vidare vill utredningen erinra om att gruppen Andra gruvor och mineralbrott (SNI 29) ingår i utvecklingsfondernas målgrupp. Härigenom bör åkeribranschen kunna finansiera vissa investeringar i grustag, krossanläggningar m. m.

Bank- och försäkringsverksamhet, fastighetsförvaltning, uppdragsverksamhet (SNI Näringsgren 8)

Näringsgren 8, som består av ca 29 500 företag och sysselsätter drygt 200 000 personer, kan i stort indelas i bank- och annan finansieringsverksamhet (SNI 81), försäkringsverksamhet (SNI 82) samt fastighetsförvaltning och förmedling, uppdragsverksamhet (SNI 83). Sistnämnda grupp kan brytas ned på fastighetsförvaltning och förmedling (SNI 831), uppdragsverksamhet (SNI 832) samt maskinuthyrning (SNI 833). Uppdragsverksamhet ingår i målgruppen i den mån verksamheten är inriktad på tillverkningsindustrin och maskinuthyrning ingår vad gäller företagservice.

Enligt utredningens uppfattning faller vissa delar av näringsgrenen direkt bort vad gäller stödberättigad verksamhet. Detta gäller i första hand bank- och försäkringsverksamhet. Företag inom denna sektor torde knappast ha några behov av externa tjänster som utvecklingsfonderna är lämpade att tillgodose. Inte heller bör fastighetsförvaltning och förmedling räknas in i målgruppen. Företag inom denna sektor ligger för långt ifrån den för utvecklingsfonderna avsedda verksamhets- och kompetensinriktningen.

Vad som återstår att diskutera inom näringsgrenen är sålunda företag med uppdragsverksamhet som är inriktade på andra än tillverkande företag och maskinuthyrningsrörelse vad gäller utvecklingsfondernas kreditstöd.

Med hänvisning till vad utredningen tidigare anfört i samband med målgruppsavgränsningen för transportsektorn bör inte de ca 400 företag som

finns inom gruppen maskinuthyrningsrörelse, ingå i utvecklingsfondernas målgrupp vad gäller kreditstöd. Finansiering av köp av entreprenadmaskiner m. m. sker normalt via leverantörerna (avbetalningsköp m. m.). I enlighet med utredningens förslag beträffande åkeribranschen bör maskinuthyrningsföretag även fortsättningsvis ingå i fondernas målgrupp för företagsserviceverksamheten.

Vad slutligen gäller uppdragsverksamheten så omfattar denna bl. a. juridisk, ekonomisk, kameral och teknisk uppdragsverksamhet. Den omfattar ca 14 000 företag och sysselsätter ca 85 000 personer.

Liksom tidigare anförts beträffande byggnadshantverk anser utredningen att företagen inom gruppen uppdragsverksamhet – SNI 832 – bör ingå i målgruppen oberoende av vilka kundkategorier företagen har. Hela gruppen bör sålunda ingå som målgrupp för utvecklingsfondernas verksamhet.

Att låta hela uppdragsverksamheten ingå i målgruppen behöver inte heller betyda alltför stor resurspåfrestning på utvecklingsfonderna. Företag inom den ifrågavarande gruppen torde i endast begränsad utsträckning vara i behov av företagsserviceinsatser eller kreditstöd för investeringar i fast egendom. Vad det kommer att röra sig om är närmast kreditstöd med inriktning på att tillhandahålla rörelsekapital.

Offentlig förvaltning och andra tjänster (SNI Näringsgren 9)

Näringsgren 9 som omfattar knappt 36 000 företag och sysselsätter drygt 170 000 personer kan i stort indelas i offentlig förvaltning, försvars-, och brandskyddsverksamhet (SNI 91), renings-, renhållnings- och rengöringsverksamhet (SNI 92), undervisning, forskning, sjukvård m. m. (SNI 93), rekreativverksamhet, kulturell serviceverksamhet (SNI 94), reparations-, tvätter- och annan serviceverksamhet (SNI 95) samt verksamhet vid internationella organisationer m. m. (SNI 96). I den nuvarande målgruppen ingår på tillverkningsindustrin inriktad verksamhet inom grupperna renings-, renhållnings- och rengöringsverksamhet (SNI 92), reparationer av motorfordon (SNI 9513) och tvätteriverksamhet (SNI 952).

Med hänvisning till karaktären av offentliga tjänster bör vissa företagsgrupper inom ifrågavarande näringsgren inte komma ifråga som stödberättigad verksamhet. Detta gäller grupperna SNI 91, SNI 93, SNI 94 och SNI 96.

Däremot bör företag inom gruppen renings-, renhållnings- och rengöringsverksamhet (SNI 92) i enlighet med vad som tidigare anförts ingå i målgruppen oavsett om dessa i sitt tjänsteutbud huvudsakligen är inriktade på tillverkningsindustrin eller på andra kundkategorier. Enligt samma grunder bör grupperna reparationer av motorfordon (SNI 9513) och tvätteriverksamhet (SNI 952) i sin helhet ingå i målgruppen.

Övriga delar av gruppen SNI 95, vilken totalt omfattar 22 000 företag, utgörs av företag med reparationer av hushållsvaror, radio- och tv-artiklar m. m. (SNI 951), hushållsarbete (SNI 953) och annan personlig serviceverksamhet såsom frisering, fotografverksamhet m. m. (SNI 959). Gruppen består till stor del av små företag. Många av företagen har problem med finansieringen och är i behov av rådgivning. Till viss del löses dessa problem – i första hand beträffande rådgivning – genom branschorganisationer, men

för många företag skulle utvecklingsfondernas kreditstöd och företagservice vara av utomordentligt stort värde. Serviceföretagsutredningen anser att hela gruppen SNI 95 bör ingå i målgruppen.

Sammanfattningsvis föreslår serviceföretagsutredningen att en första utvidgning av utvecklingsfondernas målgrupp skall omfatta följande näringsgrenar eller delar av näringsgrenar, enligt SNI:

- Byggnadshantverk (SNI 502) – dvs. inte enbart företag inom näringen som är inriktade på tillverkande företag
- Konsumtionsvaruinriktad partihandel (SNI 612)
- Partihandel med transportmedel, bränsle och drivmedel (SNI 613)
- Handelsförmedling av konsumtionsvaror (SNI 6142)
- Handelsförmedling av transportmedel, bränsle och drivmedel (SNI 6143)
- Dagligvaruhandel (SNI 622)
- Sällanköpsvaruhandel (SNI 623)
- Bil- och drivmedelsdetaljhandel (SNI 624)
- Restaurang- och hotellrörelse (SNI 63)
- Uppdragsverksamhet (SNI 832) – dvs. inte enbart företag inom gruppen som är inriktade på tillverkande företag
- Renings-, renhållnings- och rengöringsverksamhet (SNI 92) – dvs. inte enbart företag inom gruppen som är inriktade på tillverkande företag
- Reparations-, tvätteri- och annan serviceverksamhet (SNI 95) – dvs. samtliga inom gruppen utöver den nu gällande målgruppen (SNI 9513 och 952 med inriktning på tillverkningsindustrin).

Förslaget innebär att målgruppen utvidgas till att i runda tal omfatta 170 000 företag vad gäller kreditstöd och drygt 190 000 företag vad gäller företagservice, dvs. i stort sett en fördubbling av antalet företag jämfört med den nuvarande målgruppen.

Utanför utvecklingsfondernas målgrupp skulle därmed följande näringsgrenar med tjänsteproducerande företag ligga:

- El-, gas-, värme- och vattenverk (SNI 4)
- Varuhushandel (SNI 621)
- Apoteks- och systemvaruhandel (SNI 625)
- Samfärdsel, post och televerk (SNI 7) förutom lastbils- och annan vägtransport (SNI 7114) som redan ingår i målgruppen vad gäller företagservice
- Bank- och annan finansieringsverksamhet (SNI 81)
- Försäkringsverksamhet (SNI 82)
- Fastighetsförvaltning och -förmedling (SNI 831)
- Maskinuthyrning (SNI 833) vad gäller kreditstöd
- Offentlig förvaltning, försvars- och brandskyddsverksamhet (SNI 91)
- Undervisning, forskning, sjukvård m. m. (SNI 93)
- Rekreationsverksamhet, kulturell serviceverksamhet (SNI 94)
- Verksamhet vid internationella organisationer m. m. (SNI 96)

Som nämnts bör även vissa av dessa näringsgrenar inrymmas i målgruppen inom ett par år efter den första utvidgningen. Utanför målgruppen bör även fortsättningsvis vara företagsgrupper vars verksamhet har karaktär av offentliga tjänster samt företag som ligger långt ifrån den för utvecklings-

fonderna avsedda verksamhets- och kompetensinriktningen, såsom bank- och försäkringsverksamhet.

10.2 Resursfrågor

10.2.1 *Inledning*

I detta avsnitt redogörs dels för vilka faktorer som enligt utredningens mening är av betydelse då det gäller att bedöma utvecklingsfondernas framtida resursbehov, dels görs ett försök att ange hur stora resurser som torde erfordras mot bakgrund av utredningens förslag i tidigare avsnitt rörande en utvidgad målgrupp för fonderna.

Utvecklingsfonderna behöver tre olika slag av resurser för att verksamt kunna stödja småföretagsamheten. *För det första* krävs att utvecklingsfonderna själva i tillräcklig omfattning har personal och resurser i övrigt. *För det andra* måste utvecklingsfonderna kunna disponera lånemedel i tillräcklig omfattning. *För det tredje* fordras centrala serviceinsatser som hjälp åt utvecklingsfonderna.

10.2.2 *Utvecklingsfondernas nuvarande resurser*

Utvecklingsfondernas ekonomiska resurser har redovisats i kapitel 5.2. Därvid framgick att staten till den helt övervägande delen svarar för försörjningen av lånemedel. Även vad gäller bidrag till utvecklingsfondernas företagsservice svarar staten för merparten. I genomsnitt uppgår landstingens administrationsbidrag till knappt hälften av statsbidragen för dessa ändamål.

Av utvecklingsfondernas totala kostnader utgörs den helt övervägande delen av personalkostnader.

Staten lämnade för budgetåret 1978/79 utvecklingsfonderna bidrag för företagsservice på 50,2 milj. kr. Landstingens administrationsbidrag för kalenderåret 1978 uppgick till totalt ca 22 milj. kr. Antalet anställda vid utvecklingsfonderna uppgick vid halvårsskiftet 1979 till ca 500 personer.

Utöver egna resurser kan fonderna även sägas disponera vissa centrala resurser som stöd för sina egna insatser i främst företagsserviceverksamheten och för att underlätta fortlöpande effektivisering av organisationen, inbördes samråd m. m. Det är svårt att kvantifiera dessa centrala serviceinsatser. Vid industriverket har sektionerna för företagsservice, utbildning och finansiellt företagsstöd bl. a. till uppgift att ge olika former av service till fonderna. Bl. a. tillhandahåller sektionerna kansliresurser åt utvecklingsfondernas samarbetsråd. Sektionerna rymmer för närvarande tillsammans drygt ett tiotal handläggartjänster.

Vad gäller lånemedel har dessa successivt utökats genom anslag över statsbudgeten. I början av budgetåret 1978/79 förfogade fonderna över tillgångar på sammanlagt ca 1 miljard kr. För budgetåret 1979/80 har ytterligare 300 milj. kr tillförts utvecklingsfondernas lånemedel. Utlåningskapaciteten uppgår därmed till mellan 500 och 550 milj. kr för budgetåret 1979/80. Därutöver har regeringen fått möjlighet att mot statlig garanti låna upp 300 milj. kr att användas i utvecklingsfondernas kreditverksamhet.

10.2.3 Faktorer av betydelse för det framtida resursbehovet

Det finns i huvudsak två omständigheter som tillsammans talar för att fondernas resurser nu behöver utökas. För det första erfordras en allmän förstärkning för att utvecklingsfonderna på ett tillfredsställande sätt skall kunna utföra nuvarande arbetsuppgifter och i övrigt svara mot de krav som ställs på dem från samhället och den mindre företagsamheten. Som framgått tidigare har sålunda i flera fall kreditansökningar från serviceföretag i den nuvarande målgruppen avslagits på grund av bristande resurser.

Den av utredningen föreslagna utvidgningen av föreningarnas målgrupp innebär för det andra att resurserna på sikt måste utökas betydligt. Utredningen vill samtidigt när det gäller en bedömning av det framtida resursbehovet erinra om vad som anförs i kapitel 9, nämligen att de tillverkande företagen fortsättningsvis inte bör prioriteras i utvecklingsfondernas verksamhet.

10.2.4 Beräkning av det framtida resursbehovet

Utredningens ambition i detta avsnitt är att i grova termer söka ange i vilken omfattning fonderna behöver och kan utvecklas med tanke på de förslag utredningen lämnar.

Det är således inte utredningens avsikt att mer i detalj precisera resursbehovet i pengar, något som för övrigt inte låter sig göra innan utvecklingsfonderna själva, i sedvanliga anslagsäskanden till industriverket och landstingen, närmare har angett sin syn på programutformning och medelsbehov.

Resurser för företagsserviceinsatser

Den av utredningen föreslagna utvidgningen av utvecklingsfondernas målgrupp innebär att resurserna på sikt måste utökas betydligt.

Företagareföreningsutredningen föreslog i sitt betänkande – delvis mot bakgrund av den utvidgning av målgruppen som utredningen föreslog – att utvecklingsfondernas *personella och övriga resurser* grovt räknat skulle fördubblas under perioden fram till början av 1980-talet, jämfört med situationen år 1976.

Räknat i antal anställda på utvecklingsfonderna skulle en sådan utveckling komma att innebära en ökning med i runt tal ca 400 personer fram till 1980-talets början. Målsättningen för en utvidgning av utvecklingsfondernas resurser bör i första hand inriktas på att den av företagareföreningsutredningen föreslagna fördubblingen genomförs fram till början av 1980-talet. Den successiva utbyggnaden av utvecklingsfonderna bör därvid ske med beaktande av de behov av rådgivning och kreditstöd som finns inom servicenäringarna. Den av serviceföretagsutredningen föreslagna utvidgningen av målgruppen innebär att *antalet* företag i målgruppen utvidgas väsentligt. Som framgått tidigare anser emellertid utredningen att det vad beträffar flera av de näringsgrenar som omfattas av en sådan utvidgning inte krävs mer än ganska begränsade resursförstärkningar för att tillgodose dessa näringsgrenars behov av utvecklingsfondernas företagsservice. Inom exempelvis detaljhandeln er-

håller en stor del av företagen god service genom de samverkansformer som där föreligger. Sannantaget innebär dock förslaget att det på sikt sannolikt blir erforderligt med ytterligare resursförstärkningar utöver den ovan angivna fördubblingen. Att exakt beräkna de extra behov av personella och andra administrativa resurser som den föreslagna utvidgningen av målgruppen för med sig låter sig inte göra.

Det är utomordentligt viktigt att utvecklingsfonderna tillförs kunskaper om servicenäringarnas funktionsätt och problem, om en utvidgad målgrupp enligt utredningens förslag skall kunna betjänas på ett tillfredsställande sätt. Detta bör beaktas vid de personalförstärkningar som görs vid utvecklingsfonderna under de närmaste åren. Det bör vidare vara naturligt för fonderna att etablera kontakter med de branschorganisationer som finns inom servicenäringarna liksom med de fackliga organisationerna. Inom dessa organisationer finns värdefull kunskap som bör kunna utnyttjas av fonderna.

Utredningen har diskuterat frågan om utvecklingsfonderna bör ändras organisatoriskt på så sätt att en särskild avdelning inom fonderna bildas med inriktning på servicenäringarna. En sådan organisationsförändring skulle i och för sig innebära att servicenäringarna inom respektive fond tillförsäkras en klart avgränsad mängd administrativa resurser. Utredningen anser emellertid att fonderna själva, med beaktande av principen att företagen i en utvidgad målgrupp skall behandlas lika oberoende av näringsgrenstillhörighet, får avgöra vilka eventuella organisatoriska förändringar som i respektive fall kan anses motiverade liksom lämplig tidpunkt för sådana förändringar.

Vad gäller *finansieringen* av utvecklingsfondernas framtida resurser har utredningen utgått ifrån att inte bara staten utan även landstingen är positiva till en ökad satsning på servicenäringarna genom att utvidga målgruppen för fonderna och därmed är beredda att bidra till finansieringen av en sådan ökning av fondernas arbetsuppgifter. Det vore i och för sig önskvärt att precisera behoven av statsfinansiering av fonderna under de närmast följande åren. Med hänsyn till osäkerheten om de enskilda landstingens framtida anslag till verksamheten finner utredningen det dock ogörligt att uppskatta storleken av de statliga anslagsökningar som blir erforderliga för att möta kraven på utvidgning av fondernas administration. När det gäller finansieringen av utvecklingsfondernas företagsservice vill utredningen även understryka att denna service är att betrakta som komplement till de serviceinsatser som kan erbjudas av enskilda konsultföretag och branschorganisationer m. fl. I ett initialskede kan företagsservice som finansieras med allmänna medel vara av utomordentligt stor betydelse för företaget i fråga genom att vissa tröskelkostnader därmed elimineras. Det är också av stor betydelse från konkurrenssynpunkt att småföretag erbjuds sådan service. Mer omfattande och djuplodande insatser från fonderna bör dock vara avgiftsbelagda och debiteras kunden till självkostnadspris.

Resurser för utlåning

En närmare precisering av de utökade behoven av *lånemedel* kan endast göras mot bakgrund av utvecklingsfondernas egna bedömningar rörande effekterna av den föreslagna utvidgningen av målgruppen. Stora variationer

kan därvid förväntas föreligga mellan olika utvecklingsfonder. Utredningen anser, som tidigare nämnts, att det vad beträffar flera av de näringsgrenar som omfattas av utredningens förslag om en utvidgad målgrupp i förhållande till det totala antalet företag i respektive näringsgren inte erfordras några avsevärda resurser för att kunna förse de behövande företagen med låne-medel från utvecklingsfonderna. Utredningen vill – liksom vad gäller utvecklingsfondernas företagsservice – betona att utvecklingsfondernas kreditgivning skall ses som ett komplement till den allmänna kreditmarknaden.

I den prognos över det framtida kapitalbehovet inom mindre och medelstora detaljhandelsföretag som HUI gjort för utredningens räkning (se bilaga) beräknas det totala kapitalbehovet för dessa företag under perioden 1979–1985 komma att uppgå till mellan 4.1 och 4.6 miljarder kr, räknat i 1977 års prisnivå. Ca 50 % av detta kapitalbehov beräknas av HUI tillgodoses genom insats av eget kapital. Behovet av främmande kapital hos de mindre och medelstora detaljhandelsföretagen beräknas sålunda uppgå till drygt 2 miljarder kr under perioden 1979–1985 eller i genomsnitt omkring 300 milj. kr per år, räknat i 1977 års prisnivå.

Med utgångspunkt i HUI:s utredning om kapitalförsörjningen inom mindre och medelstora företag i detaljhandeln samt utredningens övriga kartläggning av finansieringsförhållandena inom detaljhandeln anser utredningen att endast en begränsad del av de nämnda 300 milj. kr kommer att behöva tillhandahållas detaljhandelsföretagen genom lån från de regionala utvecklingsfonderna. Långivningen till dessa företag kommer liksom förhållandena är i dag att domineras av banklån. Vidare utgör AB Handelskredit och dess systerinstitut ett alternativ, inte minst för detaljhandelsföretag med brist på fullgoda säkerheter som önskar agera självständigt gentemot sina leverantörer.

Även om efterfrågan på utvecklingsfondernas krediter beräknas bli ganska liten i förhållande till det totala antalet företag inom flera av de näringsgrenar som omfattas av utredningens förslag om utvidgad målgrupp, innebär förslaget som helhet att resurserna för långivning avsevärt måste förstärkas. Mycket grovt räknar utredningen med att den föreslagna utvidgningen av målgruppen i ett initialskede ger behov av ett tillskott av låne-medel på ca 300 milj. kr. En sådan ökning möjliggör – med de amorteringstider som normalt tillämpas – att utlåningskapaciteten ökar med i 50–60 milj. kr per år.

Resurser för central service åt fonderna

Den förordade utvidgningen av målgruppen kommer att medföra behov av ökade insatser av central service. Utredningen finner det angeläget att industriverkets resurser för ändamålet utökas i lägst samma takt som utvidgningen av utvecklingsfonderna. Det är väsentligt att en god handlingsberedskap på detta område redan finns när utbyggnaden av fondernas organisation börjar medföra krav på ökade insatser av central service.

Det torde närmast ankomma på huvudmännen, dvs. staten och landstingen, att närmare bestämma om den centrala servicens inriktning och omfattning. Därvid bör det dock – med en utökad målgrupp enligt utredningens förslag – vara en given utgångspunkt att servicen även inriktas

på de behov som föreligger hos de nämnda företagen inom servicenäringarna. För att så skall kunna ske, krävs det att industriverket tillförs sakkunskap om servicenäringarnas verksamhetsförhållanden och problem.

Fördelningen av resurserna på olika län och näringsgrenar

Fördelningen av de statliga bidragen på olika utvecklingsfonder bör liksom hittills åvila industriverket. Verket förutsätts som hittills fördela medlen alltefter utvecklingsfondernas behov för att kunna ge adekvat service åt företagen i respektive län med beaktande av realismen och kvaliteten hos de program för verksamheten som de olika fonderna inlämnat som underlag för sina medelsökanden.

Utredningen har övervägt en öronmärkning av pengar till servicenäringarna, dvs. att särskilda anslag tillskapas för serviceföretagen. Utvecklingsfonderna skulle därvid slippa prioritera mellan den gamla och nya målgruppen. Det finns emellertid starka skäl som talar emot en sådan öronmärkning. Redan i det nuvarande systemet med medelstillelningen till de olika utvecklingsfonderna har industriverket att beakta en rad olika faktorer som gör att detta arbete blir förhållandevis invecklat. Ytterligare regler för industriverkets medelstillelning skulle göra detta arbete än mer komplicerat.

Förhållandena varierar starkt mellan de olika länen vilket gör det svårt att centralt göra en fördelning av anslaget, såväl på län som på olika näringar inom länen. Det är därför att föredra att fördelningen av medel på olika företag görs av utvecklingsfonderna själva. Hänsyn bör därvid tas till den efterfrågan på utvecklingsfondernas utbud i form av företagsservice och krediter som finns hos företagen inom målgruppen i respektive län.

11 Förslag angående AB Handelskredit och dess systerinstitut

11.1 Skäl för stöd åt AB Handelskredit och dess systerinstitut

Tidigare har diskuterats de svårigheter som föreligger för mindre företag inom servicenäringsarna att anskaffa erforderligt kapital. Dessa svårigheter medför problem vid nyetablering av företag av oprövad typ samt vid utvidgningar och ombyggnader och kan sålunda hämma utvecklingen av nya affärsidéer.

Många serviceföretag löser sina finansieringsproblem genom att ordna sin finansiering genom leverantörskrediter eller genom andra utfästelser från leverantörshåll. En sådan finansiering kan föra med sig ett beroende gentemot leverantörsföretagen, vilket kan leda till en begränsning av konkurrensen.

Enligt serviceföretagsutredningen bör samhället vidtaga åtgärder för att underlätta kapitalanskaffningen för serviceföretagen. Företag som önskar ordna sin finansiering på annat sätt än genom leverantörer och på så sätt kunna agera mer självständigt på marknaden, bör beredas sådana möjligheter.

Handelskredits uppgift är att genom lån möjliggöra för fristående självägande köpmän inom dagligvaruhandeln samt färg- och parfymhandeln att få tillgång till riskvilligt kapital för nyetableringar, förvärv, utvidgningar och moderniseringar av rörelser utan att tvingas in i beroendeställning till någon leverantör. Handelskredits betydelse därvidlag har vitsordats av bl. a. distributionsutredningen och ett flertal instanser, som yttrat sig i frågan vid remissbehandlingen av distributionsutredningen – bl. a. NO och näringslivsorganisationerna.

Handelskredit medverkar även vid genomförandet av nya affärsidéer. Som ett exempel på Handelskredits medverkan i sådana fall kan nämnas uppbyggnaden av Näröppet AB, som tillämpar s. k. franchising. Handelskredit har sålunda medverkat vid finansieringen av 16 Näröppet-butiker. Vidare har Handelskredit finansierat ett tiotal hälsokostbutiker och ett antal trafikorienterade butiker med anknytning till gatukök och/eller serviceanläggningar. Handelskredit har också stött etablerandet av externanläggningar av stormarknadstyp såväl beträffande dagligvaror som färghandel. Det bör också nämnas att Handelskredit medverkade vid etablerandet av de allra första självbetjäningsbutikerna på 1950-talet.

Handelskredits verksamhet försvåras av de problem företaget under senare år haft med inlåningen. Dessa problem har bidragit till att inlåningen blivit

onödigt dyr vilket i sin tur påverkat institutets utlåningsränta. Handelskredit som alternativ till andra finansieringskällor – t. ex. leverantörskrediter – blir naturligtvis mindre attraktivt om utlåningsräntan är högre än vad andra långgivare kan erbjuda.

Handelskredit utgör ett viktigt alternativ för köpmän som vill agera självständigt på marknaden och minska sitt beroende till leverantörer. Mot bakgrund av Handelskredits betydelse som alternativ för fristående köpmän och de problem företaget har med kapitalanskaffningen har serviceföretagsutredningen övervägt möjligheterna att lösa dessa problem genom ett statligt engagemang i Handelskredit.

Handelskredits målgrupp är detaljhandelsföretag inom dagligvaru-, färg- och parfymhandeln. Institutet prioriterar i sin verksamhet köpmän som önskar vara helt ekonomiskt oberoende av de stora blocken på dagligvarumarknaden. Det finns på dagligvarumarknaden omkring 1 200 livsmedelsbutiker som står utanför de stora blocken. Dessa butiker svarar för ca 6 % av dagligvarumarknaden. Bland Handelskredits låntagare finns även företag som ingår i blocken men som vill vara fristående i finansiellt hänseende. Enligt Handelskredit är det svårt att konkret belägga att låntagare inom blocken verkligen agerar mer självständigt efter att ha erhållit lån av Handelskredit. Det finns emellertid enligt Handelskredit upprepade uttalanden från enskilda köpmän som understryker det värde de sätter på att kunna uppträda självständigt gentemot en leverantör. Handelskredit pekar vidare på ett yttrande 1976 av dåvarande ordföranden i SSLF vid en offentlig diskussion där denne framhöll att det är av stor betydelse även för dem som har butiks- och arrendeavtal att Handelskredit finns samt att den fria sektorn påverkar även deras situation. Han sade vidare att Handelskredits existens och förekomsten av en fri sektor har stor betydelse för sortimentet i detaljhandeln.

Det är från konkurrenssynpunkt värdefullt om företag inom blocken som önskar agera mer självständigt och som kan göra detta genom att erhålla lån från Handelskredit, ges sådana möjligheter. Det bör dock även fortsättningsvis vara Handelskredits huvuduppgift att genom långivning hjälpa detaljhandelsföretag som står helt utanför blockbildningarna.

Förutom problem vid kapitalanskaffningen har företagen utanför blockbildningarna – bl. a. av resursskäl – ett underläge gentemot de större grupperingarna av företag vid anskaffningen av nya butikslägen. Handelskredit lämnar numera – sedan Beab lagts ned – viss information om nya butikslägen till presumtiva låntagare.

Det ingår sålunda i uppgifterna för de personer inom Handelskredit som arbetar med låneärenden att så långt som möjligt försöka bevaka och skaffa information om nya affärslägen. Handelskredit har avsatt ökade resurser för bevakning av nya butikslägen och planerar en ytterligare ökning av dessa resurser. Självfallet är det svårt för Handelskredit att effektivt täcka in hela landet och samverkan sker därför mellan Handelskredit och köpmannaorganisationerna och i viss utsträckning med intressenternas fältorganisationer. Många låntagare har också enligt Handelskredit genom egna kanaler fått kännedom om butiksläget i fråga eller har själva aktivt medverkat vid dess tillkomst. Serviceföretagsutredningen anser att det är värdefullt om information om nya affärslägen kan kanaliseras genom Handelskredits

organisation för att på så sätt underlätta för de fristående köpmännen att hitta nya butikslägen.

Det är viktigt att uppmärksamma huruvida ett statligt engagemang i Handelskredit påverkar konkurrenssituationen mellan enskild och kooperativ handel. Eftersom den kooperativa handeln ligger utanför Handelskredits verksamhetsfält kan ett stöd till Handelskredit medföra en konkurrensfördel för enskild handel jämfört med den kooperativa handeln.

Kooperativa förbundet (KF) har framfört till utredningen att KF inte har något att erinra mot att finansieringssituationen förbättras för enskild handel genom statliga insatser men har samtidigt påpekat att finansieringssituationen även bör ordnas för kooperativ verksamhet. Enligt KF bör dock frågan om insatser för den kooperativa verksamheten behandlas av kooperationsutredningen (I 1977:01). Serviceföretagsutredningen har samrätt med kooperationsutredningen i denna fråga. Kooperationsutredningen har därvid uppgett att serviceföretagsutredningens förslag kommer att beaktas i dess fortsatta arbete.

Handelskredits *systerföretag* har för utredningen redovisat problem liknande dem som gäller för Handelskredit. Svårigheter att skaffa erforderligt kapital har sålunda fördyrat inlåningen vilket medfört att utlåningsräntorna blivit relativt höga. Inom kiosk- och servicehandeln föreligger liksom inom dagligvaruhandeln bindningar till leverantörer. Inom textil- och järnhandeln är leverantörsberoendet inte lika påtagligt men köpmännen har liksom småföretagare inom hotell- och restaurangbranschen många gånger betydande svårigheter med kapitalanskaffningen.

Liksom Handelskredit medverkar systerinstitutet vid utvecklingen av nya affärsidéer. *Järnhandelskredit* har aktivt medverkat vid etablerandet av ett avsevärt antal nya externanläggningar där de traditionella, ofta trånga och tungarbetade, butikerna ersatts av större, rationellare och kundvänligare anläggningar med ett avsevärt bredare sortiment.

Inom *Textilkredits* verksamhetsområde ryms mycket varierande verksamheter allt ifrån stora och exklusiva konfektions- och modebutiker till små jeans-shopar och sybehörsaffärer. Textilkredit kan sägas aktivt ha bidragit till mångfalden av olika butiksformer var och en skötta enligt innehavarens individuella intentioner.

Även *Hotell- och Restaurangkredits* utlåning riktar sig till mycket olikartade typer av företag som t. ex. stadshotell, lunchrestauranger, motell, turist- och konferenshotell, barseveringar och konditorier. Institutet har stött företag med nya idéer, s. k. "fast-food"-serveringar av olika typer, smörgåsarbarer med specialsortiment liksom även restauranger där man önskat pröva nya kombinationer av service och utbud av rätter.

Vad angår *Kiosk- och Servicehandelns Kreditinstitut* har detta institut sedan sin tillkomst 1972 stött den utveckling inom gatuköksbranschen som under 1970-talet lett fram till moderna, rationella och hygieniska rörelser. Institutet har därvid i samverkan med branschorganisationen kunnat påverka utvecklingen såväl beträffande utformningen av anläggningarna som kostnaderna för dessa.

Utredningen anser att ett statligt engagemang i Handelskredit och dess systerorganisationer utgör ett värdefullt komplement till utredningens förslag om en utbyggnad av de regionala utvecklingsfonderna och föreslår ett

sådant statligt engagemang. Det bör, särskilt under utvecklingsfondernas fortsatta uppbyggnadsperiod, vara värdefullt för serviceföretagen om fonderna kan avlastas en del låneärenden, vilka i stället kan behandlas av Handelskredit och dess systerorganisationer. Inom dessa institut finns bransch-kunskap, som gör det möjligt för instituten att effektivt och omedelbart kanalisera det statliga stödet till målgruppen för stödåtgärderna.

Handelskredit och dess systerföretag täcker omkring tre fjärdedelar av detaljhandeln. Inom övriga delar av detaljhandeln finns inte samma typ av finansieringsinstitut. De institut som finns inom exempelvis fotodetaljhandeln ägs av sammanslutningar av detaljhandlare. Det torde främst vara köpmän utanför dessa samverkansformer som har finansieringssvårigheter. Enligt utredningens förslag bör dessa köpmän beredas möjligheter att få lån av de regionala utvecklingsfonderna. I den mån nya institut av samma typ som Handelskredit bildas inom resterande delar av detaljhandeln bör statligt engagemang övervägas även i dessa institut.

11.2 Utformningen av det statliga stödet

11.2.1 *Alternativa överväganden*

Det statliga stödet till Handelskredit och dess systerföretag bör utformas på sådant sätt att institutens kapitalförsörjning kan tryggas på längre sikt. Institutens upplåning bör ske på gynnsammare villkor än hittills, vilket medför att utlåningsräntorna kan sättas lägre och serviceföretagen därmed få en bättre finansieringssituation. Institutet bör även fortsättningsvis kunna arbeta med s. k. förtroendekrediter.

Utredningen har övervägt tre alternativ för att trygga institutens kapitalförsörjning, nämligen

- lån ur AP-fonden
- statligt delägarskap
- statliga garantier

Utredningen har funnit att den enklaste och smidigaste formen för att lösa Handelskredits och systerinstitutens problem är genom statliga garantier.

Aktiebolag som faller under 1963 års lag om kreditaktiebolag (SFS 1963:76) kan låna i *AP-fonden*. För att ett bolag skall hänföras till lagen om kreditaktiebolag krävs att det har till ändamål att driva lånerörelse och att genom utgivning av obligationer (eller andra för den allmänna rörelsen avsedda förskrivningar) låna upp erforderliga medel. En förutsättning är också att bankrörelse inte ingår i verksamheten. För sådana bolag skall bolagsordningen underställas regeringens prövning. Enligt lagen om kreditaktiebolag skall dessa kreditinstitut stå under bankinspektionens tillsyn. Det enda undantag som regeringen av särskilda skäl har lämnat, avser Sveriges Investeringsbank AB.

Om Handelskredit skulle omvandlas till ett kreditaktiebolag blir det bankinspektionens uppgift att följa bolagets verksamhet och hålla sig underrättad om de förhållanden som kan inverka på bolagets säkerhet. Detta är inte förenligt med den ordningen att Handelskredit har en fri kreditprövning och full frihet att ge förtroendekrediter.

Det är av stor betydelse för serviceföretagen inom Handelskredits och systerinstitutens målgrupp att instituten även fortsättningsvis kan arbeta med förtroendekrediter. Institutens framtida kapitalförsörjning bör därför inte ordnas genom lån ur AP-fonden.

Utredningen förordar *inte* heller att staten engagerar sig som *delägare* i instituten eftersom ett delägarskap innebär större risker för att staten skall åsamkas kostnader på grund av fallisemang för sitt engagemang än vad statliga garantier skulle innebära. Utredningen föreslår sålunda att *statliga garantier* ges för Handelskredits och dess systerföretags upplåning.

11.2.2 Utformningen av statsgarantierna

Utredningen föreslår att en statsgaranti utställs för institutens upplåning intill ett fastställt rambelopp. Särskild garanti utgår för vart och ett av instituten. Med stöd av garantin kan instituten låna från olika kreditgivare såsom banker, Industrikredit, Lantbrukskredit, försäkringsbolag m. fl.

Sedan instituten fått löfte om krediter anmäler Handelskredit och respektive systerföretag till vederbörlig myndighet att lån beviljats under förutsättning av statsgaranti och hemställer att garantin får tas i anspråk inom den tilldelade ramen.

Statens industriverk bör vara den myndighet till vilken instituten gör sådana anmälningar. Industriverket bedriver företagsinriktad verksamhet och föreslås av utredningen i ökad omfattning ägna sig åt servicenäringarna.

Vid en bedömning av *statsgarantins storlek* bör olika faktorer beaktas såsom institutens totala nyupplåningsbehov, andelen av det totala upplåningsbehovet som bör täckas av statliga garantier, för hur lång tid garantibeloppet skall gälla samt statens risktagande vid ett engagemang.

Nyupplåningsbehovet för de olika instituten är givetvis beroende av den utlåningsvolym som kan påräknas. För en femårsperiod har med utgångspunkt i nuvarande årliga utlåning förhöjd med 10 % per år och med nu konstaterad amorteringstakt det årliga nyupplåningsbehovet av instituten beräknats till följande ungefärliga belopp:

	Milj. kr/år
Handelskredit	25-35
Järnhandelskredit	4
Textilkredit	2,5
Hotell- och Restaurangkredit	4
Kiosk- och Servicehandels Kreditinstitut	5
Totalt	40,5-50,5

Totalt beräknas sålunda nyupplåningsbehovet hos instituten uppgå till mellan drygt 40 och drygt 50 milj. kr per år under den närmaste femårsperioden. En statlig garanti för Handelskredit och dess systerinstitut bör utformas för en längre period än ett år för att möjliggöra en mer långsiktig planering inom instituten. En lämplig avgränsning bör vara att garantibeloppet fastställs för tre år i taget. För den närmaste treårsperioden kommer

sålunda enligt institutens beräkningar nyupplåningsbehovet att i runda tal uppgå till mellan 120 och 150 milj. kr.

Storleken av statsgarantin kan lämpligen anpassas till att utgöra en viss andel av respektive instituts utestående lånefordringar vilka utgör säkerhet för institutens upplåning vid sidan av det egna kapitalet och förlustreserverna. Av följande sammanställning framgår garantiernas storlek (milj. kr) vid en andel av 15, 20, 25 respektive 30 % av utestående lånefordringar i oktober 1978.

	15 %	20 %	25 %	30 %
Handelskredit	21	28	35	42
Järnhandelskredit	2	3	4	5
Textilkredit	1	2	2	2
Hotell- och Restaurangkredit	2	3	4	5
Kiosk- och Servicehandelns kreditinstitut	5	6	8	10
Totalt	31	42	53	64

Även fortsättningsvis bör merparten av institutens nyupplåningsbehov kunna tillgodoses genom anlåtande av ordinarie finansieringskällor. Enligt utredningens bedömning är en lämplig avgränsning av det statliga engagemanget att garantierna för den första treårsperioden uppgår till 25 % av respektive bolags utestående lån. Detta motsvarade i oktober 1978 ca 53 milj. kr. Med ett totalt upplåningsbehov på mellan 120 och 150 milj. kr under denna treårsperiod kommer de statliga garantierna därigenom att täcka mellan 35 och 43 % av respektive instituts totala upplåningsbehov. Vid utgången av den första treårsperioden bör storleken på garantin tas upp till förnyad prövning.

Statens risktagande vid ett engagemang i form av kreditgarantier bedöms vara synnerligen litet. De statliga garantierna föreslås nämligen falla ut först sedan respektive bolags förlustreserver, förlagslån och garantiförbindelser från intressenter samt eget kapital intill högst två tredjedelar av aktiekapitalet förbrukats. (Enligt aktiebolagslagen måste bolaget gå i likvidation om två tredjedelar av det inregistrerade aktiekapitalet har gått förlorat.) För Handelskredit uppgick denna buffert under hösten 1978 till nära 43 milj. kr medan företagets kreditförluster på grund av fallissemang under perioden 1974–1978 uppgick till i genomsnitt 600 000 kr per år.

För Handelskredits systerföretag bedöms likaså – mot bakgrund av relationen mellan realiserade kreditförluster och de säkerheter som kan erbjudas – statens risktagande vara mycket litet. Av tabell 11.1 framgår för vart och ett av instituten den säkerhetsbuffert som enligt utredningens förslag måste tas i anspråk innan den statliga garantin faller ut. Vidare redovisas i den följande sammanställningen de årliga genomsnittliga kreditförlusterna för instituten under perioden 1974–1978.

Som framgår av tabellen uppgick institutens buffert den 31 december 1978 till sammanlagt nära 61 milj. kr. Institutens lånestock uppgick vid samma tidpunkt till totalt 204 milj. kr. Uttryckt som andel av lånestocken varierade bufferten mellan 19 och 32 % för de olika instituten.

Tabell 11.1 Säkerhetsbuffert och lånestock hos AB Handelskredit och dess systerföretag 1978-12-31 (milj. kr)

	Förlagslån	Reserv för kreditförluster	Garanti-kapital och eget kapital	Total ^a buffert	Lånestock
Handelskredit	13,9	13,7	15,4	42,8	135
Järnhandelskredit	–	0,4	3,0	3,3	17
Textilkredit	–	0,4	2,6	2,9	9
Hotell- och Restaurang-kredit	1,3	0,6	1,4	3,3	15
Kiosk- och Servicehandels-kreditinstitut	2,7	1,5	4,3	8,4	28
Totalt	17,9	16,6	26,7	60,7	204

^aBufferten har beräknats som summan av förlagslån, reserver, intressenternas garantikapital och eget kapital exkl. 1/3 av aktiekapitalet.

Källa: AB Handelskredit.

Genomsnittliga kreditförluster per år 1974–1978 (tkr)

Handels-kredit	Järnhandels-kredit	Textil-kredit	Hotell- och Restaurang-kredit	Kiosk- och service-handels-kredit-institut	Totalt
600	33	13	126	54	826

Kreditförlusterna var som framgår av sammanställningen små i förhållande till bufferten. Institutet har över huvud taget inte redovisat några negativa rörelseresultat under sin verksamhetstid. Intressenternas kreditgarantier har sålunda inte i något fall behövt tas i anspråk.

Utredningen utgår i sin bedömning av risken för att de statliga kreditgarantierna skall falla ut ifrån att Handelskredit och dess systerinstitut bedriver sin utlåningsverksamhet ungefär enligt samma kriterier som idag och sålunda inte påtagligt ökar sitt risktagande. Likaså bör Handelskredits långivare även med statliga garantier för Handelskredits upplåning göra en ordentlig kreditprövning av Handelskredit innan några lån beviljas. För att ytterligare minska riskerna för att de statliga garantierna skall utlösas kan övervägas att genom särskilda bestämmelser reglera institutens upplåningsrätt. Som villkor för att de statliga garantierna skall gälla kan sålunda – antingen i avtal mellan staten och institutet eller i bestämmelser i institutens bolagsordningar – föreskrivas, att upplåningsrätten för institutet skall begränsas till viss angiven multipel av särskilt definierat låneunderlag. Detta låneunderlag kan utgöras av respektive instituts egna kapital inklusive garantiförbindelser samt viss andel av lånestocken. Utredningen har inte funnit anledning att lägga fram förslag om storleken på en sådan multipel men

vill i detta sammanhang erinra om att liknande konstruktioner tillämpas för de halvstatliga kreditinstituten Industrikredit och Företagskredit. I regeringens proposition 1978/79:165 om den svenska kapitalmarknaden föreslås Industrikredit, som för övrigt arbetar med större krav på säkerheter i sin utlåningsverksamhet än Handelskredit, få sin upplåningsrätt maximerad till 18 gånger summan av eget kapital, garantifond och utestående förlagslån.

Staten bör, som normalt är, ha rätt till återkrav – *regressrätt* – mot Handelskredit om garantin har lösts ut. Det skulle annars rent teoretiskt vara möjligt för Handelskredit att försätta sig i en likvidationssituation, utlösa garantin, få sina skulder betalda och därmed inte längre vara likvidationsmässigt, därefter fortsätta verksamheten och samma år t. o. m. redovisa en vinst.

Utredningen har även övervägt en alternativ konstruktion av de statliga garantierna. Enligt detta alternativ skulle den statliga garantin utlösas *innan* det egna kapitalet i instituten tas i anspråk. Staten skulle därvid få en regressfordran på Handelskredit och få betalt ur institutens reserver och intakta aktiekapital. Detta alternativ skulle jämfört med det första alternativet innebära att riskerna för att garantierna skulle falla ut blir större. Samtidigt skulle dock även sannolikheten för att staten skall kunna utöva sin regressrätt vara större.

Utredningen anser att båda dessa alternativ i och för sig är tänkbara. Det först nämnda alternativet utgör dock utredningens huvudalternativ eftersom riskerna för att garantierna över huvud taget skall behöva lösas ut, med där angivna förutsättningar, bedöms vara utomordentligt små. Det är vidare, enligt utredningens uppfattning, principiellt riktigt att intressenternas kapital tas i anspråk före den statliga garantin.

Utredningen föreslår att den statliga garantin skall *ges utan kostnad* för instituten. I vissa andra sammanhang utgår en särskild ersättning till staten för kreditgarantier. Industrikredit och Företagskredit erlägger t. ex. särskild ersättning i den mån staten har ställt ut garantier åt dem. Ersättningen utgör 1 % av garantibeloppet. När det gäller industrigarantier enligt förordningen om industrigarantilån (SFS 1978:507) betalas en avgift till staten om 1 % av utestående lånebelopp. Eftersom ett av huvudskälen för statliga garantier åt Handelskredit och dess systerinstitut är att institutens kreditkostnader skall minskas och därigenom finansieringssituationen förbättras för serviceföretagen är det inte lämpligt att upptaga ersättning från instituten för denna garanti. En sådan avgift skulle vara i strid mot intentionerna med den statliga garantin. Utredningens förslag innebär sålunda – jämfört med de nämnda formerna av andra statliga garantier – ett visst inslag av subvention från statens sida.

Det skall i detta sammanhang uppmärksammas att när staten i motsvarande fall har ställt garantier för ett bolags upplåning har det varit fråga om kreditaktiebolag, dvs. bolag som faller under 1963 års lag om kreditaktiebolag. I dessa fall är staten också aktieägare i bolagen. Om staten ställer garantier för Handelskredits upplåning utan att ha del i bolaget så innebär det en avvikelse från vad som gäller i jämförbara fall. Som har framgått tidigare är detta motiverat av att Handelskredit även fortsättningsvis bör arbeta med s. k. förtroendekrediter, vilket omöjliggörs om institutet omvandlas till kreditaktiebolag.

På speciella områden förekommer det att staten ställer garantier utan att vara direkt engagerad som ägare i verksamheten. För hypotekskassan och hypoteksbanken har staten t. ex. ställt grundfonder till förfogande trots att staten inte är delägare i kassan. Dessa institutioner har en offentligrättslig prägel och verksamheten är i detalj statligt reglerad genom särskild lagstiftning. Eftersom inte Handelskredit enligt utredningens förslag skall omvandlas till ett delvis statligt kreditaktiebolag, torde det krävas något slags *författningsreglering* av den form av garanti som staten avses ställa för Handelskredits upplåning. Utredningen har inte ansett sig böra utarbeta något detaljerat författningsförslag utan utgår ifrån att – om utredningens förslag accepteras av statsmakterna – det inom regeringskansliet verkställs den författningsreglering som erfordras.

Myndighetsutövning handhas normalt av statliga eller kommunala myndigheter. Det förekommer dock inte så sällan att privaträttsliga rättssubjekt av typen bolag eller förening, om särskilda skäl finns, får överta verksamhet som innefattar myndighetsutövning. En bestämmelse i regeringsformen (11 kap. 6 §) tillåter detta under förutsättning att överlämnandet sker genom lag. Myndighetsutövning kan röra sig om att såväl bestämma om förmåner till företag som att bestämma om skyldighet eller straff för företag liksom att utöva tillsyn. Utredningen anser inte att det föreligger några särskilda skäl som motiverar att Handelskredit åläggs myndighetsutövande uppgifter.

11.3 Samhällets insyn i institutens verksamhet

Vid ett statligt engagemang i Handelskredit och dess systerföretag bör samhället tillförsäkras viss insyn i företagets verksamhet. Serviceföretagsutredningen har, beträffande sådan insyn, övervägt fyra alternativ, nämligen

- regeringen utser en representant i institutens styrelser
- regeringen utser en revisor för instituten
- staten är representerad i de lånekommittéer som bereder låneärendena
- en myndighet granskar i efterhand de lån som utbetalats av institutet.

Formerna för samhällets insyn i bolagen hänger delvis samman med på vilket sätt staten engagerar sig i bolagen. Vid statligt delägarskap är det naturligt att staten är representerad i institutens styrelser. Även annan insyn i den löpande verksamheten kan då övervägas. Vid andra former av engagemang kan styrelserepresentation likaså vara lämplig men även mindre långtgående insyn i institutens verksamhet kan då övervägas. Som framgått tidigare förordar utredningen att statens engagemang i bolagen tar formen av garantier för institutens upplåning. Handelskredit har framhållit för utredningen att statlig styrelserepresentation ibland kan medföra att företagets arbets sätt med förtroendekrediter försvåras.

Institutet har även pekat på förhållandena hos institutets motsvarighet i Danmark – Instituttet før købmandsetablering. Det danska institutet, som ägs av industrin, partihandeln och detaljhandeln gemensamt, har till uppgift att främja fri och privat dagligvaruhandel samt undvika beroendeförhållanden genom att möjliggöra finansiering av rörelserna med neutralt kapital.

Det avgörande inflytandet över institutet utövas av DSK "De Samvirkende Købmandsføreninger i Danmark". Institutet har en statsgaranti på 10 milj. danska kr och åtnjuter dessutom skattefrihet. Staten har insyn i verksamheten genom ett tillsynsråd.

Serviceföretagsutredningen förordar alternativet med *statlig representation i institutens styrelser* även om samhället inte engagerar sig som delägare i instituten. Det är en självklar utgångspunkt för ett statligt engagemang i instituten att den verksamhet instituten bedriver är förenlig med de övergripande samhällsliga målsättningarna. Det bör därför inte verka försvårande för Handelskredit i dess verksamhet om en styrelserepresentant, som utsetts av regeringen, medverkar i styrelsearbetet. Den statlige styrelserepresentanten bör ha god insikt i förhållandena på kreditmarknaden och erfarenhet av kreditbedömningar.

Utredningen föreslår dessutom att staten utser en *revisor* för kreditinstitutet.

Samhällets insyn i verksamheten bör inte utövas genom insyn i lånekommittéernas löpande arbete med kreditprövning. Som Handelskredit påpekat för utredningen finns det risk för att en sådan löpande kontroll av verksamheten försvårar institutens arbete.

Det fjärde och sista alternativet som övervägts beträffande insyn i verksamheten innebär att respektive institut halvårsvis till statens industriverk ålägges att lämna en *förteckning över beviljade lån* med uppgifter om de företag som erhållit lån. På grundval av en sådan förteckning kan, om myndigheten så önskar, ytterligare information om långivningen infordras. Samhällets insyn i institutens verksamhet tillgodoses ungefär lika väl som i detta alternativ av att staten, såsom utredningen föreslår, utser en revisor för respektive institut. Ett sådant förfarande kräver dessutom avsevärt mindre administrativa resurser. Utredningen förordar därför inte alternativet om myndighetsgranskning av institutens utlåningsverksamhet.

Samhällets insyn i instituten bör bedrivas på sådant sätt att någon inskränkning inte görs av respektive instituts sätt att – inom ramen för i bolagsordningen angivet ändamål med verksamheten – fritt pröva låneansökningarna med obeskurna möjligheter att bevilja förtroendekrediter.

Särskilda yttranden

Av den sakkunnige *Sture Thuresson*

I skrivelse till handelsdepartementet i september 1977 har Sveriges Köpmannaförbund föreslagit att en offentligt bekostad regional rådgivningsverksamhet skulle byggas upp samordnad med förbundets länsorganisationer. Utredningen föreslår emellertid icke att detta förslag genomförs.

I anledning härav och efter att ha tagit del av utredningens ställningstaganden i denna del önskar jag anföra följande.

Förslaget baserar sig på det förhållandet att det inom detaljhandeln finns en regional organisation med kvalificerade kanslifunktioner som har stor erfarenhet och god kännedom om handelns problem både i regionalt hänseende och på ett övergripande plan. Det kommer enligt min mening att ta ej obetydlig tid i anspråk att bygga upp en effektiv rådgivningsfunktion hos de regionala utvecklingsfonderna avseende handelns företag. Under tiden kommer en dylik verksamhet anknuten till köpmannaförbundets länsorganisation att få en stor positiv betydelse. De kommande åren kan innebära betydande påfrestningar på detaljhandelns struktur. Det kan ligga en allvarlig fara i att låta de offentliga stödinsatserna bli fördröjda. Självfallet skall en serviceverksamhet knuten till detaljhandelsorganisationerna stå öppen även för icke medlemmar och även för detaljhandelsbranscher som ej återfinns inom Sveriges Köpmannaförbund. Det finns – som utredningen anför – åtskilliga servicebranscher som även med en sådan lösning skulle kräva särskilda insatser. Emellertid är detaljhandeln en, inte minst från samhällets synpunkt, så viktig del av näringslivet att speciella lösningar är erforderliga även i ett kortare perspektiv. Detta får självfallet inte utesluta åtgärder riktade till andra sektorer med servicebehov.

Jag anser mot bakgrund av det ovan anförda, att offentligt stöd till företagsservice på detaljhandelsområdet – till dess de regionala utvecklingsfondernas kapacitet blivit utbyggd – bör komma till stånd genom en anknnytning av expertis till länens köpmannaförbund.

Av de sakkunniga *Börje Andersson* och *Lars-Olof Pettersson* samt experten *Gunilla Almqvist*

Serviceföretagsutredningen har enligt sina direktiv haft att utreda finansieringssituationen och verksamhetsförhållandena samt behovet av råd och

hjälp inom servicenäringarna. Utredningen har därvid begränsats till att behandla företagets behov av samhälleligt stöd i form av kapital och resurser för rådgivning. Vi menar att servicenäringarna måste studeras ur ett vidare perspektiv där också de anställdas krav på ökat inflytande, konsumenternas situation och förhållande till servicenäringarna samt inte minst samhällets behov av ökade möjligheter att påverka servicenäringarnas utveckling beaktas. Bland de åtgärder, som vi finner angelägna att vidtaga för att uppnå ur alla parter synvinkel bättre fungerande servicenäringar, är förstärkande av kommunal kontroll över etableringar och nedläggningar, vidgade möjligheter för samhället att lämna stöd till service i glesbygd samt inrättande av en nämnd för övervakning av varudistributionens utveckling i enlighet med distributionsutredningens förslag.

Trots sina begränsade direktiv, har serviceföretagsutredningen på ett förtjänstfullt sätt analyserat serviceföretagets betydelse för samhällsekonomi i dess helhet. Av denna analys framgår tydligt vilken betydelse servicenäringarna har för bl. a. sysselsättning och ekonomisk utveckling.

Utredningsmaterialet tyder på att kreditmarknaden inte fungerar på ett tillfredsställande sätt för många mindre och medelstora företag. Detta föranleder utredningen att föreslå samhälleliga insatser för serviceföretagen. En av de former som utredningen i sitt förslag valt att använda som stöd till serviceföretagen består huvudsakligen i att de regionala utvecklingsfondernas målgrupp successivt utvidgas till att omfatta även serviceföretagen. Förslaget kan i denna del hälsas med tillfredsställelse då det innebär att den nuvarande diskrimineringen av serviceföretagen upphävs. Samtidigt anser vi att det hade varit naturligt och önskvärt att utredningen ingående hade diskuterat och om möjligt föreslagit reformer syftande till att effektivisera den allmänna kreditmarknadens utlåning till serviceföretagen.

Det andra huvudförslaget som utredningen framför är statliga kreditgarantier till AB Handelskredit och dess systerinstitut. Vi har i denna del en skiljaktig mening mot utredningens förslag. För det första menar vi att förslaget strider mot samhällets uttalade ambitioner att samordna sina insatser till mindre och medelstora företag. Statliga garantier till AB Handelskredit och dess systerföretag skulle vara ett bidrag till den alltmer svåröverskådliga och växande floran av samhällsstöd till företagen. För det andra anser vi det principiellt olämpligt att låta det allmänna ge garantier för en verksamhet utan att det samtidigt säkerställs att fördelarna tillfaller konsumenterna och/eller det allmänna. För det tredje har vi inte funnit det klarlagt att företag som fått krediter genom AB Handelskredit på ett avgörande sätt frigjort sig från sitt beroende. För det fjärde anser vi det inte klarlagt att AB Handelskredit är i behov av statliga kreditgarantier för att fortsättningsvis fullgöra sin uppgift.

Om utredningens förslag beträffande ökade resurser och arbetsuppgifter för de regionala utvecklingsfonderna bedöms som otillräckligt är det enligt vår mening lämpligare att i stället för stöd till AB Handelskredit och dess systerföretag satsa på en förstärkning av de regionala utvecklingsfonderna.

Av de sakkunniga *Börje Andersson* och *Lars-Olof Pettersson*

Vi instämmer i utredningens förslag beträffande utvidningen av de regionala utvecklingsfondernas målgrupp. Vi anser dock att beslut om samhällsstöd (t. ex. stöd från de regionala utvecklingsfonderna) bör kopplas till och förutsätta ett starkt inflytande från de anställdas sida. Ett sådant inflytande kräver att de fackliga organisationerna finns företrädade i de regionala utvecklingsfondernas styrelse. Den enda garantin för att avtalsenliga löne- och anställningsvillkor skall utgå är att det finns kollektivavtal som omfattar arbetsplatsen och fackliga organisationer som bevakar att dessa följs. För beslut om samhällsstöd bör det därför enligt vår mening vara ett krav att företaget skall ha tecknat avtal. Med avtalen förpliktigas arbetsgivaren bland annat att teckna flera avtalsförsäkringar. Dessa försäkringar är så konstruerade att kollektivavtalet är en garanti för att de anställda hålls skadeslösa även om arbetsgivaren skulle försumma att betala premien. Det måste anses svåröfrenligt med gängse uppfattning om arbetsgivarens ansvar att företag som riskerar de anställdas försäkringstrygghet skall få del av samhällsstöd.

Vidare kan de företag som undvikit att sluta kollektivavtal därigenom otillbörligt ha skaffat sig konkurrensfördelar. Det kan gälla tillfälliga fördelar som exempelvis undvikande av kostnader för att förbättra arbetsmiljön i företaget. Dessutom utgör dessa företag en betydande kreditrisk genom de skadeståndsanspråk som kan ställas mot dem. Vi menar att stöd till företag som saknar kollektivavtal snedvrider konkurrensförhållanden och kan betyda att välskötta företag inte utvecklas i möjlig och önskvärd utsträckning.

För att stöd skall utgå bör vidare enligt vår mening både arbetsgivare och de fackliga organisationerna ha tillstyrkt ansökan. Vid ett sådant förfarande tar man tillvara båda parter engagemang och vilja att stödja livskraften i företagen. Det innebär också en uppfordran till både arbetsgivare och anställda att ta initiativ till olika åtgärder. Regeln underbygger också den demokratiseringsprocess som pågår i arbetslivet.

Utredningen skulle enligt direktiven särskilt belysa leverantörsberoendet inom främst detaljhandeln. Bland de beroendeförhållanden som förekommer inom handeln kan nämnas kommission och de under senare tid utvecklade systemen för "franchising". Mycket kortfattat kan "franchising" sägas innebära ett system för marknadsföring av varor och tjänster i vilket ett företag (franchisegivare) i bakre marknadsled genom kontrakt till sig knyter återförsäljare (franchisetagare), utan ägarintressen i det franchisegivande företaget, som förbinder sig att följa det av franchisegivaren fastställda marknadsföringsprogrammet, förhyra butikslokal och mot särskild avgift utnyttja de administrativa tjänster franchisegivaren tillhandahåller.

Vi anser att utredningen icke belyst de beroendeförhållanden som kan förknippas med begreppen kommission och franchising på ett tillfredsställande sätt. En utredning som belyser dessa företagsformer ur flera aspekter bör därför tillsättas. Bland de frågor som härvid bör uppmärksammas speciellt kan nämnas effekterna på förhållandet mellan arbetstagare och arbetsgivare samt hur konkurrensförhållandena mellan olika företagsformer påverkas.

III Bilaga

Struktur, kapitalförsörjning och kapitalbehov inom vissa servicenärings

av Handelns Utredningsinstitut (HUI)

Inledning

För att erhålla ett faktamaterial som underlag för sina ställningstaganden har serviceföretagsutredningen vänt sig till Handelns Utredningsinstitut (HUI). Genom institutets försorg har tre olika specialundersökningar utförts. Resultaten av dessa redovisas i denna bilaga i fyra separata avsnitt.

Genom Handelns Forskningsinstitut (HFI) har uppgifter om servicenäringsarnas struktur och ekonomi sammanställs. I avsnitt 1 redovisas bl. a. uppgifter om antalet företag och antalet anställda inom olika servicenärings. Vidare anges antalet arbetsställen samt företagens storleksfördelning. Till grund för denna statistik ligger uppgifter från Centrala Företagsregistret (CFR). Något material som närmare belyser serviceföretagens roll i samhällsekonomin föreligger inte, men en ungefärlig beräkning av denna sektors bidrag till bruttonationalprodukten har genomförts.

Avsnitt 2 innehåller olika ekonomiska nyckeltal för i första hand detaljhandeln. Bl. a. anges uppgifter om bruttovinst, kostnader och nettoreultat samt olika mått på effektivitet och soliditet.

Skillnaden mellan olika storleksgrupper av företag belyses.

Uppgifterna i avsnitt 1 och 2 bygger på tillgängligt statistiskt material. Redovisningen har därför fått anpassas till förefintliga definitioner och grupperingar. Syftet med uppgiftssammanställningen i dessa båda delar har varit att ge en allmän översikt över de strukturella och ekonomiska förhållandena inom servicenäringsarna.

I avsnitt 3 framläggs resultaten av en särskild enkätundersökning om kapitalförsörjningen inom detaljhandeln utförd inom HUI. Från ett representativt urval av ca 500 företag har inhämtats uppgifter om utestående lån, bl. a. vad avser låneform, långivarekategori, säkerhet, kapitalanvändning och olika lånevillkor. Härigenom har åstadkommits en kartläggning av den aktuella kreditsituationen inom detaljhandeln, som också belyser skillnaderna mellan företag av olika storlek. Undersökningen har kompletterats med frågor till detaljisterna om behovet och utnyttjandet av konsulthjälp i företagen.

Syftet med den undersökning vars resultat redovisas i avsnitt 4 har varit att beräkna det nuvarande respektive framtida behovet av kapital inom mindre och medelstora detaljhandelsföretag. Uppdraget har också gällt att bestämma hur stor del av det totala kapitalbehovet som beräknas kräva insatser av främmande kapital.

I botten på kapitalbehovsprognosen ligger bearbetningar av den omsättningsprognos som HUI utfört för den statliga långtidsutredningens räkning. Genom en särskild s. k. planenkät har investeringskvoter, uttryckande relationen mellan årlig investering och omsättning bestämts för olika detaljhandelskategorier. Dessa kvoter har applicerats på omsättningsprognoserna. Som slutprodukt har framkommit det beräknade årliga kapitalbehovet fram till 1985, fördelat på investeringar i byggnader och anläggningar respektive maskiner och inventarier samt tillskott till rörelsekapitalet.

1 Servicenäringarnas omfattning och struktur

1.1 Resultaten i sammandrag

- Servicenäringarna (partihandel, detaljhandel, hotell- och restaurangrörelse, samfärdsel, uppdragsverksamhet etc.) omfattar 70 % av alla företag och sysselsätter närmare hälften av alla anställda i näringslivet.
- Totalt sett har antalet företag inom servicenäringarna minskat någon procent under perioden 1972–1976 men tendensen är inte enhetlig för olika sektorer.
- Det finns ca 12 % fler arbetsställen än företag, dvs. vissa företag driver mer än ett arbetsställe (butiker, serveringsställen etc.).
- Ca 85 000 företag, eller drygt hälften, rubriceras som "fåmansföretag" dvs. de har högst en heltidsanställd. De svarar dock för mindre än 5 % av det totala antalet anställda i servicenäringarna.
- S. k. "mindre företag" med 2–4 anställda utgör närmare en fjärdedel av samtliga serviceföretag.
- Till gruppen "medelstora" och "större" företag med minst 5 anställda hör endast 18 % av samtliga företag men de sysselsätter 85 % av alla anställda.
- Servicenäringarna svarar för drygt en fjärdedel av samtliga näringsgrenars sammanlagda förädlingsvärde.
- Av den egentliga detaljhandels samlade omsättning går 16 % genom filialföretag, 39 % genom frivilliga kedjor och 25 % genom fristående företag.

1.2 Källmaterial

Uppgifter om strukturförhållandena inom näringslivet lämnas i *Företagsräkningarna*. Dessa omfattar i princip alla företagsenheter (med undantag för lantbruksnäringar som kartläggs separat) och bygger på en totalundersökning av företagen i respektive näringsgrenar. Allmänna företagsräkningar har avhållits 1931, 1951 och 1972. En särskild företagsräkning för handeln genomfördes 1963.

Möjligheterna att belysa strukturutvecklingen genom att sammanställa uppgifter från företagsräkningarna är dock begränsade.

Under de senaste 20 åren har så stora förändringar inträffat i fråga om företagsformer och försäljningsställen att de strukturella begreppen vid olika tidpunkter oftast inte är jämförbara.

I stället har analysen av strukturförhållandena inom servicenäringarna primärt baserats på bearbetningar av *Centrala Företagsregistret* (CFR). Vid Statistiska Centralbyrån (SCB) förs sedan 1963 ett register över landets samtliga företag som antingen redovisar anställd personal till riks försäkringsverket eller redovisar mervärdeskattepliktig omsättning. Uppgifter finns i registret om bl. a.:

- företags namn och adress
- bransch
- antal anställda
- ägarekategori
- juridisk form.

I den mån samma företag driver flera arbetsställen (butiker, serveringar etc.) redovisas uppgifter för varje arbetsställe separat. Registret uppdateras i princip varje år, varvid bl. a. tillkomst och avgång av företag och arbetsställen registreras.

Antalet anställda beräknas som antalet av avlönad personal under året utförda årsverken. Det är alltså inte fråga om en redovisning av antalet faktiskt sysselsatta personer vid företagen.

Vid undersökningens början förelåg uppgifter om strukturen 1976. Dessa har hämtats från särskilda tabellunderlag erhållna ur CFR. Jämförelsen 1972-1976 bygger på sammanställningar ur Statistiska Meddelanden 1977:13. Innehållet i denna publikation har också hämtats från CFR men ett antal justeringar har efter kontroller vidtagits varför resultaten från tidsjämförelsen inte helt överensstämmer med övriga redovisade uppgifter.

Registret torde särskilt under de senare åren relativt väl spegla förändringarna i företagsbeståndet. Vissa svårigheter torde dock föreligga vad gäller kontrollen av förändringar i branschtillhörigheten.

1.3 Avgränsningen av servicenäringarna

Begreppet servicenäringar har ingen entydig definition. I denna rapport har medtagits näringsgrupper som omfattar företag vilkas verksamhet enligt utredarens bedömning innehåller en relativt hög andel serviceprestationer.

I appendix 1 lämnas ett utdrag ur den senaste företagsräkningen (1972) med uppgifter om antal företag, summa omsättning etc., dels totalt för var och en av de nio näringshuvudgrupperna, dels specificerat för olika delgrupper enligt den officiella SNI-grupperingen vilka kan antas tillhandahålla olika slag av serviceprestationer. Denna tabell har utgjort underlaget för den branschindelning som används i rapporten. Härvid har några numerärt betydelselösa grupper borttagits ävensom viss offentlig verksamhet (post, tele, undervisning, sjukvård m. m.). Vidare har i en del fall redovisningen brutits ned på SNI 5-nivå för att möjliggöra en uppdelning mellan tillverknings- och tjänsteverksamhet.

En ytterligare begränsning av undersökningspopulationen redovisas i avsnitt 1.7 där servicenäringar av utpräglad storföretagskaraktär (t. ex. lufttransporter, banker, försäkringsbolag etc.) uteslutits ur redovisningen.

1.4 *Serviceväringarnas omfattning 1976*

Följande tabell visar antalet företag och summa anställda inom olika näringsgrupper hänförliga till serviceväringarna enligt bearbetning av Centrala Företagsregistret.

Tabell 1 Antal företag och summa anställda inom olika serviceväringarna 1976

Näringsgrupp (SNI-kod)	Antal företag	Summa antal anställda (årsverken)	Medelantalet anställda per företag
Serviceväringarna inom industrin (35512, 38292, 38394, 38422)	1 981	14 961	7,6
Byggnadsserviceverksamhet (502)	18 435	74 017	4,0
Partihandel (61)	20 328	179 149	6,8
Detaljhandel (62)	51 421	243 319	4,7
Hotell- och restaurangrörelse (63)	7 355	49 077	6,7
Samfärdsel (71)	25 235	177 341	7,0
Bank- och försäkringsinstitut, fastighetsförvaltning, uppdragsverksamhet (81-83)	35 356	189 623	5,4
Renhållning, städning (92)	2 146	23 564	11,0
Reparations-, tvätterier och annan serviceverksamhet (95)	17 044	42 261	2,5
Summa	179 301	993 312	5,5

Till serviceväringarna har hänförts ca 180 000 företag dvs. drygt 70 % av samtliga redovisade företag (exkl. lantbruk). Sammanlagt används i serviceväringarna 1 miljon årsverken vilket representerar närmare hälften av den enligt företagsräkningen beräknade totala arbetskraftsinsatsen i näringslivet (2,2 miljoner).¹

Medelantal anställda i serviceväringarna utgör knappt sex per företag. Motsvarande siffra inom industrin är 38.

Den procentuella fördelningen av antalet företag och anställda på olika serviceområden enligt näringsgruppsindelningen framgår av diagram 1. "Varuhandeln", dvs. parti- och detaljhandeln, svarar för 40 procent av samtliga företag med serviceverksamhet. Andra numerärt betydelsefulla serviceområden är "Samfärdsel" samt "Bank och försäkring m. m."

Inom näringsgrenen "Industri" redovisas viss verksamhet av servicekarakteristik bl. a. reparation av gummidäck, maskiner och elektriska produkter. Till byggnadsservice hänförs diverse hantverkaryrken såsom plåtslagare, rör-entreprenörer, elinstallatörer, glasmästare och målare.

"Reparations-, tvätterier- och annan serviceverksamhet" har 17 000 företag och 40 000 anställda där de största delgrupperna är: bilreparationer, tvätterier, frisörer, fotografer och annan personlig serviceverksamhet.

Medelantalet anställda i de olika serviceväringarna varierar något men ligger i samtliga grupper avsevärt lägre än inom industrin.

¹ Genom att en del anställda arbetar deltid är det faktiska antalet sysselsatta större än antalet årsverken.

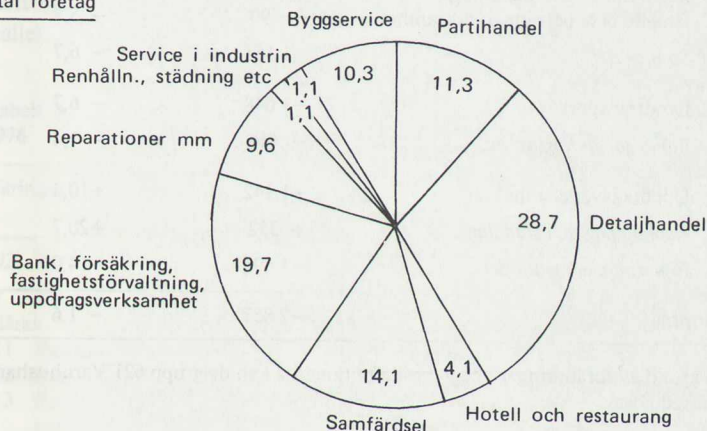
1.5 Strukturella förskjutningar 1972-1976

Sett över en längre period har tillverkningsindustrin minskat sitt arbetskrävsbehov medan en viss ökning i antalet sysselsatta redovisas inom servicenäringarna. Någon mera ingående analys av förskjutningarna i företagsstrukturen är dock inte möjlig att genomföra främst beroende på förändringar i definitionerna mellan de olika företagsräkningarna. Av större intresse torde emellertid vara de aktuella tendenserna. Bearbetningarna av Centrala Företagsregistret (CFR) erbjuder ett, med hänsyn till osäkerheten i branschklassificeringen och vissa ofullständigheter, inte helt invändningsfritt, men dock användbart material för perioden 1972-1976.

Som nämnts i avsnitt 1.2 överensstämmer totalantalet företag i den följande redovisningen av förändringarna i företagsantalet inte helt med det i tabell 1 angivna.

I tabell 2 redovisas förändringarna i företagsantalet mellan åren 1972 och 1976, dels i absoluta tal, dels procentuellt. (Materialet möjliggör inte någon

Antal företag

Antal anställda

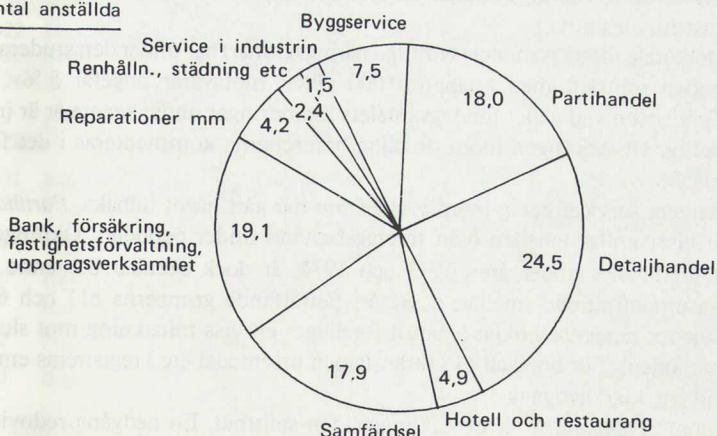

Diagram 1 Antal företag och antal anställda med procentuell fördelning på olika servicenäringar.

Tabell 2 Förändringar i företagsantalet inom servicenäringarna 1972-1976

Näringsgrupp	Ökning (+) resp minskning (-)	
	Antal enheter	Procent
502 Byggnadsservice	- 356	- 3,0
61 Partihandel m. m. därav	+1 335	+11,2
611 Partihandel med produktionsvaror	+ 946	+20,6
612 Partihandel med konsumtionsvaror	+ 275	+ 5,6
613 Partihandel med transportmedel bränsle och drivmedel	- 125	-13,7
62 Detaljhandel ^a därav	- 827	- 2,5
622 Dagligvaruhandel	-1 551	- 9,3
623 Sällanköpsvaruhandel	+ 856	+ 6,8
624 Bil- och drivmedeldetaljhandel	- 18	- 0,4
63 Restaurang och hotellrörelse därav	- 68	- 1,2
631 Restaurang och kaférörelse	+ 22	+ 0,5
632 Hotell- och pensionatverksamhet	- 90	- 5,7
71 Samfärdsel därav	-1 151	- 6,7
711 Landtransport	-1 048	- 6,7
80 Bank, försäkring m. m. därav	- 446	- 1,4
832 Uppdragsverksamhet	+1 142	+10,4
92 Renhållning och städning	+ 352	+20,7
95 Reparationer, tvätterier	-1 696	-14,0
Summa	-2 857	- 1,6

^a På grund av förändringar i begreppsdefinitionerna kan delgrupp 621 Varuhandel ej särredovisas.

redovisning av näringsgrupper på 4-siffernivå, varför serviceverksamhet i industrin utesluts.)

Det totala företagsantalet (samtliga näringsgrenar) har under den studerade perioden minskat med knappt 10 000 vilket motsvarar ungefär 5 %.

Tendensen vad gäller företagsantalets förändringar under senare år är inte enhetlig. Utvecklingen inom de olika branscherna kommenteras i det följande.

Antalet serviceföretag inom byggsektorn har gått något tillbaka. *Partihandeln* visar enligt tabellen ökat företagsbestånd under perioden. Ökningen, som helt faller under åren 1973 och 1974, är dock skenbar beroende på vissa omdefinitioner mellan dessa år. Beträffande grupperna 611 och 612 är således tendensen oklar (snarast föreligger en viss minskning mot slutet av perioden). För bransch 613 (bränsle och drivmedel etc.) registreras emellertid en klar nedgång.

Inom *detaljhandeln* är utvecklingsbilden splittrad. En nedgång redovisas således för dagligvaruhandeln medan företagsantalet ökat i sällanköpsva-

ruhandeln. Dagligvaruhandeln domineras av livsmedelshandeln vars butiksantal sedan början av 1960-talet successivt minskat. Även andra branscher såsom tobaks-, tidnings- och blomsterhandel ingår i dagligvaruhandeln. Sällanköps handeln som omfattar ett flertal olika fackhandelsbranscher redovisas som nämnts ökat företagsantal under perioden. Hela ökningen faller dock på perioden 1972-1974 medan en nedgång med ca 400 enheter förekommit såväl 1975 som 1976. Det kan nämnas att 1974 var det år som fackhandeln hade de största försäljningsframgångarna under 1970-talet.

Inom *hotell- och restaurangsektorn* har delbransch 631 (restaurang och kafé) obetydliga förändringar i företagsantalet medan delbransch 632 (hotell och pensionat) visar en nedåtgående trend.

Antalet företag inom *samfärdelsektorn* som till övervägande del består av landtransporter har varierat uppåt och nedåt under perioden och någon bestämd trend kan inte utläsas.

Vad slutligen *SNI-grupperna 8 och 9* beträffar, redovisas en svag nedgång för bankerna och ungefär oförändrat för försäkringsinstituten. Vidare föreligger en nedgång i antalet företag inom fastighetsförvaltning och fastighetsförmedling men en ökning i fråga om uppdragsverksamhet. En markant ökning har skett beträffande antalet städfirmor o. d. medan service-ställen för tvätt och reparationer minskat i antal.

Tabell 3 Antal arbetsställen inom servicenäringsarna jämfört med antalet företag 1976

Näringsgrupp	Antal arbets- ställen	Antal företag	Filial- andel %
502 <i>Byggnadsservice</i>	19 026	18 435	3,2
61 <i>Partihandel m. m.</i> därav	24 129	20 328	18,1
611 Partihandel med produktionsvaror	10 850	8 615	25,9
612 Partihandel med konsumtionsvaror	8 786	7 860	11,8
613 Partihandel med transportmedel bränsle och drivmedel	1 517	1 054	43,9
62 <i>Detaljhandel</i> därav	61 533	51 421	19,7
622 Dagligvaruhandel	26 743	22 515	18,8
623 Sällanköpsvaruhandel	26 564	23 204	14,5
624 Bil- och drivmedelsdetaljhandel	6 668	5 532	20,5
63 <i>Restaurang och hotellrörelse</i> därav	8 468	7 355	15,1
631 Restaurang och kaförörelse	6 291	5 422	16,0
632 Hotell- och pensionatverksamhet	2 177	1 933	12,6
71 <i>Samfärdsel</i>	26 452	25 235	4,8
80 <i>Bank, försäkring fast.förvaltn.</i> <i>uppdragsverksamhet</i>	41 915	35 356	18,6
92 <i>Renhållning och städning</i>	2 146	2 283	6,4
95 <i>Reparationer, tvätterier</i>	17 044	18 097	6,2
Summa	200 713	178 510	12,4

1.6 Antal arbetsställen

Med arbetsställe förstås en från arbetsorganisatorisk synpunkt sammanhållen verksamhetsenhet t. ex. en butik, en servering etc. Ett företag kan således driva ett flertal lokalt avskilda arbetsställen (filialer) men samma verksamhetsställe kan också innehålla olika arbetsställen t. ex. butik och reparationsverkstad i samma hus.

På basis av en särskild bearbetning i CFR har antalet arbetsställen i olika servicenäringar framtagits (tabell 3).

Totalt i de undersökta servicenäringarna finns det drygt 20 000 fler arbetsställen än företag, vilket motsvarar en filialandel av ca 12 %. Relativ hög filialandel finns inom partihandeln med produktionsvaror och transportmedel m. m. medan filialbildning är ovanlig inom samfärdelsektorn.

1.7 Företagens storlek

Något ekonomiskt mått på företagsstorleken förekommer inte i CFR. Som mått på storleken används antalet anställda. Med hänsyn till att arbetstidens längd kan variera mellan olika anställda har en omräkning skett till "årsverken". Följande tabell visar hur serviceföretagen (SNI-grupperna 502, 61, 62, 63, 711, 832, 92, 95)¹ totalt fördelar sig på storleksklasser.

Storleksklass (Antal års- verken)	Antal företag		Summa antal anställda	
	ABS tal	%	ABS tal	%
Över 50	1 709	1,2	403 469	50,1
20-49	3 560	2,5	104 413	13,0
10-19	6 345	4,4	84 646	10,5
5- 9	14 942	10,3	96 719	12,0
2- 4	32 978	22,7	87 831	10,9
0- 1	85 548	58,9	27 651	3,5
Summa	145 082	100,0	804 729	100,0

Storleksgrupperingen visar en stark snedfördelning. Över hälften av företagen ligger i den minsta storleksklassen men denna har endast några få procent av samtliga anställda. Företag med över 50 anställda utgör endast en procent av totalantalet men svarar för hälften av arbetsstyrkan.

För att framställningen skall bli mera överskådlig har följande gruppering av företagsenheterna genomförts. Det bör observeras att den här använda grupperingen är anpassad till de förhållande som råder inom servicesektorn och alltså inte kan jämföras med motsvarande indelning i industrin.

1. Fåmansföretag 0-1 anställda
2. Mindre företag 2-4 anställda
3. Medelstora företag 5-50 anställda
4. Större företag över 50 anställda

I "fåmansföretagen" svarar innehavaren och ev. familjemedlemmar för större delen av arbetsinsatsen. I nästa grupp "mindre företag" medverkar

¹ I avsikt att homogenisera materialet ingår här och i fortsättningen av huvudgrupperna 71 och 80 endast undergrupperna 711 (landtransport) resp. 832 (uppdragsverksamhet).

innehavaren vanligen i det praktiska arbetet. Arbetsuppgifterna för de anställda är dock som regel inte specialiserade. Grupp 3 "medelstora företag" har definitionsmässigt stor variationsbredd. I dessa företag förekommer oftast specialiserade funktioner och särskild personal handhar de administrativa uppgifterna. Verksamheten är inte sällan organiserad på avdelningar och filialbildning förekommer. Gruppen "större företag" slutligen har många gemensamma organisatoriska drag med större industriföretag.

I tabell 4 redovisas företagsantalet i respektive servicenäringar fördelat procentuellt på storlekskategorier.

Hälften av partihandelsföretagen kan alltså rubriceras som fåmansföretag (fåmansbolag etc.), vilket kan synas anmärkningsvärt. Man bör emellertid observera att till gruppen Partihandel hänförs all slags försäljningsverksamhet som inte riktar sig till allmänheten, bl. a. import- och agentverksamhet, försäljning till hantverk och småindustri etc. En andel på 3 % av företagen sysselsätter mer än 50 personer. Inom Detaljhandel dominerar småföretagen ytterligare. Endast ca 400 företag totalt har mer än 50 anställda. Andelen små företagsenheter är något större i dagligvaruhandeln än i fackhandeln. En jämnare storleksfördelning visar bil- och drivmedelshandeln.

Storleksmässigt skiljer sig inte hotell- och restaurangnäringen nämnvärt från varuhandeln. Däremot har åkerinäringen (landtransporter) en markant tyngdpunkt på fåmansföretagen. Också inom övriga servicenäringar (byggnadsservice, uppdragsverksamhet, reparations- och tvätteriverksamhet) har mer än vartannat företag högst en anställd.

Tabell 4 Antal företag inom servicenäringarna fördelat på storlekskategorier 1976, %

Näringsgrupp	Fåmans- företag	Mindre företag	Medelstora företag	Större företag	Summa
502 <i>Byggnadsserviceverksamhet</i>	62,9	17,7	19,0	0,9	100,0
61 <i>Partihandel</i> därav	50,3	23,2	23,5	3,0	100,0
611 Partihandel med produktionsvaror	47,5	21,0	27,2	4,3	100,0
612 Partihandel med konsumtionsvaror	52,2	24,4	21,4	2,0	100,0
613 Partihandel med transportmedel bränsle och drivmedel	40,6	27,7	27,2	4,5	100,0
62 <i>Detaljhandel</i> därav	56,5	25,6	17,1	0,8	100,0
622 Dagligvaruhandel	59,7	24,8	15,1	0,4	100,0
623 Sällanköpsvaruhandel	57,3	24,2	18,0	0,5	100,0
624 Bil- och drivmedelsdetaljhandel	41,2	34,1	21,3	3,4	100,0
63 <i>Restaurang och hotellrörelse</i> därav	49,0	23,5	25,8	1,7	100,0
631 Restaurang och kaféerörelse	49,4	24,7	24,8	1,1	100,0
632 Hotell- och pensionatverksamhet	48,4	20,3	29,3	3,0	100,0
711 <i>Samfärdsel: landtransport</i>	69,2	18,1	20,0	0,7	100,0
832 <i>Uppdragsverksamhet</i>	56,6	25,3	16,9	1,2	100,0
92 <i>Renhållning och städning</i>	42,9	26,3	16,2	3,2	100,0
95 <i>Reparationer, tvätterier m. m.</i>	66,2	23,0	10,3	0,5	100,0
Summa	58,9	22,7	17,2	1,2	100,0

Jämför man företagsantalet 1972 och 1976 per storlekskategori erhålles följande differensstal

Kategori	Ökning (+) minskning (-)	
	Antal	%
Enmansföretag	-1 052	-1,2
Mindre företag	- 948	-2,8
Medelstora företag	+1 540	+6,7
Större företag	+ 120	+7,8

På grund av de omläggningar i statistiken som ägt rum bör resultaten användas med försiktighet. Beträffande såväl fåmansföretagen som de mindre företagen har en nettominskning i företagsbeståndet ägt rum. Relativt sett är den dock begränsad. Tendenserna är olika i skilda branscher. Nedgången i de minsta företagsgrupperna faller huvudsakligen på detaljhandel, åkerier och byggservice medan partihandel och uppdragsverksamhet ökat i samtliga storlekskategorier.

En översiktlig bild av storleksfördelningen erhålles genom att beräkna s. k. percentilvärden för olika servicenäringar. Exempelvis anger den 25:e percentilen (P₂₅) den storleksgräns (mätt i antal anställda) som 25 % av företagen underskrider. En sammanställning av percentilvärden avseende antal företag lämnas nedan. I tabellen redovisas fyra olika percentiler nämligen medianen och de båda kvartilerna samt den 90:e percentilen.

Näringsgrupp	Percentilvärden			
	P ₂₅ (undre kvartilen)	P ₅₀ (media- nen)	P ₇₅ (övre kvartilen)	P ₉₀
502 Byggnadsservice	0,6	1,2	3,6	9,0
61 Partihandel	0,7	1,5	5,1	16,0
62 Detaljhandel	0,6	1,3	3,6	8,0
63 Hotell och restaurang	0,8	1,5	5,4	14,0
711 Landtransporter	0,5	1,1	2,5	6,5
832 Uppdragsverksamhet	0,7	1,3	3,7	8,5
92 Renhållning och städning	0,9	2,3	6,4	16,8
95 Reparationer, tvätterier m. m.	0,6	1,1	2,6	5,1

Medianvärdet varierar mellan 1,1 och 2,3 i de olika branscherna. Utgår man från övre kvartilen, dvs. den storleksgräns som en fjärdedel av företagen kommer över, ser man att transport- och reparationssektorerna ligger lägst med ca 2,5 sysselsatta medan partihandel samt hotell- och restaurangbranschen ligger på drygt 5 sysselsatta. Motsvarande värde för renhållning och städning var 6,4 sysselsatta.

1.8 Servicenäringarna i samhällsekonomin

Ett sätt att mäta en närings ekonomiska betydelse är att beräkna dess förädlingsvärde, dvs. i princip summan av löner och vinster. Senast tillgängliga uppgifter om förädlingsvärdet inom olika näringsgrenar hänför sig till Fö-

retagsräkningen 1972. Redovisning av förädlingsvärdet har dock endast skett vid företag med antal anställda motsvarande minst 10 årsverken. Dessa uppgifter redovisas i tabell 5 för de viktigaste servicenäringarna.

Ett försök att räkna upp talen att avse samtliga företag har gjorts i sista kolumnen. Som uppräkningsfaktor har använts kvoten mellan total omsättning inom näringsgrenen och omsättningen vid företag med minst 10 årsverken. Beräkningssättet implicerar antagandet att förädlingsvärdets andel av omsättningen är ungefär densamma i mindre och större företag vilket i stort sett gäller inom t. ex. detaljhandeln.

Tabell 5 Beräknat förädlingsvärde inom servicenäringarna 1972

Näringsgrupp	Redovisat vid företag med minst 10 årsverken Milj. kr	Uppräknat att avse samtliga företag Milj. kr
Byggnadsservice	2 402	3 831
Partihandel	6 359	7 852
Detaljhandel (exkl. apotek och systembutiker)	5 369	8 915
Hotell och restaurangrörelse	1 237	1 653
Landtransporter (exkl. järnväg, spårväg, bussar)	1 868	4 327
Fastighetsförvaltning och uppdragsverksamhet	1 550	3 097
Renhållning och städning	519	706
Reparationer, tvätterier och annan serviceverksamhet	1 321	1 799
Summa	20 625	32 280

Sammanlagt kan förädlingsvärdet inom de servicesektorer som redovisats i tabellen beräknas till 32 miljarder kr. Jämför man den siffran med summa förädlingsvärde för samtliga affärsdrivande sektorer erhålles en andel av 27 %.

Nationalräkenskaperna ger möjlighet att följa olika näringsgrenars bidrag till BNP, dock inte på lägre branschnivå. Följande tabell visar den genomsnittliga produktionsökningen per år inom några näringsgrenar med huvudsakligen innehåll av serviceverksamhet under perioden 1970-1977.

	Procentuell årlig ökning (1975 års priser)
Varuhandel	3,0
Hotell- och restaurangrörelse	-1,2
Samfärdsel, post, tele	2,4
Bostads- och fastighetsförvaltning, bank- och försäkringsverksamhet	1,3
Servicenäringsar totalt	2,0
Näringslivet totalt	1,5

Utvecklingstakten för de olika servicenäringarna varierar en del, men genomsnittet ligger vid en ökning på 2 % årligen, vilket är något högre än för näringslivet i dess helhet. Det bör observeras att avgränsningen av servicenäringarna i denna tabell inte helt överensstämmer med den tidigare redovisade.

1.9 Detaljhandelns företagsformer

Inom servicenäringarna föreligger mera utförlig statistik om företagsformer etc. endast för detaljhandeln. Några uppgifter som belyser utvecklingen på detta område under senare år återges i det följande.

Detaljhandel bedrivs i såväl offentlig som privat (icke offentlig) regi. Inom den privata sektorn brukar man skilja mellan försäljningsställen för bilar, bränsle och drivmedel samt s. k. "egentlig detaljhandel" som omfattar alla övriga försäljningsformer och branscher. Omsättningsfördelningen 1977 var följande.

	Miljarder kr.	%
<i>Offentlig detaljhandel</i>		
Apotek	2,6	2,1
Systembutiker	6,7	5,6
	9,3	7,7
<i>Privat detaljhandel</i>		
Bilhandel	16,3	13,6
Bränsle och drivmedelshandel	8,7	7,3
Egentlig detaljhandel	85,4	71,4
	110,4	92,3
<i>Total detaljhandel</i>	119,7	100,0

Den egentliga detaljhandeln svarar således för nära tre fjärdedelar av all detaljhandelsförsäljning. Den kan i sin tur fördelas på ett tjugotal olika branschgrupper, t. ex. livsmedels-, textil-, möbelhandel etc.

En annan indelning av den egentliga detaljhandeln ligger till grund för diagram 2. Konsumentkooperationen svarar för ca 18 % av den egentliga detaljhandelns omsättning, men har en större andel (ca 25 %) av den totala dagligvaruförsäljningen. Ett par procent av detaljhandelsomsättningen går genom butiker som ägs av industri- eller partihandelsföretag. Till gruppen filialföretag räknas enheter som driver minst fem butiker under central ledning. Marknadsandelen för filialföretag är 16 % men mer än hälften härav faller på varuhusföretaget NK-Åhlens (9 %).

Av övriga enskilda detaljhandelsföretag samverkar en stor del i olika former av s. k. frivilliga kedjebildningar. Det övervägande flertalet ingår i av detaljisterna själva bildade inköps- och marknadsorganisationer. Störst är ICA inom dagligvarusektorn men därtill förekommer ett 40-tal frivilliga kedjor i fackhandeln. Inom dagligvarusektorn finns två till grosshandelsföretaget DAGAB knutna kedjor Vivo och Favör.

Sammanfattningsvis kan konstateras att de stora, helintegrerade företags-

<u>Företagsform</u>	<u>Omsättningsandel</u>	<u>Butiksantal</u>
Fristående företag	24,4%	31 250
Frivilliga kedjor	38,9%	10 764
Filialföretag	16,1%	1 921
Leverantörsägd detaljhandel	2,2%	1 029
Konsumentkooperation	18,4%	2 136
Summa egentlig detaljhandel	100,0%	47 100

Diagram 2 Detaljhandeln per företagsform 1977.

formerna har drygt en tredjedel av marknaden men endast ca 10 % av butiksantalet. Detaljhandelsföretag i ekonomisk samverkan (frivilliga kedjor) svarar för ungefär lika stor andel av totalförsäljningen. Det rör sig här om delvis små företag som dock gemensamt via kedjan kan disponera över betydande kapitalresurser. Den återstående fjärdedelen av omsättningen går genom företag som står utanför block- eller kedjebildningen. Två tredjedelar av alla butiker faller i denna kategori som följaktligen till övervägande delen består av mindre enheter med starkt begränsade ekonomiska resurser.

2 Några företagsekonomiska uppgifter om detaljhandeln och andra servicenäringar

2.1 Resultaten i sammandrag

- Bruttovinsten (marginalen) i detaljhandeln varierar från mindre än 20 % (bl. a. i livsmedelshandeln) till över 40 % av omsättningen inom de mera specialiserade delarna av fackhandeln. Inom mera hantverksbetonade servicenäringar (t. ex. frisörer) kan bruttovinsten uppgå till ca 90 %.

- Mellan åren 1971 och 1976 har bruttovinstprocenten ökat i flertalet branscher beroende på kostnadsstegringarna under samma tid. Det finns dock branscher (t. ex. ur och optik) där genomsnittsmarginalen sjunkit under perioden beroende bl. a. på ändrad sortimentsammansättning och minskad omfattning av reparationsarbeten.
- Personalkostnaderna i branscher med förhållandevis hög självbetjäning- eller självvalsandel (t. ex. livsmedel och möbler) ligger genomsnittligt lägre än inom mera betjäningbetonade delar av detaljhandeln. I självbetjäningsbutikerna har de större enheterna haft förhållandevis lättare att dämpa effekten av kostnadshöjningarna än de mindre affärerna.
- Nettointäkten, vari inbegripes ersättningen för innehavarens butiksarbete och företagsledning samt räntan på det egna kapitalet, varierar i de flesta branscher mellan 50 000 och 75 000 kr per år vid företag med ca tre sysselsatta (årsverken). På nivån fem sysselsatta når företagen i allmänhet upp till en nettointäkt av ca 100 000 kr per år.
- Omsättningen per arbetstimme varierar från ca 250 kr per arbetstimme i bl. a. större livsmedelsbutiker och möbelaffärer till under 100 kr/tim i branscher med starkt inslag av manuell betjäning (t. ex. blommor). Också ytproduktiviteten och lageromsättningshastigheten visar stora branschmässiga skillnader.
- Andelen eget kapital i företagen (soliditeten) varierar mellan 13 och 33 % i olika branscher och storleksgrupper. Oftast är soliditeten bäst bland de mindre företagen.
- Materialet för serviceföretag utanför detaljhandeln är starkt begränsat och därför inte möjligt att storleksgruppera. De är (med undantag för bensinhandeln) som regel mera arbetsintensiva än detaljhandelsföretagen, vilket tar sig uttryck i lägre arbetsproduktivitet. Lönsamheten och soliditeten torde genomsnittligt ligga på samma nivå som för företag av motsvarande storlek i detaljhandeln.

2.2 *Undersökningens syfte och uppläggning*

I avsnitt 1 har servicenäringarnas omfattning och struktur belysts. Det framgår därav att tjänster till privatpersoner och hushåll lämnas av företag inom ett flertal olika näringsgrenar. Som regel överväger de små företagen i servicebranscherna, men det finns också näringsgrupper där storföretagen spelar en betydande roll, t. ex. inom bank- och försäkringsväsendet samt delar av samfärdseln.

Undersökningens syfte är att ge en allmän beskrivning av den nuvarande ekonomiska situationen för de mindre och medelstora företagen inom detaljhandeln och vissa andra servicenäringar. Några tendenser i den ekonomiska utvecklingen för dessa företag skall också belysas.

Servicenäringarnas heterogena natur gör det inte meningsfullt att analysera den ekonomiska situationen för gruppen som helhet. Föreliggande rapport begränsas till mindre och medelstora företag inom detaljhandelsbranscher där ett tillfredsställande räkenskapsunderlag från Köpmannabyråernas redovisningsbyråer föreligger. Därtill lämnas några översiktliga uppgifter för vissa andra servicenäringar.

Det bör nämnas att den av SCB årligen utarbetade ekonomiska redovisningen för företag endast täcker enheter med minst 20 anställda. Dessa uppgifter har inte utnyttjats då de ansetts ha mindre relevans för utredningens syfte.

Det statistiska underlaget utgöres av bokslutsdata för företag ingående i Köpmannabyråernas redovisningssystem. I detta system tillämpar företagen en enhetlig kontoplan. Därigenom möjliggöres bearbetning av bokslutsuppgifter för företag i form av genomsnittstal för olika branscher och storleksgrupper av företag.

Räkenskapsmaterialet omfattar detaljhandelsföretag tillhörande ett trettio-tal branscher. Antalet företag med bearbetningsbara uppgifter de senaste sju åren fördelat på branschgrupper som närmare redovisas i bilagan har ökat fram t. o. m. räkenskapsåret 1976/77.¹ Det senaste året (1977/78) har antalet företag som ingår i den statistiska redovisningen gått ned inte oväsentligt, vilket beror på att många företag ändrat räkenskapsår med anledning av bestämmelserna i den nya bokföringslagen.

En del av branscherna innehåller för få företag för att säkra genomsnitt skall kunna kalkyleras. Det har inte ansetts lämpligt att slå samman mindre branscher till större aggregat eftersom de ekonomiska variablerna uppvisar många branschspecifika särdrag. I stället har redovisningen begränsats till ett urval bestående av tolv branscher som representerar de olika branschriktningarna som förekommer i detaljhandeln. I vissa tabellsammanställningar redovisas resultaten endast för fyra typbranscher.

De företag som är klienter hos Köpmannabyråerna har inte utvalts efter en statistisk urvalsmetod. De representerar emellertid detaljhandelsföretag av olika typ och storlek, spridda över hela landet. De största och de minsta företagen är i allmänhet inte klienter hos Köpmannabyråerna. Resultaten bör i stort sett spegla förhållandena inom den självägande, privata detaljhandeln. För beskrivning av nuläget har valts uppgifter avseende räkenskapsåret 1976, eftersom 1977 års material av tekniska skäl är mindre omfattande och även av orsaken att 1977 är ett från konjunktursynpunkt mindre normalt år. För bedömning av utvecklingstendenserna har vissa jämförelser gjorts med material avseende räkenskapsåret 1971.

I appendix 2 ges en närmare beskrivning av underlaget och beräkningsmetoden.

2.3 Bruttovinsten

Begreppet

Detaljhandels bruttovinst är skillnaden mellan de försålda varornas försäljnings- och inköpspris. I princip är bruttovinsten summan av handels marginaler på alla de varor som säljs i butikerna. I realiteten stämmer detta inte riktigt eftersom de marginaler som åsatts varorna ofta reduceras något genom tillfälliga prissänkningar och lämnade kundrabatter. Också från leverantörerna kan erhållas extra rabatter samt årsbonus, som i så fall tenderar att öka den ursprungliga marginalen. Bruttovinsten som den framkommer i bokslutet ger dock som regel en god bild av marginalläget i respektive branscher.

¹ Många företag har räkenskapsår som avviker från kalenderåret. Till räkenskapsåret 1976/77 hänförs vid bearbetningen företag vars räkenskapsår slutar under tiden 31/12 1976 till 30/6 1977 och analogt för tidigare år. För enkelhetens skull anges i fortsättningen 1976 i stället för 1976/77 etc.

Vanligen uttrycker man bruttovinsten i procent av försäljningen (omsättningen) exklusive utgående moms, vilket också skett i föreliggande rapport.

I stället för bruttovinst används ibland begreppet pålägg. I relativ betydelse uttrycks dock pålägget i förhållande till detaljhandelns inköpsvärde.

Omsättningsklasser

Den gängse storleksgrupperingen av den ekonomiska detaljhandelsstatistiken är baserad på indelning efter företagets årsomsättning. Denna klassificeringsprincip är dock, som närmare utvecklas i appendix 2, mindre lämpad vid jämförelse över tiden och mellan branscher av olika karaktär.

Eftersom det underliggande statistiska materialet, hämtat från bokföringsbyråernas redovisning, är grupperat efter omsättning anges i tabell 6 ekonomiska uppgifter för räkenskapsåret 1976/77 för tre omsättningsklasser per bransch. Härvid har en klass hämtats från den lägre delen på omsättningskalan (L), en från mitten på skalan (M) och en från den övre delen (H). Det behöver alltså inte vara fråga om samma omsättningsklass i olika branscher. (I de följande tabellerna används en annan teknik för storleksnormalisering, nämligen transformering till sysselsättningsnivåer.)

Bruttovinstandelen anges i de tre första kolumnerna i tabellen. Följande slutsatser kan dras ur denna redovisning.

1. Bruttovinsten varierar mellan olika branscher. I branscher med starkt inslag av självbetjäning, främst livsmedelshandeln, kan bruttovinsten hållas låg. Branscher som kräver relativt stora personella insatser, t. ex. skobutiker och blomsterhandel, behöver högre marginaler för att kunna täcka sina kostnader.

Tabell 6 Detaljhandelns bruttovinst, personalkostnader och lokalkostnader i % av omsättningen 1976 per bransch och omsättningsklass

Bransch	Bruttovinst			Personalkostnader			Lokalkostnader		
	L	M	H	L	M	H	L	M	H
Livsmedel (Sb) ^a	16,5	18,1	19,6	4,3	8,3	10,0	2,6	2,2	3,2
Herrkläder	35,5	33,4	36,0	9,9	12,4	14,9	4,8	3,8	5,4
Damkläder	37,2	38,1	37,9	11,7	18,4	17,2	4,4	5,6	7,5
Manufaktur	35,4	39,4	41,8	8,5	20,3	22,1	6,1	5,5	5,3
Järn	31,0	27,7	20,7	14,9	15,1	11,2	2,7	3,3	1,3
Möbler	30,5	28,4	29,0	11,1	11,7	12,4	4,4	3,4	4,3
Radio/TV	28,4	24,9	26,2	8,4	9,2	10,5	2,2	1,9	2,1
Elprodukter	42,5	41,6	37,2	17,4	21,0	21,7	1,9	1,9	2,2
Färg	34,2	33,7	30,0	8,1	13,3	16,4	6,8	3,5	3,5
Sko	29,9	36,4	41,8	12,0	14,5	18,8	6,0	5,5	7,3
Fritid	34,5	31,7	29,9	5,3	11,1	12,8	4,3	3,8	3,6
Blommor	37,6	36,2	40,1	6,5	10,1	19,7	5,2	4,4	3,8

^a Självbetjäning.

Anm. Vissa branscher är mera arbetsintensiva än andra. Omsättningen ger därför inte direkt besked om rörelsens omfattning. I tabellen lämnas för varje bransch uppgifter om en grupp med låg (L) omsättning, en med medelhög (M) och en med hög (H) omsättning, men omsättningsklasserna behöver inte vara desamma i olika branscher.

Tabell 7 Detaljhandelns bruttovinst, personalkostnader och lokalkostnader i % av omsättningen 1971 och 1976 per bransch och sysselsättningsnivå (antal sysselsatta)

Bransch	Syssel- sättn. nivå	Bruttovinst		Personalkostnader		Lokalkostnader		Diff.
		71	76	71	76	71	76	
Livsmedel (Sb)	3	14,6	17,1	4,6	6,3	1,6	2,5	+0,9
	5	15,8	18,2	6,7	8,6	2,1	2,6	+0,5
Damkläder	8	16,8	19,1	8,6	9,4	2,5	2,7	+0,2
	3	33,6	37,9	14,8	16,4	4,0	4,8	+0,8
Möbler	5	34,2	38,4	15,4	18,2	4,5	5,0	+0,5
	8	35,2	39,0	16,0	18,6	5,0	5,0	0,0
Ur, optik, guld	3	28,4	30,0	9,4	11,5	4,7	4,3	-0,4
	5	27,5	28,2	11,2	11,3	4,2	3,2	-1,0
Ur, optik, guld	8	27,0	27,6	12,9	11,2	3,8	2,3	-1,5
	3	50,2	48,0	18,5	15,6	6,5	4,7	-1,8
Ur, optik, guld	5	51,0	48,0	20,8	20,8	6,1	3,8	-2,3
	8	51,6	47,9	24,2	24,4	5,8	3,0	-2,8

2. I vissa branscher spelar speciella förhållanden in. Större järnhandelsaffärer har ofta mer än hälften av sin omsättning i form av partihandel. Det är då fråga om leveranser i väsentligt större skala än försäljningen till hushållen, med relativt sett lägre kostnader och marginaler. Radio- och TV-handeln säljer produkter med genomsnittligt högt styckvärde. De fasta kostnaderna per försäljningskrona blir därmed låga, vilket minskar marginalbehovet.

Utvecklingen 1971–1976

I tabell 7 studeras bruttovinstens förändringar under en 5-årsperiod. Eftersom omsättningsklassgränserna under denna tid förändrats har det varit nödvändigt att, som tidigare nämnts, räkna om resultaten att avse företag på olika sysselsättningsnivåer. (Eftersom konverteringen gjorts med hjälp av en grafisk metod som närmare framgår av appendix är resultaten att betrakta som utjämnade och approximativa.) Den tidsmässiga jämförelsen har inskränkts till fyra branscher med tämligen olika inriktning och organisation.

I *livsmedelshandeln* har procentmarginalen i samtliga storleksgrupper stigit med ca 0,5 %-enheter per år. Prisstopp har förekommit, men årliga dispenser har getts efter förhandlingar mellan SPK och handelns organisationer. De största marginalhöjningarna har ägt rum i *dambeklädnadsbranschen*. Härtill torde ha bidragit en åtminstone vissa år relativt lugn prisutveckling i leverantörsledet. Priskonkurrensen i dessa ofta starkt specialiserade och individualistiska affärer är också mindre påtaglig.

*Möbelhandeln*s förhållandevis svaga marginalutveckling förklaras bl a av hårdnande konkurrens. Tendensen att etablera sk möbelmarknader utanför den egentliga tätortsbebyggelsen med lägre kostnadsnivå torde ha medverkat till att pressa marginalerna i de högre storleksklasserna.

Den nedåtgående marginaltendensen i *ur- och optikhandeln* är anmärkningsvärd. Personalkostnaderna har dock inte ökat lika mycket som i andra branscher, troligen därför att reparationsarbetets andel av omsättningen minskat. Därtill förklaras sannolikt marginalutvecklingen av förändringar i sortimentets sammansättning (mera ur i högre prislägen som har lägre marginaler).

2.4 *Kostnaderna*

I denna rapport begränsar vi oss till de för detaljhandeln viktigaste kostnadsslagen, nämligen personal- och lokalkostnader som tillsammans svarar för ca 80 % av samtliga kostnader. Uppgifter baserade på räkenskapsmaterialet redovisas i tabell 6 och 7.

Beträffande *personalkostnaderna* ingår endast anställd personal eftersom det är svårt att finna någon tillfredsställande metod att beräkna chefslönen. I de mindre företagen svarar innehavaren och eventuella medhjälpare familjemedlemmar oftast för en betydande del av den totala arbetsinsatsen i företagen. Kostnaderna för anställd arbetskraft blir därför förhållandevis låga i de mindre företagen.

Jämförelser utifrån tabellerna bör alltså inte ske mellan företag av olika storlek utan endast mellan branscher respektive år inom storleksklasserna.

Som tidigare berörts i avsnittet om bruttovinsten reflekterar skillnaderna i marginaler mellan olika branscher ofta skillnader i kostnadsnivån främst i fråga om personalkostnaderna. Dessa differenser beror bl. a. på att skilda butiksgupper har olika produktivitet¹. Men också skillnader i faktorkostnad, dvs. i detta fall lönenivån för anställda inkl. sociala förmåner, spelar in. I de mindre butikerna svarar ofta innehavaren för de mera kvalificerade uppgifterna medan man i större detaljhandelsföretag måste anställa viss personal på högre lönenivå.

Från tabell 7 kan man dra den slutsatsen att i branscher med förhållandevis hög självbetjänings- eller självvalsandel (livsmedel och möbler) har de större företagen haft bättre möjligheter att rationalisera bort lönestegringar än småaffärerna.

Lokalkostnaderna har ökat i livsmedels- och dambeklädnadsaffärerna som en konsekvens av hyresstegringarna. I möbelbranschen har kostnadsnivån kunnat minska något tack vare strukturomvandlingen som inneburit övergång till externa, billigare lokaler. Mest påtagliga är besparingarna inom ur- och optikbranschen. Här är det dock sannolikt samma faktorer som gör sig gällande som i fråga om personalkostnaderna. Försäljning av mera avancerade och därmed dyrare produkter som inte drar med sig ökade faktorinsatser tenderar att minska de relativa kostnadsandelarna.

2.5 Nettoresultatet

Nettointäkten i kronor

Nettovinsten definieras som bruttovinsten minus bokförda kostnader. Vissa detaljhandelsföretag kan ha andra inkomster än från varuförsäljningen, t. ex. provisioner från tips och lotteri. Nettovinsten ökad med dylika speciella intäkter kallas nettointäkt. I tabell 8 redovisas den genomsnittliga nettointäkten/företag i kronor räkenskapsåret 1976/77. Det bör uppmärksammas att nettointäkten skall täcka dels ersättningen för innehavarens och eventuella oavlönade familjemedlemmars direkta arbete i butiken samt ersättningen för företagsledningen, dels den beräknade räntan på eget kapital i rörelsen. Helst skall utrymme också finnas för egenfinansiering av utvecklings- och förbättringsarbeten.

I den lägsta storleksklassen motsvarande tre sysselsatta ligger nettointäkten i de flesta branscher mellan 50 000 och 75 000 kr per år, medan mellangruppen kommer upp till över 100 000 kr i flertalet fall. De större enheterna redovisar nettointäkter på i många fall 200 000 kr.

Även om variationerna mellan branscher och mellan företag i samma bransch är betydande torde man kunna hävda att detaljhandelsföretag med totalt upp till tre sysselsatta knappast kommer upp till en totalinkomst som motsvarar den genomsnittliga lönenivån inom exempelvis industrin.

¹ Begreppet produktivitet som teoretiskt bör baseras på ett förädlingsvärdekoncept, erbjuder inom servicenäringarna betydande svårigheter att definiera och mäta. Här används istället i följande avsnitt begreppet teknisk effektivitet.

Räntabiliteten

För att kunna renodla företagens lönsamhet bör man sätta rörelsens överskott i relation till det egna kapitalet. Av olika skäl är kalkyler av detta slag svåra att genomföra inom detaljhandeln. Istället redovisas nedan avkastningen på det totala kapitalet för några branscher, varvid också räntan på det främmande kapitalet inräknats.

Tabell 8 Detaljhandelns nettointäkter, genomsnitt per företag 1976 per bransch och sysselsättningsnivå (antal sysselsatta), tusental kr

Bransch	Sysselsättningsnivå		
	3	5	8
Livsmedel (Sb)	60	92	140
Herrkläder	78	124	218
Damkläder	71	105	169
Manufaktur	49	72	125
Järn	67	97	180
Möbler	89	147	253
Radio/TV	76	166	270
Elprodukter	89	137	187
Färg och parfym	67	110	120
Skor	66	102	155
Fritid	95	145	205
Blommor	51	66	93

Avkastning på totalkapitalet 1976 %

Bransch	Sysselsättningsnivå		
	3	5	8
Livsmedel	-4,6	-0,5	1,1
Damkläder	2,0	2,4	2,6
Möbler	-3,5	2,8	6,0
Ur och optik	3,0	6,6	9,6

Vid bestämning av avkastningen har nettointäkten minskats med ett schablonbelopp avseende företagarlönen motsvarande den avtalsenliga lönen för butiksföreståndare i filialföretag. Med detta beräkningssätt blir räntabiliteten i vissa klasser negativ, dvs. rörelsen möjliggör inte betalning av marknads-mässiga löner. Också i övriga butiksgupper är kapitalavkastningen genomsnittligt låg.

2.6 Effektiviteten

Begreppet effektivitet används här i teknisk mening, t. ex. hanterad varuvolym per insatt arbetstimme etc. Tre olika effektivitetsmått har framräknats och redovisas i tabell 9.

Arbets effektiviteten är högst i branscher med utpräglad självbetjäning (livsmedel) eller med högt transaktionsvärde (möbel och radio/TV). En tendens i de flesta branscher är att arbetseffektiviteten stiger med ökande företags-

Tabell 9 Detaljhandelns arbets-, yt- och lagerproduktivitet 1976 per bransch och sysselsättningsnivå (antal sysselsatta)

Bransch	Omsättning per arbetstimme, kr			Omsättning per m ² försäljningsyta, tkr			Lageroms.hastighet ggr/år		
	3	5	8	3	5	8	3	5	8
Livsmedel (Sb)	182	225	255	13,0	17,0	19,0	11,8	13,8	16,2
Herrkläder	138	162	175	6,9	7,7	8,6	1,7	1,9	2,1
Damkläder	116	135	145	8,0	8,6	8,8	2,1	2,5	2,6
Manufaktur	94	103	110	6,1	6,1	6,1	1,5	1,6	1,6
Järn	125	152	207	7,8	10,6	15,5	2,4	2,5	2,7
Möbler	178	205	240	3,6	5,5	5,8	1,9	2,3	2,8
Radio/TV	195	225	220	18,6	23,0	25,9	3,1	3,3	3,3
Elprodukter	112	141	150	19,5	20,8	21,5	4,2	3,6	3,5
Färg o parfym	106	141	148	7,2	10,5	12,5	2,3	2,9	3,0
Skor	98	124	137	6,6	7,8	8,0	2,0	1,9	1,6
Fritid	169	176	192	11,5	13,2	15,2	2,1	2,1	2,0
Blommor	88	92	93	11,7	15,6	19,5	14,8	22,4	41,4

storlek. Det beror dels på att bland de större butikerna ingår förhållandevis många moderna enheter med arbetsbesparande inredning och utrustning, dels på att de större företagen har lättare att anpassa personalinsatsen efter variationerna i kundbelastningen. I den lilla affären blir det oftast mer outnyttjad tid, medan de större butikerna kan hålla en begränsad, fast bemanning under lågbelastning och sätta in deltidsarbetande personal i övrigt. Som berörts ovan, kompenserar dock de mindre butikerna ibland den lägre effektiviteten genom att tillämpa en genomsnittligt lägre lönenivå.

Också yteffektiviteten är i de flesta fall högst i de större butikerna. Bakom skillnaderna kan dock också ligga olikheter i andra avseenden, t. ex. beträffande sortimentets sammansättning, betjäningsform etc. En del nyetablerade butiker särskilt i externa lägen arbetar medvetet med "för stora ytor" (låg ytproduktivitet) i avsikt att underlätta varuhanteringsarbetet (höja arbetsproduktiviteten) och därigenom spara på den dyrare produktionsfaktorerna.

Det tredje effektivitetsmålet är *lageromsättningshastigheten*. Naturligtvis har branscher med mycket färskvaror som livsmedelshandel och blomsterhandel relativt sett små lager dvs. hög lageromsättningshastighet. Också här ser man emellertid i flera branscher hur de mindre affärerna har sämre lagereffektivitet, vilket visar sig i högre räntekostnader och högre inkurans.

Sammanfattningsvis kan konstateras att de mindre detaljhandelsföretagen oftast ligger på en lägre effektivitetsnivå än de större försäljningsställena. I den mån småföretagen inte kan få ut högre priser genom att tillhandahålla särskilda servicefunktioner, löper de risken att bli utkonkurrerade av stora företagen. För att förhindra en sådan utveckling kan det finnas anledning vidta åtgärder i effektivitetshöjande syfte i dessa mindre företag.

2.7 Soliditeten

Med ett företags soliditet menas andelen eget kapital av det totala kapitalet i företaget. I det egna kapitalet inräknas halva varulagerreserven. Detaljhandelns kapitalomsättningshastighet och soliditet 1976 redovisas i tabell 10.

Genomsnittligt är soliditeten i detaljhandeln låg. Andelen eget kapital varierar mellan ca 13 och 33 %, dvs. skulderna är två till sju gånger så stora som de egna tillgångarna. Skillnaderna i soliditet mellan företag av olika storlek är inte enhetliga. Tendensen är dock snarast den att de mindre företagen har bättre soliditet än de större. Särskilt markant är detta förhållande i livsmedelshandeln där nyetableringar, företrädesvis av större butiker, ofta har mycket begränsat eget kapital.

Tabell 10 Kapitalomsättningshastighet och soliditet 1976 per bransch och sysselsättningsnivå (antal sysselsatta)

Bransch	Kapitaloms. hastighet ggr/år			Soliditet %		
	3	5	8	3	5	8
Livsmedel (Sb)	4,8	5,6	5,4	37	26	18
Herrkläder	1,7	2,0	2,1	29	28	32
Damkläder	1,8	2,2	2,3	31	27	23
Manufaktur	1,7	1,9	2,0	33	28	29
Järn	1,8	1,8	1,9	33	22	22
Möbel	1,6	1,8	1,7	30	24	25
Radio/TV	2,0	2,2	2,2	17	19	20
Elprodukter	2,3	2,3	2,2	31	24	25
Färg och parfym	2,0	2,0	2,0	32	26	21
Skor	1,7	1,9	1,9	28	23	19
Fritid	1,8	2,0	1,8	19	20	21
Blommor	5,7	6,2	7,1	16	13	13

Tabell 10 innehåller också uppgifter om den s. k. kapitalomsättningshastigheten (förhållandet mellan omsättning och omslutning). Detta tal anger kapitalets utnyttjandegrad. Skillnaderna mellan företag av olika storlek är, som framgår av tabell 10, små.

2.8 Övriga servicenäringar

Bokföringsmaterialet innehåller också uppgifter om servicenäringar utanför detaljhandeln. Materialet är emellertid mycket begränsat och det är inte möjligt att redovisa uppgifter på storleksgrupper på samma sätt som beträffande detaljhandeln. I tabell 11 redovisas de viktigaste ekonomiska indikatorerna för servicenäringar med mer än 25 företag ingående i materialet.

Tabell 11 Ekonomiska uppgifter för vissa servicenärningar utanför detaljhandeln 1976

Bransch	Medelomsättning per företag tkr	Bruttovinst %	Personal-kostnader %	Lokal-kostnader %	Nettointäkt per företag tkr	Omsättning per arbetad timme kr	Lageroms-hastighet ggr	Soliditet %
Bensinstationer	2 150	13,1	5,3	1,7	94	333	18,0	27
Bilverkstäder	480	43,5	17,6	2,9	82	93	5,3	33
Hotell o restaurang	760	56,5	29,1	9,5	71	68	16,0	19
Konditori, bageri	660	61,0	34,5	7,1	58	51	14,0	17
Frisörer	210	90,5	50,4	8,5	43	30	1,7	25
Rörentreprenörer	1 170	46,1	29,9	1,4	95	97	4,1	16

3. Kapitalförsörjningen m. m. inom mindre och medelstora detaljhandelsföretag

3.1 Resultaten i sammandrag

Undersökningen om de mindre och medelstora detaljhandelsföretagens kapitalförsörjning samt konsultations- och informationsservice genomfördes hösten och vintern 1978/1979 i form av en postal enkät bland ett urval av ca 500 detaljhandelsföretag varav ca 200 inom dagligvarubranscherna och ca 300 inom fackhandelsbranscherna. Urvalet har skett från Centrala företagsregistret (CFR) hösten 1978 och begränsats till företag med mindre än 50 anställda. Dessutom har följande kategorier av företag undantagits från urvalet: kooperativa företag anslutna till KF, företag ingående i koncern med 50 anställda och mer samt företag utanför den s. k. egentliga detaljhandeln, dvs. apotek, systemvaruföretag samt bil- och drivmedelsföretag. På grund av att CFR hösten 1978 endast omfattade företag etablerade senast 1976 ingår *ej företag etablerade 1977 och 1978*. De redovisade uppgifterna avser företagens senast avslutade bokföringsår vilket i allmänhet innebär kalenderåret 1977. Samtliga årsuppgifter avser en tolv månadersperiod oavsett bokföringsårets längd.

Resultaten redovisas uppräknade till totalnivå. Eftersom ungefär en tredjedel av företagen inte lämnat uppgifter kan det föreligga vissa avvikelser mellan de verkliga och de redovisade resultaten beroende på om förhållandena är olika inom företag som inte lämnat uppgifter jämfört med dem som lämnat uppgifter. Dessutom innebär ett urvalsförfarande att undersökningsresultatet sällan exakt överensstämmer med det verkliga resultatet.

De viktigaste resultaten presenteras i det följande i sammandrag med fördelning på dagligvaruhandel, respektive fackhandel. I de fall resultaten skiljer sig vad gäller företagsstorlek redovisas även en fördelning på företag med 0-9 anställda respektive 10-49 anställda.

Antal företag, antal sysselsatta och omsättning

Antal företag, antal sysselsatta (anställda inklusive familjemedlemmar) på hel- eller deltid samt omsättning 1977 för detaljhandelsföretag med mindre än 50 anställda och med de begränsningar som angivits tidigare framgår av tabell 12.

Tabell 12 Antal företag, antal sysselsatta och omsättning 1977

Grupp	Antal företag	Antal sysselsatta	Omsättning (inkl moms milj kr)
Dagligvaruhandel	15 550	64 350	23 600
Fackhandel	17 400	76 600	18 400
0-9 anställda	31 030	105 000	26 400
10-49 anställda	1 920	35 950	15 600
Summa	32 950	140 950	42 000

De mindre och medelstora detaljhandelsföretagen etablerade före 1977 uppgick vid årsskiftet 1978/1979 till ca 33 000 och sysselsatte 1977 totalt ca 141 000 personer. Företagens omsättning inkl. moms utgjorde ca 42 miljarder kr, vilket motsvarar två tredjedelar av hela den egentliga detaljhandels omsättning exklusive varuhushandel och kooperativ detaljhandel.

Kapitalets användning

De mindre och medelstora detaljhandelsföretagens tillgångar vid bokföringsårets utgång redovisas i tabell 13 på olika typer av tillgångar.

Tabell 13 Tillgångar 1977/1978 fördelade på olika typer, milj. kr

Grupp	Varulager milj. kr	Övr. oms.- tillgångar milj. kr	Fast egendom milj. kr	Övr. anl. tillgångar milj. kr	Summa milj. kr	% av oms
Dagligvaruhandel	1 600	1 540	450	850	4 440	19
Fackhandel	4 900	2 160	210	580	7 850	43
Summa	6 500	3 700	660	1 430	12 290	29
Andel av summa tillgångar %	53	30	5	12	100	—

Av de mindre och medelstora detaljhandelsföretagens tillgångar på sammanlagt 12,3 miljarder kr avser över hälften varulager. Inom dagligvaruhandeln utgör andelen varulager ca 36 % men inom fackhandeln ca 62 %. Den fasta egendomen (mark och fastigheter) utgör en mycket liten andel av företagens tillgångar – endast 5 % i genomsnitt. För dagligvaruhandeln är andelen något högre (10 %) än för fackhandeln (3 %). Enligt publikationen Företagen 1976 (SCB 1978) utgjorde i företag med 20 anställda och fler andelen fast egendom ca 3 % inom dagligvaruhandeln och ca 11 % inom fackhandeln. Inom dagligvaruhandeln har alltså de små företagen relativt sett större fast egendom än de stora medan förhållandet är det motsatta inom fackhandeln.

De mindre och medelstora detaljhandelsföretagens tillgångar uppgår för dagligvaruhandeln till ungefär 20 % av omsättningen men för fackhandeln till drygt 40 %. Andelen tillgångar i relation till omsättningen är dock oberoende av företagens storlek.

Kapitalets anskaffning

Fördelningen av eget och främmande kapital inom dagligvaruhandel och fackhandel redovisas i tabell 14.

Tabell 14 Eget och främmande kapital 1977/1978

Grupp	Eget kapital		Främmande kapital		Summa	
	Milj. kr	% av totalt	Milj. kr	% av totalt	Milj. kr	% av totalt
Dagligvaruhandel	740	17	3 700	83	4 440	100
Fackhandel	1 800	23	6 050	77	7 850	100
Summa	2 540	21	9 750	79	12 290	100

Andelen främmande kapital är något högre (ca 83 %) inom de mindre och medelstora företagen i dagligvaruhandeln än i fackhandeln (ca 77 %). Relationen eget kapital – främmande kapital är dock tämligen konstant oavsett företagets storlek.

Det främmande kapitalets sammansättning

Det främmande kapitalets sammansättning inom respektive branschgrupp och inom respektive företagsstorlek framgår av tabell 15.

Tabell 15 Det främmande kapitalet fördelat på olika typer av kapital 1977/1978

Typ av kapital	Andelen främmande kapital, %				
	Dagligvaruhandel	Fackhandel	0-9 anst.	10-49 anst.	Summa
Lån	30	21	23	28	25
Leverantörsskulder	35	41	41	33	38
Skatteskuld på reserv	7	13	10	12	11
Övrigt	28	25	26	27	26
Summa	100	100	100	100	100

Lånen dvs. de reglerade långfristiga skulderna utgör i genomsnitt en fjärdedel av det främmande kapitalet i de undersökta företagen. Dagligvaruhandelns företag har en halv gång till så stor låneandel som fackhandelsföretagen. Andelen lån inom de mindre företagen (ca 23 %) är lägre än inom de medelstora företagen (28 %). Leverantörsskulder främst i form av varukrediter utgör en betydande del av de mindre och medelstora företagens främmande kapital – närmare 40 % i genomsnitt. Andelen är några procentenheter högre i fackhandeln än i dagligvaruhandeln. Ju större företagen är desto lägre andel leverantörsskulder redovisas. För företag med mindre än 10 anställda utgör leverantörsskulderna ca 40 % av det främmande kapitalet medan motsvarande andel för företag med 10-49 anställda utgör ca en tredjedel. Enligt Företagen 1976 svarade leverantörsskulderna i större företag (20 anställda och mer) för endast ca 27 % av det främmande kapitalet.

Resterande främmande kapital uppgår till ca 37 % och omfattar främst diverse kortfristiga skulder samt skatteskuld omfattande hälften av de bokförda obeskattade reserverna.

Utestående lån

Ungefär tre fjärdedelar av de mindre och medelstora detaljhandelsföretagen redovisar utestående lån vid bokföringsårets slut. Andelen är densamma inom dagligvaru- och fackhandeln men skiljer sig vad gäller olika stora företag. Ca 73 % av de mindre företagen (0-9 anställda) redovisar lån medan andelen uppgår till ca 90 % för de medelstora företagen (10-49 anställda).

Av tabell 16 framgår hur stor andel av de utestående lånebeloppen som olika långgivare svarar för.

Tabell 16 De utestående lånebeloppens fördelning på typ av långgivare 1977/1978

Långgivare	Andel utestående lånebelopp av totalt, %				
	Dagligvaruhandel	Fackhandel	0-9 anst.	10-49 anst.	Summa
Bank	74	75	81	63	74
Privat	5	18	14	9	12
Leverantör	10	· ·	1	11	5
Övriga	11	7	4	17	9
Summa	100	100	100	100	100

Banklånen svarar för ca 81 % av de mindre och ca 63 % av de medelstora detaljhandelsföretagens utestående lånebelopp. Privatlån, som ofta utgörs av delägarlån, är av större betydelse för de mindre företagen än för de medelstora, som i stället i relativt stor utsträckning erhåller lån från leverantörer (ca 11 %) och andra kreditinstitut (17 %). De största långgivarna av övriga kreditinstitut är Handelskredit, Industrikredit och Företagskredit. Lån från leverantörer utgör i dagligvaruhandeln omkring en tiondel av den totala utestående lånesumman men är av obetydlig omfattning i fackhandeln, där i stället privatlånen omfattar ca 18 % jämfört med endast ca 5 % i dagligvaruhandeln.

Lån med leverantör som långgivare eller borgensman

I allmänhet erhåller en låntagare inget lån utan att ställa någon form av säkerhet. Privatlånen utgör dock ett undantag. Enbart borgen som säkerhet förekommer för drygt en fjärdedel av de utestående lånebeloppen och är något vanligare inom fackhandeln än inom dagligvaruhandeln. Inteckningslån med eller utan borgen svarar för hela 70 % av dagligvaruhandelns utestående lånesumma, medan fackhandeln redovisar en andel på ca 50 % för denna typ av lån. Inteckningslån med fastighet som säkerhet uppgår till ca 14 % av den totala utestående lånesumman och är något vanligare inom dagligvaruhandeln än inom fackhandeln.

Mot bakgrund av den stora betydelsen som leverantörerna visat sig ha ifråga om kreditgivning och i viss mån långgivning till detaljhandeln, har även undersökts omfattningen av deras borgensåtaganden.

I tabell 17 redovisas andelen lån från leverantörer och andelen lån med leverantör som borgensman.

Tabell 17 Andelen lån med leverantör som långgivare eller borgensman 1977/1978

Lånetyper	Andel av totalt utestående lånebelopp, %				
	Daglig- varu- handel	Fack- handel	0-9 anst.	10-49 anst.	Totalt
Lån från leverantör	10	· ·	1	11,	5
Lån med leverantör som borgensman	24	-	7	17	11
Summa	34	· ·	8	28	16

Omfattningen av lån med leverantör som borgensman är drygt dubbelt så stor jämfört med direkta lån från leverantör. Tillsammans svarar dessa båda "leverantörslån" för ca 16 % av de mindre och medelstora detaljhandelsföretagens utestående lånesumma. Av de undersökta företagen har dock inget företag inom fackhandeln angivit leverantör som borgensman. Det kan dock inte uteslutas att leverantör har ställt borgen men att detta förbisetts vid uppgiftslämnandet om det även finns annan säkerhet för lånet. Av den utestående lånesumman inom dagligvaruföretagen svarar lån från leverantör eller med leverantör som borgensman för ungefär en tredjedel. "Leverantörslånen" är dock av betydligt större omfattning relativt sett i de medelstora företagen än i de mindre.

Planerade men ej genomförda investeringar 1973-1977

De undersökta företagen har tillfrågats om de planerat men ej genomfört investeringar åren 1973-1977 samt vilka skälen varit till att investeringarna ej kommit till stånd. I tabell 18 redovisas andel företag som angivit att de planerat investeringar samt de huvudsakliga skälen till att investeringarna ej genomförts.

Ca 15 % av de mindre och medelstora detaljhandelsföretagen anger att de planerat investeringar som ej blivit genomförda. Inom dagligvaruhandeln är andelen högre (ca 19 %) än inom fackhandeln (ca 11 %). Det viktigaste skälet till att man ej investerat påstår de mindre företagen vara svårighet med kapitalanskaffning. Endast en tiondel av de mindre företagen som angivit att de ej investerat på grund av kapitalbrist har dock sökt lån medan så gott som samtliga medelstora företag som angivit detta skäl även sökt lån men ej fått något.

Tabell 18 Andel företag som planerat men ej genomfört investeringar åren 1973–1977 samt skälen därtill

	Andel av totala antalet företag %				
	Daglig- varu- handel	Fack- handel	0–9 anst.	10–49 anst.	Totalt
Företag som planerat men ej genomfört investeringar	19	11	15	15	15
<i>Skäl till att investeringar ej genomförts</i>					
Svårighet att anskaffa kapital	12	9	11	4	10
Ej byggnadslov och dylikt	4	· ·	· ·	11	2
Annat skäl	3	2	· ·	· ·	3

3.2 Undersökningens syfte

För de mindre företagen inom servicenäringsarna föreligger enligt tidigare gjorda undersökningar sämre möjligheter jämfört med de större företagen att anskaffa kapital för etablering, utvidgning av rörelsen, ombyggnader och dylikt. Belåningsbara objekt såsom mark, fastigheter och maskiner är av relativt liten betydelse inom denna typ av företag. En stor del av de mindre företagens främmande kapital utgörs av leverantörskrediter, vilket kan medföra ett beroende av leverantörer som gör företagen mindre fria.

Syftet med denna undersökning är att kartlägga de mindre och medelstora detaljhandelsföretagens nuvarande kapitalförsörjning samt i vilken utsträckning företagen under de senaste åren haft svårighet att anskaffa kapital. Undersökningen avser också att belysa i vilken omfattning företagen under det senaste året utnyttjat någon form av företagservice såsom råd och hjälp ifråga om marknadsföring, administration och dylikt samt utbildning. Dessutom kartläggs om företagen haft behov av dylik företagservice som de ej kunnat få tillgodosedd.

3.3 Undersökningens omfattning

Av företagen inom servicenäringsarna har detaljhandelsföretagen utvalts för undersökningen om kapitalförsörjningen. Orsaken härtill är att dessa företag kräver relativt hög kapitalinsats för etablering och drift av sin verksamhet. Undersökningen har begränsats till att omfatta endast den s. k. egentliga detaljhandeln, vilket innebär företag där större delen av verksamheten kan hänföras till detaljhandel dvs. även företag inom branscherna ur, optik och guld. Företag inom bil- och drivmedelshandel samt apoteks- och systemvaruhandel räknas dock ej till egentlig detaljhandel och ingår alltså ej i undersökningen. Företagen inom apoteksvaruhandel och handel med drivmedel ägs till större delen av storföretag och är för den skull inte aktuella. Vad gäller bilhandeln skiljer sig denna bransch både ur lokal- och utrust-

ningshänseende avsevärt från andra detaljhandelsbranscher varför det är naturligt att dessa företag inte medtagits i undersökningen.

Eftersom undersökningen enligt serviceföretagsutredningens direktiv skall omfatta endast mindre och medelstora företag har frågan uppstått vilka företag som skall räknas till denna grupp. Det enda kompletta företagsregister som finns att tillgå är Centrala företagsregistret (CFR), vilket innehåller storleksdata i form av antal anställda omräknat till årsverken. Med utgångspunkt i detta storleksmått har till mindre och medelstora företag hänförts företag med mindre än 50 anställda. Därmed bortfaller av detaljhandeln större delen av varuhushandeln som NK-Åhléns svarar för. Dessutom har samtliga kooperativa föreningar anslutna till KF undantagits på grund av deras speciella finansieringsförhållande. I CFR fanns hösten 1978 endast företag etablerade senast 1976, vilket innebär att *företag etablerade 1977 och 1978 ej ingår i undersökningen*.

3.4 Urval av företag

Av detaljhandelsföretagen i CFR med mindre än 50 anställda och med de begränsningar som angivits ovan drogs i september 1978 ett slumpmässigt urval. För att få en större säkerhet i resultaten tillämpades variabla urvalkvoter, t. ex. uttogs ungefär vart 250:e av företag med 0 anställda och vart 7:e av företag med 20–49 anställda. Antalet företag i urvalet begränsades av tids- och kostnadsskäl till 500 varav 200 inom dagligvaruhandeln och 300 inom fackhandeln (sällanköpsvaruhandeln). Fördelningen av antalet företag totalt i registret respektive slutgiltigt utvalda företag på branschgrupp och storlek framgår nedan. På grund av den urvalsmetodik som tillämpats kom antalet utvalda företag att uppgå till 506.

Branschgrupp	Antal företag					
	0–9 anställda		10–49 anställda		Summa	
	Totalt Urval		Totalt Urval		Totalt Urval	
Dagligvaruhandel	20 964	120	1 144	83	22 108	203
Fackhandel	21 869	181	1 126	122	22 995	303
Summa	42 833	301	2 270	205	45 103	506

3.5 Undersökningens genomförande, svarsresultat och bortfall

Samtliga 506 utvalda företag tillställdes ett frågeformulär (se appendix 3) för besvarande samt ombads sända in en kopia av räkenskapsutdraget för det senaste bokföringsåret. De företag som ej besvarat enkäten efter tre veckor erhöll en postal påminnelse. Trots en påminnelse inkom uppgifter från knappt 40 % av företagen varför samtliga utvalda företag med minst 10 anställda kontaktades per telefon. Av de resterande mindre företagen uttogs i genomsnitt vart fjärde för intervju per telefon. Den egentliga svars-

procenten kom därigenom att ligga på cirka 65 % motsvarande 105 företag inom dagligvaruhandeln och 150 företag inom fackhandeln. Genom tillämpningen av variabla urvalskvoter kan en exakt svarsprocent beräknas endast inom respektive urvalsgrupp t. ex. företag inom dagligvaruhandeln med en till fyra anställda. Svarsprocenten varierar mellan 60 och 70 % för de olika urvalsgrupperna. Skillnaderna i svarsprocent är oberoende av storlek och branschgrupp.

Svarsprocenten har beräknats på antal företag som lämnat bearbetningsbara uppgifter jämfört med antal företag som resterar i urvalet efter reducering för bortfall. Med bortfall avses här upphörda företag, företag vars huvudsakliga verksamhet ej är detaljhandel, s. k. vilande företag samt företag ingående i större koncern. Det totala bortfallet uppgår till 109 företag.

3.6 Företagsstrukturen

Redovisningen av undersökningsresultaten sker dels fördelad på branschgrupp (dagligvaruhandel respektive fackhandel), dels fördelad på företagsstorlek (under 10 anställda respektive 10–49 anställda). Dessutom anges resultat för hela detaljhandeln. De antal och värden som redovisas avser uppräknningar till totalnivå om inte annat anges. Med hänsyn till dels att undersökningen baseras på ett *urval* av företag, dels att en tredjedel av företagen inte lämnat uppgifter kan det finnas en viss avvikelse mellan de redovisade och de verkliga resultaten. Dessutom innebär bortfallet av nyetablerade företag 1977 och 1978 att de redovisade totalnivåsiffrorna är underskattade.

Antal företag och försäljningsställen

I tabell 19 redovisas antal företag och antal försäljningsställen fördelade på branschgrupp.

Tabell 19 Antal företag och antal försäljningsställen fördelade på branschgrupp 1978

Branschgrupp	Antal företag	Antal försäljningsställen
Dagligvaruhandel	15 550	16 100
Fackhandel	17 400	21 000
Summa	32 950	37 100

Av de 45 103 detaljhandelsföretagen med mindre än 50 anställda som fanns registrerade 1976 enligt CFR kvarstår alltså ca 33 000 företag 1978/79 när följande kategorier borttagits:

Företag upphörda 1977–1978 (ev. tidigare), företag tillhörande koncern med 50 anställda och mer, kooperativa företag samt felklassade företag (ej detaljhandel). Antal företag inom dagligvaruhandeln utgör ca 15 600 mot ca 17 400 inom fackhandeln. För dagligvaruhandeln redovisas i genomsnitt 1,04 försäljningsställen per företag medan motsvarande antal för fackhandeln ligger på 1,21. *Det bör observeras att företaget som registrerats under 1977 och*

1978 inte ingår i undersökningen, eftersom man endast haft tillgång till registerdata från 1976 (CFR).

Fördelningen av antal företag och försäljningsställen på företagsstorlek redovisas i tabell 20.

Tabell 20 Antal företag och antal försäljningsställen fördelade på företagsstorlek 1978

Företagsstorlek	Antal företag	Antal försäljningsställen
0-9 anställda	31 030	33 770
10-49 anställda	1 920	3 330
Summa	32 950	37 100

Av samtliga ca 33 000 företag utgör andelen företag med mindre än 10 anställda hela 94 %. Antalet försäljningsställen per företag är lägre inom de mindre företagen (1,09) än inom de medelstora (1,73).

Företagens årsomsättning

De omsättningsuppgifter som företagen lämnat avser deras senast avslutade räkenskapsår, vilket i allmänhet innebär kalenderåret 1977. I de fall räkenskapsår över- eller understigit 12 månader har omsättningen korrigerats på så sätt att exempelvis beloppet för ett bokföringsår på åtta månader höjts med 50 % medan beloppet för ett bokföringsår på sexton månader sänkts med en fjärdedel. De här redovisade omsättningsuppgifterna avser alltså en verklig eller beräknad 12-månadersperiod. I de omsättningsuppgifter som redovisas nedan ingår mervärdeskatt.

I tabell 21 redovisas företagens omsättning uppräknad till totalnivå med fördelning på branschgrupper.

Tabell 21 Total omsättning samt genomsnittsomsättning per företag (milj. kr) 1977

Branschgrupp	Total omsättning	Omsättning per företag
Dagligvaruhandel	23 600	1,5
Fackhandel	18 400	1,1
Summa	42 000	1,3

De mindre och medelstora företagen inom dagligvarubranscherna som redovisas i denna rapport omsatte 23,6 miljarder kr år 1977, vilket motsvarar ca 60 % av den totala omsättningen inom hela dagligvaruhandeln. De fackhandelsföretag som redovisas här beräknas 1977 ha omsatt 18,4 miljarder kr. Av den totala fackhandelsomsättningen svarar de mindre och medelstora företagen för ca 70 %.

Den genomsnittliga omsättningen för samtliga mindre och medelstora detaljhandelsföretag är beräknad till 1,3 milj. kr. Företagen inom daglig-

varubranschererna är genomsnittligt större omsättningsmässigt sett än företagen inom fackhandeln – 1,5 milj. kr mot 1,1 milj. kr.

Omsättningen totalt och per företag fördelad efter företagsstorlek anges i tabell 22.

Tabell 22 Total omsättning samt genomsnittsomsättning per företag (milj. kr.) 1977

Företagsstorlek	Total omsättning	Omsättning per företag
0–9 anställda	26 400	0,8
10–49 anställda	15 600	8,2
Summa	42 000	1,3

Omsättningen inom de mindre företagen dvs. de med under tio anställda, uppgick för 1977 till 26,4 miljarder kr medan omsättningen inom de medelstora företagen dvs. de med 10–49 anställda utgjorde 15,6 miljarder kr. Genomsnittsomsättningen för de mindre företagen ligger på 0,8 milj. kr eller ungefär en tiondel av de medelstora företagens genomsnittsomsättning (8,2 milj. kr).

Antal sysselsatta

Vid gruppering av företagen efter storlek används i utredningen liksom i CFR antal anställda (årsverken), vilket framräknats genom att antalet totalt utförda arbetstimmar för anställd personal dividerats med normalarbetstiden för en heltidsanställd person. Företag, i vilka endast familjemedlemmar är sysselsatta, har hänförts till företag med 0 anställda. De uppgifter som företagen lämnat till denna undersökning omfattar samtliga sysselsatta dvs. både anställd personal och familjemedlemmar sysselsatta i rörelsen. Antalet sysselsatta har fördelats dels på dessa båda kategorier, dels på heltids- respektive deltidssysselsatta utan angivande av antalet arbetstimmar.

I tabell 23 redovisas antal anställda och antal familjemedlemmar uppdelade på heltids- och deltidssysselsatta inom branschgrupperna.

Tabell 23 Antal anställda och antal familjemedlemmar sysselsatta på heltid respektive deltid fördelade på branschgrupp 1977

Branschgrupp	Antal anställda		Antal familjemedlemmar		Summa	
	Heltid	Deltid	Heltid	Deltid	Heltid	Deltid
Dagligvaruhandel	18 650	24 900	15 900	4 900	34 550	29 800
Fackhandel	27 400	24 100	17 100	8 000	44 500	32 100
Summa	46 050	49 000	33 000	12 900	79 050	61 900

Totalt ca 140 000 personer beräknas enligt undersökningen vara sysselsatta inom de mindre och medelstora detaljhandelsföretagen, varav ca 95 000 eller två tredjedelar består av anställd personal. Andelen heltidssysselsatta utgör drygt hälften av samtliga sysselsatta. Antalet sysselsatta per företag

uppgår till 2,4 på heltid och 1,9 på deltid. Av familjemedlemmarna arbetar dock drygt 70 % på heltid medan andelen heltidsarbetande bland de anställda ligger på knappt 50 %. Det bör observeras att företag som etablerats efter 1976 ej ingår i undersökningen, vilket innebär att antal sysselsatta 1977 inom samtliga mindre och medelstora detaljhandelsföretag ligger något högre än de här redovisade uppgifterna.

De här redovisade företagen inom dagligvaruhandeln sysselsätter färre personer både totalt och per företag jämfört med fackhandelsföretagen. Vad beträffar andelen heltidssysselsatta av samtliga sysselsatta ligger den något lägre för dagligvaruhandeln än för fackhandeln. Ingen skillnad föreligger dock mellan branschgrupperna avseende de anställdas andel av samtliga sysselsatta.

Tabell 24 visar de sysselsattas fördelning för de olika storleksgrupperna.

Tabell 24 Antal anställda och antal familjemedlemmar sysselsatta på heltid respektive deltid fördelade på företagsstorlek 1977

Företagsstorlek	Antal anställda		Antal familjemedlemmar		Summa	
	Heltid	Deltid	Heltid	Deltid	Heltid	Deltid
0-9 anställda	30 100	32 150	30 450	12 300	60 550	44 450
10-49 anställda	15 950	16 850	2 550	600	18 500	17 450
Summa	46 050	49 000	33 000	12 900	79 050	61 900

Av samtliga här redovisade företag svarar de mindre företagen (0-9 anställda) för ungefär tre fjärdedelar av antalet sysselsatta både vad gäller heltid och deltid. Andelen anställda är dock betydligt högre i de medelstora företagen (ca 90 %) än i de mindre företagen (ca 60 %). Genomsnittet sysselsatta per företag utgör 2,0 på heltid och 1,4 på deltid inom de mindre och 9,7 respektive 9,1 inom de medelstora företagen.

Om man ser på den genomsnittliga omsättningen inom de båda storleksgrupperna finner man att effektiviteten uttryckt i omsättning per sysselsatt är närmare dubbelt så stor bland de medelstora företagen jämfört med de mindre.

Företagens etableringsår

För att fastställa nyetableringens omfattning inom de mindre och medelstora detaljhandelsföretagen har med ledning av uppgifterna om etableringsår företagen indelats i "nya" och "bestående" företag. De nya företagen skall ha etablerats 1972 och senare, dvs. 1972-1976, medan alla företag etablerade före 1972 räknas som bestående.

Av tabell 25 framgår andelen nya respektive bestående företag inom de båda branschgrupperna samt totalt.

Av de ca 33 000 mindre och medelstora detaljhandelsföretagen är ungefär 16 % etablerade under femårsperioden 1972-1976. Andelen "nya" företag är några procentenheter högre inom fackhandeln än inom dagligvaruhandeln.

Tabell 25 Antal företag etablerade före 1972 och 1972-1976 fördelat på branschgrupp 1978

Branschgrupp	Antal företag totalt	Företag etablerade			
		Före 1972		1972-1976	
		Antal	% av totalt	Antal	% av totalt
Dagligvaruhandel	15 550	13 425	86	2 125	14
Fackhandel	17 400	14 250	82	3 150	18
Summa	32 950	27 675	84	5 275	16

Andel nya och bestående företag för olika företagsstorlekar redovisas i tabell 26.

Tabell 26 Antal företag etablerade före 1972 och 1972-1976 fördelat på företagsstorlek 1978

Branschgrupp	Antal företag totalt	Företag etablerade			
		Före 1972		1972-1976	
		Antal	% av totalt	Antal	% av totalt
0-9 anställda	31 030	26 150	84	4 880	16
10-49 anställda	1 920	1 525	79	395	21
Summa	32 950	27 675	84	5 275	16

Ungefär en femtedel av de medelstora företagen kan räknas till gruppen nya företag, medan denna andel är lägre för de mindre företagen - ca 16 %.

3.7 Medlemskap i frivillig kedja

Någon allmänt vedertagen definition av begreppet "frivillig kedja" existerar inte. Det som främst kännetecknar en frivillig kedja är att samarbetsavtal upprättats mellan detaljister inom samma bransch och att en central administration handlägger vissa gemensamma funktioner såsom inköp, mark-

Tabell 27 Antal företag anslutna till frivillig kedja fördelat på branschgrupp 1978

Branschgrupp	Antal företag		
	Totalt	Anslutna till frivillig kedja	% av totalt
Dagligvaruhandel	15 550	5 750	37
Fackhandel	17 400	1 750	10
Summa	32 950	7 500	23

nadsföring, utbildning m. m. Med frivillig kedja avses i denna undersökning dels kedjorna ICA, Vivo och Favör inom livsmedelsdetaljhandeln, dels de frivilliga fackkedjorna (se appendix 4).

Tabell 27 visar antalet företag anslutna till frivillig kedja och fördelat på branschgrupp.

Anslutningen till frivillig kedja är betydligt högre inom dagligvaruhandeln där 37 % av företagen är medlemmar jämfört med fackhandeln där endast 10 % av företagen redovisar medlemskap.

Hur stor anslutningen är till frivillig kedja inom olika företagsstorlekar framgår av tabell 28.

Tabell 28 Antal företag anslutna till frivillig kedja fördelat på företagsstorlek 1978

Företagsstorlek	Antal företag		
	Totalt	Anslutna till frivillig kedja	% av totalt
0-9 anställda	31 030	6 100	20
10-49 anställda	1 920	1 400	73
Summa	32 950	7 500	23

Anslutningen till frivillig kedja är tre à fyra gånger vanligare bland de medelstora företagen än bland de mindre. Antalet medelstora företag inom dagligvaruhandeln är visserligen något högre än antalet medelstora fackhandelsföretag men skillnaden är så obetydlig att man kan bortse från eventuell inverkan härav vad gäller kedjeanslutning.

3.8 Kontraks- och ägandeförhållanden avseende företagets lokaler

I likhet med företagets bokförda tillgångar som behandlas i följande avsnitt kan hyreskontraktet på lokaler utgöra en form av säkerhet för långivare. Denna säkerhet kan ibland anses så betydelsefull för långivaren att denne kräver att få förfoganderätt över hyreskontraktet för att lånet skall beviljas. I tabell 29 redovisas fördelat på branschgrupp vem som har förfoganderätten till kontraktet på lokalerna eller om lokalerna inryms i egen fastighet.

Tabell 29 Antal företag med lokaler i egen fastighet samt antal företag som hyr lokalerna med respektive utan förfoganderätt över hyreskontraktet fördelade på branschgrupp 1978

Branschgrupp	Totalt antal företag	Företag med lokaler i egen fastighet		Företag			
				Med förfoganderätt över hyreskontraktet		Utan förfoganderätt över hyreskontraktet	
		Antal företag	% av totalt	Antal företag	% av totalt	Antal företag	% av totalt
Dagligvaruhandel	15 550	5 700	37	950	6	8 900	57
Fackhandel	17 400	2 350	14	—	—	15 050	86
Summa	32 950	8 050	25	950	3	23 950	72

Tabell 30 Antal företag med lokaler i egen fastighet samt antal företag som hyr lokalerna med respektive utan förfoganderätt över hyreskontraktet fördelade på företagsstorlek 1978

Branschgrupp	Totalt antal företag	Företag med lokaler i egen fastighet		Företag			
				Med förfoganderätt över hyreskontraktet		Utan förfoganderätt över hyreskontraktet	
		Antal företag	% av totalt	Antal företag	% av totalt	Antal företag	% av totalt
0-9 anställda	31 030	7 910	25	490	2	22 630	73
10-49 anställda	1 920	140	7	460	24	1 320	69
Summa	32 950	8 050	24	950	3	23 950	73

Tre fjärdedelar av de mindre och medelstora detaljhandelsföretagen hyr sina lokaler medan en fjärdedel har lokaler i egen fastighet. Jämför man förhållandena i de båda branschgrupperna finner man att lokaler i egen fastighet är två à tre gånger vanligare i dagligvaruhandeln än i fackhandeln.

Företag som hyr sina lokaler måste ibland överlåta förfoganderätten över hyreskontraktet till långivaren som säkerhet. Det händer också att hyreskontraktet utställs direkt på långivaren. Bland de undersökta företagen förekommer detta endast inom dagligvaruhandeln, där ca 6 % av företagen inte själva förfogar över hyreskontraktet. I så gott som samtliga fall är långivaren även leverantör och tillhör ICA eller DAGAB.

Lokalförhållandena för företagen inom olika företagsstorlekar framgår av tabell 30.

En fjärdedel av de mindre företagen har lokaler i egen fastighet men endast ca 7 % av de medelstora företagen äger fastigheten där verksamheten bedrivs. De mindre företag som hyr sina lokaler har mestadels förfoganderätten över kontraktet själva. Endast ca 2 % av de mindre företagen har det inte, medan motsvarande andel för de medelstora företagen utgör ca 24 %.

3.9 Kapitalets användning

Med ledning av företagens balansräkningar vid senaste bokföringsårs utgång har en beräkning skett av storleken på de olika tillgångsposterna. För de allra minsta företagen inom dagligvaruhandeln utan några anställda har det varit svårt att erhålla uppgifter om tillgångar, skulder och eget kapital. Dessa små företag inom dagligvaruhandeln utgör visserligen omkring en femtedel av antalet mindre och medelstora företag men svarar blott för cirka 3 % av både deras totala omsättning och totala tillgångar. Tillgångar, skulder och eget kapital har uppskattats på basis av omsättningen för de företag som ej lämnat dessa uppgifter. Av tabell 31 framgår tillgångarnas storlek totalt och inom branschgrupperna.

Av de totala tillgångarna på 12,3 miljarder kr faller 4,4 miljarder kr eller drygt en tredjedel på dagligvaruhandeln och 7,9 miljarder kr eller knappt två tredjedelar på fackhandeln. För samtliga mindre och medelstora företag uppgår tillgångarna till 375 000 kr per företag i genomsnitt. Motsvarande

Tabell 31 Företagens tillgångar fördelade på branschgrupp 1977/78

Tillgångstyp	Dagligvaruhandel		Fackhandel		Summa	
	Milj. kr	% av totalt	Milj. kr	% av totalt	Milj. kr	% av totalt
<i>Omsättningstillgångar</i>						
Likvida medel	440	10	910	12	1 350	11
Kundfordringar	530	12	790	10	1 320	11
Varulager	1 600	36	4 900	62	6 500	53
Övriga kortfristiga fordringar och omsättningstillgångar	570	13	460	6	1 030	8
Summa	3 140	71	7 060	90	10 200	83
<i>Anläggningstillgångar</i>						
Inventarier, maskiner, bilar o. d.	550	12	400	5	950	8
Fast egendom, (byggnader och mark)	450	10	210	3	660	5
Värdepapper och långfristiga fordringar	300	7	180	2	480	4
Summa	1 300	29	790	10	2 090	17
Summa tillgångar	4 440	100	7 850	100	12 290	100

värde för dagligvaruhandeln ligger på 285 000 kr och för fackhandeln på 450 000 kr, vilket innebär att tillgångarna inom ett fackhandelsföretag är ungefär en och en halv gång så stora som inom ett företag i dagligvaruhandeln.

De olika typerna av tillgångar fördelar sig i allmänhet annorlunda inom dagligvaruhandeln än inom fackhandeln. Endast andelen likvida medel (kassa, bank, postgiro) och kundfordringar är lika och ligger kring 11 % var inom båda branschgrupperna. Varulagret är den största tillgångsposten och svarar för över hälften av samtliga företags tillgångar. Dagligvaruhandeln redovisar en betydligt lägre andel varulager – 36 % – än fackhandelns 62 %. Övriga omsättningstillgångar utgör i genomsnitt ca 8 % av de totala tillgångarna för båda branschgrupperna totalt, men är relativt sett dubbelt så stora inom dagligvaruhandeln som inom fackhandeln.

Anläggningstillgångarna, som utgör ca 17 % av de mindre och medelstora företagens tillgångar, svarar för tre gånger så hög andel (29 %) av dagligvaruföretagens tillgångar som av fackhandelns (10 %). Knappt hälften av anläggningstillgångarna utgörs av inventarier, bilar, maskiner o. d. medan värdepapper och långfristiga fordringar utgör något mindre än en fjärdedel. Fast egendom dvs. byggnader och mark omfattar för båda branschgrupperna ungefär en tredjedel av anläggningstillgångarna vilket i procent av totala tillgångarna motsvarar cirka 10 % för dagligvaruhandeln och ca 3 % för fackhandeln.

I tabell 32 redovisas tillgångarnas fördelning vid olika företagsstorlek.

Tabell 32 Företagens tillgångar fördelade på företagsstorlek 1977/78

Tillgångstyp	Företag med				Summa	
	0-9 anställda		10-49 anställda		Milj. kr	% av totalt
	Milj. kr	% av totalt	Milj. kr	% av totalt		
<i>Omsättningstillgångar</i>						
Likvida medel	840	10	510	14	1 350	11
Kundfordringar	980	12	340	9	1 320	11
Varulager	4 860	57	1 640	43	6 500	53
Övriga kortfristiga fordringar och omsättningstillgångar	640	7	390	10	1 030	8
Summa	7 320	86	2 880	76	10 200	83
<i>Anläggningstillgångar</i>						
Inventarier, maskiner, bilar o. d.	640	8	310	8	950	8
Fast egendom (byggnader och mark)	330	4	330	9	660	5
Värdepapper och långfristiga fordringar	200	2	280	7	480	4
Summa	1 170	14	920	24	2 090	17
Summa tillgångar	8 490	100	3 800	100	12 290	100

De totala tillgångarna fördelar sig med ca 70 % på de mindre och med ca 30 % på de medelstora företagen. Per företag ligger genomsnittet totalt på 375 000 kr. De medelstora företagen redovisar ett genomsnitt på ca 2 milj. kr, medan de mindre företagen endast når upp till ca 275 000 kr. Som tidigare nämnts är uppgifterna för de allra minsta företagen delvis uppskattade, vilket innebär att de redovisade totala tillgångarna för gruppen 0-9 anställda kan ligga ett par procent högre eller lägre.

Skillnaden mellan de mindre och medelstora företagens fördelning av tillgångarna är inte lika markant som mellan de båda branschgruppernas. De mindre företagen redovisar en tredjedel högre andel av totala tillgångarna vad gäller kundfordringar och varulager, men en tredjedel lägre andel avseende likvida medel och övriga omsättningstillgångar. Anläggningstillgångarna inom de mindre företagen är relativt små. Endast ca 4 % av tillgångarna består av fast egendom och ca 2 % av värdepapper o. d., medan motsvarande andelar för de medelstora företagen ligger på 9 respektive 7 %. Det kan noteras att antal företag som redovisat fast egendom utgör ca 300 av de 1 920 medelstora företagen. För de mindre företagen finns ej tillräckligt material för att kunna beräkna hur många som har fast egendom. Visserligen anser ca 8 000 av de 31 000 att de har lokaler i egen fastighet, men fastigheterna ägs ofta privat, dvs. de redovisas inte i rörelsen.

3.10 Kapitalets anskaffning

Finansieringen av företagens tillgångar med eget respektive främmande kapital med redovisning på branschgrupp framgår av tabell 33.

Tabell 33 Eget och främmande kapital fördelat på branschgrupp 1977/78

Branschgrupp	Eget kapital		Främmande kapital		Summa	
	Totalt milj. kr	Per företag 1 000 kr	Totalt milj. kr	Per företag 1 000 kr	Totalt milj. kr	Per företag 1 000 kr
Dagligvaruhandel	740	45	3 700	240	4 440	285
Fackhandel	1 800	100	6 050	350	7 850	450
Summa	2 540	80	9 750	295	12 290	375

Ungefär 80 % av kapitalet i de mindre och medelstora detaljhandelsföretagen utgörs av främmande kapital. Företagen inom dagligvaruhandeln redovisar en högre andel främmande kapital (ca 83 %) jämfört med företagen inom fackhandeln (ca 77 %). De obeskattade reserverna har fördelats med hälften var på eget respektive främmande kapital.

I tabell 34 redovisas kapitalets fördelning på företagsstorlek.

Tabell 34 Eget och främmande kapital fördelat på företagsstorlek 1977/78

Företagsstorlek	Eget kapital		Främmande kapital		Summa	
	Totalt milj. kr	Per företag 1 000 kr	Totalt milj. kr	Per företag 1 000 kr	Totalt milj. kr	Per företag 1 000 kr
0-9 anställda	1 790	60	6 700	215	8 490	275
10-49 anställda	750	390	3 050	1 590	3 800	1 980
Summa	2 540	80	9 750	295	12 290	375

Det främmande kapitalet inom de mindre företagen uppgår till ca 6,7 miljarder kr, vilket motsvarar ca 80 % av det totala kapitalet. Andelen främmande kapital av totalt kapital är densamma för de medelstora företagen och utgör ca 3 miljarder kr.

Enligt publikationen Företagen 1976 (SCB 1978) svarar det främmande kapitalet i större detaljhandelsföretag (20 anställda och mer) för ca 80 % av det totala kapitalet. Andelen främmande kapital inom detaljhandelsföretagen är alltså oberoende av företagsstorlek.

3.11 Det främmande kapitalets sammansättning

Företagens främmande kapital består av långfristiga skulder (lån och pensionsavsättningar), leverantörsskulder samt andra kortfristiga skulder såsom skatteskulder, upplupna kostnader och förutbetalda intäkter, skulder avseende semesterersättningar och arbetsgivaravgifter.

I tabell 35 redovisas hur det främmande kapitalet är sammansatt totalt samt inom branschgrupperna. Skulderna har sammanförts till fyra huvudgrupper: lån, leverantörsskulder, skatteskuld för reserver samt övriga skulder inklusive pensionsavsättningar.

Tabell 35 Det främmande kapitalets sammansättning fördelat på branschgrupp 1977/78

Typ av främmande kapital	Dagligvaruhandel		Fackhandel		Summa	
	Milj. kr	% av totalt	Milj. kr	% av totalt	Milj. kr	% av totalt
Lån	1 085	30	1 290	21	2 375	25
Leverantörsskulder	1 305	35	2 445	40	3 750	38
Skatteskulder på reserver	265	7	805	13	1 070	11
Övriga skulder	1 045	28	1 510	25	2 555	26
Summa	3 700	100	6 050	100	9 750	100

Av de mindre och medelstora detaljhandelsföretagens skulder dominerar leverantörsskulderna med ca 3,8 miljarder kr, vilka så gott som uteslutande består av varuskulder. Leverantörsskulderna utgör i genomsnitt ca 38 % av det totala främmande kapitalet. Dagligvaruhandeln redovisar några procentenheter lägre och fackhandeln några procentenheter högre andel än genomsnittet.

Det lånade kapitalet uppgick för samtliga företag till ca 2,4 miljarder kr, vilket är lika med en fjärdedel av det totala främmande kapitalet. Andelen lånat kapital är en och en halv gång så hög i dagligvaruhandeln (ca 30 %) som i fackhandeln (ca 20 %). Det absoluta värdet ligger på ca 1,1 miljard kr för dagligvaruhandeln och på ca 1,3 miljarder för fackhandeln.

Beräknade skatteskulder på reserver utgör drygt en miljard kr eller ca 11 % för företagen sammanlagt. Därav svarar fackhandeln för hela 0,8 miljarder kr. Resterande fjärdedel av de totala skulderna består nästan helt av kortfristiga skulder. De långfristiga skulder som ingår avser avsättningar till pensioner som förekommer i ytterst få företag.

Hur det främmande kapitalet är sammansatt i mindre respektive medelstora företag framgår av tabell 36.

Andelen skatteskulder på reserver och övriga skulder är ungefär lika stora i mindre och i medelstora företag. Låneandelen är däremot ca fem procentenheter större i de medelstora företagen än i de mindre, som i stället har större andel leverantörsskulder – ca 41 % mot ca 33 % i de medelstora företagen. För samtliga större detaljhandelsföretag (20 anställda och mer) uppgår enligt publikationen Företagen 1976 leverantörsskulderna till 21 à 22 % av det totala främmande kapitalet. Andelen sjunker alltså relativt kraftigt med stigande företagsstorlek.

Tabell 36 Det främmande kapitalets sammansättning fördelad på företagsstorlek 1977/78

Typ av främmande kapital	Företag med				Summa	
	0-9 anställda		10-49 anställda			
	Milj. kr	% av totalt	Milj. kr	% av totalt	Milj. kr	% av totalt
Lån	1 535	23	840	28	2 375	25
Leverantörsskulder	2 745	41	1 005	33	3 750	38
Skatteskulder på reserver	700	10	370	12	1 070	11
Övriga skulder	1 720	26	835	27	2 555	26
Summa	6 700	100	3 050	100	9 750	100

3.12 Lånefinansieringens omfattning

Drygt 24 000 av de 33 000 mindre och medelstora företagen redovisar lån vid bokslutstillfället. Antal företag med respektive utan lån fördelat på branschgrupp redovisas i tabell 37.

Tabell 37 Antal företag med och utan lån fördelade på branschgrupp 1978

Branschgrupp	Företag med lån		Företag utan lån		Summa	
	Antal	% av totalt	Antal	% av totalt	Antal	% av totalt
Dagligvaruhandel	11 550	74	4 000	26	15 550	100
Fackhandel	12 770	73	4 630	27	17 400	100
Summa	24 320	74	8 630	26	32 950	100

Det föreligger som framgår av tabell 37 inga nämnvärda skillnader mellan företag inom dagligvaruhandel och fackhandel vad gäller andel med respektive utan lån.

I tabell 38 redovisas antal företag med och utan lån fördelat på företagsstorlek.

Tabell 38 Antal företag med och utan lån fördelat på företagsstorlek 1978

Företagsstorlek	Företag med lån		Företag utan lån		Summa	
	Antal	% av totalt	Antal	% av totalt	Antal	% av totalt
0-9 anställda	22 590	73	8 440	27	31 030	100
10-49 anställda	1 730	90	190	10	1 920	100
Summa	24 320	74	8 630	26	32 950	100

Relativt fler av de medelstora företagen än av de mindre redovisar lån. Av de medelstora företagen är det endast en tiondel som saknar lån mot drygt en fjärdedel av de mindre.

Tabell 39 Utestående lånebelopp samt antal lån hos olika långgivare fördelade på branschgrupp 1977/78

Långgivare	Dagligvaruhandel			Fackhandel			Summa		
	Utestående lån		Antal lån	Utestående lån		Antal lån	Utestående lån		Antal lån
	Milj. kr	% av totalt		Milj. kr	% av totalt		Milj. kr	% av totalt	
Bank	800	74	13 280	965	75	13 940	1 765	74	27 220
Privatperson	60	5	2 070	235	18	5 630	295	12	7 700
Leverantör	105	10	1 015	..	..	-	110	5	1 030
Övriga	120	11	500	85	7	350	205	9	850
Summa	1 085	100	16 865	1 290	100	19 940	2 375	100	36 800

3.13 Långgivarekategorier

Detaljhandelsföretagens långgivare kan indelas i fyra kategorier: banker, privatpersoner, leverantörer och övriga kreditinstitut. I tabell 39 redovisas de sammanlagda lånesummorna samt antal lån för respektive kategori fördelade på branschgrupp.

Bankernas långgivning till de mindre och medelstora detaljhandelsföretagen omfattar drygt 27 000 lån och uppgår till ca 1,8 miljarder kr, vilket motsvarar ungefär tre fjärdedelar av företagets totala lånesumma. Genomsnittslånet hos bankerna ligger kring 65 000 kr. Därnäst i betydelse kommer privata långgivare, som till större delen utgörs av delägare. Den totala lånesumman från denna kategori uppgår till 0,3 miljarder kr. Lånen är i allmänhet relativt små med ett genomsnittligt värde på knappt 40 000 kr. Privatlånen andel är betydligt större i fackhandeln (ca 18 %) än i dagligvaruhandeln (ca 5 %). Motsatsen kan konstateras för leverantörlånen. Dessa uppgår till 0,1 miljarder kr eller 10 % av dagligvaruhandelns utestående lån.

De långgivande leverantörerna inom dagligvaruhandeln består till allra största delen av ICA och DAGAB. Av den utestående lånesumman för leverantörlånen på ca 100 milj. kr kommer endast ca en femtedel från andra leverantörer.

Inom fackhandeln är direkta lån från leverantörer av obetydlig omfattning. Den mera kortfristiga kreditgivningen från leverantörer i form av varukrediter är dock som tidigare nämnts relativt större i fackhandeln än i dagligvaruhandeln.

Övriga långgivare svarar för en sammanlagd lånesumma på 0,2 miljarder kr. Det utestående beloppet per lån är relativt stort – ca 240 000 kr. De största långgivarna inom kategorin övriga är Industrikredit och Företagskredit med sammanlagt ca hälften av det utestående beloppet. Därnäst i storleksordning kommer Handelskredit, Bofab och Spintab som är ungefär lika stora långgivare och tillsammans svarar för en tredjedel eller ca 70 milj. kr. Av övriga långgivare kan nämnas Köpmännens Pensionskassa (KPK) och Hypotekskassan.

Tabell 40 Utestående lånebelopp samt antal lån hos olika långgivare fördelade på företagsstorlek 1977/78

Långgivare	0-9 anställda			10-49 anställda			Summa		
	Utestående lån		Antal lån	Utestående lån		Antal lån	Utestående lån		Antal lån
	Milj. kr	% av totalt		Milj. kr	% av totalt		Milj. kr	% av totalt	
Bank	1 240	81	25 020	525	63	2 200	1 765	74	27 220
Privatperson	220	14	7 020	75	9	680	295	12	7 700
Leverantör	20	1	790	90	11	240	110	5	1 030
Övriga	60	4	370	145	17	480	205	9	850
Summa	1 540	100	33 200	835	100	3 600	2 375	100	36 800

Tabell 40 visar utestående lånebelopp och antal lån för respektive kategori av långgivare fördelade på företagsstorlek.

De utestående lånesummornas fördelning på långgivare skiljer sig åt för olika företagsstorlekar. De mindre företagen använder sig i större utsträckning av banker och privatpersoner som långgivare än de medelstora företagen. Motsatsen gäller lån från leverantörer och övriga kreditinstitut, som svarar för närmare 30 % av de medelstora företagens sammanlagda lånesumma men för endast ca 5 % av de mindre företagens.

3.14 Olika former av säkerhet för lån

De säkerheter som ofta måste ställas i samband med att företaget erhåller lån, kan antingen bestå av företags- och fastighetsinteckningar, borgen eller av kombination av inteckning och borgen. I tabell 41 redovisas de utestående lånen efter typ av säkerhet samt med fördelning på branschgrupp.

Av de mindre och medelstora företagens utestående lån på ca 2,4 miljarder kr utgörs ca en tredjedel av lån mot enbart inteckning. Andelen är ungefär lika stor i dagligvaruhandeln som fackhandeln. Säkerhet i form

Tabell 41 Utestående lånebelopp samt antal lån med olika säkerheter fördelade på branschgrupp 1977/78

Säkerhet	Dagligvaruhandel			Fackhandel			Summa		
	Utestående lån		Antal lån	Utestående lån		Antal lån	Utestående lån		Antal lån
	Milj. kr	% av totalt		Milj. kr	% av totalt		Milj. kr	% av totalt	
Inteckning	365	34	7 000	445	35	4 360	810	34	11 360
Borgen	265	24	4 900	400	31	8 400	665	28	13 300
Inteckning och borgen	380	35	1 810	225	17	1 730	605	26	3 540
Ingen	75	7	3 150	220	17	5 450	295	12	8 600
Summa	1 085	100	16 865	1 290	100	19 940	2 375	100	36 800

av enbart borgen har lämnats för ca 28 % av lånen motsvarande 0,7 miljarder kr. De rena borgenslånen har större betydelse inom fackhandeln (ca 31 %) än inom dagligvaruhandeln (ca 24 %). Lån med både in-teckning och borgen som säkerhet uppgår till 0,6 miljarder kr eller en fjärdedel för samtliga företag. Andelen för företagen inom dagligvaruhandeln är dock dubbelt så hög (ca 35 %) som inom fackhandeln (ca 17 %). Lån utan någon säkerhet förekommer i relativt liten omfattning. Endast ca 12 % av de utestående lånen hos samtliga mindre och medelstora företag saknar säkerhet. Företagen inom fackhandeln redovisar dock högre andel (ca 17 %) än företagen inom dagligvaruhandeln (ca 7 %). Lån utan säkerhet förekommer så gott som utslutande med privatpersoner som långivare.

Det utestående beloppet per lån ökar med ökad säkerhet. Genomsnittsbeloppet per lån ligger kring 35 000 kr om säkerhet saknas, 50 000 kr för rena borgenslån, 70 000 kr för in-teckningslån och 170 000 kr för lån mot både in-teckning och borgen. Genomsnittsbeloppet per lån är högre inom fackhandeln än inom dagligvaruhandeln vad gäller rena in-teckningslån – 100 000 respektive 50 000 kr. Motsatt förhållande råder beträffande de kombinerade in-tecknings- och borgenslånen. För dessa redovisar fackhandeln 130 000 kr per lån mot 210 000 kr på lån för dagligvaruhandeln.

Lånebelopp och antal lån med olika säkerheter för olika storlekar av företag redovisas i tabell 42.

Skillnaden mellan företag av olika storlek vad gäller lånens fördelning efter säkerhet är stor ifråga om lån mot enbart borgen och lån mot en kombination av borgen och in-teckning. De utestående beloppen för borgenslånen utgör drygt en tredjedel av de mindre företagens utestående lånesumma men endast ca 16 % av de medelstora företagens. Lån mot både in-teckning och borgen är tre gånger så betydande inom de medelstora företagen som inom de mindre.

Tabell 42 Utestående lånebelopp samt antal lån med olika säkerheter fördelade på företagsstorlek 1977/78

Säkerhet	0-9 anställda		10-49 anställda		Summa				
	Utestående lån		Utestående lån		Utestående lån		Antal lån		
	Milj. kr	% av totalt	Milj. kr	% av totalt	Milj. kr	% av totalt			
Inteckning	570	37	10 340	240	29	1 020	810	34	11 360
Borgen	535	35	12 560	130	16	740	665	28	13 300
Inteckning och borgen	235	15	2 390	370	44	1 150	605	26	3 540
Ingen	200	13	7 920	95	11	680	295	12	8 600
Summa	1 540	100	33 210	835	100	3 590	2 375	100	36 800

Tabell 43 Antal företag med checkräkningskredit samt vid bokslutstillfället utnyttjad kredit och kreditgräns 1977/78

	Antal	% av totala antalet	Utnyttjad kredit, milj. kr	Totalt beviljad kredit, milj. kr	Utnyttjad andel av beviljad kredit, %
<i>Branschgrupp</i>					
Dagligvaruhandel	7 465	48	345	635	54
Fackhandel	9 275	53	635	785	81
Summa	16 740	51	980	1 420	69
<i>Företagsstorlek</i>					
0-9 anställda	15 325	49	710	1 010	70
10-49 anställda	1 415	74	270	410	66
Summa	16 740	51	980	1 420	69

3.15 Omfattningen av checkräkningskrediter samt lån med fastighet som säkerhet eller leverantör som borgensman

I de utestående beloppen enligt förra avsnittet ingår den vid bokslutstillfället utnyttjade checkräkningskredit. Då det kan vara av intresse att känna till den beviljade kreditens storlek redovisas i tabell 43 dels antal företag som vid bokslutstillfället redovisat utnyttjad checkräkningskredit, dels de utnyttjade beloppen och kreditgränsen.

Hälften av de mindre och medelstora detaljhandelsföretagen har checkräkningskredit. Andelen är något högre inom fackhandeln än inom dagligvaruhandeln. Den utnyttjade krediten vid bokslutstillfället uppgick till närmare 1 miljard kr men den beviljade krediten för samma lån översteg 1,4 miljarder kr, vilket innebär ca 70 % utnyttjande. Fackhandeln redovisar vid bokslutstillfället högre utnyttjande (ca 80 %) än dagligvaruhandeln (54 %).

Checkräkningskredit förekommer i tre av fyra medelstora detaljhandelsföretag men i blott vartannat av de mindre. Vad beträffar andelen utnyttjad kredit av total kredit är denna relativt likartad för de båda företagsstorlekarna.

Vissa former av säkerhet har befunnits vara av särskilt intresse vid undersökning av de mindre och medelstora detaljhandelsföretagens låneförhållanden såsom fastighetsinteckningar och borgen från leverantörer. I tabell 44 anges dels andelen företag med sådana säkerheter, dels lånebeloppen fördelade på branschgrupp och företagsstorlek.

Lån där fastighet ingår som säkerhet, förekommer bland ca 14 % av de mindre och medelstora företagen. Andelen är ungefär 3 procentenheter högre inom dagligvaruhandeln och lika många procentenheter lägre inom fackhandeln jämfört med genomsnittet för samtliga företag. Antalet medelstora företag med fastighetslån är relativt sett något mindre än antalet mindre företag med sådana lån. Beträffande fastighetslånenas storlek kan konstateras att de svarar för omkring en femtedel av samtliga utestående

lån, dvs. närmare 0,5 miljarder kr. För företagen inom dagligvaruhandeln ligger andelen kring hela 30 % men inom fackhandeln på endast 10 %. Eftersom de utestående beloppen per företag avseende fastighetslån ligger på endast ca 50 000 kr för de mindre företagen, men så högt som 1,2 miljoner kr för de medelstora företagen, innebär det att fastighetslånen andel av totala lånesumman blir högre i de medelstora företagen (ca 31 %) än i de mindre (ca 14 %).

Av tabell 39 har framgått att lån från leverantörer uppgick till ca 100 milj. kr vilka nästan uteslutande avsåg dagligvaruhandelns företag. Det förekommer även att leverantörer är borgensmän för lån till dagligvaruhandeln. Inget av de undersökta fackhandelsföretagen har uppgivit leverantör som borgensman. Det kan dock inte uteslutas att leverantör har ställt borgen men att detta förbisetts vid uppgiftslämnandet om det även finns annan säkerhet. Utöver de ca 100 milj. kr som leverantörerna direkt lånat ut, redovisas en utestående lånesumma på ca 250 milj. kr för lån med leverantör som borgensman. För omkring 90 % av denna lånesumma är leverantör lika med ICA och DAGAB. Totalt svarar de s. k. leverantörlånen på ca 350 milj. kr för ca 34 % av den totala utestående lånesumman inom de här redovisade företagen tillhörande dagligvaruhandeln.

3.16 Finansiering genom leasing

I stället för att köpa t. ex. bilar och viss utrustning till butikerna, såsom TV-övervakning, kassaregister och vågar, kan företagen numera leasa (hyra) dessa inventarier för viss tid. Företagen kan därefter köpa in utrustningen till ett reducerat värde.

Omfattning av leasing i de mindre och medelstora företagen framgår av tabell 45 där det också anges vilken typ av inventarier som leasats.

Tabell 45 Antal företag med leasingkontrakt samt typ av leasat objekt fördelade på branschgrupp och företagsstorlek 1978

	Företag med leasingkontrakt		Frekvens för olika typer av leasade objekt, %			
	Antal	% av totala antalet	Bilar	TV-bevakning Kassaregister Vågar	Övrigt	Summa
<i>Branschgrupp</i>						
Dagligvaruhandel	855	6	49	28	23	100
Fackhandel*	1 060	6	67	..	32	100
Summa	1 915	6	60	..	29	100
<i>Företagsstorlek</i>						
0-9 anställda	1 540	5	66	..	..	100
10-49 anställda	375	20	45	20	35	100
Summa	1 915	6	60	..	29	100

Endast ca 1 900 eller 6 % av de mindre och medelstora detaljhandelsföretagen leasar bilar och inventarier. Andelen är lika för båda branschgrupperna, men bland de medelstora företagen är leasing omkring fyra gånger vanligare än bland de mindre företagen.

De leasade objekten består till ca 60 % av bilar. Dagligvaruhandeln och särskilt då de större företagen leasar i större utsträckning TV-bevakning, kassaregister, vågar o. d. På grund av att relativt få företag utnyttjar leasing och att typ av leasade inventarier varierar från företag till företag måste de angivna frekvenstalen användas med stor försiktighet.

3.17 Planerade men ej genomförda investeringar åren 1973–1977

Eftersom denna undersökning inte bara syftar till att kartlägga företagens erhållna lån utan även det eventuella behov av lån som funnits men ej kunnat tillgodoses, tillfrågades företagen om huruvida de under den senaste femårsperioden planerat investeringar som ej kommit till stånd. Även skälen härtill fick anges liksom typ av investering.

I tabell 46 redovisas för de båda branschgrupperna antal företag som planerat investeringar men ej genomfört dessa samt orsakerna härtill.

Ca 15 % eller närmare 5 000 av de mindre och medelstora företagen har angivit att de haft planer på investeringar åren 1973–1977, men att dessa inte blivit av. Frekvensen är nästan dubbelt så hög inom dagligvaruhandeln som inom fackhandeln. För två tredjedelar av företagen berodde de uteblivna investeringarna på att man inte kunnat skaffa kapital. Andra skäl till att investeringsplanerna inte genomförts var att man ej fått byggnadslov eller lämplig mark, försämrat konjunkturläge o. d.

Omfattningen av planerade men ej genomförda investeringar för olika företagsstorlekar framgår av tabell 47.

Relativt sett lika många mindre som medelstora företag anger att de planerat men ej genomfört investeringar 1973–1977. Medan ungefär 10 % av samtliga mindre företag redovisar svårigheter med kapitalanskaffning som skäl till utebliven investering, anger endast ca 4 % av de medelstora företagen

Tabell 46 Antal företag som planerat men ej genomfört investeringar åren 1973–1977 samt skälen därtill fördelade på branschgrupp

Branschgrupp	Företag som planerat men ej genomfört investeringar 1973–1977		Skäl till att investeringar ej kommit till stånd i % av totala antalet företag		
	Antal	% av totala antalet företag	Svårigheter med kapitalanskaffning	Ej erhållit byggnadslov, lämplig mark o. d.	Andra skäl
Dagligvaruhandel	2 920	19	12	4	3
Fackhandel	1 970	11	9	·	2
Summa	4 890	15	10	2	3

Tabell 47 Antal företag som planerat men ej genomfört investeringar åren 1973–1977 samt skälen därtill fördelade på företagsstorlek

Företagsstorlek	Företag som planerat men ej genomfört investeringar 1973–1977		Skäl till att investeringar ej kommit till stånd i % av totala antalet företag		
	Antal	% av totala antalet företag	Svårigheter med kapitalanskaffning	Ej erhållit byggnadslov, lämplig mark o. d.	Andra skäl
0–9 anställda	4 600	15	11	..	..
10–49 anställda	290	15	4	11	..
Summa	4 890	15	10	2	3

detta skäl. De medelstora företagens främsta skäl till att man ej investerat har varit svårigheter att få byggnadslov, mark o. d.

Det viktigaste skälet till att de mindre företagen inte genomfört sina planerade investeringar uppges av företagen själva vara svårighet att skaffa behövt kapital. Endast vart tionde av dessa företag har dock sökt lån men ej fått något. Flertalet av de mindre företagen som angivit att de ej investerat på grund av att de ej kunnat skaffa kapital grundar alltså sina påståenden på egna bedömningar av finansieringsläget. Vad gäller de medelstora företagen har samtliga företag som angivit svårigheter med kapitalanskaffning även sökt lån men ej fått något.

Vilka typer av investeringar som planerats men ej genomförts framgår av tabell 48.

Ca 40 % av de planerade investeringarna avsåg etablering av nytt verksamhetsställe och lika stor del avsåg ersättning av gammal inredning och utrustning. Omkring en tiondel anger att investeringen avsåg ombyggnad av lokalerna. De medelstora företagen planerade ombyggnad av lokaler i större utsträckning än de mindre.

Tabell 48 Frekvensen av olika typer av investeringar som planerats men ej genomförts åren 1973–1977 inom branschgrupper och företagsstorlekar

Typ av investering	Dagligvaru-	Fack-	0–9 an-	10–49 an-	Summa
	handel	handel			
	%	%	%	%	%
Etablering av nytt verksamhetsställe	41	38	40	34	40
Ersättning av gammal inredning och utrustning	41	41	42	34	41
Ombyggnad av lokaler	9	15	9	29	11
Övrigt	9	..	9	..	8
Summa	100	100	100	100	100

3.18 Konsultations- och informationsservice

De områden som tidigare redovisats i undersökningen har avsett företagets struktur, finansieringsförhållanden och planerade investeringar. Därutöver har man undersökt i vilken omfattning de mindre och medelstora detaljhandelsföretagen under det senaste bokföringsåret anlitat konsult för t. ex. marknadsföring, administration, etablering och ombyggnader samt vem som anlitas. Även ej tillgodosedda behov av sådan service har kartlagts.

I tabell 49 redovisas andel företag som anlitat konsult samt vilken kategori dessa konsulter tillhör.

Tabell 49 Antal företag som anlitat konsult med angivande av konsultkategori 1977/78

	Företag som anlitat konsult		Konsultkategori, frekvens i %		
	Antal	% av totalt	Frivillig kedja	Övriga	Summa
<i>Branschgrupp</i>					
Dagligvaruhandel	5 810	37	99	..	100
Fackhandel	2 290	13	59	41	100
Summa	8 100	25	88	12	100
<i>Företagsstorlek</i>					
0-9 anställda	6 700	22	87	13	100
10-49 anställda	1 400	73	94	6	100
Summa	8 100	25	88	12	100

Omkring en fjärdedel av företagen har fått konsult hjälp vad gäller marknadsföring, administration, etablering o. d. Andelen är dock betydligt högre för dagligvaruhandeln (ca 37 %) än för fackhandeln (13 %). Förklaringen till den höga andelen inom dagligvaruhandeln är att samtliga företag som är anslutna till de frivilliga kedjorna inom dagligvaruhandeln (37 %) får hjälp med sin marknadsföring. Visserligen utövar vissa av fackhandelns kedjor (se appendix 4) marknadsföringsfunktion för sina medlemmar, men anslutning till frivillig kedja inom denna branschgrupp är betydligt lägre (10 %). Av de ca 2 300 företagen inom fackhandeln, som erhållit hjälp med marknadsföring o. d., har ca 1 300 fått den genom kedjan medan ca 1 000 fått den genom att anlita privat konsult.

Andelen som anlitat konsult är betydligt högre för de medelstora än för de små företagen, vilket sammanhänger med anslutning till frivillig kedja. Merparten av de medelstora företag som anlitat privat konsult utgörs av fackhandelsföretag, medan samtliga mindre företag som anlitat privat konsult tillhör fackhandeln.

Det kan noteras att inget företag har angivit att de sökt konsultationshjälp men ej lyckats få någon.

Andel företag som under det senaste bokföringsåret 1977 eller 1978 utnyttjat någon form av utbildning eller kursverksamhet samt arrangör redovisas i tabell 50.

Tabell 50 Antal företag som utnyttjat någon form av utbildning eller kursverksamhet samt arrangörskategori 1977/78

	Företag som utnyttjat utbildning och kurser		Arrangör av utbildning eller kurs, frekvens i %					Summa
	Antal	% av totalt	Bransch- organi- sation	Frivillig kedja	Utbild- ningsinstitut	Leverantör	Övriga och ej specificerat	
<i>Branschgrupp</i>								
Dagligvaruhandel	1 370	9	13	45	10	15	17	100
Fackhandel	2 150	12	44	..	8	37	11	100
Summa	3 520	11	29	22	9	26	14	100
<i>Företagsstorlek</i>								
0-9 anställda	2 560	8	35	12	..	35	15	100
10-49 anställda	960	50	16	44	20	7	13	100
Summa	3 520	11	29	22	9	26	14	100

Ungefär 3 500 företag motsvarande ca 11 % av samtliga mindre och medelstora företag har under det senaste bokföringsåret utnyttjat någon form av kurs eller utbildning. Andelen är några procentenheter lägre i dagligvaruhandeln än i fackhandeln. Det är främst de medelstora företagen som utnyttjat kurser och utbildning. Dessa redovisar ca 50 % deltagande, medan deltagandet för de mindre företagen endast uppgår till ca 8 %.

Kurser arrangerade av branschorganisationer har utnyttjats mest (ca 29 %) men även leverantörskurser (ca 26 %) och kurser hos frivilliga kedjor (ca 22 %) redovisar högt deltagande. De frivilliga kedjornas kurser dominerar inom dagligvaruhandeln men branschorganisationernas kurser inom fackhandeln sett till andelen bevisade kurser. Fackhandelns företag har i relativt stor utsträckning även utnyttjat kurser arrangerade av leverantörer.

Kurser som de mindre företagen deltagit i har till största delen arrangerats av branschorganisationer och leverantörer (ca 35 % var), medan kurser som utnyttjats av de medelstora företagen till stor del (ca 44 %) anordnats av de frivilliga kedjorna. Utbildningsinstitut som Köpmannainstitutet och Mercuriinstitutet svarar för en femtedel av de medelstora företagens kurser, medan branschorganisationerna och särskilt leverantörerna inte alls betytt så mycket för de medelstora företagens utbildning som för de mindre företagens.

Kurserna och utbildningen har varit av mycket varierande slag t. ex. företagsledarutbildning, säljarkurser, inköpskurser, ekonomi, varukunskap, lagerstyrning, personalutbildning, kurs för butiksbiträden, textningskurser, kurs för köpmannabrevet, blandade kurser på ICA-skolan. En frekvensfördelning av svaren vad avser olika typer av kurser har därför ej kunnat ske, särskilt som utnyttjandegraden för de olika kurserna är relativt låg.

Endast knappt 2 % av de mindre och medelstora företagen har angivit att de saknat någon form av utbildning eller kurs. I några fall har det gällt inställd kurs och kurs som varit fullbelagd. Försäljar- och personalutbildning har också angivits. De kurser och den utbildning som erbjuds detaljhandelsföretagen får därför anses i huvudsak motsvara deras efterfrågan.

4 Det framtida kapitalbehovet inom mindre och medelstora detaljhandelsföretag

4.1 Resultaten i sammandrag

Ett företags kapitalinsatser kan fördelas på tre grupper med hänsyn till användningssättet

- byggnader och anläggningar
- maskiner, inventarier och transportmedel
- rörelsekapital

Investeringar av exempelvis bostadsföretag som hyrs eller kommer att hyras av de undersökta företagen har ej medtagits. Uttryckt i bokslutstermer definieras det tillgängliga rörelsekapitalet som

- varulager
- + likvida medel
- + kundfordringar
- ./. kortfristiga skulder

Behovet av kapital för insatser i rörelsen har här definierats som det årliga tillskottet till det befintliga rörelsekapitalet.

Beträffande bestående företag behövs årligen kapitalinsatser för upprustning av lokaler, anskaffning av tidsenlig utrustning samt utökning av rörelsekapitalet. Etablering av nya butiker innebär investering av byggnader och utrustning. Dessutom krävs ett visst rörelsekapital. Genom det sätt på vilket planmaterialet insamlats har kapitalbehovet i såväl bestående som nyetablerade företag fångats upp.

Prognoser är självfallet alltid osäkra. Ju fler antaganden som måste göras desto osäkrare blir prognoserna. Ett sätt att minska graden av osäkerhet i en prognos är att ange ett intervall inom vilket det faktiska utfallet kommer att hamna. I föreliggande kapitalbehovsprognos har denna teknik använts. Prognosalternativen 1 och 2 bildar det intervall inom vilket författaren menar att det faktiska kapitalbehovet med stor sannolikhet kommer att hamna. I avsnitt 4.7 beskrivs dessa alternativ ingående.

Det totala kapitalbehovet¹ för åren 1979–1985 (7 år) har beräknats ligga i intervallet 4,1–4,6 miljarder kr i 1977 års prisnivå. Av detta behov antas 2,1–2,3 miljarder kr eller 50 % tillgodoses genom insats av eget kapital. Behovet av främmande kapital uppgår således till drygt 2 miljarder kr.

Tabell 51 Det totala kapitalbehovet 1979–1985 enligt prognosalternativ 1

	Kapitalbehovet i 1977 års prisnivå, milj. kr		
	1979	1982	1985
Totalt	591	588	565
därav främmande kapital	295	290	269

Tabell 52 Det totala kapitalbehovet 1979–1985 enligt prognosalternativ 2

	Kapitalbehovet i 1977 års prisnivå, milj. kr		
	1979	1982	1985
Totalt	617	654	676
därav främmande kapital	311	324	334

Av tabellerna 53 och 54 framgår hur behovet av främmande kapital fördelar sig på olika användningsområden. Andelen främmande kapital som skall användas för investeringar i byggnader och anläggningar är i stort sett densamma för de två alternativen, 48 %. Behovet av främmande kapital för maskininvesteringar m. m. ökar kraftigt i alternativ 2 – 1985 antas behovet vara 36 % större än 1979. Andelen främmande kapital

¹ Behovet av kapital för investeringar i byggnader och anläggningar, maskiner, inventarier och transportmedel samt för tillskott till rörelsen.

som skall användas som tillskott till befintligt rörelsekapital minskar från drygt 20 % till omkring 15 % i såväl alternativ 1 som 2.

Tabell 53 Behovet av främmande kapital 1979–1985 med fördelning på användningssätt (prognosalternativ 1)

Användningssätt	Främmande kapital i 1977 års prisnivå					
	1979		1982		1985	
	Milj. kr	%	Milj. kr	%	Milj. kr	%
Byggnader och anläggningar	138	47	139	48	130	48
Maskiner, inventarier och transportmedel	87	29	93	32	96	36
Tillskott till befintligt rörelsekapital	70	24	58	20	43	16
Summa främmande kapital	295	100	290	100	269	100

Tabell 54 Behovet av främmande kapital 1979–1985 med fördelning på användningssätt (prognosalternativ 2)

Användningssätt	Främmande kapital i 1977 års prisnivå					
	1979		1982		1985	
	Milj. kr	%	Milj. kr	%	Milj. kr	%
Byggnader och anläggningar	145	47	154	48	160	48
Maskiner, inventarier och transportmedel	96	31	112	34	131	39
Tillskott till befintligt rörelsekapital	70	22	58	18	43	13
Summa främmande kapital	311	100	324	100	334	100

Av tabellerna 55 och 56 framgår att kapitalbehovet är avsevärt större – mellan 60 och 70 % – inom fackhandeln än inom dagligvaruhandeln. Dagligvaruhandeln uppger sig täcka sitt kapitalbehov till 25 % genom insats av eget kapital. Inom fackhandeln uppges andelen eget kapital ligga på ca 65 %.

I tabellerna 57 och 58 har det totala kapitalbehovet samt den del därav som uppges bli finansierad genom lån fördelats efter företagsstorlek – företag med färre än respektive minst tio anställda. Det totala kapitalbehovet är ca 70 % större i gruppen med mindre företag vilket förklaras av att denna kategori av företag omsättningsmässigt också är betydligt större.

Tabell 55 Kapitalbehovet 1979–1985 fördelat på branschgrupper (prognosalternativ 1)

	Kapitalbehovet i 1977 års prisnivå, milj. kr					
	Dagligvaruhandel			Fackhandel		
	1979	1982	1985	1979	1982	1985
Totalt kapitalbehov	224	219	209	367	369	356
därav främmande kapital	165	164	154	130	126	115

Tabell 56 Kapitalbehovet fördelat på branschgrupper, (prognosalternativ 2)

	Kapitalbehovet i 1977 års prisnivå, milj. kr					
	Dagligvaruhandel			Fackhandel		
	1979	1982	1985	1979	1982	1985
Totalt kapitalbehov	236	248	258	381	406	418
därav främmande kapital	175	187	197	136	137	137

Tabell 57 Kapitalbehovet fördelat efter företagsstorlek, (prognosalternativ 1)

	Kapitalbehovet i 1977 års prisnivå, milj. kr					
	0–9 anställda			10–49 anställda		
	1979	1982	1985	1979	1982	1985
Totalt kapitalbehov	371	366	351	220	222	214
därav främmande kapital	155	150	136	140	140	133

Tabell 58 Kapitalbehovet fördelat efter företagsstorlek, (prognosalternativ 2)

	Kapitalbehovet i 1977 års prisnivå, milj. kr					
	0–9 anställda			10–49 anställda		
	1979	1982	1985	1979	1982	1985
Totalt kapitalbehov	387	407	420	230	247	257
därav främmande kapital	163	164	167	148	160	167

4.2 Undersökningens syfte

Syftet med detta avsnitt är att kvantitativt beräkna det nuvarande respektive framtida behovet av kapital inom mindre och medelstora detaljhandelsföretag. I uppdraget ligger också att ange hur stor del av det totala kapitalbehovet inom den undersökta företagspopulationen som förväntas att bli tillgodosett via insats av främmande kapital.

Kapitalbehovsprognosen avser perioden 1977–1985. I utredningens avsnitt 4.7 har behovet av kapital med fördelning på användningssätt redovisats för samtliga år t. o. m. 1985. Att årsvis ange kapitalbehovet är naturligtvis vanskligt. Försiktighet är därför påkallad vid användandet av prognosdata för enskilda år.

4.3 Undersökningens omfattning och genomförande

Kapitalbehovsprognosen omfattar de företag inom den s. k. egentliga detaljhandeln vilka har högst 49 anställda (årsverken).

SNI	Branschgrupp	Ingår i undersökningen
621	Varuhushandel	
622	Dagligvaruhandel	X
623	Fackhandel	X

SNI = Svensk näringsgrensindelning.

Som beskrivits i avsnittet "Kapitalförsörjningen m. m. inom mindre och medelstora företag i detaljhandeln" drogs där ett urval av 506 företag med uppdelning på två storleksgrupper – högst nio anställda respektive 10–49 anställda. Den teknik som användes vid urvalsförfarandet går under benämningen systematiskt urval med slumpmässig start.

Arbetet med kapitalbehovsprognosen är enkelt uttryckt uppdelat i två moment;

- planundersökning
- bearbetning av sekundärdata

Planundersökningen, vars syfte har varit att från ett urval av företag ta in uppgifter dels om gjorda respektive planerade investeringar, dels om omsättningsutvecklingen för de sju senaste åren respektive den framtida omsättningsutvecklingen, beskrivs närmare i avsnitt 4.6. Det sätt på vilket syntesen av planundersökningen och sekundärdatastudien har genomförts återges i avsnitt 4.5 – prognosmetodik.

4.4 Urval av företag samt svarsresultat

I kapitalförsörjningsundersökningen ingick 506 detaljhandelsföretag (brutto) slumpmässigt dragna från Centrala företagsregistret (CFR). Av dessa drygt 500 företag har ca 255 inkommit med bearbetningsbara uppgifter. 108 av dessa 255 företag uttogs att ingå i kapitalbehovsundersökningen. 85,2 %

eller 92 företag besvarade den blankett som tillsammans med annat material ligger till grund för de prognosdata som redovisas i denna rapport. (Frågeformuläret återfinns som appendix 5.)

För att tillförsäkra att såväl bestående som nyetablerade företag skulle komma med i urvalet stratifierades de 255 företagen inte bara efter bransch och storlek utan även efter etableringsår. Med bestående företag har här menats de företag som etablerats före 1972. Företag etablerade under perioden 1972–1976 har betraktats som nyetablerade företag.

Tabell 59 Antal företag som deltagit i planundersökningen

Antal anställda	Dagligvaruhandel etableringsår		Fackhandel etableringsår		Summa etableringsår	
	–1971	1972–	–1971	1972–	–1971	1972–
0–9	17	3	22	8	39	11
10–49	11	6	20	5	31	11
Summa	28	9	42	13	70	22

4.5 Prognosmetodik

Ett företags kapitalinsatser kan som påpekats tidigare fördelas på tre grupper med hänsyn till användningssättet:

- investeringar i byggnader och anläggningar
- investeringar i maskiner, inventarier och transportmedel
- tillskott till befintligt rörelsekapital

Investeringar av exempelvis bostadsföretag i byggnader som hyrs eller kommer att hyras av de undersökta företagen har ej medtagits. Ombyggnader gjorda av detaljhandelsföretagen i hyrda lokaler har dock ingått i beräkningarna.

Tabell 60 Omsättningsprognoser för dagligvaru- och fackhandel 1977–1985 i milj. kr i 1977 års prisnivå

År	Redovisningsgrupper			
	Dagl. varuhandel högst 49 anställda Milj. kr	Fackhandel högst 49 anställda Milj. kr	Dagl. o fackhandel högst 9 anställda Milj. kr	Dagl. o fackhandel 10–49 anställda Milj. kr
1977	23 569,8	18 365,8	26 327,1	15 608,5
1978	23 589,0	18 270,6	26 279,4	15 580,2
1979	23 835,1	19 136,8	26 977,9	15 994,0
1980	24 060,2	20 008,3	27 666,5	16 402,0
1981	24 282,5	20 917,6	28 377,0	16 823,1
1982	24 414,4	21 664,7	28 929,0	17 150,1
1983	24 543,3	22 437,0	29 494,9	17 485,4
1984	24 582,6	23 019,7	29 885,6	17 716,7
1985	24 619,2	23 616,6	30 283,4	17 952,4

I bokslutstermer definieras det tillgängliga rörelsekapitalet som

varulager
 + likvida medel
 + kundfordringar
 ./ kortfristiga skulder

I botten på de kapitalbehovsprognoser som redovisas i tabellerna 65–69 och 71–75 ligger omsättningsprognoser för de fyra redovisningsgrupperna

- dagligvaruhandel, högst 49 anställda (årsverken)
- fackhandel, högst 49 anställda (årsverken)
- dagligvaru- och fackhandel, högst nio anställda (årsverken)
- dagligvaru- och fackhandel, 10–49 anställda (årsverken)

Den metod som använts för att göra omsättningsprognoser för perioden 1977–1985 bygger på det samband som råder å ena sidan mellan variablerna Δ DHK och Δ TPK och å andra sidan mellan Δ FHK och Δ TPK

Δ DHK = årlig volymförändring av dagligvaruhandelns försäljning

Δ FHK = årlig volymförändring av fackhandelns försäljning

Δ TPK = årlig volymförändring av total privat konsumtion

Sambandet mellan Δ DHK och Δ TPK resp Δ FHK och Δ TPK under perioden 1970–1978 kan beskrivas genom uttrycken

$$\Delta \text{ DHK} = - 0,79 + 0,75 \Delta \text{ TPK}$$

$$\Delta \text{ FHK} = - 0,33 + 2,02 \Delta \text{ TPK}$$

Den årliga volymförändringen i dagligvaruhandelns och fackhandelns försäljning ses således som beroende av den årliga volymförändringen i total privat konsumtion, ett naturligt antagande med tanke på att cirka 50 % av den totala privata konsumtionen passerar detaljhandeln.

De antaganden som gjorts beträffande den totala privata konsumtionens (TPK) utveckling under prognosperioden bygger på 1978 års långtidsutredning (SOU 1978:78) i vilken TPK antas öka med i genomsnitt 1,8 % per år under perioden 1977–1983. För perioden 1977–1990 antas årsgenomsnittet ligga på 1,5 %.

Syftet med den planundersökning som beskrivs i nästa avsnitt har varit att från ett urval av företag samla in uppgifter om dels den totala kapitalinsatsen i byggnader och anläggningar respektive maskiner, inventarier och transportmedel per omsättningskrona för åren 1972–1978 respektive 1979–1985, dels att få ett grepp om hur stor andel av den totala kapitalinsatsen som hade blivit respektive planerades bli finansierad via främmande kapital.

Genom att applicera de på detta sätt framräknade investeringskvoterna (investering/omsättning) på omsättningsprognoserna kan kapitalbehovsprognosen fram t. o. m. 1985 beräknas.

Då planmaterialet för åren 1979–1985 uppvisade dålig kvalitet (många företag har inte kunnat precisera sina investeringsplaner för prognosperioden) har annat material måst användas för att estimeras investeringskvoternas utveckling. Hur det årliga tillskottet av rörelsekapital har beräknats framgår av avsnitt 4.6.

Med vetskap om svårigheten att göra prognoser har i denna utredning

två prognosalternativ presenterats vilka tillsammans anger ett intervall inom vilket det faktiska utfallet med stor sannolikhet bör hamna.

I avsnitt 4.7 beskrivs dessa alternativ ingående.

4.6 Planundersökningens (enkätens) genomförande

Planundersökningen genomfördes som en postal enkät bland 108 slumpvis utvalda företag. På grund av en inte obetydlig ovilja att inkomma med uppgifter har ett flertal såväl postala påminnelser som påminnelser per telefon måst göras. Ca en fjärdedel av materialet har till sin helhet tagits in via telefonintervjuer.

Det inkomna materialet har bearbetats på sådant sätt att genomsnittliga investeringskvoter för åren 1972–1978 respektive 1979–1985 har kunnat beräknas. En jämförelse av investeringskvoterna för de två perioderna har

Tabell 61 Investeringar i byggnader och anläggningar åren 1972–1978

	Genomsnittlig investering per omsättningskrona under åren 1972–78 (öre/omsättningskrona)
Dagligvaruhandel högst 49 anställda	0,48
Fackhandel högst 49 anställda	0,49
Dagligvaruhandel och fackhandel	
0–9 anställda	0,40
10–49 anställda	0,67
Dagligvaruhandel och fackhandel högst 49 anställda	
företag etablerade 1972 –	0,42
företag etablerade – 1971	0,51
Dagligvaruhandel och fackhandel	0,49

Tabell 62 Investeringar i maskiner, inventarier och transportmedel åren 1972–1978

	Genomsnittlig investering per omsättningskrona under åren 1972–78 (öre/omsättningskrona)
Dagligvaruhandel högst 49 anställda	0,46
Fackhandel högst 49 anställda	0,74
Dagligvaruhandel och fackhandel	
0–9 anställda	0,62
10–49 anställda	0,51
Dagligvaruhandel och fackhandel högst 49 anställda	
företag etablerade 1972 –	0,76
företag etablerade – 1971	0,55
Dagligvaruhandel och fackhandel	0,58

föranlett författaren att ej använda investeringskvoterna för åren 1979–1985 utan i stället utnyttja annat material – statistiska centralbyråns finansstatistik – som en vägledning för att skatta investeringskvoternas utveckling fram t. o. m. 1985.

Rörelsekapital

I planundersökningen togs inga uppgifter in om rörelsekapitalet och dess förändringar över tiden. Kapitalförsörjningsutredningen gav läget 1977 beträffande relationen rörelsekapital/omsättning för var och en av de fyra redovisningsgrupperna.

Tabell 63 Rörelsekapital i relation till omsättningen 1977

	Rörelsekapital per omsättningskrona (öre/omsättningskrona)
Dagligvaruhandel	
högst 49 anställda	3,8
Fackhandel	
högst 49 anställda	18,0
Dagligvaru- och fackhandel	
0–9 anställda	11,3
10–49 anställda	7,3

Statistiska Centralbyråns finansstatistik redovisar för perioden 1970–1977 en successiv minskning av investeringar i byggnader och anläggningar (investering/omsättning) inom varuhandeln. Minskningen uppgick till ca 4 % per år.

Investeringarna i maskiner, inventarier och transportmedel har däremot ökat med i genomsnitt 7 % per år. Av avsnitt 4.7 framgår vilka slutsatser som dragits av denna utveckling när det gäller att prognostisera de mindre och medelstora detaljhandelsföretagens investeringskvoter under perioden 1977–1985.

Beträffande relationen rörelsekapital i procent av omsättningen pekar SCB:s nyckeltalsuppgifter för företag med minst 20 anställda under åren 1973–1976 inte på att denna relation förändrats systematiskt. Mot denna bakgrund har de från "Kapitalförsörjningsutredningen" beräknade relations-talen för de fyra redovisningsgrupperna antagits gälla för hela prognosperioden.

4.7 Det framtida kapitalbehovet

Det som skiljer de båda prognosalternativen åt är kapitalbehovskvoternas (kapitalbehov/omsättning) tänkta utveckling. I "minimiprognosen" (alternativ 1) har investeringskvoten för byggnader och anläggningar antagits minska med ca 2,5 % per år fram t. o. m. 1985. Investeringskvoten för maskiner m. m. samt rörelsekapitalet i procent av omsättningen antas förbli oförändrad. För såväl byggnader/anläggningar, maskiner/inventarier och transportmedel som rörelsekapital antas andelen främmande kapital 1985 vara densamma som 1977.

I "maximiprognosen" (alternativ 2), har investeringskvoten för byggnader och anläggningar fått vara densamma 1977 och 1985. Likaså rörelsekapitalet i procent av omsättningen har antagits förbli oförändrat. Investeringskvoten för maskiner m. m. har i detta prognosalternativ antagits öka med i genomsnitt knappt 3 % om året.

För byggnader/anläggningar och rörelsekapital antas andelen främmande kapital förbli oförändrad. Andelen främmande kapital för investeringar i maskiner m. m. har i detta "maximalalternativ" antagits öka något fram till 1985.

Då det i tillgänglig statistik saknas uppgifter om hur stor andel av det årliga tillskottet till befintligt rörelsekapital som utgörs av främmande kapital har denna satts till 50 %. Skälet till detta har varit en önskan att minimera diskrepansen mellan faktisk och antagen andel främmande kapital.

Prognosalternativ 1

Tabell 64 Kapitalbehovskvoten (öre/oms. krona) och resultat

Redovisningsgrupper	1977		1982		1985	
	Totalt kapital	Främmande kapital	Totalt kapital	Främmande kapital	Totalt kapital	Främmande kapital
<i>Byggnader och anläggningar</i>						
Dagligvaruhandel						
högst 49 anställda	0,48	0,44	0,43	0,40	0,39	0,35
Fackhandel						
högst 49 anställda	0,49	0,20	0,44	0,18	0,40	0,16
Dagligvaruhandel och fackhandel						
0-9 anställda	0,40	0,24	0,36	0,22	0,33	0,20
10-49 anställda	0,67	0,51	0,61	0,46	0,55	0,42
<i>Maskiner, inventarier och transportmedel</i>						
Dagligvaruhandel						
högst 49 anställda	0,46	0,26	0,46	0,26	0,46	0,26
Fackhandel						
högst 49 anställda	0,74	0,13	0,74	0,13	0,74	0,13
Dagligvaruhandel och fackhandel						
0-9 anställda	0,62	0,16	0,62	0,16	0,62	0,16
10-49 anställda	0,51	0,28	0,51	0,28	0,51	0,28
<i>Rörelsekapital</i>						
Dagligvaruhandel						
högst 49 anställda	3,8	1,9	3,8	1,9	3,8	1,9
Fackhandel						
högst 49 anställda	18,0	9,0	18,0	9,0	18,0	9,0
Dagligvaruhandel och fackhandel						
0-9 anställda	11,7	5,85	11,7	5,85	11,7	5,85
10-49 anställda	7,3	3,65	7,3	3,65	7,3	3,65

Tabell 65 Det årliga kapitalbehovet inom detaljhandelsföretag med högst 49 anställda (årsverken) under perioden 1977-1985 (1977 års prisnivå milj. kr)

Kapitalbehov		1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Investeringar i byggnader och anläggningar	TK	207	202	202	204	205	204	202	199	195
	därav FK	141	139	138	139	139	139	138	133	130
Investeringar i maskiner/inventarier och transportmedel	TK	234	243	250	257	264	270	275	279	284
	därav FK	86	85	87	89	92	93	94	96	96
Summa investeringar i byggnader/anläggningar och maskiner/inventarier/transportmedel	TK	450	445	452	461	469	474	477	478	479
	därav FK	227	224	225	228	231	232	232	229	226
Årligt tillskott till det befintliga rörelsekapitalet	TK	-	0	139	138	142	114	118	86	86
	därav FK	-	0	70	70	72	58	60	43	43
Totalt kapitalbehov	TK	-	445	591	599	611	588	595	564	565
	därav FK	-	224	295	298	303	290	292	272	269

TK = Totalt kapital.

FK = Främmande kapital.

Tabell 66 Det årliga kapitalbehovet inom dagligvaruhandelsföretag med högst 49 anställda (årsverken) under perioden 1977-1985 (1977 års prisnivå milj. kr)

Kapitalbehov		1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Investeringar i byggnader och anläggningar	TK	115	113	111	110	109	107	104	100	98
	därav FK	104	102	101	100	101	99	97	92	89
Investeringar i maskiner /inventarier och transportmedel	TK	108	108	109	110	111	111	111	111	111
	därav FK	62	61	62	63	64	64	65	65	65
Summa investeringar i byggnader/anläggningar och maskiner/inventarier/transportmedel	TK	223	221	220	220	220	218	215	211	209
	därav FK	166	163	163	163	165	163	162	157	154
Årligt tillskott till det befintliga rörelsekapitalet	TK	-	0	4	3	3	1	1	0	0
	därav FK	-	0	2	2	2	1	1	0	0
Totalt kapitalbehov	TK	-	221	224	223	223	219	216	211	209
	därav FK	-	163	165	165	176	164	163	157	154

TK = Totalt kapital

FK = Främmande kapital.

Tabell 67 Det årliga kapitalbehovet inom fackhandelsföretag med högst 49 anställda (årsverken) under perioden 1977-1985 (1977 års prisnivå milj. kr)

Kapitalbehov		1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Investeringar i byggnader och anläggningar	TK	92	89	91	94	96	97	98	99	97
	därav FK	37	37	37	39	38	40	41	41	41
Investeringar i maskiner/inventarier och transportmedel	TK	135	135	141	147	153	159	164	168	173
	därav FK	24	24	25	26	28	29	29	31	31
Summa investeringar i byggnader/anläggningar och maskiner/inventarier/transportmedel	TK	227	224	232	241	249	256	262	267	270
	därav FK	61	61	62	65	66	69	70	72	72
Årligt tillskott till det befintliga rörelsekapitalet	TK	-	0	135	135	139	113	117	86	86
	därav FK	-	0	68	68	70	57	59	43	43
Totalt kapitalbehov	TK	-	224	367	376	388	369	379	353	356
	därav FK	-	61	130	133	136	126	129	115	115

TK = Totalt kapital.

FK = Främmande kapital.

Tabell 68 Det årliga kapitalbehovet inom detaljhandelsföretag med 0-9 anställda (årsverken) under perioden 1977-1985 (1977 års prisnivå milj. kr)

Kapitalbehov		1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Investeringar i byggnader och anläggningar	TK	104	101	101	103	103	102	101	100	98
	därav FK	62	62	61	62	61	62	61	58	58
Investeringar i maskiner/inventarier och transportmedel	TK	163	163	168	173	177	181	185	187	190
	därav FK	42	42	43	44	45	46	46	47	47
Summa investeringar i byggnader/anläggningar och maskiner/inventarier/transportmedel	TK	267	264	269	276	280	283	286	287	288
	därav FK	104	104	104	106	106	108	107	105	105
Årligt tillskott till det befintliga rörelsekapitalet	TK	-	0	102	101	104	83	86	63	63
	därav FK	-	0	51	51	52	42	44	31	31
Totalt kapitalbehov	TK	-	264	371	377	384	366	372	350	351
	därav FK	-	104	155	157	158	150	151	136	136

TK = Totalt kapital.

FK = Främmande kapital.

Tabell 69 Det årliga kapitalbehovet inom detaljhandelsföretag med 10-49 anställda (årsverken) under perioden 1977-1985 (1977 års prisnivå milj. kr)

Kapitalbehov		1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Investeringar i byggnader och anläggningar	TK	103	101	101	101	102	102	101	99	97
	därv FK	79	77	77	77	78	77	77	75	72
Investeringar i maskiner/inventarier och transportmedel	TK	80	80	82	84	87	89	90	92	94
	därv FK	44	43	44	45	47	47	48	49	49
Summa investeringar i byggnader/anläggningar och maskiner/inventarier/transportmedel	TK	183	181	183	185	189	191	191	191	191
	därv FK	123	120	121	122	125	124	125	124	121
Årligt tillskott till det befintliga rörelsekapi-	TK	-	0	37	37	38	31	32	23	23
	därv FK	-	0	19	19	20	16	16	12	12
Totalt kapitalbehov	TK	-	181	220	222	227	222	223	224	214
	därv FK	-	120	140	141	145	140	141	136	133

TK = Totalt kapital.

FK = Främmande kapital.

Kapitalbehov		1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Investeringar i byggnader och anläggningar	TK	103	101	101	101	102	102	101	99	97
	därv FK	79	77	77	77	78	77	77	75	72
Investeringar i maskiner/inventarier och transportmedel	TK	80	80	82	84	87	89	90	92	94
	därv FK	44	43	44	45	47	47	48	49	49
Summa investeringar i byggnader/anläggningar och maskiner/inventarier/transportmedel	TK	183	181	183	185	189	191	191	191	191
	därv FK	123	120	121	122	125	124	125	124	121
Årligt tillskott till det befintliga rörelsekapi-	TK	-	0	37	37	38	31	32	23	23
	därv FK	-	0	19	19	20	16	16	12	12
Totalt kapitalbehov	TK	-	181	220	222	227	222	223	224	214
	därv FK	-	120	140	141	145	140	141	136	133

TK = Totalt kapital.

FK = Främmande kapital.

Prognosalternativ 2

Tabell 70 Kapitalbehovskvoten (öre/oms. krona) och resultat

Redovisningsgrupper	1977		1982		1985	
	Totalt kapital	Främmande kapital	Totalt kapital	Främmande kapital	Totalt kapital	Främmande kapital
<i>Byggnader och anläggningar</i>						
Dagligvaruhandel						
högst 49 anställda	0,48	0,44	0,48	0,44	0,48	0,44
Fackhandel						
högst 49 anställda	0,49	0,20	0,49	0,20	0,49	0,20
Dagligvaruhandel och fackhandel						
0-9 anställda	0,40	0,24	0,40	0,24	0,40	0,24
10-49 anställda	0,67	0,51	0,67	0,51	0,67	0,51
<i>Maskiner, inventarier och transportmedel</i>						
Dagligvaruhandel						
högst 49 anställda	0,46	0,26	0,53	0,31	0,57	0,34
Fackhandel						
högst 49 anställda	0,74	0,13	0,86	0,16	0,92	0,18
Dagligvaruhandel och fackhandel						
0-9 anställda	0,62	0,16	0,72	0,19	0,77	0,22
10-49 anställda	0,51	0,28	0,59	0,34	0,63	0,38
<i>Rörelsekapital</i>						
Dagligvaruhandel						
högst 49 anställda	3,8	1,9	3,8	1,9	3,8	1,9
Fackhandel						
högst 49 anställda	18,0	9,0	18,0	9,0	18,0	9,0
Dagligvaruhandel och fackhandel						
0-9 anställda	11,7	5,85	11,7	5,85	11,7	5,85
10-49 anställda	7,3	3,65	7,3	3,65	7,3	3,65

Tabell 71 Det årliga kapitalbehovet inom detaljhandelsföretag med 10–49 anställda (årsverken) under perioden 1977–1985 (1977 års prisnivå milj. kr)

Kapitalbehov		1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Investeringar i byggnader och anläggningar	TK	207	206	212	217	222	227	232	235	237
	därav FK	142	142	145	148	151	154	156	158	160
Investeringar i maskiner/inventarier och transportmedel	TK	244	250	266	281	297	313	329	339	353
	därav FK	86	90	96	101	109	112	122	127	131
Summa investeringar i byggnader/anläggningar och maskiner/inventarier/transportmedel	TK	451	456	478	498	519	540	561	574	590
	därav FK	228	232	241	249	260	266	278	285	291
Årligt tillskott till det befintliga rörelsekapitalet	TK	–	0	139	138	142	114	118	86	86
	därav FK	–	0	70	70	72	58	60	43	43
Totalt kapitalbehov	TK	–	456	617	636	661	654	679	660	676
	därav FK	–	232	311	319	332	324	338	328	334

TK = Totalt kapital.

FK = Främmande kapital.

Tabell 72 Det årliga kapitalbehovet inom dagligvaruhandelsföretag med högst 49 anställda (årsverken) under perioden 1977–1985 (1977 års prisnivå milj. kr)

Kapitalbehov		1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Investeringar i byggnader och anläggningar	TK	115	115	116	117	118	119	120	120	120
	därav FK	105	105	106	107	108	109	110	110	111
Investeringar i maskiner/inventarier och transportmedel	TK	108	111	116	120	125	128	133	135	138
	därav FK	62	64	67	71	75	77	80	85	86
Summa investeringar i byggnader/anläggningar och maskiner/inventarier/transportmedel	TK	223	226	232	237	243	247	253	255	258
	därav FK	167	169	173	178	183	186	190	195	197
Årligt tillskott till det befintliga rörelsekapitalet	TK	–	0	4	3	3	1	1	0	0
	därav FK	–	0	2	2	2	1	1	0	0
Totalt kapitalbehov	TK	–	226	236	240	246	248	254	255	258
	därav FK	–	169	175	180	185	187	191	195	197

TK = Totalt kapital.

FK = Främmande kapital.

Tabell 73 Det årliga kapitalbehovet inom fackhandelsföretag med högst 49 anställda (årsverken) under perioden 1977–1985 (1977 års prisnivå milj. kr)

Kapitalbehov		1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Investeringar i byggnader och anläggningar	TK	92	91	96	100	104	108	112	115	117
	därav FK	37	37	39	41	43	45	46	48	49
Investeringar i maskiner/inventarier och transportmedel	TK	136	139	150	161	172	185	196	204	215
	därav FK	24	26	29	30	34	35	42	42	45
Summa investeringar i byggnader/anläggningar/inventarier/transportmedel	TK	228	230	246	261	276	293	308	319	332
	därav FK	61	63	68	71	77	80	88	90	94
Årligt tillskott till det befintliga rörelsekapitalet	TK	–	0	135	135	139	113	117	86	86
	därav FK	–	0	68	68	70	57	59	43	43
Totalt kapitalbehov	TK	–	230	381	396	415	406	425	405	418
	därav FK	–	63	136	139	147	137	147	133	137

TK = Totalt kapital.

FK = Främmande kapital.

Tabell 74 Det årliga kapitalbehovet inom detaljhandelsföretag med 0–9 anställda (årsverken) under perioden 1977–1985 (1977 års prisnivå milj. kr)

Kapitalbehov		1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Investeringar i byggnader och anläggningar	TK	104	103	106	109	111	114	116	118	119
	därav FK	63	63	64	65	67	68	69	70	71
Investeringar i maskiner/inventarier och transportmedel	TK	164	168	179	189	200	210	220	227	237
	därav FK	42	44	48	49	54	54	60	62	65
Summa investeringar i byggnader/anläggningar och maskiner/inventarier/transportmedel	TK	268	271	285	298	311	324	336	345	356
	därav FK	105	107	112	114	121	122	129	132	136
Årligt tillskott till det befintliga rörelsekapitalet	TK	–	0	102	101	104	83	86	63	63
	därav FK	–	0	51	51	52	42	44	31	31
Totalt kapitalbehov	TK	–	271	387	399	415	407	422	408	419
	därav FK	–	107	163	165	173	164	173	163	167

TK = Totalt kapital.

FK = Främmande kapital.

Tabell 75 Det årliga kapitalbehovet inom detaljhandelsföretag med 10–49 anställda (årsverken) under perioden 1977–1985 (1977 års prisnivå milj. kr)

Kapitalbehov		1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Investeringar i byggnader och anläggningar	TK	103	103	106	108	111	113	116	117	118
	därav FK	79	79	81	83	84	86	87	88	89
Investeringar i maskiner/inventarier och transportmedel	TK	80	82	87	92	97	103	109	112	116
	därav FK	44	46	48	52	55	58	62	65	66
Summa investeringar i byggnader/anläggningar och maskiner/inventarier/transportmedel	TK	183	185	193	200	208	216	225	229	234
	därav FK	123	125	129	135	139	144	149	153	155
Årligt tillskott till det befintliga rörelsekapitalet	TK	–	0	37	37	38	31	32	23	23
	därav FK	–	0	19	19	20	16	16	12	12
Totalt kapitalbehov	TK	–	185	230	237	246	247	257	252	257
	därav FK	–	125	148	154	159	160	165	165	167

TK = Totalt kapital.

FK = Främmande kapital.

Appendix 1 Uppgifter från 1972 års företagsräkning

Bransch ^a	Antal företag	Antal ^b arbetsställen	Antal ^c anställda	S:a omsättning milj. kr
1. Jordbruk, skogsbruk, jakt och fiske	377	676	1 600	2 145
112 Tjänster inom jordbruk	13	21	437	46
2. Gruvor och mineralbrott	748	1 005	12 535	2 174
3. Tillverkningsindustri	35 922	40 517	964 667	134 412
3551 reparationsindustri	342	434	4 806	672
3829 Övrig maskinindustri, maskin-reparationsverkstäder	2 519	2 995	37 070	4 984
3839 Övrig elektroindustri, elrepara-tionsverkstäder	587	755	12 712	1 679
3 842 Rälsfordonsindustri och reparations- verkstäder	5	8	1 156	136
3845 Flygplansindustri och reparations- verkstäder	32	48	10 002	1 044
4. El-, gas-, värme- och vattenverk	627	874	19 381	5 099
5. Byggnadsindustri	36 611	37 437	224 626	32 253
5020 Byggnadshantverk	17 619	18 157	78 877	9 985
6. Varuhandel, restaurang- och hotellrörelse	78 717	94 200	427 957	134 234
61 Parthandel och varuhandelsförmedling	17 473	20 557	139 719	72 316
611 Produktionsvaruinriktad parthandel	7 160	8 789	69 786	32 996
612 Konsumtionsvaruinriktad parthandel	6 184	7 053	44 176	24 924
613 Parthandel med transportmedel, bränsle, drivmedel	1 079	1 566	17 622	9 643
614 Varuhandelsförmedling	2 973	3 072	8 130	4 750
62 Detaljhandel	53 853	65 120	236 876	57 209
621 Varuhushandel	85	536	59 714	11 859
622 Dagligvaruhandel	25 384	30 702	63 118	17 468
623 Sällanköpsvaruhandel	21 747	25 341	68 279	12 654
624 Bil- och drivmedeldetaljhandel	6 556	7 486	31 188	10 352
625 Apotek, systembolaget	6	980	14 575	4 874
63 Restaurang- och hotellrörelse	7 196	8 322	51 360	4 705
631 Restaurang- och kaféerörelse	5 241	6 249	40 336	3 860
632 Hotell- pensions- och campingrörelse	1 955	2 068	11 024	845

7.	<i>Samfärdsel, post och televerk</i>	29 742	34 326	241 477	26 570
71	Samfärdsel	29 720	31 937	160 113	20 828
711	Landtransport	28 050	29 575	109 012	11 187
7111	Järnvägar	10	1 124	40 285	2 748
7112	Spårvägar, bussrörelse	583	777	15 331	1 256
7113	Taxirörelse	7 017	7 028	7 412	738
7114	Lastbilsåkerier	19 789	19 910	44 694	6 227
7115	Transport i rörsystem	8	9	7	2
7116	Stödtjänster inom landtransport	548	632	1 222	202
712	Sjötransport	756	800	29 388	5 661
713	Lufttransport	90	141	7 593	1 362
719	Transportförmedlings- och lagringsrörelse	816	1 413	14 120	2 619
72	Post- och televerk	15	2 391	81 364	5 741
8.	<i>Banker och försäkringsinstitut,</i>				
	<i>fästighetsförvaltning, uppdragsverksamhet</i>	29 504	35 302	153 876	34 864
81	Banker och andra finansinstitut	1 569	4 693	40 198	5 931
82	Försäkringsinstitut och -agenturer	407	1 412	16 561	12 595
83	Fastighetsförvaltning och förmedling, uppdragsverksamhet	27 475	29 144	97 117	16 336
831	Fastighetsförvaltning och förmedling	12 971	13 134	27 553	8 346
832	Uppdragsverksamhet	14 020	15 467	67 468	7 530
8321	Juridisk uppdragsverksamhet	1 076	1 089	2 002	300
8322	Kameral uppdragsverksamhet	2 550	2 853	8 776	727
8323	Drivande av datamaskincentral	356	406	4 424	512
8324	Teknisk uppdragsverksamhet	5 077	5 810	31 357	3 263
8325	Annons-, reklam- och marknadsundersökningsbyråer	2 209	2 292	6 740	1 311
8329	Övrig uppdragsverksamhet	2 043	2 284	13 033	1 121
8330	Maskinuthyrningsrörelse	434	487	2 096	460
9.	<i>Offentlig förvaltning och andra tjänster</i>	35 856	38 980	110 857	15 128
91	Offentlig förvaltning, försvars-, polis- och brandväsen	23	-	112	13
92	Renings- och renhållningsverk				
	städningrörelse m. m.	2 443	2 560	19 349	1 072
93	Undervisning, forskning, sjukvård m. m.	8 327	9 355	23 847	3 264
94	Rekreationsverksamhet, kulturell serviceverksamhet	2 621	3 089	15 468	2 167
95	Reparations-, tvätter- och annan serviceverksamhet	22 355	23 889	52 081	8 610

Bransch ^a	Antal företag	Antal ^b arbetsställen	Antal ^c anställda	S:a omsättning Mkr
951	9 225	9 934	32 105	7 001
9513	6 557	7 898	29 508	6 640
952	1 566	2 054	6 453	339
959	11 496	11 833	13 522	1 268
9591	9 584	9 793	8 835	523
9592	1 249	1 295	3 592	537
9599	639	721	1 081	204
Totalt 1-9	249 113	284 418	2 171 835	287 018

^aGäller företag inom den affärsdrivande sektorn.

^bFlera arbetsställen på samma adress räknas som ett arbetsställe (verksamhetsställen).

^cAvser årsverken.

Appendix 2 Underlag och beräkningsmetoder

2.1 Räkenskapsmaterialet

I anslutning till de lokala köpmannaförbunden finns ett tjugotal redovisningsbyråer, som bl. a. handhar affärsbokföring för företag inom detaljhandel och andra näringar. Period- och årsbokslut framställs genom ett centraliserat datasystem. Samtliga byråer tillämpar en gemensam kontoplan, numera anpassad till den s. k. baskontoplanen. Detta har varit en förutsättning för att medeltalsberäkningar etc. för grupper av företag skall kunna genomföras.

En gång om året (vanligen på sommaren) görs en s. k. "snittkörning" på det bokslutsmaterial som då föreligger. Endast bearbetningsbara bokslut medtas dock, vilket bl. a. innebär att blott företag med 12 månaders räkenskapsår ingår. Härvid grupperas materialet på ett 40-tal branscher och inom varje bransch på storleksgrupper efter omsättningen.

På följande sida anges det antal bokslut som bearbetats statistiskt åren 1971/72–1977/78. Antalet har successivt ökat utom sista året då en kraftig minskning noterades. Denna sammanhängde dock med att en stor del av företagen fick lägga om sina räkenskapsperioder med anledning av tillämpningen av den nya bokföringslagen.

Tabellen lämnar också uppgifter om hur många företag som 1976/77 kunnat bearbetas inom olika branscher. Det begränsade underlaget i vissa branscher innebär att de framtagna genomsnittstalen i dessa fall blir relativt osäkra.

2.2 Konvertering till sysselsättningsnivåer

Grupperingen av detaljhandelsföretagen på omsättningsklasser har vissa betydande nackdelar, framför allt följande

1. På grund av inflationen motsvarar samma omsättningsklass olika år inte samma "fysiska" storlek.
2. Bakom samma företagsomsättning i olika branscher kan ligga stora skillnader i aktivitet. En livsmedelsbutik som omsätter 1 milj. kr per år kan inte betraktas som särskilt stor medan en urmakeriäffär med denna omsättning hör till de större i branschen.

För den föreliggande undersökningen bedömdes det fördelaktigt om resultatet redovisades på storleksgrupper efter antal sysselsatta. Någon sådan uppdelning förekommer dock inte i räkenskapsmaterialet. En särskild konvertering från omsättnings- till sysselsättningsklassificering har därför företagits. Förfarandet beskrivs i det följande.

Per bransch har bestämts det antal sysselsatta (omräknat i årsverken) som svarar mot mittposteringen i varje klass. I ett antal diagram har sysselsättningsvärden inprickats på x-axeln och motsvarande ekonomiska nyckeltal (t. ex. bruttovinstprocent, omsättningshastighet etc.) angetts utefter y-axeln. Värdena har sammanbundits med en kurva som följaktligen anger sambandet mellan storlek mätt i antal sysselsatta och respektive variabel.

Man kan alltså för varje bransch med hjälp av respektive kurva läsa av vilket variabelvärde som svarar mot en given storlek mätt i antal sysselsatta.

Resultaten redovisas (med undantag för tabell 1) på följande sysselsättningsnivåer

Nivå 1 3 sysselsatta

Nivå II 5 sysselsatta

Nivå III 8 sysselsatta

De allra minsta enheterna "fåmansföretagen" är alltså inte representerade ej heller filialföretag och andra mycket stora detaljhandelsenheter. Ovanstående tre sysselsättningsnivåer täcker dock ett relativt brett spektrum på storleksskalan.

Antal företag med bearbetningsbara uppgifter ingående i Köpmannabyråernas redovisningssystem

	Räkenskapsår						
	71/72	72/73	73/74	74/75	75/76	76/77	77/78
Detaljhandel	1 593	2 225	2 557	2 654	2 877	2 922	1 932
Övriga servicenäringar	133	169	283	318	367	392	302
Totalt	1 726	2 394	2 840	2 972	3 244	3 314	2 234

Detaljhandel 1976/77		Övriga servicenäringar 1976/77	
Antal företag per bransch	Branscher	Antal företag per bransch	Branscher
1014	Livsmedel	50-99	Konditori o bageri, hotell o restaurang,
389	Beklädnad		bensinstationer,
241	Frukt+tobak+kiosk		bilverkstäder
100-199	Övr. textil, järn, färg o parfym, skor + accessoarer, ur och optik	25-49	Rörentreprenörer, frisörer
		Under 25	Bl. a. byggmästare elinstallatörer, glasmästare, konsulter, tryckerier, åkerier, tvätterier
30-99	Blommor, radio, foto, möbler, fritid, böcker		
25-49	El. produkter, glas och porslin, hemslöjd		
Under 25	(Ytterligare ett 10-tal branscher)		

Appendix 3

KAPITALFÖRSÖRJNINGEN INOM MINDRE OCH MEDELSTORA DETALJHANDELSFÖRETAG**AB HANDELNS UTREDNINGSPÄRSTITUT (HUI)**

Postadress Fack, 100 41 Stockholm
Telefon Växel 08/24 12 70

På uppdrag av Handelsdepartementet genomför Handels Utredningsinstitut en undersökning för att bli kartlägga kapitalförsörjningen inom mindre och medelstora detaljhandelsföretag.

Uppgiftsblanketten ifylls och insänds tillsammans med senaste räkenskapsutdrag till HUI

Era uppgifter kommer att behandlas fullt konfidentiellt.

Vi tackar på förhand för Er medverkan.

AB HANDELNS UTREDNINGSPÄRSTITUT (HUI)

Barbro Johansson

GLÖM EJ RÄKENSKAPSUTDRAGET FÖR SENASTE BOKFÖRINGSÄR!**A. BASDATA OM FÖRETAGET**

1. Vilket är **etablerades** (startades) företaget? År: .....
2. Hur många **försäljningsställen** (butiker) hade företaget vid senaste bokslut? Antal försäljningsställen:.....st
3. Hur många **personer** i genomsnitt var sysselsatta i företaget under senaste bokföringsår?
Anställda		Familjemedlemmar	
heltid ¹⁾	deltid	heltid ¹⁾	deltid
..... st	..... st	..... st	..... st
- Antal sysselsatta personer fördelade på
- 4a. Hur stor var företagets **totala omsättning** under senaste bokföringsår? ..... kr (inkl moms)
- 4b. Vilken **tidsperiod** avsåg senaste bokföringsår? ..... / ..... 19..... - ..... / ..... 19.....

B. ÄGAREFÖRHÅLLANDEN, HYRESKONTRAKT, KEDJEANKNYTNING

5. Förekommer någon av nedanstående **avtalstyper** i rörelsen?
Arrende	Ja ☐	Nej ☐
Kommission	Ja ☐	Nej ☐
Franchise	Ja ☐	Nej ☐
- Om Ja**
Med vem? .....
6. Vem har hyreskontraktet på lokalerna? Ert företag
Annat. Vem: .....
7. Är företaget anslutet till någon **frivillig kedja**? Ja Nej
Om Ja
Till vilken kedja? .....

1) Minst 35 timmar per vecka

C. NUVARANDE FINANSIERINGSFORMER

8. Hade företaget vid senaste bokföringsårs utgång något eller några lån?

Ja Nej

Om Nej fortsatt med fråga 10

9. Ange nedan långivare, belopp, borgensman mm för lånat kapital.

LÅNGIVARE OCH BELOPP

(Ange namn på det företag, den bank eller den institution som lämnat lånet; vid privatlån anges »privat»)

Namn

Belopp, kronor

Lån 1: .....
 Lån 2: .....
 Lån 3: .....
 Lån 4: .....

BORGENSMAN

Lån 1: .....
 Lån 2: .....
 Lån 3: .....
 Lån 4: .....

ANNAN FORM AV SÄKERHET

(Ange fastighetsinteckning, företags-
inteckning eller dylikt)

Lån 1: .....
 Lån 2: .....
 Lån 3: .....
 Lån 4: .....

LÅNEFORM

(Reverslån, inteckningslån,
checkräkningskredit, byggnads-
kreditiv eller dylikt)

Lån 1: .....
 Lån 2: .....
 Lån 3: .....
 Lån 4: .....

LÅNETS TECKNINGÅR,
RÄNTESATS,
AMORTERINGSTIDTecknat
årRäntesats
%Amort. tid
år

Lån 1: .....
 Lån 2: .....
 Lån 3: .....
 Lån 4: .....

KVARSTÄENDE SKULD

vid senaste bokföringsårs utgång

Lån 1: ..... kronor
 Lån 2: ..... kronor
 Lån 3: ..... kronor
 Lån 4: ..... kronor

Frågorna 10 och 11 behöver ej besvaras om svaren framgår av bifogade räkenskapsutdrag

10. Förekommer skulder i form av varukrediter?
Om Ja

Ja Nej

Hur mycket uppgick varukrediterna till vid
senaste bokföringsårs utgång?

..... kronor

11. Förekommer någon skuld på inventarier eller dylikt som köpts på **avbetalning**? Ja Nej
- Om Ja
- Hur mycket uppgick **kvarstående skuld** till vid senaste bokföringsårs utgång? ..... kronor
12. Hade företaget under senaste bokföringsår något eller några **leasingavtal**? Ja Nej
- Om Ja
- Ange vad dessa avtal avsåg.
- Typ av inventarium
- Leasingavtal 1 .....
 Leasingavtal 2 .....
 Leasingavtal 3 .....
 Leasingavtal 4 .....
 Leasingavtal 5 .....

D. SÖKTA LÅN OCH/ELLER EGEN FINANSIERING ÅREN 1973-1977

13. Har företaget erhållit något lån under perioden 1973-1977, vilket slutbetalats och därför ej ingår bland lånen i fråga 9? Ja Nej
14. Har det förekommit att företaget sökt men inte erhållit något lån under perioden 1973-1977? Ja Nej
15. Har Ni under perioden 1973-1977 tillskjutit något **eget kapital** till rörelsen? Ja Nej

E. PLANERADE MEN EJ GENOMFÖRDA INVESTERINGAR 1973-1977

16. Har Ni under de senaste fem åren planerat men ej genomfört några investeringar? Ja Nej
- Om Ja
- Vilka var orsakerna till att dessa investeringar inte kom till stånd?
- Svårigheter att anskaffa kapital
 Ändrat konkurrensläge
 Annat skäl. Ange vilket .....
- Vilka typer av investeringar var det fråga om?
- Etablering av nytt verksamhetsställe (butik, kontor, lager)
 Ombyggnad
 Ersättande av gammal inredning (återinvestering)
 Anskaffande av ny utrustning till butik
 Annan investering. Ange vilken .....

F. KONSULTATIONS- OCH INFORMATIONSSERVICE

---

17. Har konsult- eller konsulent hos t ex branschorganisation, frivillig kedja, leverantör anlitats under senaste bokföringsår för hjälp i samband med nyetablering, ombyggnad, administration (ej bokföring), marknadsföring eller annat som gällt företagets verksamhet?

Ja   Nej

Om Ja

Vilken organisation eller vilket företag anlitasdes?

.....

.....

18. Har företaget under senaste bokföringsår sökt konsultationshjälp enligt ovan men ej lyckats få någon?

Ja   Nej

Om Ja

Vilken typ av konsultation har detta gällt?

.....

.....

19. Har företaget under senaste bokföringsår utnyttjat någon form av utbildning eller kursverksamhet?

Ja   Nej

Om Ja

Vilken typ av utbildning eller kurs var detta?

.....

.....

Av vem anordnades den?

.....

20. Har företaget under senaste bokföringsår haft något utbildningsbehov vilket inte har kunnat tillgodoses genom befintliga utbildningsorgan?

Ja   Nej

Om Ja

Precisera vilket eller vilka utbildningsbehov det varit fråga om.

Ej tillgodosedda utbildningsbehov: .....

.....

.....

Ev. anm.: .....

.....

.....

.....

Blanketten har ifyllts av

Namn: ..... Tel: ..... / .....

Datum: .....

OBS! GLÖM EJ ATT BIFOGA RÄKENSKAPSUTDRAG FÖR SENASTE BOKFÖRINGSÅR.

Appendix 4 Frivilliga kedjor 1977/1978

Dagligvaruhandel

ICA	Gröna Plantringen
Vivo	Blomsterförmedlingen Interflora
Favör	AB Factum-butiker
Färgsam	
Färgtema	
Spektrum	

Fackhandel

Barnia Inköps AB	Hemtex AB
Barntex AB	A-Handlarna Radio TV AB
Detex AB	AB Resurs Radio TV
Textil AB Fri	Rino Radiohandlarnas Inköpsorganisation
Junior Center Inköps AB	Linkopia/Expert
Mister AB	Duka-Butikerna AB
De Samverkande Modehusen	Önskebutikerna AB
Fem Fackmän AB	Comfort
Nord-West-Ring (Svenska filialen)	Fri Team Fritidsfackkedja AB
Garnklanen Aktiebolag	Intersport-Sverige AB
Dala-Järn AB	Watski
Hardman Handels AB	Käpphästen AB
Järnia AB	Synsam
Golvkedjan AB	Watch-Market AB
Svenska Matthandlareföreningen	Parelle AB
Centex Inköps AB	GIA
Svenska Elkedjan	
Erfa 3	
Europa Möbler i Sverige AB (EM)	
AB Mio	
Sambo AB	

Appendix 5

PROGNOS ÖVER KAPITALBEHOVET I MINDRE OCH MEDELSTORA DETALJHANDELSFÖRETAG

AB HANDELNS UTREDNINGSINSTITUT (HUI)

Postadress Box 1720, 111 87 STOCKHOLM

Telefon Växel 08/24 12 70

På uppdrag av Handelsdepartementet genomför Handelsns

Utredningsinstitut en undersökning för att bli kartlägga kapitalförsörjningen inom mindre och medelstora detaljhandelsföretag. För drygt tre månader sedan erhöi Ni en blankett där vi bad om olika data om företaget, om ägareförhållanden, om nuvarande finansieringsformer etc. I vårt uppdrag ingår även att göra en prognos över det framtida behovet av främmande kapital. För att kunna göra en sådan prognos tar vi in uppgifter om bl a gjorda och planerade investeringar från samtliga av de företag som etablerats under perioden 1972-1976 samt från vissa av de företag som etablerats tidigare.

Uppgiftsblanketten ifylls och insänds till HUI senast torsdagen den 18 januari 1979. Era uppgifter kommer att behandlas strikt konfidentiellt.

Vi tackar på förhand för Er medverkan.

AB HANDELNS UTREDNINGSINSTITUT (HUI)

Per Nellevad

A. INVESTERINGAR I BYGGNADER OCH ANLÄGGNINGAR ¹⁾

1. Ny- och ombyggnader i företaget åren 1972-1978

Typ av åtgärd	År	Investeringsbelopp (1 000-tal kronor)	Därav finansierat genom lån (1 000-tal kronor)
I.	.....	.....	.....
II.	.....	.....	.....
III.	.....	.....	.....
IV.	.....	.....	.....
V.	.....	.....	.....

2. Planerade ny- och ombyggnader i företaget åren 1979-1985 (nuvarande penningvärde)

Typ av åtgärd	År	Investeringsbelopp (1 000-tal kronor)	Därav finansierat genom lån (1 000-tal kronor)
I.	.....	.....	.....
II.	.....	.....	.....
III.	.....	.....	.....
IV.	.....	.....	.....

1) Investeringar av t ex bostadsföretag i byggnader som hyrs eller kommer att hyras av Ert företag skall ej ingå.

Ombyggnader gjorda av Ert företag i hyrda lokaler skall dock ingå.

B. INVESTERINGAR I MASKINER, INVENTARIER OCH TRANSPORTMEDEL**3. Anskaffning av maskiner, inventarier och transportmedel åren 1972-1978**

Typ av anskaffning	År	Investeringsbelopp (1 000-tal kronor)	Därav finansierat genom lån (1 000-tal kronor)
I.	.....	.....	.....
II.	.....	.....	.....
III.	.....	.....	.....
IV.	.....	.....	.....
V.	.....	.....	.....

4. Planerade anskaffningar av maskiner, inventarier och transportmedel åren 1979-1985 (nuvarande penningvärde)

Typ av anskaffning	År	Investeringsbelopp (1 000-tal kronor)	Därav finansierat genom lån (1 000-tal kronor)
I.	.....	.....	.....
II.	.....	.....	.....
III.	.....	.....	.....
IV.	.....	.....	.....
V.	.....	.....	.....

C. OMSÄTTNINGSPROGNOS**5. Omsättningen åren 1972-1978, miljoner kronor med en decimal, inkl moms**

1972: ..... 1974: ..... 1976: ..... 1978: .....
 1973: ..... 1975: ..... 1977: .....

6. Omsättningsprognos för perioden 1978-1980¹⁾

Med hur många procent i genomsnitt per år beräknar Ni att Ert företags omsättningsvolym kommer att förändras under perioden 1978-1980?

Markera med kryss i aktuell ruta

Minskning av omsättningsvolymen
 Oförändrad omsättningsvolym
 Ökning av omsättningsvolymen
 med i genomsnitt
 1-2 %
 3-4 %
 5-6 %
 Mer än 6 procent
 Om mer än 6 procent
 Ange hur mycket ..... %
 Omöjligt att ange

7. Omsättningsprognos för perioden 1980-85²⁾

Med hur många procent i genomsnitt per år beräknar Ni att Ert företags omsättningsvolym kommer att förändras under perioden 1980-1985?

Markera med kryss i aktuell ruta

Minskning av omsättningsvolymen
 Oförändrad omsättningsvolym
 Ökning av omsättningsvolymen
 med i genomsnitt
 1-2 %
 3-4 %
 5-6 %
 Mer än 6 procent
 Om mer än 6 procent
 Ange hur mycket ..... %
 Omöjligt att ange

Eventuella anmärkningar : .....

Blanketten har ifyllts av

Namn: ..... Telefon: ..... / ..... Datum .....

1) Perioden 1978-80 omfattar åren 1979 och 1980

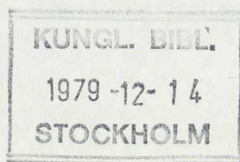
2) Perioden 1980-85 omfattar åren 1981, 1982, 1983, 1984, och 1985

Bransch ..... Storlek ..... Etableringsår ..... Bokföringsår .....

Statens offentliga utredningar 1979

Kronologisk förteckning

1. Utbyggt skydd mot höga vård- och läkemedelskostnader. S.
2. Naturmedel för injektion. S.
3. Regional laboratorieverksamhet. Jo.
4. Avskildhet och gemenskap inom kriminalvården. Ju.
5. Konsumentinflytande genom insyn? H.
6. Polisen. Ju.
7. Tandvården i början av 80-talet. S.
8. Löntagarna och kapitaltillväxten 1. Löntagarfonder – bakgrund och problemanalys. E.
9. Löntagarna och kapitaltillväxten 2. Den svenska förmögenhetsfördelningens utveckling. Löntagarfonder och aktiemarknadens introduktion. Internationella koncerner och löntagarfonder. E.
10. Löntagarna och kapitaltillväxten 3. Löner, lönsamhet och soliditet i svenska industriföretag. Vinstbegreppet. Den lokala lönebildningen och företagens vinster – en preliminär analys. E.
11. Löntagarna och kapitaltillväxten 4. Lantbrukskooperationen – ideologi och verklighet. E.
12. Svenska kyrkans gudstjänst. Band 4. Evangelieboken. Kn.
13. Konkurs och rätten att idka näring. Ju.
14. Naturvård och täktverksamhet. Jo.
15. Naturvård och täktverksamhet. Bilagor. Jo.
16. Ökad sysselsättning. Finansiella effekter i offentliga sektorn. A.
17. Kulturhistorisk bebyggelse – värd att vårda. U.
18. Museijärnvägar. U.
19. Jaktvårdsområden. Jo.
20. Anhöriga. S.
21. Plötslig och oväntad död – anhörigas sjuklighet och psykiska reaktioner. S.
22. Barn och döden. S.
23. Avgifter i staten – nuläge och utvecklingsmöjligheter. B.
24. Sysselsättningspolitik för arbete åt alla. A.
25. Nya namnregler. Ju.
26. Sjukvårdens inre organisation – en idépromemoria. S.
27. Sysselsättningspolitik för arbete åt alla. Bilagedel. A.
28. Barnolycksfall. S.
29. Lotterier och spel. H.
30. Lotterier och spel. Bilagor. H.
31. Bättre kontakter mellan enskilda och myndigheter. Kn.
32. Fastighetstaxering 81. B.
33. Fastighetstaxering 81. Bilagor. B.
34. Bilarna och luftföroreningarna. Jo.
35. Rationellare girohantering. E.
36. Konsumenttjänstlag. Ju.
37. Aktivt boende. Bo.
38. Lagerstöd. A.
39. Vattenkraft och miljö 4. Bo.
40. Malmer och metaller. I.
41. Barnen i framtiden. S.
42. Vår säkerhetspolitik. Fö.
43. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. Jo.
44. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. Bilagor 1–8. Jo.
45. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. Bilagor 9–13. Jo.
46. Koncernbegreppet m. m. Ju.
47. Dokumentation och statistik om högskoleutbildning. U.
48. Arbetstiderna inför 80-talet. A.
49. Grundlagsskyddad yrtrandefrihet. Ju.
50. Huvudmannaskapet för specialskolan. U.
51. Öst Ekonomiska Byrån. H.
52. Viltskador. Jo.
53. Nytt skördeskadeskydd. Jo.
54. Hushållning med mark och vatten 2. Del I. Överväganden. Bo.
55. Hushållning med mark och vatten 2. Del II. Bakgrundsbeskrivning. Bo.
56. Steg på väg... A.
57. Barnomsorg – behov, efterfrågan, planeringsunderlag. S.
58. Barnomsorg. Redovisning av särskilda undersökningar. S.
59. I livets slutskede. S.
60. Bidrag till folkrörelser. Kn.
61. Förnyelse genom omprövning. B.
62. Kooperationen i Sverige. I.
63. Barnets rätt 2. Om föräldransvar m. m. Ju.
64. Ny utlänningslag. A.
65. Ny plan- och bygglag. Del I. Bo.
66. Ny plan- och bygglag. Del II. Bo.
67. Svensk sjöfartspolitik. K.
68. De allmänna advokatbyråerna. Ju.
69. Nya vyer. Datorer och nya massmedier – hot eller löften. U.
70. Tandvård i fred för värnpliktiga. Fö.
71. Handläggningen av anmälningar mot polispersonal. Ju.
72. Rationalisering och ADB i statsförvaltningen. B.
73. Krigets lagar. Fö.
74. Serviceföretagen – vägar till utveckling. H.

Statens offentliga utredningar 1979

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Avskildhet och gemenskap inom kriminalvården. [4]
Polisen. [6]
Konkurs och rätten att idka näring. [13]
Nya namnregler. [25]
Konsumenttjänstlag. [36]
Koncernbegreppet m. m. [46]
Grundlagsskyddad yttrandefrihet. [49]
Barnets rätt 2. Om föräldrans ansvar m. m. [63]
De allmänna advokatbyråerna. [68]
Handläggningen av anmälningar mot polispersonal. [71]

Försvarsdepartementet

Vår säkerhetspolitik. [42]
Tandvård i fred för värnpliktiga. [70]
Krigets lagar. [73]

Socialdepartementet

Utbyggt skydd mot höga vård- och läkemedelskostnader. [1]
Naturmedel för injektion. [2]
Tandvården i början av 80-talet. [7]
Utredningen rörande vissa frågor beträffande sjukvård i livets slutskede. 1. Anhöriga. [20] 2. Plötslig och oväntad död – anhörigas sjuklighet och psykiska reaktioner. [21] 3. Barn och döden. [22] 4. I livets slutskede. [59]
Sjukvårdens inre organisation – en idépromemoria. [26]
Barnolycksfall. [28]
Barnen i framtiden. [41]
Planeringsgruppen för barnomsorg. 1. Barnomsorg – behov, efterfrågan, planeringsunderlag. [57] 2. Barnomsorg. Redovisning av särskilda undersökningar. [58]

Kommunikationsdepartementet

Svensk sjöfartspolitik. [67]

Ekonomidepartementet

Utredningen om löntagarna och kapitaltillväxten. 1. Löntagarna och kapitaltillväxten 1. Löntagarfonder – bakgrund och problemanalys. [8] 2. Löntagarna och kapitaltillväxten 2. Den svenska förmögenhetsfördelningens utveckling. Löntagarfonder och aktiemarknaden – en introduktion. Internationella koncerner och löntagarfonder. [9] 3. Löntagarna och kapitaltillväxten 3. Löner, lönsamhet och soliditet i svenska industriföretag. Vinstbegreppet. Den lokala lönebildningen och företagets vinster – en preliminär analys. [10] 4. Löntagarna och kapitaltillväxten 4. Lantbrukskooperationen – ideologi och verklighet. [11]
Rationellare girohantering. [35]

Budgetdepartementet

Avgifter i staten – nuläge och utvecklingsmöjligheter. [23]
1976 års fastighetstaxeringskommitté. 1. Fastighetstaxering 81. [32] 2. Fastighetstaxering 81. Bilagor. [33]
Förnyelse genom omprövning. [61]
Rationaliseringar och ADB i statsförvaltningen. [72]

Utbildningsdepartementet

Kulturhistorisk bebyggelse – värd att värda. [17]
Museijärnvägar. [18]
Dokumentation och statistik om högskoleutbildning. [47]
Huvudmannskapet för specialsolan. [50]
Nya vyer. Datorer och nya massmedier – hot eller löfte. [69]

Jordbruksdepartementet

Regional laboratorieverksamhet. [3]
Naturvårdskommittén. 1. Naturvård och täktverksamhet. [14] 2. Naturvård och täktverksamhet. Bilagor. [15]
Jakt- och viltvårdsberedningen. 1. Jaktvårdsområden. [19] 2. Vilt-skador. [52]
Bilarna och luftföreningarna. [34]
Miljörisiker vid sjötransporter. 1. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. [43] 2. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. Bilagor 1–8. [44] 3. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. Bilagor 9–13. [45]
Nytt skörde-skadeskydd. [53]

Handelsdepartementet

Konsumentinflytande genom insyn? [5]
Lotteriutredningen. 1. Lotterier och spel. [29] 2. Lotterier och spel. Bilagor. [30]
Öst Ekonomiska Byrån. [51]
Serviceföretagen – vägar till utveckling. [74]

Arbetsmarknadsdepartementet

Sysselsättningsutredningen. 1. Ökad sysselsättning. Finansiella effekter i offentliga sektorn. [16] 2. Sysselsättningspolitik för arbete åt alla. [24] 3. Sysselsättningspolitik för arbete åt alla. Bilagedel. [27]
Lagerstöd. [38]
Arbetsiderna inför 80-talet. [48]
Steg på väg. . . [56]
Ny utlänningslag. [64]

Bostadsdepartementet

Aktivt boende. [37]
Vattenkraft och miljö 4. [39]
Hushållning med mark och vatten 2. Del I. Överväganden. [54]
Hushållning med mark och vatten 2. Del II. Bakgrundsbeskrivning. [55]
PBL-utredningen. 1. Ny plan- och bygglag. Del I. [65] 2. Ny plan- och bygglag. Del II. [66]

Industridepartementet

Malmer och metaller. [40]
Kooperationen i Sverige. [62]

Kommundepartementet

Svenska kyrkans gudstjänst. Band 4. Evangelieboken. [12]
Bättre kontakter mellan enskilda och myndigheter. [31]
Bidrag till folkrörelser. [60]

Systemic Review

Introduction

The purpose of this review is to evaluate the effectiveness of various interventions designed to improve patient adherence to medical treatment. The review includes a search of the literature, selection of relevant studies, and synthesis of the findings.

Methodology

The search strategy involved a comprehensive search of PubMed, Cochrane, and other relevant databases. The search terms used were related to patient adherence, interventions, and systematic reviews. The selection criteria for studies included the presence of a control group and the reporting of adherence rates.

Results

The review identified 15 studies that met the inclusion criteria. The interventions included educational materials, reminders, and incentives. The results showed that these interventions significantly improved adherence rates compared to the control group. The most effective intervention was the combination of educational materials and reminders.

Conclusion

The findings of this review suggest that interventions designed to improve patient adherence are effective. The most effective interventions are those that combine educational materials with reminders. These findings have important implications for clinical practice and public health.

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

KUNGL. BIBL.
1979-12-14
STOCKHOLM

ISBN 91-38-04948
ISSN 0375-250X